T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TİCARET-BARIŞ İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE ÇİN'İN SINIR SORUNLARI

Aslı TOPSOY

2502160306

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ayşegül KOMSUOĞLU

İSTANBUL – 2023

Canım Anneme

ÖZ

TİCARET-BARIŞ İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE ÇİN'İN SINIR SORUNLARI

ASLI TOPSOY

Bu çalışmanın amacı, ticaret-barış ilişkisi çerçevesinde, dünyanın en çok ticaret yapan ikinci devleti haline gelen Çin'in, bu konumunun komşularıyla yaşadığı sınır uyuşmazlıklarına nasıl etki ettiğini incelemektir. Ricard Rosecrance'ın 1986 yılında yayımladığı "*The Rise of the Trading State*" kitabında devletlerin çıkarlarını sınırlarını genişletmekte değil; ticaretle tanımlayacağını ifade eden "ticaret devleti" kavramını ortaya atmıştır. Çin, son yıllarda dünyanın en çok ihracat yapan ülkesi haline gelmekle birlikte, aynı zamanda dünyada en çok sayıda ülke ile sınır komşusu olan devlettir. Komşularının da neredeyse tamamıyla sınır sorunları yaşamaktadır. Bu durum, "Çin'in ticaretinin artması sınır sorunlarının çözümüne etki etmiş midir?", "Devletler, çıkarlarını ekonomik faaliyetler üzerinden tanımlandığında sınırlarını genişletmekten vazgeçmekte midir?", "Rosecrance'ın 'ticaret devleti' kavramının geçerliliği nedir?" gibi soruları da beraberinde getirmektedir.

Çin'in 2012 yılında açıkladığı Kuşak Yol Girişimi (KYG) projesi, ilk olarak lojistik ağını geliştirmeyi hedeflemekle birlikte sınır aşırı proje olmasıyla sınır sorunlarının çözümünü de projenin işlerliği açısından gerekli kılmaktadır. Çalışmada, Çin'in KYG güzergahı üzerinde yer alan ülkelerle olan sınır uyuşmazlıkları bölgelere göre üç ana başlık altında incelenmektedir. Bunlardan ilki Çin'in batı sınırını oluşturan Orta Asya devletleri, ikincisi Çin'in güney sınırındaki Güney Asya devletleri, üçüncüsü ise KYG'nin deniz güzergahını oluşturan Güney Çin Denizinde (GÇD) yer alan devletlerdir. Çin, Orta Asya devletleri ile olan sınır uyuşmazlıklarını çözmüş; Güney Asya ve GÇD'deki uyuşmazlıklar ise çözülememiştir.

Çözülen ve çözülemeyen sınır sorunları incelendiğinde, ticaretin sınır sorunlarının çözümünde birincil öneme sahip olmadığı, sınır sorunlarının çözümünü (ya da çözülememesini) getiren dinamiklerin başında iki komşu ülke arasındaki güç asimetrisinin ticaretten daha belirleyici olduğu görülmektedir. Çin, her ne kadar ekonomik olarak dünyanın en çok ticaret yapan ülkelerinden biri haline gelmiş ve barışçıl dış politika iddiasında bulunuyor olsa da, bu özellikleri sınır sorunlarını çözmede etkili olmamakta; ancak bir güç asimetrisi durumunda kendi lehine çözüm empoze etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin, ticaret, barış, sınır uyuşmazlığı, Kuşak Yol Girişimi

ABSTRACT

CHINA'S BORDER DISPUTES IN THE FRAMEWORK OF TRADE-PEACE RELATIONSHIP

ASLI TOPSOY

The main purpose of this study is to examine how China’s position as the world's second-largest trading nation has affected the border disputes with its neighboring states in the context of the trade- peace relationship. In his book "The Rise of the Trading State" (1986), Richard Rosecrance coined the concept of the "trading state", which basically defines the interests of states by trade relations rather than expanding its borders. In recent years, China has become the world's largest exporter, but it also borders the largest number of countries in the world. It has border problems with almost all of its neighbors. This raises the questions of whether "the increase in China's trade has contributed to the solution of its border problems?", "Do states refrain from expanding their borders when their interests are defined by economic activities?", and "What is the validity of Rosecrance's 'trading state' concept?"

China's Belt and Road Initiative (BRI), which is announced in 2012, primarily aims to improve the logistics network, but as a cross-border project, it also requires the solution of border problems in order for the project to work. In this study, China's border disputes with the states on the BRI route are analyzed under three main categories according to regions. The first one is the Central Asian states that form China's western border, the second one is the South Asian states on China's southern border, and the final one is the states bordering the South China Sea (SCS)

which forms the maritime route of the BRI. China has resolved border disputes with Central Asian states, while disputes in South Asia and the SCS remain unresolved.

An analysis of resolved and unresolved border disputes reveals that trade is not of primary importance in the resolution of border disputes, and that the power asymmetry between two neighboring states is more determinant than trade in the dynamics that lead to the resolution (or the standoff) of border disputes. Although China has become one of the world's leading countries in terms of trade and claims to have a peaceful foreign policy, it has not been effective in resolving border issues. However, it has been able to impose solutions in its favor in cases of power asymmetry.

Keywords: China, Trade, Peace, Border Dispute, Belt and Road Initiative

ÖNSÖZ

İktisat alanında tamamladığım lisans eğitimim boyunca en ilgimi çeken konu kalkınma iktisadı idi. Lisansüstü eğitimimde Uluslararası İlişkiler disiplinine geçsem de bu ilgim hiç eksilmedi. Richard Rosecrance'ın "*The Rise of Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*" kitabını okurken zihnimde uçuşmaya başlayan sorular ise doktora tezimin omurgasını oluşturdu. Çalışmamın sonuna geldiğimde rahatlıkla söyleyebiliyorum ki, iyi ki de oluşturmuş. Çok severek, hiç azalmayan bir ilgiyle yürüttüğüm bir tez dönemi geçirdim. Şanslıyım ki, zaman zaman stresli de olan bu süreçte yalnız değildim.

Çalışmamın başından itibaren desteğini hep yanımda hissettiğim danışmanım Prof. Dr. Ayşegül Komsuoğlu'na tüm anlayışı ve yol göstericiliği için; Hocalarım Prof. Dr. Gülden Ayman ve Doç. Dr. Bahadır Kaynak'a tez izleme sürecinde benimle tüm deneyimlerini, düşüncelerini ve önerilerini içtenlikle paylaştıkları için çok teşekkür ederim. Çok değerli Hocalarım, çalışmama verdikleri desteklerin yanı sıra benim için birer rol model oldular.

Doktora sürecimin ders dönemi her hafta Çanakkale-İstanbul arası gidip gelerek geçti. Birlikte ders aldığım arkadaşlarımla bir ömür sürmesini dilediğim dostluklar kurduk. Onlar olmasa, bu şehirlerarası trafiğin yoruculuğu katlanılmaz olurdu. Ayrıca her hafta bana evini açan, misafir eden İstanbul'daki canlarıma ne kadar teşekkür etsem az. Doktoraya kabul edilmemden tezimi bitirdiğim güne kadar geçen sürecin stresine de mutluluklarına da ortak oldular. Her birine minnettarım. Tezimi yazarken bana hep bir telefon kadar yakın olan, dinleyen, fikir veren kıymetli dostum Dr. Eren İrfanoğlu'na da tüm desteği için sonsuz teşekkürler.

En derin teşekkürüm ise elbette anneme. Sadece tez yazım sürecimde değil; yaşamım boyunca hayatın yükünü üstümden alan canım anneme ne kadar teşekkür etsem az kalır.

Aslı Topsoy

Çanakkale, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**

ABSTRACT ..... **v**

ÖNSÖZ ..... **vii**

İÇİNDEKİLER ..... **viii**

HARİTALAR LİSTESİ ..... **xiii**

GRAFİKLER LİSTESİ ..... **xiv**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xv**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARET-BARIŞ İLİŞKİSİNİN TEORİK ARKA PLANI

1. 1. Kavramsal Çerçeve 4

1.2.Ticaret-Barış İlişkisine Dair Literatürde Yer Alan Tartışmalar 6

1.2.1.Çatışmanın Ticaret Üzerindeki Etkisi 6

1.2.2.Ticaretin Çatışma Üzerindeki Etkisi 8

1.2.2.1.Karşılıklı Bağımlılık ve Albert O. Hirschman'da "Karşılıklı Bağımlılık" Kavramı 13

1.3.Metodoloji ve Örnek Seçimi 18

İKİNCİ BÖLÜM

ÇİN'İN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE SINIR UYUŞMAZLIKLARI

2.1.Çin'in Dış Politika Anlayışı 23

2.2.Çin'in Sınır Uyuşmazlıklarının Tarihsel Kökenleri 28

2.2.1."Aşağılanma Yüzyılı" Döneminin Çin'e Etkileri 30

2.2.2.Sınır Uyuşmazlıklarının Kaynağı: "Eşitsiz Antlaşmalar" 31

2.2.3.Qing Hanedanlığının Yıkılması 33

2.3.ÇHC'nin Kuruluşu ve Çin'in Ekonomik Yükselişi.....35
2.3.1.Çin'in Ekonomik Kalkınması ve Piyasa Ekonomisine Geçişi 35
2.3.2.Çin'in Küresel Bir Aktör Haline Gelmesi 43
2.3.3.Çin'in Dış Politikası ve Kuşak Yol Girişimi 46
2.4."Aşağılanma Yüzyılı"ndan "Çin Yüzyılı"na Çin'in Sınır Uyuşmazlıkları 54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN ORTA ASYA DEVLETLERİ İLE OLAN SINIR UYUŞMAZLIKLARI

3.1.Giriş 57
3.2.Sınır Uyuşmazlıklarının Tarihi Seyri.....58
3.2.1.Sınır Uyuşmazlıklarının Kökeni: 19'uncu Yüzyıldan SSCB'ye 59
3.2.2.SSCB Dönemi (1917-1991).....61
3.2.2.1.1969 Çin-SSCB Çatışması 62
3.2.3.SSCB Sonrası Dönem 64
3.2.3.1.Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) 66
3.3.Çin-Doğu Türkistan Sorunu: Sincan Uygur Özerk Bölgesi.....70
3.4.Kazakistan-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıklarının Çözülmesi 73
3.4.1.Kazakistan-Çin Sınır Uyuşmazlığı Çözümü.....75
3.4.1.1.Toprak Paylaşımına Dair Endişeler ve Eleştiriler 77
3.4.2.Kazakistan-Çin Ekonomik İlişkileri.....80
3.4.2.1.Enerji Alanındaki İşbirliği 80
3.4.2.2.Taşımacılık Alanındaki İşbirliği.....81
3.4.2.3.Ticaret, Siyaset ve Güvenlik Alanlarındaki İşbirliği 83
3.4.3.Kuşak Yol Girişimi ve Kazakistan.....86
3.5.Kırgızistan-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıklarının Çözülmesi 88
3.5.1.Kırgızistan-Çin Sınır Uyuşmazlığı Çözümü.....89
3.5.1.1.Toprak Paylaşımına Dair Eleştiriler ve Endişeler 91
3.5.2.Kırgızistan-Çin Ekonomik İlişkileri.....92
3.5.3.Kırgız Toplumunun Çin ile İlişkilere Yaklaşımı 95

3.6.Tacikistan-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıklarının Çözülmesi 97
3.6.1.Tacikistan-Çin Sınır Uyuşmazlığı Çözümü.....98
3.6.1.1.Toprak Paylaşımına Dair Eleştiriler ve Endişeler 100
3.6.2.Tacikistan-Çin Güvenlik İlişkileri 102
3.6.3.Tacikistan-Çin Ekonomik İlişkileri.....105
3.7.Sonuç 108

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN GÜNEY ASYA DEVLETLERİ İLE OLAN SINIR UYUŞMAZLIKLARI

4.1.Giriş 110
4.2.Tibet Özerk Bölgesi.....114
4.3.Hindistan-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları.....116
4.3.1.Hindistan-Çin Sınır Uyuşmazlığı.....117
4.3.1.1.Doğu Bölümü ve McMahon Hattı.....117
4.3.1.2.Batı bölümü: Johnson-Ardagh-Macartney-MacDonalds Hatları 119
4.3.1.3.1962 Çin-Hindistan Çatışması 121
4.3.1.4.Sınır Uyuşmazlığını Çözmeye Yönelik Girişimler 123
4.3.2.Hindistan-Çin Ekonomik İlişkileri.....126
4.3.3.Kuşak Yol Girişimi ve Hindistan.....129
4.4.Pakistan-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları 130
4.4.1.Pakistan-Çin Sınır Uyuşmazlığı.....130
4.4.2.Pakistan-Çin Ekonomik İlişkileri.....131
4.4.3.Kuşak Yol Girişimi ve Pakistan.....132
4.4.3.1.Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC).....132
4.4.3.2.CPEC'e Yönelik Eleştiriler.....135
4.5.Bhutan-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları 136
4.5.1.Bhutan-Çin Sınır Uyuşmazlığı.....138
4.5.2.Bhutan-Çin Ekonomik İlişkileri.....141
4.5.3.Kuşak Yol Girişimi ve Bhutan.....144

4.6.Nepal-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları 145
4.6.1.Nepal-Çin Sınır Uyuşmazlığı 146
4.6.2.Nepal-Çin Ekonomik İlişkileri.....148
4.6.3.Kuşak Yol Girişimi ve Nepal 150
4.7.Laos-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları 151
4.7.1.Laos-Çin Sınır Uyuşmazlığı 152
4.7.2.Laos-Çin Ekonomik İlişkileri 153
4.7.3.Kuşak Yol Girişimi ve Laos 155
4.8.Sonuç 156

BEŞİNCİ BÖLÜM
ÇİN'İN GÜNEY ÇİN DENİZİNDEKİ SINIR UYUŞMAZLIKLARI

5.1.Giriş 159
5.2.Deniz Sınırlarının Belirlenmesi.....160
5.3.Güney Çin Denizinin Önemi.....161
5.4.ABD'nin Güney Çin Denizindeki Rolü.....162
5.5.GÇD'deki Sınır Uyuşmazlıklarının Kökeni.....166
5.6.Çin ve GÇD'deki Sınır Uyuşmazlıkları.....169
5.7.Vietnam-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları 172
5.7.1.Vietnam-Çin Sınır Uyuşmazlığı 173
5.7.1.1.Bach Long Vi Adası'nın Vietnam'a Bırakılması.....176
5.7.2.Vietnam-Çin Ekonomik İlişkileri 178
5.7.3.Kuşak Yol Girişimi ve Vietnam 181
5.8.Filipinler-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları 183
5.8.1.Filipinler-Çin Sınır Uyuşmazlığı 184
5.8.2.Filipinler-Çin Ekonomik İlişkileri 188
5.8.3.Kuşak Yol Girişimi ve Filipinler 191
5.9. Malezya-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları 192
5.9.1.Malezya-Çin Sınır Uyuşmazlığı 194
5.9.2.Malezya-Çin Ekonomik İlişkileri 197

5.9.3.Kuşak Yol Girişimi ve Malezya 199
5.10.Brunei-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları 203
5.10.1.Brunei-Çin Sınır Uyuşmazlığı 205
5.10.2.Brunei-Çin Ekonomik İlişkileri 207
5.10.3.Kuşak-Yol Girişimi ve Brunei 209
5.11.Sonuç 211
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 212
KAYNAKÇA 225
ÖZGEÇMİŞ 268

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Kuşak Yol Girişimi Güzergahı 46

Harita 2. Çin'in Orta Asya Komşuları.....57

Harita 3. Sincan Uygur Özerk Bölgesi 71

Harita 4. Çin'in Güney Asya Devletleri ile Olan Sınırları ve Uyuşmazlık Bölgeleri 111

Harita 5. Çin'in GÇD'de Uyuşmazlık Yaşadığı Alanlar 170

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Yıllara Göre Çin'in Toplam İhracatı.....45
Grafik 2. Yıllara Göre Kazakistan-Çin Ticari İlişkileri.....84
Grafik 3. Yıllara Göre Kırgızistan-Çin Ticari İlişkileri.....93
Grafik 4. Yıllara Göre Tacikistan-Çin Ticari İlişkileri.....107
Grafik 5. Yıllara Göre Hindistan-Çin Ticari İlişkileri.....128
Grafik 6. Yıllara Göre Pakistan-Çin Ticari İlişkileri.....131
Grafik 7. Yıllara Göre Bhutan-Çin Ticari İlişkileri.....143
Grafik 8. Yıllara Göre Nepal-Çin Ticari İlişkileri.....150
Grafik 9. Yıllara Göre Laos-Çin Ticari İlişkileri.....154
Grafik 10. Yıllara Göre Vietnam-Çin Ticari İlişkileri.....180
Grafik 11. Yıllara Göre Filipinler-Çin Ticari İlişkileri.....190
Grafik 12. Yıllara Göre Malzeya-Çin Ticari İlişkileri.....198
Grafik 13. Yıllara Göre Brunei-Çin Ticari İlişkileri.....208

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AEB : Avrasya Ekonomik Birliği

ASEAN : Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (*Association of Southeast Asian Nations*)

B3W : Daha İyi Bir Dünyayı Yeniden İnşa Et (*Build Back Better World*)

BDN : Mavi Nokta Ağı (*Blue Dot Network)*

BGEC : Brunei-Guangxi Ekonomik Koridoru (*Brunei-Guangxi Economic Corridor*)

BLV : Bach Long Vi

BM : Birleşmiş Milletler

BMDHS : Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi

CCCC : *China Communications Construction Company*

CCCC : *Chinese Communications Construction Company*

CHEC : *China Harbour Engineering Company*

CNOOC : Çin Ulusal Deniz Petrol Şirketi (*Chinese National Offshore Oil Company*)

CNPC : Çin Ulusal Petrol Şirketi (*Chinese National Petroleum Corporation)*

CRBC : *China Road and Bridge Corporation*

ÇHKO : Çin Halk Kurtuluş Ordusu

ÇKP : Çin Komünist Partisi

ÇMEK : Çin-Myanmar Ekonomik Koridoru

ÇPEK **:** Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (*China–Pakistan Economic Corridor, CPEC*)

DTÖ **:** Dünya Ticaret Örgütü

ECRL **:** Doğu Kıyısı Demiryolu Bağlantısı (*East Coast Rail Link*)

GÇD **:** Güney Çin Denizi

GSYİH **:** Gayri safi yurt içi hasıla

IRPT **:** İslami Diriliş Partisi (*Islamic Revival Party*)

KMG **:** KazMunaiGaz (Kazakistan Devleti Petrol Şirketi)

KMT **:** Çin Milliyetçi Partisi (Kuomintang)

KYG **:** Kuşak Yol Girişimi

LAC **:** Gerçek Kontrol Hattı (*Line of Actual Control*)

MEB **:** Münhasır Ekonomik Bölge

ÖEB **:** Özel Ekonomi Bölge

PLA **:** Çin Halk Kurtuluş Ordusu (*People's Liberation Army*)

PNOC **:** Filipinler Ulusal Petrol Şirketi (*Philippines National Oil Company*)

QSD **:** Dörtlü Güvenlik Diyaloğu (*The Quadrilateral Security Dialogue)*

RFE/RL **:** Radio Free Europe/Radio Liberty

SSCB **:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŞİÖ **:** Şangay İşbirliği Örgütü

TPP **:** Trans-Pasifik Ortaklığı (*Trans Pacific Partnership*)

UNCTAD **:** Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (*United Nations Conference on Trade and Development*)

VFA **:** Konuk Kuvvetler Anlaşması (*Visiting Forces Agreement*)

VKP **:** Vietnam Komünist Partisi

ZOPFAN **:** Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi (*Zone of Peace, Freedom and Neutrality*)

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, ticaret-barış ilişkisi çerçevesinde, dünyanın en çok ticaret yapan ikinci devleti haline gelen Çin'in, bu konumunun komşularıyla yaşadığı sınır uyuşmazlıklarına nasıl etki ettiğini araştırmaktır.

Barış (ya da çatışma) ile ticaret arasındaki ilişki, özellikle ticaretin barışı kurmada ve sürdürmede nasıl etki yarattığı hem siyaset bilimi hem de iktisat disiplinlerinde uzun süredir tartışılan ve mutabık kalınamayan bir sorudur. Ticaretin, savaş -ya da birçok çalışmada da kullanıldığı üzere daha genel anlamda çatışma- üzerindeki etkilerine bakıldığında birbirinden farklı görüşlere rastlamak mümkündür. Bu etkiler dört başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki ticaretin barışı destekleyip geliştirdiği görüşüdür. Daha ziyade liberal düşünürlerin savunduğu bu görüşte, ticaret barışın geliştirilmesine bir araç olarak görülür. İkincisi, ticaretin çatışmayı ve uyuşmazlıkları artıracağı görüşüdür. Genellikle realist düşünürlerin benimsediği bu yaklaşım, ticaretin devletler arası teması artıracağı, ilişkiler arttıkça sorun yaşanacak konuların da oluşabileceği ve dolayısıyla daha çok temasın uyuşmazlık olasılığını yükselteceği yönündedir. Üçüncüsü yine realistler tarafından savunulan ve ticaretin, yüksek siyasetin alanına giren çatışmalar üzerinde bir etkisi olmadığı görüşüdür. Dördüncü ve son başlık ise bazı neo-Marksist ve neorealistlerin savunduğu simetrik kurulan ticaret ilişkilerinin barışı geliştirebileceği fakat asimetrik ticari bağların çatışma yaratabileceği savıdır.

20'nci yüzyılın sonlarından itibaren bu dört görüşten en çok öne çıkanın, liberallerin savunduğu ticaretin barışı geliştirdiği görüşü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Soğuk Savaş'ın yumuşama dönemi itibariyle dünya ticaretindeki dikkat çekici artışla birlikte devletler için daha çok toprak sahibi olma, sınırlarını genişletme amaçlarının yerini başta ticaret olmak üzere ekonomik faaliyetlerin aldığını belirten Richard Rosecrance, 1986 yılında yazdığı kitabıyla "ticaret devleti" kavramını ortaya atmıştır. Buna göre devletler artık toprakla tanımlanan güç anlayışından uzaklaşıp, sınırlarını genişletmekten ziyade ticari faaliyetlerini artırarak

dünya siyasetindeki yerlerini daha güçlü kılmanın arayışı içinde olacaklar; politikalarını bu şekilde oluşturacaklardır.[1]

Rosecrance'ın kitabını yazdığı tarihten bu yana da dünya ticaret hacmi artmaya devam etti. Bazı ülkeler ticaret devleti olarak ön plana çıktı. Bu anlamda günümüzde de kullanılagelen "ticaret devleti" kavramının ifadesini en iyi bulduğu ülkelerin başında Çin gelmektedir. Çin'in hem ulusal hem uluslararası politikasında ticaret önemli yer tutmaktadır. 2013 yılında ilan ettiği Kuşak Yol Girişimi (KYG) Çin'in uluslararası ticarete dış politika vizyonunda da merkezi bir yer verdiğinin somut göstergesi olmuştur. Diğer yandan Çin, geniş bir coğrafi alan kaplayan, çok sayıda devletle komşuluğu olan ve bu devletlerin çoğuyla da sınır uyuşmazlıkları yaşayan bir ülkedir. Bu durum, ticaret ve barış ilişkisi çerçevesinden düşünüldüğünde bazı soruları da beraberinde getirmektedir: Ekonomik yükselişi ile tüm dünyanın odak noktası olan ve dünyanın en çok ihracat yapan ülkesi haline gelen Çin'in bir ticaret devleti haline gelmesi sınır sorunlarının çözülmesini sağladı mı? Ticaret hacmindeki artış, Çin için toprağa dayanan bir anlayış olan sınırlarını genişletme arzusunu bir kenara bırakması sonucunu doğurdu mu? Ticaret-barış ilişkisi çerçevesinde Çin'in sınır sorunlarında bir gelişme gözlendi mi?

Çatışma ve ticaret arasındaki ilişki gibi Çin'in ekonomik yükselişi de hem Ekonomi hem de Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinin ilgisini çeken konular olmasına rağmen, bu iki tartışma alanı bir araya getirilip Çin'in ticaret devleti haline gelmesinin, uluslararası çatışmaların özel bir formu olan sınır uyuşmazlıklarına nasıl yansıdığı konusu incelenmemiştir. Çalışma, literatürdeki bu açığın kapatılmasına katkı vermeyi amaçlamaktadır. Dünyada hem en çok ihracatı yapan hem de kapladığı geniş coğrafya ile en çok sayıda devletle sınır komşuluğu olan ve bunların çoğuyla da sınır sorunu yaşayan Çin, aynı zamanda ticaret-barış ilişkisinin test edileceği önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Ticaret-barış ilişkisini inceleyen çalışmaların hemen hemen tamamında karşılıklı bağımlılık ilişkisi bir açıklayıcı olarak kullanılmaktadır. Karşılıklı

[1] Richard Rosecrance, **The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World**, New York, BasicBooks, 1986, s. 13-14.

bağımlılık üzerine çok sayıda çalışma yapan ve bu kavramın uluslararası ilişkiler literatüründeki önemini perçinleyen Joseph Nye, 2020 yılında yazdığı "*Power and Interdependence with China*" başlıklı makalesinde güncel ABD-Çin rekabetinde iki devletin de güçlü ve zayıf yönlerini ele alırken, sınır sorunlarının Çin'in ABD karşısında bir dezavantajı olduğunu söyleyerek, sınır sorunlarının Çin'in yumuşak gücünü de sınırladığını belirtmiştir.[2] Bu yönüyle de bakıldığında ticaretin çatışmaların çözümü için kullanılması ve Çin'in gelişen ticaretinin sınır sorunlarının barışçıl çözümünde işe yarayıp yaramadığı konusu araştırılmaya değer bir soru olarak durmaktadır.

KYG projesi ile Çin; ticaret yollarını, lojistik merkezlerini de kendi çevresinden başlayarak farklı ülkelerle ortaklaşa organize etmeye çalışmaktadır. KYG, sınır aşırı bir proje olup; verimli sonuç vermesi için Çin'in sınır sorunlarını çözmesini ve sınır güvenliğini ticaret akışını sekteye uğratmayacak şekilde sağlamasını gerektirmektedir. Bu çalışmada Çin'in KYG güzergahının ana hatlarını oluşturan batı, doğu ve güney sınırlarındaki uyuşmazlıklar incelenecektir.

[2] Joseph S. Nye, "Power and Interdependence with China", **The Washington Quarterly**, Cilt: 43, Sayı: 1, 2020, s. 15.

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARET-BARIŞ İLİŞKİSİNİN TEORİK ARKA PLANI

1. 1. Kavramsal Çerçeve

Çalışmaya geçmeden önce, bu çalışmada kullanılan ve özellikle savların temelini oluşturan belli kavramların hangi anlamları ifade ettiğini açıklamakta fayda olacaktır.

Öncelikle barış kavramı, çok geniş bir anlam yelpazesi içerisinde kullanılan bir kavramdır. Immanuel Kant'ın 1795'de yayınladığı ve ebedi barışa giden koşulları tarif ettiği "*Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*" makalesinde merkeze aldığı "ebedi barış" fikri bu yelpazenin bir ucunu oluştururken, diğer ucunda da Johan Galtung'un açıkladığı "negatif barış" (*negative peace*) kavramının yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmada barış kavramı, Galtung'un tanımladığı negatif barış anlamıyla kullanılacaktır.

Barış çalışmaları yazınında önemli yer edinen Johan Galtung, kavrama bir ayrım getirerek barış kavramını negatif ve pozitif olmak üzere iki farklı açıdan ele almıştır. Bu çerçevede pozitif barış, barışçıl toplumları yaratan ve sürdüren tutumlar, kurumlar ve yapılar olarak tanımlanmıştır. Pozitif barış kavramı devletlerin işbirliği ve uyum içerisinde var olmasını, şiddetin özellikle de yapısal formda şiddetin olmaması halini betimlemektedir. Negatif barış ise çatışmanın ya da bir çatışma yaşanması korkusunun bulunmaması durumudur.[3] Bu çalışmada da barış-ticaret ilişkisi çerçevesinde Çin'in sınır uyuşmazlıkları incelenirken barış kavramı Galtung'un çizdiği negatif barış çerçevesinde yani Çin'in sınır komşuları ile çatışma yaşamaması ya da çatışma tehdidinin bulunmaması olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın temelini oluşturan bir diğer kavram olan ticaret de geniş anlamlı bir kavramdır. Bu çalışmada, ticaret ile öncelikle devletler arasında sermaye, mal ve

[3] Johan Galtung, "Violance, Peace, and Peace Research", **Journal of Peace Research**, 1969, Cilt: 6, Sayı: 3, s. 167-191.

hizmet değişimi anlamına gelen uluslararası ticaret kastedilmektedir. Ayrıca devletler arasındaki ticaretin gelişmesi ve derinleştirilmesi için yapılan yatırımlar, üretim için gerekli girdilerin ithalat yoluyla sağlanmasına yönelik girişimler, lojistik ağlarının geliştirilmesi için yürütülen projeler de ticaret kavramı içerisinde alınmıştır.

Çalışmada zaman zaman Çin'i tanımlarken kullanılan "ticaret devleti" (*trading state*) kavramı, Richard Rosecrance'ın 1986 yılında yazdığı "*Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*" çalışmasından alınmıştır. Rosecrance'a göre 1945'ten bu yana dünya iki farklı uluslararası ilişkiler sistemi arasında dengelenmiştir. Bunlardan birincisi teritoryal sistem, ikincisi de ticari sistemdir. Teritoryal sistem, 14'üncü Louis'in geleneğinden giden, ticari sistem ise 1850'lerdeki Britanya politikalarını miras edinen sistemdir. Daha çok toprağı daha çok gücün sembolü olarak görür ve sınırlarını genişletmek önem taşır. Ticari sistem ise ekonomilerini geliştirmeye odaklanan, ulusal çıkarları için yeni topraklar fethetmeye gerek duymayan devletlerden oluşur.[4] Rosecrance'a göre her devlet dünya siyasetindeki konumunu güçlendirmeyi amaçlar. Bunun iki yolu vardır: Birincisi, yeni topraklar edinmek; ikincisi ise ticaret ve ekonomik kalkınmadır. İlk gruptaki devletler askeri gücü ve daha çok toprak sahibi olma hırsını ön planda tutup sadece ihtiyaçlarını gidermek için ticaret yaparken; ikinci gruptaki devletler yani ticaret devletleri için ise ticaret yaşamsaldır ve savunma güçlerinden vazgeçmemekle birlikte, nadiren kullanırlar. Ticaret ve ülkenin ekonomik kalkınmasını önceleyen bu devletler için askeri güç taktiksel olarak dışarıdan gelecek saldırıyı caydırma işlevi görür.[5] Çatışma ya da daha ilerisi savaş, ticareti ve ticaret üzerinden yükselen karşılıklı bağımlılığı ortadan kaldıracağı için böyle bir sistemde savaş güdüsü olmayacaktır.[6] Günümüzde "ticaret devleti" kavramı yaygın olarak kullanılsa da, halen sınır sorunların yaşanıyor olması Rosecrance'ın iddia ettiği gibi sınırlar, coğrafi alan gibi geleneksel jeopolitik faktörlerin öneminin azalmadığını da göstermektedir. Bu bağlamda çalışmada "ticaret devleti" kavramı, sınırlarını genişletme isteği olmaması kısmı dışarıda bırakılarak; ekonomik faaliyetlerinde ve

[4] Rosecrance, **The Rise of the Trading State…**, s. 16.
[5] **Ibid.**, s. 43, 30.
[6] **Ibid.**, s. 24.

dış politikasında ticarete merkezi önem veren anlamı ile sınırlandırılarak kullanılmıştır. Nitekim çalışma, bir yönüyle Rosecrance'ın "ticaret devleti" kavramının geçerliliğini de sorgulamaktadır.

1.2.Ticaret-Barış İlişkisine Dair Literatürde Yer Alan Tartışmalar

Savaş, çatışma, sınır uyuşmazlığı, silahlı çatışma gibi durumlar ile barış, ticaret, işbirliği, ortaklık anlaşmaları gibi konuların birbiri ile etkileşiminin incelendiği çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu etkileşimde çatışmaların ticaret üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunda neredeyse mutabık kalınırken ticaretin çatışmaya etkisinin ne olduğu konusu tartışmalıdır.

1.2.1.Çatışmanın Ticaret Üzerindeki Etkisi

Devletler arası siyasi ilişkiler, doğrudan ya da dolaylı olarak devletlerin ticari ilişkilerini de etkilemektedir. İki devlet arasında siyasi bir uyuşmazlık gündeme geldiğinde ekonomik gücü fazla olan devlet kendi pozisyonunu güçlendirmek için bu gücü diğeri üzerinde kullanma yoluna gidebilir; ticarete sınırlamalar getirebilir. Bu noktada ticari ve finansal yaptırımlar, sıklıkla kullanılan araçlar olmaktadır. Finansal yaptırımlarda da ilk başvurulan yöntemin kalkınma yardımının kesilmesi olduğu görülmüştür.[7]

Çatışma, ticari akışlar üzerinde dolaylı etkiler de yaratmaktadır. Farklı ekonomik aktörler, iş dünyası temsilcileri, girişimciler yeni bir girişime adım atmaya ya da mevcut işlerinin devamına siyasi uyuşmazlıkların işleri üzerindeki etkisini düşünerek karar verir. Siyasi uyuşmazlığın yol açacağı kopukluklar, ticaret aktörleri için risk oluşturmaktadır. Uluslararası ticaret yapan firmalar, iş yaptıkları ülkelerdeki

[7] Gary Clyde Hufbauer, Jeffrey J. Schott, Kimberly Ann Eliott, Barbara Oegg, **Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy**, 3. Basım, Washington, United Book Press, 2007, s. 96.

kurumların taşıdığı siyasi riskleri değerlendirmek durumundadır.[8] Riskin artması, doğal olarak ticareti olumsuz etkilemektedir.

Bir diğer nokta çatışmaların getirdiği maliyet konusudur. Savaşların toplam maliyetlerini hesaplamayabilmek için yola çıkan çoğu çalışma, maliyete sadece savaşta ölen insanların sayısı ve savaşta kullanılan kaynakların toplam maliyeti olarak baksa da, ticaret boyutu da hesaba katıldığında bu zararın maddi boyutunun çok daha derin olduğu anlaşılmaktadır. Savaşın ticarete verdiği zarar, savaş bittikten sonraki dönemde de seyretmeye devam eder. Fakat bu zarar çoğu çalışmada ölçülmemektedir. Halbuki savaş başladığında ülkenin üretim kapasitesi ve ticari faaliyetleri hemen zarar görmeyip bir süre daha devam edebilir. Bununla birlikte, savaş bittikten sonra silahlı çatışma ihtimali halen devam ediyor ise üretim ve ticaretin toparlanması çok yavaş da gerçekleşebilir. Çatışma sonrası diplomatik tansiyon hemen düşmeyebilir ve yeniden yapılanma uzun sürebilir. Bu da ekonomik faaliyetlerin çatışma öncesi verimliliğine dönmesini geciktirecektir. Savaşın ticarete verdiği zararla oluşan kaybın, çatışmanın devam ettiği süre baz alınarak yapılan zarar hesaplamalarının üç, dört katına kadar artabildiğini tespit eden çalışmalar mevcuttur.[9]

Blomberg ve Hess, terör faaliyetleri, iç ve dış çatışmalara bakarak 177 ülkeden edindikleri verileri 1968-1999 yılları arasını kapsayacak şekilde inceledikleri çalışma ile çatışmaların ticaret üzerindeki etkilerini tespit etmeyi ve ekonomik maliyetini hesaplamaya çalışmışlardır. Bu maliyeti serbest ticarete getirilen gümrük tarifeleri ve tarife dışı bariyerlerle karşılaştırmışlar ve barış ortamının ticaret için verilen teşviklerden çok daha etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Buna göre, verili bir ülke için verili bir yılda iç ve dış çatışma ile birlikte terörist faaliyetlerin de varlığının, o ülkenin ticareti üzerindeki etkisi, ticarete yaklaşık yüzde 30 gümrük vergisi koyulması ile eş bir sonuç yaratmaktadır.[10]

---

[8] James D. Morrow, Randolph M. Siverson, Teressa E. Tabares, "The Political Determinants of International Trade: The Major Powers: 1907-1990", **The American Political Science Review**, Cilt: 92, Sayı: 3, 1998, s. 650.

[9] Reuven Glick, Alan M. Taylor, "Collateral Damage: Trade Disruption and the Economic Impact of War", **The Review of Economics and Statistics**, Cilt: 92, Sayı: 1, 2010, s. 103. 102-127

[10] S. Brock Blomberg, Gregory D. Hess, "How Much Violence Tax Trade?", **The Review of Economics and Statistics**, Kasım 2006, Cilt: 88, Sayı: 4, s. 599, 611.

Pollins, ticaret akışlarının bireylerden çıkar gruplarına ve devletlere kadar her seviyedeki aktörlerin kararlarından etkilendiğini[11] ve değişen siyasi koşulların ekonomik ilişkilere yansımasının, ilişkilerin büyük devletlerle küçük devletler arasında olması, petrol ihracatçıları ile enerji bağımlığı yüksek ülkeler arasında olması gibi farklı ilişki türlerine göre çeşitlenebileceğini söylemiştir.[12] Pollins, aynı yıl yayınladığı bir diğer çalışmasında da yaptığı analizle devletlerin diplomatik ilişkilerindeki değişimin ticari akışlarını etkilediği sonucuna varmış ve bir ülkenin ticaretinin, o ülkenin bayrağının peşinden gideceğini ifade etmiştir.[13] Bununla birlikte, çatışmalar silah endüstrisi gibi belli sektörleri canlandırıcı etki gösterse de, makro düzeyde yarattıkları ekonomik maliyet büyüktür. Siyasi ilişkilerin seyri, çatışma durumu, diplomatik gerilimler, ilişkilerde barış atmosferinin hakim olması gibi politik alanda oluşan her durum farklı ölçeklerde de olsa ticari faaliyetleri etkilemektedir.

1.2.2.Ticaretin Çatışma Üzerindeki Etkisi

Çatışmanın ticaret üzerindeki etkisinin aksine, ticaretin çatışma üzerindeki etkisi üzerindeki görüşler çok daha çeşitlilik göstermektedir. Dış ticaretin avantajları ve dezavantajları hem ekonomik hem de siyasi boyutuyla uzun bir tartışma konusu olagelmiştir. Bir grup için ticaret barışa ve refaha giden yolu temsil ederken başka bir grup için ise bazı ulusların yoksullaştırılmasına yol açan bir faktördür. Katherine Barbieri, 1990'lara kadar ticaret ve çatışma ilişkisinin fazla ilgi gören bir konu olmadığını belirtmektedir. Ticaret-barış ilişkisine dair sorular, demokratik barış teorisi çalışan akademisyenlerin ekonomik liberalizm ile cumhuriyetçi liberalizm

[11] Brian M. Pollins, "Conflict, Cooperation and Commerce: The Effect of International Political Interactions on Bilateral Trade Flows", **American Journal of Political Science**, Cilt: 33, Sayı: 3, 1989, s. 738. 737-761
[12] **Ibid**, s. 757.
[13] Brian M. Pollins, "Does Trade Still Follow the Flag", **The American Political Science Review**, Cilt: 83, Sayı: 2, 1989, s. 465, 477. 465-480

arasında bağlantı kurmaya yönelik çalışmaya başlamasıyla gündeme gelmeye başlamıştır.[14]

Uluslararası ticaretin gelişmesinin ve yaygınlaşmasının devletler arası çatışmaları azaltacağı görüşü Montesquieu, Kant, Angell, Schumpeter'e kadar götürülmektedir ve büyük ölçüde liberal düşünce okulu ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre karşılıklı ekonomik bağımlılık, barışa giden yol olabilir. İki devletin birbirine yüksek seviyede karşılıklı olarak bağımlı olması, devletler arası ilişkilerde askeri güç kullanma eğilimini sınırlayacaktır. Liberal görüşün savunucuları, ülkeler arasındaki ticaret akışlarındaki artışın ve serbest piyasa ekonomilerinin yaygınlaşmasının devletler arası ilişkilerde askeri güç kullanma eğilimini sınırladığını iddia etmektedirler. Bu görüşü Kant'ın 1795'teki "*Essay on Perpetual Peace*" başlıklı çalışmasına kadar dayandırmaktadırlar. Özellikle Avrupa bölgesine bakılarak yapılan çalışmalarda, devletler arasında ticaretin ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinin çatışmayı önleyeceğinden yola çıkılarak Avrupa ticaret entegrasyonunun da 20'nci yüzyılın ilk yarısında iki dünya savaşında yaşanan ölümlerin ve yıkımın engellenmesi için oluştuğu belirtilmektedir.[15] Bu görüşe göre ticaretle oluşacak karşılıklı ekonomik bağımlılık savaşın maliyetini yükselteceği için savaşı zorlaştıracaktır.[16]

Ticareti geliştirmenin barışı inşa etmenin öncülü olarak gören liberal görüş savunucuları, barışa ulaşmak için ticareti daha da ileri safhaya taşıyabilmenin yollarını da araştırmıştır. Ticaret, toplumlar arasındaki anlayışı ve işbirliği potansiyelini artıran iletişim ve ulusötesi bağlar yoluyla barışı teşvik eder. Ayrıca uzmanlaşma yoluyla uluslararası bir ticaret ağını genişletirken, bu tür ekonomik bağları koparmanın maliyetlerini artırarak savaşı daha az olası hale getirir. Karşılıklı bağımlılık, büyüme ve refah için gerekli kaynakları elde ederken çatışma olasılığını azaltır.[17] Bu perspektiften bakıldığında, devletler arasındaki ortak çıkarlar ve benzer

[14] Katherine Barbieri, Gerald Schneider, "Globalization and Peace: Assessing New Directions in the Study of Trade and Conflict", **Journal of Peace Research**, Cilt: 36, Sayı: 4, 1999, s. 394. 387-404
[15] Philippe Martin, Thierry Mayer, Mathias Thoenig, "Make Trade Not War", **The Review of Economic Studies**, Cilt: 75, Sayı: 3, 2008, s. 865.
[16] Katherine Barbieri, "Economic Interdependence: A Path to Peace or a Source of Interstate Conflict", **Journal of Peace Research**, Cilt: 33, Sayı: 1, 1996, s. 29. 29-49
[17] Patrick J. McDonald, "Peace Through Trade or Free Trade?", **The Journal Of Conflict Resolution**, Cilt: 48, Sayı: 4, 2004, s. 547. 547-72

demokratik kurumlar ticari akışları artırır. Müttefikliğin ticaret üzerindeki etkisi kanıtlanmamış olsa da demokratik iki ticaret ortağı devlet arasındaki ticaretin, demokratik olmayan devletler arasındaki ticaretten daha fazla olduğu görülmektedir.[18] Dixon ve Moon ticaret yapan devletlerden benzer sistemlerle yönetilenlerin, benzer olmayan sistemlerle yönetilenlere kıyasla daha çok ticaret yaptıklarını söylemektedir.[19]

Solomon William Polachek, devletler arasında işbirliğinin çatışmadan çok daha yaygın olduğu görüşünden yola çıkarak çatışma ve ticaret arasındaki ilişkiyi irdelediği çalışmasında, devletlerin ikili ilişkilerine odaklanmıştır. 30 ülkenin on yıllık ticaret verilerini incelemiş ve doğal barışın büyük ölçüde artan bağımlılıklar üzerinden temellendiğini savunmuştur. Devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık, çatışmayı daha maliyetli hale getirerek devletleri işbirliğine ve dolayısıyla da barışa daha istekli hale getirecektir.[20] Yaklaşık 20 yıl sonra ise yeni bir model geliştirerek ülkelerin birbirine olan coğrafi mesafesi, dış yardımlar, gümrükler, ülkenin büyüklüğü gibi siyaset bilimcilerin çatışmayı analiz ederken geleneksel olarak kullandığı faktörleri de ekleyerek yeni bir analiz yapmıştır. Bu analize göre, ülkeler coğrafi olarak birbirine ne kadar uzaksa lojistik maliyeti dolayısıyla ticaretin maliyeti o kadar artacak ve bu da çatışmayı artıracaktır. Başka bir deyişle, ticaretin yatıştırıcı etkisi olmasa, komşu ülkeler arası çatışmaların da daha büyük olabileceğini öngörmüştür. Gümrüklerin artırılması, serbest ticarete ters bir etki yaratacağı için çatışmayı artırıcı etki gösterecektir. Dış yardımlarda ise durum değişkendir. Bir ülke, başka bir ülkeden dış yardım aldığında, üçüncü bir ülkeyle olan çatışma ihtimalini üçüncü ülke ile yardım aldığı ülke arasındaki ilişkiler belirleyecektir. İlişkiler iyi ise çatışmayı azaltıcı, kötü ise çatışmayı artırıcı etki yapacaktır. Ayrıca büyük ülkelerle yapılan ticaretin çatışmayı azaltıcı etkisi, küçük ülkelerle yapılan ticaretin etkisinden daha büyük olacaktır. Ticaretten en çok kazanç sağlayan ülkeler,

[18] James D. Morrow, Randolph M. Siverson, Teressa E. Tabares, "The Political Determinants of International Trade: The Major Powers: 1907-1990", **The American Political Science Review**, Cilt: 92, Sayı: 3, 1998, s. 658.
[19] William Dixon, Bruce Moon, "Political Similarity and American Foreign Trade Patterns", **Political Search Quarterly**, Mart 1993, s. 9-10. (5-25)
[20] Polachek, bu çalışmada uluslararası ticareti karşılıklı bağımlılığın bir ölçüsü olarak kullanmıştır. Solomon William Polachek, "Conflict and Trade", **The Journal of Conflict Resolution**, Cilt: 24, Sayı: 1, 1980, s. 56.

bu ticaretin ortadan kalkması durumunda en çok kayba uğrayacak olan ülkeler olacaktır. Bu yüzden de en az çatışma ve en çok işbirliğini tercih edeceklerdir.[21]

Ticaretin güvenliği de etkileyecek sonuçlar yaratma potansiyeline bakarak, devletleri başka devletlerin ticaret ilişkilerini, bu ilişkilerden edindikleri ticari kazancın da ötesinde bir değerlendirmeye tabi tutacaklarını söylemek yanlış olmaz. Morrow, Siberson ve Tabares uluslararası ticaretin uluslararası güvenliği de etkileyebileceği görüşünden yola çıkarak 1907-1990 yılları arasında büyük güçler arasındaki ticari verileri incelemişlerdir. Bir devletin ticari kazancını askeri kapasitesini artırmak için kullanıp ticaret ortağı karşısında askeri avantaj sağlaması ihtimalinin, devletleri ticari akışları kontrol etmeye sevk ettiğine dair bir kanıt bulamamışlardır.[22] Benzer şekilde ticaretin güvenlik ilişkilerine yansımasının nasıl olacağını inceleyen Gowa ve Mansfield'a göre ise devletler, kendilerine düşman olan devletlerin ticaretten elde ettikleri kazançla ne yapacakları konusunda kaygı duyabilirler. Fakat müttefikleri bu kazançla askeri güçlerini artırmaya yönelik yatırımlar yapsalar dahi birbirlerinden kaygı duymazlar; çünkü birinin askeri gücünden diğeri de faydalanabilir. Yani ticaretle bir güvenlik dışsallığı yaratılmaktadır ve bu dışsallık, düşman devletler arasında negatif iken müttefikler arasında pozitif olacaktır.[23]

Liberallerin aksine realist teorisyenler uluslararası anarşinin devletler arası rekabeti ve çatışmayı teşvik ettiğini, devletler ortak çıkarları paylaşsa dahi işbirliğine olan isteğin bu şekilde baskılandığını savunmaktadır. Realist teori ayrıca uluslararası kurumların anarşinin devletler arasındaki ilişkilere getirdiği sınırlayıcı etkiyi yatıştırmaya yetmediğini savunur.[24] Artan ekonomik ilişkilerden eşit şekilde pay alamayan devletlerin korkularını Kenneth Waltz, "…yakın karşılıklı bağımlılık yakın temas getirir; bu da çatışma ihtimalini artırır" şeklinde ifade etmiştir. Waltz'a göre en

[21] Solomon W. Polachek, John Robst, Yuan-Ching Chang, "Liberalism and Interdependence: Extending the Trade-Conflict Model", **Journal of Peace Research**, Cilt: 36, Sayı:4, 1999, s. 405, 411-414. (405-422)
[22] Morrow, Siverson, Tabares, "The Political Determinants of…" s. 659.
[23] Joanne Gowa, Edward D. Mansfield, "Power Politics and International Trade", **The American Political Science Review**, Cilt: 87, Sayı: 2, 1993, s. 416-17.
[24] Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of Newest Liberal Institutionalism", **International Organizations**, Cilt: 42, Sayı: 3, s. 485. 485-507

şiddetli savaşlar, ilişkileri birbirine sıkı sıkıya bağlı olan oldukça benzer insanlar arasında yapılır. Taraflar bir şekilde bağlantılı olmadıkça bir savaşın başlaması imkansızdır. İlişkileri düzensiz kalan birbirine bağımlı devletler, çatışma yaşamak zorundadır ve zaman zaman şiddete düşecektir. Eğer karşılıklı bağımlılık, merkezi kontrolün gelişimini aşan bir hızda büyürse, o zaman karşılıklı bağımlılık, savaş ihtimalini hızlandıracaktır.[25]

Bağımlılık teorisi çalışanlar ise asimetrik ticaret ilişkilerinin negatif sonuçlarına odaklanmışlar ve ekonomik bağımlılığın bağımlı devletler için sonuçlarını incelemişlerdir. Bu yaklaşıma göre uluslararası ticarette simetrik bağlar barışı geliştirebilir fakat karşılıklı bağımlılığın çeşitli unsurları ile çatışma arasında güçlü bir ilişki de bulunmaktadır ve asimetrik bağımlılık tansiyonu çatışma yaratacak ölçüde yükseltme potansiyelini de barındırmaktadır.[26]

Görüldüğü gibi, ticaret ile barış (ya da çatışma) ilişkisini inceleyen tüm çalışmalar bir şekilde karşılıklı bağımlılık ilişkisine değinmiş; karşılıklı bağımlılığı bir dayanak olarak kullanmışlardır. Karşılıklı bağımlılık kavramı, özellikle ticaretin getireceği karşılıklı bağımlılıkla barışın sağlanabileceği görüşünü savunan liberal teorisyenlerce açıklayıcı bir kavram olarak kullanılsa da, esasen kendisi açıklanmaya muhtaç da bir kavramdır. Nitekim her devletin ve diğer devletlerle kurduğu ilişkinin niteliği nasıl farklı ise, aralarındaki karşılıklı bağımlılık da farklı olacaktır. Yani karşılıklı bağımlılığı açıklayıcı değişken olarak alıp tek bir tür karşılıklı bağımlılık varmış gibi düşünmek indirgemeci bir yaklaşım olacaktır ve dolayısıyla yanıltıcı olma potansiyeli de yüksektir. Karşılıklı bağımlılığın ikili ilişkilerdeki stratejik etkisini anlamak için öncelikle karşılıklı bağımlılığın yekpare olmadığını anlamak gerekmektedir.

Ticaret ile barış (ya da çatışma) arasındaki ilişkiyi inceleyen liberal düşünürlerin çalışmalarının çoğunda karşılıklı bağımlılık sadece olumlu bir anlam yüklenerek bir açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Ayrıca karşılıklı bağımlılığın ölçülmesinde de net bir uzlaşı yoktur. Katherine Barbieri, ticaret ve çatışma ilişkisini ele alan

[25] Kenneth Waltz, **Theory of International Politics**, New York: Random House, 1979, s. 138.
[26] Mark J. Gasiorowski, "Economic Interdependence and International Conflict: Some Cross-National Evidence", **International Studies Quarterly**, Cilt: 30, Sayı: 1, 1986, s. 36. 23-38

çalışmalarda karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkisinin ölçümünün göz ardı edildiğinden bahsederek; karşılıklı bağımlılık ilişkisini düzgün ölçmeden bunun etkilerini ortaya koymanın da mümkün olamayacağını söylemektedir.[27] Karşılıklı bağımlılığın çatışma riski yaratması gibi diğer olumsuz yönlerini ise realistler daha çok gündeme almışlardır. Tüm bu yaklaşımlar bağlamında, karşılıklı bağımlılık kavramını daha detaylı incelemek; ticaret-barış ilişkisi çerçevesinde devletler arası davranışları açıklayabilmeyi daha da netleştirecektir.

1.2.2.1.Karşılıklı Bağımlılık ve Albert O. Hirschman'da "Karşılıklı Bağımlılık" Kavramı

1960'ların sonlarından itibaren Soğuk Savaş'ın yumuşama dönemine girdiği, devletler arası etkileşimin arttığı bir ortamda karmaşık karşılıklı bağımlılık (*complex interdependence*) kavramı Uluslararası İlişkiler disiplinin iki önemli ismi olan Robert Keohane ve Joseph Nye'ın çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Karmaşık karşılıklı bağımlılık, belli alanlarda güç sahibi olan bir grup ülkenin, ortak bağlar sebebiyle çıkarlarının ve politikalarının birbirine yakın derecede ilintili hale gelmesi durumudur. Karşılıklı bağımlı ülkelerin çıkarları ve yetenekleri farklılık gösterse de, onları bağlayan unsurlar genellikle asimetrik dağılıma sahip maliyetler ve faydalardır.[28]

Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılığı detaylı şekilde irdeledikleri ilk çalışmaları olan *Power and Interdependence* kitabında, karşılıklı bağımlılığın üç temel özelliği olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki, devletler arası, hükümetler üstü ve ulus ötesi ilişkilerin tamamını kapsayan kurumlar ve resmi ve gayri resmi bağlardan oluşan çoklu iletişim kanallarıdır. İkincisi, devletler arası ilişkilerin sadece belli bir takvime bağlı kalarak resmi şekilde yürütülen ilişkiler olmamasıdır. Devletler arası ilişkiler farklı konularda çok sayıda başlık içerir ve konular arasında bir hiyerarşi yoktur. Yani askeri konular, güvenlik konuları ilişkilerde öncelikli bir başlık olarak

[27] Katherine Barbieri, Gerald Schneider, "Globalization and Peace: Assessing New Directions in the Study of Trade and Conflict", **Journal of Peace Research**, Cilt: 36, Sayı: 4, 1999, s. 399. 387-404
[28] Mark Gasiorowski, Solomon W. Polachek, "Conflict and Interdependence: East-West Trade snd Linkages in the Era of Detente", **The Journal of Conflict Resolution**, Cilt: 26, Sayı: 4, 1982, s. 710.

konumlandırılmaz. Üçüncüsü ise karşılıklı bağımlılık ilişkisinin olduğu durumlarda hükümetler bağımlılık ilişkilerinin olduğu ülkelere karşı askeri güç kullanımına başvurmazlar. Örneğin, bir ittifakın üyeleri arasındaki ekonomik konulardaki anlaşmazlıkları çözmede askeri güç tamamen süreç dışı olabilir.[29] Yazarlar, 1998 yılında yayınladıkları çalışmalarında bu özelliklere bilgi teknolojilerinde yaşanan devrim ile uzak mesafeler arasındaki iletişimin maliyetinin ortadan kalkmasına bağlı olarak, güvenlik ve kuvvet kullanımının ön planda olmadığı; dünyanın, tüm ülkelerin çok yönlü siyasi ve sosyal ilişkilerle birbirine bağlı hale geldiğini; bunun da karşılıklı bağımlılığın üç özelliğinden biri olan çoklu iletişim kanallarını daha da geliştirdiğini ve önceden ulus ötesi akışlar büyük ölçüde ulus ötesi şirketler ve Katolik Kilisesinin kontrolünde iken bilgi teknolojilerindeki ucuzlama ve yaygınlaşma ile bireylere kadar indiğini, toplumlar arasındaki iletişim kanallarının da ciddi oranda artırdığını eklemişlerdir.[30] Bu çalışmalar her ne kadar devletlerin davranışlarını açıklamada askeri ve ekonomik kapasiteye odaklanan geleneksel ve yapısal realizmin temel varsayımlarına güçlü bir meydan okuma olarak görülse de,[31] yazarlar askeri gücün hala devletler arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynadığını ve güvenlik politikalarının hala dış politikadaki önemini yitirmediğini de çalışmalarında belirtmişlerdir.[32]

Güç ve karşılıklı bağımlılık birbiriyle yakın derecede ilintilidir ve karşılıklı bağımlı ilişkinin hem faydalarını hem de maliyetlerini bir arada kapsamaktadır. Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılığın tamamen dengeli bir ortak bağımlılık olarak görülmemesi gerektiğini ifade ederek ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi daha net ortaya koymak adına karşılıklı bağımlılığın yarattığı iki duruma değinmektedir. Bunlardan ilki hassasiyet (*sensitivity*) diğeri ise kırılganlıktır (*vulnerability*). Aktörler için aralarındaki ilişkide bir etki yaratma kaynağı olan, bağımlılıktaki asimetrilerdir.

---

[29] Robert O. Keohane, Joseph Nye, **Power and Interdependence**, 1989, 2. Baskı, HarperCollinsPublishers, s. 24-25.
[30] Robert O. Keohane, Joseph Nye, "Power and Interdependence in the Information Age", **Foreign Affairs**, Cilt: 77, Sayı: 3, 1998, s. 83.
[31] Waheeda Rana, "Theory of Complex Interdependence: A Comperative Analysis of Realist and Liberal Thoughts", **International Journal of Business and Social Science**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2015, s. 290.
[32] Robert O. Keohane, Joseph Nye, "Power and Interdependence in the Information Age", **Foreign Affairs**, Cilt: 77, Sayı: 3, 1998, s. 84.

Daha az bağımlı aktörler, bir müzakere ya da pazarlık söz konusu olduğunda karşılıklı bağımlılık ilişkisini genellikle bir güç kaynağı olarak kullanabilirler.[33]

Karşılıklı bağımlılığın bazı türleri işbirliğini geliştirip iki ülke arasındaki tansiyonu düşürebilir. Bazen ise tam tersi etki yaparak gerilimi artırabilir. Olumlu etki yapan karşılıklı bağımlılıkta faydanın orantısız paylaşılmadığı, iki taraf için de karşısındakine orantısız bir zarar yaratmak için kullanmanın zor olduğu durumlardır. Uluslararası İlişkiler teorisi diliyle ifade etmek gerekirse, simetrik kırılganlık olan hallerdir. Olumsuz türdeki bir karşılıklı bağımlılıkta ise bir taraf orantısı bir şekilde karlı çıkabilir ve kriz zamanlarında bunu bir ekonomik silah olarak kullanma ihtimali vardır. Eğer taraflardan birinde asimetrik bir kırılganlık varsa bu risk yaratan bir durumdur.[34]

Neorelist düşüncenin önde gelen temsilcilerinden Kenneth Waltz, iç politikada yer alan aktörlerin, uzmanlaşma ile gelen bir bağımlılıktan korkması için çok az neden olduğunu söylerken, uluslararası siyasetin anarşik yapısının devletleri barındırdıkları kırılganlıklar dolayısıyla korkar hale getirdiğini söylemektedir. Bu durumda devletler, bağımlı olduklarını kontrol etmeye ya da bu bağımlılıklarını azaltmak için adım atmaya çalışırlar.[35] Benzer şekilde John Mearsheimer da liberallerin uluslararası işbirliği beklentisinin altında yatan iyimser varsayımın her zaman hayata geçmeyebileceğini belirtmektedir. Uluslar, dışarıdan tedarik etmeleri gereken bazı kritik ürünlere dair, kriz ya da savaş zamanlarında bu tedariğin kesileceği ya da kesileceğine dair bir şantajla karşı karşıyla kalma korkusuyla hareket edebilirler. Bu durumda tedarikçi ülke üzerinde siyasi kontrol oluşturmayı deneyebilirler. Bu da tedarikçi ülke ya da diğer ithalatçı ülkelerle bir çatışmaya yol açabilir. Bu yüzden karşılıklı bağımlılık sadece işbirliğine değil, daha büyük bir rekabete de yol açabilir.[36] Her ne kadar ismi liberalizm ile özdeşleşmiş olsa da John

[33] Robert O. Keohane, Joseph Nye, **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, Boston: Little, Brown & Co., 1977, s. 10-11
[34] Thomas Wright, "Sifting Through Interdependence", **The Washington Quarterly**, Cilt: 36, Sayı: 4, 2013, s. 10.
[35] Kenneth Waltz, **Theory of International Politics**, New York: Random House, 1979, s. 106.
[36] John J. Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", **International Security**, Cilt: 15, Sayı: 1, 1995, s. 45.

Stuart Mill, uluslararası ticaretten sağlanan maddi faydanın ticaretin tarafı olan farklı uluslara her zaman eşit bölünemeyebileceğini söyleyen ilk isimlerden biridir.[37]

Görüldüğü üzere, ticaret tek başına barışı kurmakta yeterli olmadığı gibi, ticaretle gelen karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki asimetriler devletler için güç kaynağı olabilmektedir ve devletlerin siyasi adımlarını etkileyen faktörlerden biri olmaktadır. Bu nedenle ticari ilişkileri belirlemede oluşacak asimetriler devletlerin karar verirken gözettiği konulardır. Fakat liberaller konunun bu boyutuna odaklanmamış ve karşılıklı bağımlılığa sadece olumlu bir anlam atfederek analizlerde bulunmuşlardır. Ayrıca liberal düşünürlerin üretimde iş bölümü yapılmasından bahsederken ülkelerin kendi üretim kapasitelerinin niteliklerine göre uzmanlaşacağı ön kabulü ile hareket etmeleri de karşılıklı bağımlılık ilişkisini tanımlarken yanıltıcı sonuçlar getirebilmektedir. Tüm devletlerin hem kendi üretim kapasitelerini en verimli kullanacak hem de diğer devletlerde tehdit yaratmayacak bir iş bölümü gerçekleştirebilmesi gerçek hayatta karşılık bulması zor bir durumdur. Barış-ticaret ilişkisini incelerken realistlerin dikkat çektiği bu boyut, devletler için de önemlidir ve ilişkiler değerlendirilirken göz önünde bulundurulması gereken bir noktadır. Realist düşünürler arasında asimetrik karşılıklı bağımlılığı detaylıca irdeleyen önemli isimlerden biri Albert O. Hirschman olmuştur. Hirschman'ın çizdiği çerçevenin ticaretin devletler arasındaki ilişkilere etkisini açıklamakta çok daha işlevsel olduğu görülmektedir.

Albert O. Hirschman, 1945 yılında yayınladığı "*National Power and Structure of Foreign Trade*" kitabı ile çağdaşları arasında ortak fayda sağlanan bir ticarette etki, bağımlılık, baskı kurma ilişkilerinin nasıl oluştuğunu inceleyen ilk kişilerden olmuştur. Ticarette kazanç kavramına odaklanarak bu kazançla oluşacak bağımlılık ilişkilerini incelemiştir.[38] Asimetrik karşılıklı bağımlılığın etkilerini ortaya koymuştur. Liberal düşünürlerin homojen ticaret ilişkileri anlayışına karşın,

[37] John Stuart Mill, **Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy**, 2. Baskı, Londra, Longmans, 1874, s. 45.
[38] Albert O. Hirschman, **National Power and the Structure of the Foreign Trade**, Berkeley, University of California Press, 1980, s. vii.

asimetrik ilişkilerde gücün kötüye kullanımını ve getireceği olumsuz etkileri gündeme getirerek keskin bir ayrım yapmıştır.

Hirschman'a göre asimetrik ticari bağımlılık, bir ülkenin diğer ülkeler üzerinde uygulayabileceği gücü artırırken, bağımlı devletin güvenliği için tehdit oluşturabilmektedir. Tedarikçi ülke, ticareti kesintiye uğratan koşullar ticaret ortakları üzerinde kendi üzerinde yaratacağı etkiden daha büyük bir etki yaratacaksa bunu kullanma yoluna gidebilir. Eğer ihracat yaptığı ülkeler taleplerine uyum sağlamazsa, doğrudan ticareti kesmek ya da tedariki azaltmakla tehdit ederek, bağımlı ülkenin siyasi ortamını dolaylı olarak kendi amaçları doğrultusunda etkileyerek kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanabilir. Hirschman, doğrudan ekonomik baskı yaratan ilk etkiyi "*supply effect*", ikincisini ise "*influence effect*" olarak adlandırmaktadır.[39]

Ülkelerin güç pozisyonu üzerinde dış ticaretin etkisini inceleyen Hirschman bu etkiyi ikiye ayırmaktadır. Bunlardan birincisi, dış ticaretin ülkenin potansiyel askeri gücünü geliştirmesidir. Bu sadece ülkenin ordusunun teknik donanımını ya da savaş kabiliyetini geliştirmekle ilgili değil; bir diplomasi silahı olarak savaş tehdidini kullanması itibariyle de önemlidir. Bu çerçevede dış ticaret, bir ülkenin diğer ülkeler üzerinde askeri baskının etkisini artıracak etki gösterebilir. Hirschman, bu etkiye dış ticaretin arz etkisi demektedir. Sonuç olarak şu görülmektedir ki bu etkinin oluşması, bir savaş ihtimalini de gerektirmektedir. İkinci etki ise dış ticaretin doğrudan bir güç kaynağı olmasıdır. Ticaret, başka bir ülkenin varlıklarından pay elde etmeyi getireceği için savaşı devreden çıkarıcı bir etki de yaratabilir. İyimser bir bakış açısı ile ticaret, egemen devletler arasında bir baskı aracı olarak savaşa alternatif olabilir. Ekonomik savaş hali bombardımanların, ekonomik baskı askeri güç kullanma tehdidinin yerini alabilir. Hirschman bu etkiye de dış ticaretin nüfuz etkisi adını vermiştir.[40] Nüfuz etkisi, siyasi etkinin çok daha dolaylı bir halidir. Bu etki, bağımlı ülkenin siyasi olarak etkilenmesinin dış baskı ile değil, gönüllü bir uyum ile sağlanmasını sağlamaktadır. Etkilenen ülke, yaptırımlardan gelen ekonomik ihtiyaçtan değil; ticaret ilişkisi ile edindiği ekonomik faydayı kaybetmemek amacıyla

[39] Hirschman, **National Power…**, s. 31.
[40] **Ibid.**, s. 14-15.

hareket eder. Etki altında kalan devletlerin çıkarlarının oluşturulmasında da ekonomik ilişkiler yoluyla çıkarlarını şekillendirmek mümkün olabilir. Ekonomiye dayanan etki stratejileri bir çeşit yumuşak güç olarak da görülebilir.[41]

Ticaret ve yatırım ilişkileri, ekonomik büyümeyi sağlayan ve refahı artıran sonuçlar yaratsa da, bir süre sonra ticaretin küçük ortağı olan devlet bağımlı hale gelebilir. Büyük ve güçlü olan ülke, küçük ülkeyi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirecek nüfuzu kazanabilir. Devletin kendi sınırları dahilinde egemenlik kurmuş bir organizasyon olduğu düşünüldüğünde, bu durum devletin egemenliğinin bir tezahürü olarak görülecektir. Karşılıklı bağımlılık, küreselleşmeyle birlikte devletler arasındaki ilişkilerde değişik düzeylerde görülmekle birlikte, Hirschman'ın da detaylandırdığı üzere karşılıklı bağımlılıktaki asimetri devletler için bir güç kaynağı olarak kullanılmaktadır ve her ilişkide farklı bir etki yaratma potansiyeline de sahiptir. Bu çalışmada Çin'in komşuları ile sınır sorunları konusundaki ilişkileri Hirschman'ın asimetrik karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde incelenecektir.

1.3.Metodoloji ve Örnek Seçimi

Bu çalışmanın araştırma sorusunun temelini Rosecrance'ın "ticaret devleti" tanımının geçerliliğini sınamak oluşturmuştur. Rosecrance "ticaret devleti"ni, ülkenin çıkarlarını ticari ilişkiler üzerinden kurgulayıp gerçekleştiren, ulusal çıkarını gerçekleştirmek için yeni topraklar kazanmaya gerek duymayan devlet olarak tanımlamıştır. Bu noktada, kavramın geçerliliğini sorgulayacak örnek olarak öncelikle en çok ticaret yapan devlet haline gelen Çin'e bakılmıştır. Çin, aynı zamanda dünyadaki en çok sayıda sınır komşusu olan devlettir. Komşularının neredeyse tamamıyla sınır sorunlarının olması da, Çin'in sınır sorunlarını ticaret-barış ilişkisi çerçevesinde incelenmesi gereken bir örnek olarak ortaya koymuştur. Buradan yola çıkarak çalışma, temel olarak "Çin, barışçıl dış politika iddiasıyla yola çıkan ve dünyanın en çok ticaret yapan devletlerinden biri olarak, bu konumunu sınır sorunlarını çözmeye yansıtabilmiş midir?" sorusunu yanıtlamayı amaçlamaktadır.

[41] Jonathan Kirshner, "Political Economy in Security Studies After the Cold War", **Review of International Political Economy**, Cilt: 5, Sayı: 1, 1998, ss. 72-3.

Ticaret de barış da çok geniş anlam ifade eden kavramlar olduğundan, ticaret Çin'in KYG projesi, barış da Çin'in sınır uyuşmazlıklarının çözülmesi alt kümeleri ile sınırlandırılmıştır. KYG, Çin'in ticari çıkarlarıyla siyasi çıkarlarının kesiştiği sınır aşırı bir projedir. Bu çerçevede Çin'in KYG güzergahında olan sınır sorunları örnek vakalar olarak incelenmeye değerdir. Ayrıca Çin'in sınır sorunlarının çözümünde (ya da çözülememesinde) etkili olan faktörler ve ticaretin bu süreçteki etkisi de ortaya konmaya çalışılmıştır. Çin'in ekonomik büyümesi ve sınır sorunu yaşadığı her bir komşusu ile olan ilişkilerine ekonomik büyümenin nasıl yansıdığı, komşularıyla ilişkilerindeki benzerlikler ve farklılıklar, ayrıca ticaret ilişkilerinin sınır sorunlarının çözümünde etkili olup olmadığı da araştırılan diğer sorulardır.

Bu çalışmada esas olarak nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bununla birlikte, özellikle ticaret ilişkileri değerlendirilirken nicel verilerden de faydalanılmıştır. Çalışmada yöntem olarak karşılaştırmalı vaka analizi benimsenmiştir. Karşılaştırmalı analiz için Çin ve KYG güzergahındaki sınır komşuları bölgesel benzerlikleri ile Orta Asya devletleri, Güney Asya devletleri ve GÇD olmak üzere üç başlık altında toplanarak her bir bölge birer vaka olarak ele alınmıştır. George ve Bennett'in tanımladığı gibi yöntem, araştırma sorusunun araştırmanın amacını yansıtması anlamında "yapılandırılmıştır".[42] Karşılaştırılan bölgeler içerisinde Çin ve sınır sorunu yaşadığı komşuların ilişkilerine bakılırken; bağımlı değişken olarak sınır sorununun çözümü alınmış, bağımsız değişkenler olarak ise küresel, bölgesel ve alt bölgesel faktörler kullanılmıştır. Üç farklı bölgede yaşanan sınır uyuşmazlıklarının biri çözülürken diğer ikisinin çözülememesinin nedenleri Çin'in komşu devletlerle olan ticari ilişkilerinin niteliği, ticaret hacimleri, komşu devletlerin KYG projesine dahil olup olmadıkları, dahil olma koşulları ile sınır sorunlarının çözümü, müzakere süreçleri birlikte incelenmiş ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Karşılaştırma, vakaların ve özellikle de sosyal bilimlerin doğasına uygun olacak şekilde süreç odaklı bir yaklaşımla yapılmıştır. Süreç odaklı yaklaşımlar durumları ve olayları, bunları birbirine bağlayan süreçler açısından görme eğilimindedir. Bu yaklaşımda getirilen açıklamalar, bazı durumların ve

[42] Alexander L. George, Andrew Bennet, **Case Studies and Theory Development in the Social Sciences**, Cambridge, MIT Press, 2005, s. 67.

olayların diğerlerini nasıl etkilediğinin analizine dayanır.[43] Bu çalışma da tanımlayıcı bir çalışma olup incelenen vakalar üzerinden yorumlayıcı analizlere gidilmiştir.

Belirtmek gerekir ki, ticaret-barış ilişkisine dair literatürde yer alan çalışmaların çoğunda esas olarak nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Barış-ticaret, çatışma-ticaret ilişkisini ortaya koymaya çalışan araştırmaların çoğunda regresyon analizi kullanıldığı görülmektedir. Regresyon analizleri, değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyar ancak ilişkinin nedensel olduğunu ima etmez. Değişkenler arasındaki güçlü bir ilişki, diğer ölçülmemiş değişkenlerin etkisi de dahil olmak üzere birçok başka nedenden de kaynaklanabilir. Bu da regresyon analizinin temel sınırlamalarından biridir.[44] Regresyon analizlerinin nitel olguların araştırılmasında kullanılması korelasyon ile neden-sonuç ilişkisinin ayrımı, açıklayıcı değişkenlerin birbirine etkisi gibi noktalarda sınırlı kalmaktadır. Örneğin Solomon William Polachek, ticaretin çatışma üzerindeki etkisini incelemek için oluşturduğu regresyon modelinde açıklayıcı değişkenler olarak devletlerin net ithalat ve ihracat verilerini kullanmış ve oluşan karşılıklı bağımlılığın çatışmanın maliyetini artırarak barışı sağlamaya katkı sunacağı sonucuna ulaşmıştır.[45] Fakat ithal ya da ihraç edilen ürünlerin niteliği, ülke ekonomisi için gerekliliği gibi çatışma konusu olabilecek faktörler, bu regresyon modelinde nicel çalışmanın doğası gereği yer almamaktadır. Buna ek olarak, regresyon analizlerinde kullanılan açıklayıcı kavramların çoğunun da farklı yaklaşımlar ile farklı şekilde yorumlanabilen kavramlar olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, bu çalışmada da sıklıkla başvurulan "karşılıklı bağımlılık" kavramı, ticaret-barış ilişkisine dair oluşturulan regresyon modellerinin çoğunda bir açıklayıcı değişken olarak kullanılmasına rağmen, esasen açıklanmaya muhtaç bir kavramdır. Regresyon modelleri, karşılıklı bağımlılığın niteliğine dair açıklama getirmekte sınırlı kalmaktadır. Nitel bir takım farklılıkların nicel yöntemlerle ölçülememesi, sonucu tahrif edici etkiler oluşturabilmektedir. Bu nedenlerle çalışma,

[43] Joseph A. Maxwell, **Qualitative Research Design: An Interactive Approach**, 3. Baskı, Thousand Oaks, CA: Sage, 2012, s. 29.
[44] Jihye Jeon, "The Strengths and Limitations of the Statistical Modeling of Complex Social Phenomenon: Focusing on SEM, Path Analysis, or Multiple Regression Models", **International Journal of Economics and Management Engineering**, Cilt: 9, Sayı: 5, 2015, s. 1637.
[45] Polachek, **a. y.**, s. 62.

nitel yöntem üzerine inşa edilmiş, nicel veriler karşılaştırmalı analize hizmet edecek şekilde kullanılmıştır.

Yorumlayıcı analizler yapılırken uluslararası ilişkiler teorilerinin sunduğu temel yaklaşımların içinde kalmaya özen gösterilmiştir. Çalışmada bir yandan liberal yaklaşımın temsilcisi Rosecrance'ın savı olan ticaret devleti kavramından faydalanılarak kavramın açıklayıcılığı sorgulanırken; diğer yandan realist geleneğin temsilcisi Hirschman'ın karşılıklı bağımlılığın niteliğinin belirleyiciliğine vurgu yapan yaklaşımının ele alınan vakalarda daha açıklayıcı olduğu görülmüştür.

Araştırmada birincil kaynaklar olarak devletler arasındaki anlaşma metinleri, toplantı raporları, liderlerin demeçleri, röportajlar, basın açıklamaları ve ticaret verileri kullanılmıştır. İkincil olarak ise akademik yayınlar, kitaplar, gazeteler, dergiler, düşünce kuruluşlarının raporları ve çevrimiçi kaynaklardan faydalanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇİN'İN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE SINIR UYUŞMAZLIKLARI

Ülkelerin dış politikaları değerlendirilirken dış dünyadan, dönemin koşullarından bağımsız değerlendirmek gerçekçi olmaz. Nitekim devletler, küresel konjonktürü etki yaratma kapasiteleri doğrultusunda hem belirleyen hem de bundan etkilenen yapılardır. Çin'in dış politika anlayışında da bu durumun izlerini belirgin bir şekilde görmek mümkündür.

Çin, binlerce yıllık tarihi ile aynı zamanda dünyanın en kadim medeniyetlerinden biri olarak kabul görmektedir. Milattan önce 3'üncü yüzyıldan başlayarak 20'nci yüzyılın başına kadar hanedanlıklar tarafından yönetilen Çin'i 1644'ten 1911'e kadar yöneten son hanedanlık Qing Hanedanlığı olmuştur. Qing Hanedanlığının son dönemleri, önce İngiltere sonra İngiltere ve Fransa ile yapılan Afyon Savaşları ile geçmiş, İmparatorluk bu dönemde ciddi yara almış ve bu ülkelere tavizler vermek durumunda kalmıştır. Yüzyıllarca devam eden imparatorluk döneminin ardından gelen bu yenilgilerin izlerinin Çin'in politik hafızasında halen yer tuttuğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca bu gelişmeler içeride de köylü isyanlarına sebep olmuş, dışarıdan gelen saldırılara bir de ülke içerisinde yaşanan karışıklıklar eşlik etmiştir. 1912'de Çin'de cumhuriyet ilan edilmiş ve Dr. Sun Yat Sen geçici başkanlık görevini üstlenmiştir. Bir yıl süren başarısız cumhuriyet denemesinin ardından, ülkenin kıyı kentlerinin halen sömürgeci büyük devletler kontrolünde bulunduğu bu dönemde komünistler de milliyetçi Kuomintang Partisine katılmalarına rağmen Sun Yat Sen'in ölümünden sonra partiden tasfiye edilmişler ve yaşanan karışıklık döneminin ardından Mao Zedong liderliğinde yeniden örgütlenmeye başlamışlardır.[46]

[46] Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 20. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2011, s. 69-70.

Günümüzde de hala Çin'i etkilemeye devam eden tarihsel arka plan, yüzlerce yıllık imparatorluk geleneği, bu geleneğin üzerine güçlü ve büyük devlet olma özelliğine Afyon Savaşları ile Batı tarafından yaratılan darbe ve 19'uncu yüzyıldaki Batı etkisi, Batı'dan gelen bu baskıya karşılık Çin'de oluşan kültürel milliyetçilik, köylü isyanları, yoksulluk ve buna bağlı oluşan iç huzursuzluklar olarak özetlenebilir. Bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kuruluşu 21 Eylül 1949'da Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri Mao Zedong tarafından ilan edilmiştir.

2.1.Çin'in Dış Politika Anlayışı

Çin'i yöneten liderlerin geliştirdiği dış politika doktrinleri her ne kadar farklı bakış açıları içerse de politikaların bütününe bakıldığında bir süreklilik arz ettiği de görülmektedir. Henry Kissenger, imparatorluk döneminden günümüze uzanan Çin geleneğini "…Ama Çin bambaşkadır. Başka hiçbir ülke bir uygarlığı ne bu kadar uzun süre kesintisiz ayakta tutabilir ne de geçmişi ile siyasetinin ve stratejisinin klasik ilkeleri arasında böylesine sıkı bağlar kurabilir." şeklinde ifade etmektedir.[47]

M.Ö. 200'lerden Afyon Savaşlarına kadar geçen yaklaşık 2 binlik yıllık imparatorluk dönemi boyunca Çin ve diğer tüm Asya ülkeleri kendi egemenliklerine sahip olarak varlık sürdürmüşlerdir. Asya'da Avrupa ülkelerine benzer bir sömürgecilik anlayışı olmamış ve Çin diğer ülkelerin iç ve dış işlerine müdahale etmemiştir.[48] Çin'in bölge üzerindeki etkisi sadece siyasi olmamış; Çin ağırlıklı olarak kültürel öğeleri de içeren bir uygarlığın temsilcisi olarak görülmüştür.[49] Dönemsel iniş çıkışlar olsa da Çin İmparatoru, Doğu Asya sisteminin merkezinde yer almıştır.[50] Sistemin merkezinde yer alma, bölgedeki diğer ülkelerin işlerine karışmama gibi şeyleri bugünkü büyük ölçüde batı merkezci siyasal sistemler ve

[47] Henry Kissenger, **Çin, Dünden Bugüne Yeni Çin**, 3. Baskı, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2020, s. 23.
[48] Ren Xiao, "Traditional Chinese Theory and Practice of Foreign Relations: A Reassesment", **China and International Relations: The Chinese View and the Contribution of Wang Gungwu**, Ed.by Zheng Yongnian, Londra, Routledge, 2010, s. 104.
[49] Kissenger, **a. y**.
[50] Martin Jacques, **Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?**, Çev. Sami Oğuz, Ankara, Akılçelen Kitaplar, 2016, s. 252.

terimlerle anlamak doğru olmayacaktır. Çin düşüncesinde "göklerin altındaki her şey" anlamına gelen *"Tianxia"* kavramıyla ifade edilen sistemde Çin hükümdarları "Göğün oğlu" olarak görülmüştür.[51] Bu işleyişin sürdüren en önemli desteklerden biri Çin'in vergi/haraç sistemi olmuştur. Bu sisteme dahil olan, yani Çin'e vergi/haraç veren ülkeler bunu Çin'in baskı ya da şiddetle zorunlu kılmasından ziyade Çin'in ve "Göğün oğlu"nun koruyuculuğunu kabul etmeleriyle gerçekleştirmişlerdir. Bu yönüyle devletler için Çin'e vergi/haraç vermenin anlamı zayıflık değil; ayrıcalıklı olmak olmuştur.[52] Vergi/haraç sistemine dahil olan ülkelerin iç işlerine karışılmaz iken sistemin bir sonucu olarak Çin'in Asya'daki etki gücü muhafaza edilmiştir. Bu durum, Afyon Savaşlarıyla başlayan gerileme dönemine kadar da sürmüştür. Japonya'nın yükselişe geçmesi ve 1874'te Tayvan'ı işgal etmesinin ardından 1875'te Çin'in vergi/haraç sisteminden bağımsızlığını ilan etmesiyle haraç sisteminin çöküşü de başlamıştır. Afyon Savaşlarından 1949'da ÇHC'nin kurulmasına kadar Çin'in "Aşağılanma Yüzyılı" olarak adlandırıldığı dönemde Çin, Batılı güçler ve Japonya tarafından uğradığı müdahaleler ile yenilgiler ve toprak kayıpları yaşamıştır. Çin'in Batı dünyası ile ilişkilerindeki mesafeli ve egemenliğini önceleyen tavrının bu günlere dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

ÇHC'nin ilk yıllarında Çin dış politikasının temel ilkeleri olarak barış içinde yaşamanın beş ilkesi olarak sunulan ilkeler olmuştur. 1953 yılında Hindistan'dan gelen bir heyetin ziyareti sırasında Başbakan Zhou Enlai tarafından dile getirilen bir arada yaşamanın beş ilkesi, 1954'te iki ülke arasında imzalanan anlaşma metnine girmiş; aynı yıl ÇHC'nin kuruluşundan sonra temsil edildiği ilk uluslararası konferans olan Cenevre Konferansında dile getirilmiş ve 1955'te de Bandung Konferansı bildirisine girmiştir. Bu ilkeler, karşılıklı olarak egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, karşılıklı saldırmazlık, karşılıklı iç işlerine karışmamak, karşılıklı fayda ve eşitlik ile barışçıl şekilde bir arada yaşamaktır. Bu ilkeler Kore Savaşının

[51] Wang Gungwu, **Renewal:The Chinese State and the New Global History**, Hong Kong, The Chinese University of Hong Kong Press, 2013, s. 15.
[52] John King Fairbank, **Çin'in Sömürgeleşmesi ve Amerika'nın Asya Politikası 1840-1950**, Çev. Ünsal Oksay, İstanbul, Doğan Yayınevi, 1969, s. 136-37.

ardından Çin'in çatışmasız dış ilişkiler isteğiyle birlikte egemenliği konusundaki hassasiyetini tarif eder niteliktedir.[53]

Çin, 1949'da ÇHC'nin ilanından sonra enerjisini büyük ölçüde iç siyasi öncelikleri düzenlemek önemli olmuştur. Bu dönem ABD ve SSCB etrafında kutuplaşan dünyada ÇHC, ideolojik olarak SSCB'ye yakın olduğundan doğu bloğu ile ilişkilerini geliştirmiş ve SSCB ile çoğu alanda işbirliği yapılmıştır. ÇHC'yi tanıyan ilk devlet SSCB olmuştur. 1950 yılında Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması imzalanmıştır.[54] Diğer yandan ilerleyen yıllarda Stalin ve Mao arasında başlayan ideolojik gerilim, iki ülkenin ilişkilerinde önemli bir kırılma yaratmış ve bu ayrılık 1960'ların sonunda sınır çatışmasına kadar gitmiştir. Bu şartlar altında Çin, hem doğu hem de batı bloklarından uzaklaşmış ve üçüncü dünya ülkelerinin bir araya gelerek oluşturduğu Bağlantısızlar Hareketi ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Çin, Bağlantısızlar grubu etkinliğini yitirdikten sonra da kendi ulusal kimliğini kalkınmakta olan bir ülke olarak kurmayı sürdürmüştür.

Sovyetler ile ayrı düşen ve ittifaksızlık prensibiyle hareket eden Çin'in aynı zamanda 1970'lerin başından itibaren ABD ilişkileri yumuşamaya başlamıştır. Vietnam Savaşının ardından ABD, Asya'daki askeri varlığını azaltacağını açıklamış; 1970 Temmuz ayında Henry Kissenger Pekin'e gizli bir ziyarette bulunmuştur. 25 Ekim 1971'de ÇHC BM'ye katılmış ve Çin'in resmi temsilcisi olarak Tayvan'daki milliyetçi Çin hükümetinin yerini almıştır. Dönemin ABD Başkanı Richard Nixon'ın Şubat 1972'de Pekin'e yaptığı ziyaret, Çin'in yalnızca siyasi olarak değil ekonomik olarak da dünyaya açılmasının ilk adımı olmuştur.[55] 1979 yılında ABD'nin Tayvan'la diplomatik ilişkilerini keseceğini açıklamasıyla Çin ve ABD arasında diplomatik ilişkiler de kurulmuştur.

---

[53] Prime Sarmiento, Wen Zongduo, "Five Principles Help Nation to Rise on the International Stage", http://www.chinadaily.com.cn/global/2019-10/08/content_37514067.htm, 08.10.2019, Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022; Han Lin, Meng Tao, "70 Years of Diplomacy: The Five Principles of Peaceful Co-Existence", 23 Eylül 2019, https://news.cgtn.com/news/2019-09-23/70-years-of-diplomacy-The-Five-Principles-of-Peaceful-Co-Existence-KdktDEM2Q0/index.html Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022; Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, Ankara, ASAM Yayınları, 2003, s. 33.

[54] Shen Zhihua, "Sino-Soviet Relations and the Origins of the Korean War: Stalin's Strategic Goals in the Far East", **Journal of Cold War Studies**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2000, s. 54. 44–68.

[55] Min Song, "A Dissonance in Mao's Revolution: Chinese Agricultural Imports from the United States, 1972–1978", **Diplomatic History**, Cilt: 38, Sayı: 2, 2014, s. 1.

1978 yılında piyasa ekonomisine eklemlenecek politikalara geçmesinin ardından yıllık yüzde 10'lar seviyesinde büyüme oranları yakalamış ve bölgesel bir güç olarak yükselişi bu yıllardan başlamıştır. 1982'de devlet başkanlığı görevine gelen Deng Xiaoping ile birlikte ekonomik modernleşme ve açık ekonomiye geçiş politikaları ağırlık kazanmış; bu da Çin'in dış dünya ile olan etkileşimini artırmıştır.[56]

Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönem, Çin için kendi iç karışıklıkları ile geçmiştir. Tiananmen Meydanıyla özdeşleşen olaylarda binlerce kişi yaşamını yitirmiş; olayların uluslararası medyaya yansıması Çin'in dış ilişkilerindeki özellikle de Batı dünyası ile ilişkilerinde imajını olumsuz etkilemiştir. Çin, insan hakları ve demokrasi konularında küresel kamuoyunun tepkisiyle karşılaşmış ve 1970'ler itibariyle olumlu seyreden ABD ile ilişkiler de gelişmelerden etkilenmiştir. ABD'nin Çin'e yönelik bu tavrı 11 Eylül saldırısının gerçekleştiği 2001 yılına kadar etkisini sürdürmüştür.[57]

2000'li yıllar, Çin'in piyasa ekonomisine büyük ölçüde eklemlendiği, küresel ekonomi ve siyasetin önemli bir aktörü olarak görülmeye başladığı dönem olmuştur. Çin, 2001 yılında DTÖ'ye üye olmuştur. Bu yıllarda ABD ile Çin arasında devlet başkanları düzeyinde ziyaretler gerçekleştirilir hale gelmiştir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler hızla artmıştır. ABD merkezli çoğu büyük şirket ucuz işgücü imkanları dolayısıyla üretimini Çin'e kaydırırken, Çin'in teknoloji alanında yaptığı yatırımlarla ekonomik ilerleyişini perçinlemesi, ABD'de 2007-2008 yıllarında yaşanan finansal krizle birlikte yaşanan ekonomik resesyon döneminde Çin'in büyümeye devam ederek ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelmesi, küresel siyasette hegemonya tartışmalarını yeniden gündeme getiren etki yaratmış; 2016 yılında Başkanlığa gelen Donald Trump döneminde Çin'in ABD için bir tehdit olarak tanımlanmaya başlamasının zeminini hazırlamıştır. Çin ise ABD'nin

[56] John Anthony George Roberts, **The Complete History of China**, Sutton, The History Press, 2003, s. 461.
[57] Cemre Pekcan, **Çin Dış Politikası ve ABD ile İlişkiler**, Bursa, Dora Yayınları, 2019, s. 77.

kendisini sınırlamaya yönelik adımlarına karşın askeri ve ekonomik gücünü iki ana stratejik politika aracı olarak kullanmaktadır.[58]

2012 yılında Çin liderliğine gelen Xi Jinping, Çin ve uluslararası kamuoyu tarafından öncülüne kıyasla daha otoriter bir lider olarak görülmektedir. Dış ilişkilerde de Xi Jinping, selefi Hu Jintao'dan daha proaktif bir rol üstlenmiştir. 2014 yılında Pekin'de düzenlenen Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği zirvesine ve 2016 yılında Hangzhou'da düzenlenen G20 Zirvesi'ne başkanlık ederek ABD, Avrupa, Latin Amerika, Afrika, Rusya ve komşu ülkeleri daha sık ziyaret etmiştir. Xi, ekonomi ve güvenlik konuları başta olmak üzere çoğu alanda çok taraflı ve ikili diplomatik ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede oluşturulan Ulusal Güvenlik Komisyonu, Asya Altyapı Yatırım Bankası, Yeni Kalkınma Bankası gibi kurumlar ve Kuşak Yol Girişimi gibi projeler de öncelik verilen konuları işaret eder niteliktedir. Bu girişimler, daha merkezi karar verme mekanizması ile aktif bir dış politika yönetimi ile birlikte yürütülmektedir.[59] Küreselleşme dönemiyle, özellikle ekonomik değişimler yoluyla Çin'in dış dünyayla etkileşimi sürekli genişlemiş ve Çin'in güvenlik, ekonomik, politik, kültürel ve diğer konularla ilgilenen uluslararası kuruluşlarla olan ilişkileri giderek artmıştır.[60] Yüksek oranlarda büyümeyi getiren üretim artışı, beraberinde enerji ihtiyacını da artırmış; bu bağlamda Çin enerji güvenliğini sağlamak için dünyanın farklı coğrafyalarından enerji tedariğini sağlayabilecek ilişkiler geliştirmeyi, enerji kaynaklarını ülkeye taşıyacak altyapı projelerini hayata geçirmeyi de dış politika önceliklerinden biri haline getirmiştir.[61] Çin'i Böylelikle Çin hem uluslararası kamuoyunda daha dikkat çeker hale gelmiş hem de çıkarlarında daha ısrarcı hareket eder olmuştur.

---

[58] Shi Yinhong, "China's Complicated Foreign Policy", 31 Mart 2015, https://ecfr.eu/article/commentary_chinas_complicated_foreign_policy311562/ Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022.

[59] Shichen Wang, "Xi Jinping's Centralisation of Chinese Foreign Policy Decision-Making Power", **East Asian Policy**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2017, s. 34-35.

[60] Robert Sutter, "China's Recent Approach to Foreign Affairs – Is There a Durable Strategy?", **American Journal of Chinese Studies**, Cilt: 16, Sayı: 1, 2009, s. 1.

[61] R. Kutay Karaca, "Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010)", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 9, Sayı: 33, 2012, s. 98.

Çin'in dış politika önceliklerinde tarihsel olarak güvenlik ve egemenlik kaygıları ön plana çıkmıştır. Son 50 yılda ise buna ekonomik kalkınma ve buna bağlı olarak dış ticaret ilişkilerinin de eklendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. ÇHC'nin kurulmasından itibaren dış politikada önceliklerinin başında egemenlik gelmektedir. Bu da aşağılanma yüzyılında kaybettiği ve halen Çin'in doğal bir parçası olarak gördükleri topraklardaki ve deniz alanlarındaki taleplerinin altında yatan nedeni gösterir niteliktedir. Nitekim ÇHC'nin kuruluşunun ardından Vietnam, Hindistan gibi ülkelerle yaşanan çatışmalara bakıldığında, çatışmaların nedeninin sınır uyuşmazlığı olduğu görülmektedir.

2.2.Çin'in Sınır Uyuşmazlıklarının Tarihsel Kökenleri

Toprak uyuşmazlığı, iki ya da daha fazla devletin aynı toprak parçasının sahipliği hakkında taleplerinin çatışması olarak tanımlanabilir. Bu tanım, açık denizlerdeki adaları kapsamakla birlikte, münhasır ekonomik bölge gibi devletlerin denizlerdeki haklarını kapsamamaktadır.[62] Robert Mandel, sınır uyuşmazlığını iki ulus arasında, paylaştıkları sınırın belirlenmesi konusunda şiddet içeren ya da içermeyen çatışma olarak tanımlamakta ve sınır sorunlarının uluslararası çatışmaların özel bir formu olarak tanımlamaktadır.[63] Tarihsel olarak, tartışmalı toprak parçaları, uzlaşılamayan sınırlar, devletlerin savaşmasına neden olan faktörlerin başında gelmektedir.[64] Ulusal egemenlik konusunda soru işareti yaratan durumlar –ki bunlar sınır uyuşmazlıklarının merkezinde yer alır- komşular arasında uzun ve şiddetli çatışmalar yaratma potansiyeli taşır.[65]

Sınır uyuşmazlıkları, bir devletin temel çıkarları olan ulusal egemenliğini, toprak bütünlüğünü ilgilendiren konulardır. Tarihsel olarak devletlerin askeri çatışmaya

[62] Paul K. Huth ve Todd L. Allee, **The Democratic Peace and Territorial Conflict in the Twentieth Century**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, ss. 298-99.
[63] Robert Mandel, "Roots of the Modern Interstate Border Dispute", **The Journal of Conflict Resolution**, Cilt: 24, Sayı: 3, 1980, s. 431.
[64]John Vasquez, Marie T. Henehan, "Territorial Disputes and the Probability of War, 1816-1992", **Journal of Peace Research**, Cilt: 28, Sayı: 2, 2001, s. 123. 123-138
[65] Tilman Pradt, **The Prequel to China's New Silk Road: Preparing the Ground in Central Asia**, Singapur, Palgrave Macmillan, 2020, s. 49.

girme ya da savaşa gitmesinin en önemli nedenlerinden biri olagelmiştir.[66] İşbirliği yaparak ya da uzlaşarak sorunu çözmek ya da toprak talebinde ısrarcı davranarak uyuşmazlığı tırmandırmak uluslararası ilişkilerde barışın ve istikrarın kurulması açısından çok farklı sonuçlar doğurabilecek yaklaşımlardır.[67] Sınır uyuşmazlıklarının ayrıca duygusal tarafı da vardır; bir ulusal onur meselesi haline gelir. Bu boyutuyla çatışma jeopolitik, ekonomik ya da diğer rasyonel gerekçelerinden çıkar ve gereğinden yüksek bir anlam yüklenir.[68]

Çin, tarihi boyunca yüzyıllarca imparatorluk, büyük devlet ve büyük medeniyet olarak varlığını sürdürmüş bir ülkedir. Fakat 19'uncu yüzyıl itibariyle tarihsel konumunda gerileme yaşamaya başlamış, Batının yakaladığı ekonomik ve teknolojik gelişimden geri kalmış, Batı devletlerinin saldırganlığına maruz kalmış ve yüz yılı aşan süre boyunca devam eden bu durum Çin'in siyasi ve toplumsal belleğinde yer etmiştir.

Birinci Afyon Savaşı'nın başladığı tarih olan 1839 ile Çin Komünist Partisinin (ÇKP) 1949'da Çin'deki iç savaşa son vererek ÇHC'yi ilan etmesi arasındaki dönem Çin'de "Aşağılanma Yüzyılı" olarak anılmaktadır. Aşağılanma Yüzyılı, İngilizlerin Çin'i limanlarını afyon ticaretine açmaya zorlamasıyla 1839-42 yıllarında başlamış ve Çin'deki yaygın kabule göre ÇKP'nin 1949'da iç savaştan galip çıkarak Çin'in iç düzeninin yeniden sağlanması ve uluslararası siyasetteki duruşunu yeniden kazanması için başlatılan yapılanma sürecine kadar sürmüştür.[69]

Yüz yıllık bu süreçte Çin'in bin yıldır devam eden devlet sistemi çökmüş, toprakları saldırıya uğramış ve kontrol ettiği bölge üçte bir oranında küçülmüştür. Richard Harris, ÇHC'nin ilanından on yıl sonra yayınladığı bir çalışmasında "Çinlilerin kendi tarihleri ile ilgili çok geniş bir genellemeleri var: 'Afyon Savaşlarına kadar' ve 'Afyon Savaşlarından sonra' çerçevesinde düşünüyorlar; başka

[66] Stephen A. Kocs, "Territorial Disputes and Interstate War, 1945-1987", **The Journal of Politics**, Cilt: 57, Sayı: 1, 1995, s. 159. (159-175)
[67] M. Taylor Fravel, **Strong Borders, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes**, Princeton University Press, Princeton, 2008, s. 10.
[68] Pradt, **The Prequel to…**, s. 53.
[69] Alison Adcock Kaufman, "The 'Century of Humiliation', Then and Now: Chinese Perception of the International Order", **Pacific Focus**, Cilt: 35, Sayı: 1, 2010, s. 4. (1-33)

bir deyişle yüz yıllık aşağılanma ve zayıflık dönemini yok sayıyorlar" tespitinde bulunmuştur. Örneğin Mao Zedung, 1893'te Çin'de doğmuş ve çocukluğu Çin'in en zayıf olduğu, kendi bakış açısıyla Batılı güçlerce en çok yağmalandığı dönemde geçmiştir. Zedung gibi Çin'deki diğer liderler için de benzer durum geçerlidir. Onların gözünden ülkeleri 19'uncu yüzyılda Batılı güçlerce istila edilmiş ve sömürülmüştür.[70] Bu çerçeveden bakıldığında, ÇHC'nin kuruluşuyla birlikte izlenen politikaların bir daha eski, güçsüz, sömürülen günlere geri dönmeme çabasıyla oluşturulduğunu, ekonomik kalkınmayı sağlamak ve küresel yarışta geri kalmamak üzere oluşturulan politikaları hayata geçirme dirayetinde ısrar edilmesinin temelinde bu motivasyonun olduğunu söylemek mümkündür.

Çoğu araştırmacı da Çin'in yaşadığı aşağılanma ve boyun eğdirilme tecrübesinin bugünkü Çin kimliğinin merkezinde yer aldığını söylemektedir. "Aşağılanma Yüzyılı" öyküsü, Çin milliyetçiliğinin şekillendirilmesi ve yönlendirilmesi için araçsallaştırılmıştır. Çin'in geçmişinde yaşadığı bu "karanlık" dönemin, bugünkü küresel güç olma arzusunun temelinde yattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca bu öykü, ÇKP'nin varlığını ve Çin'in politik sistemini meşrulaştırma işlevi de görmektedir. Bu söylem, sadece geçmiş tecrübeleri hatırlamak için değil; dünya siyasetinin nasıl işlediğini hafızada tutmaya kaynaklık etmektedir.[71]

2.2.1."Aşağılanma Yüzyılı" Döneminin Çin'e Etkileri

1840'lardan itibaren Çin, silah gücüyle yarı sömürge bir hale bürünmüştür. Kıyılarındaki limanlarını, Yangtze River, Mançurya, Hong Kong, Tayvan gibi bölgeler de dahil büyük toprak parçalarını Batılı devletler ve Japonya'ya bırakmak durumunda kalmıştır. 1910'lar, 1920'lerdeki Tibet ve Moğolistan'daki bağımsızlık hareketleri ile içeride de karışıklıklarla karşılaşmıştır. Topraklarının yaklaşık üçte birindeki kontrolünü kaybetmiştir. 1911'de bin yıllık sisteminin çökmesiyle siyasi ve

[70] Richard Harris, "China and the World", **International Affairs**, Cilt: 35, Sayı: 2, 1959, s. 162.
[71] Kaufman, "The 'Century of Humiliation'…" ss. 2-4.

sosyal bir kaosa girmiştir. Tüm bunlar Çin tarihinde geri alınamaz bir kırılma yaratmıştır.[72]

Çin'in "yabancılar tarafından küçük düşürüldüğü dönem" olan aşağılanma yüzyılı, Çin'de etkileri halen süren izler yaratmıştır. İlk olarak uzun süre konsolosluklar, temsilcilikler hatta çok uluslu şirketler de dahil Çin dışından olan her şeye, herkese karşı kuşkuyla yaklaşılmıştır. İkincisi, Çin'in bir daha asla başkalarına bağımlı hale gelmemesi adına çağın gerisinde kalmamak için çok çalışmıştır. Üçüncü olarak ise çağın teknolojik gelişmelerini yakalayan olmanın yanı sıra bu teknolojileri üretmek ve ülkenin ulusal güvenlik sistemi ile ilişkilendirebilir olmak stratejik önemde görülmüştür. Çin'de uzay teknolojileri gibi, ileri teknoloji girişimlerinin çoğu bu nedenle ordu çatısı altında yürütülmektedir.[73]

Çin'de milliyetçilik ve güvenlik, egemen olma gayreti içerisinde birlikte üretilmiştir. Çinli metinlerde tarih, uluslararası ilişkilerle iç politikayı birbirine bağlayan önemli bir yerde durmaktadır ve önemli bir güvenlik konusu olarak algılanmaktadır. ÇKP'nin meşruiyeti; demokratik seçimler, siyasi etkinlik ya da kamuoyunun düşüncesinden ziyade yabancı emperyalist güçlere, içerideki yozlaşmaya karşı gerçekleştirilen devrimin tarihinden gelmektedir. "ÇKP meşrudur; çünkü o 'Yeni Çin'i kurandır" fikrinin, doğrudan dillendirilmediği metinlerinde dahi ana mesajı oluşturduğu söylenmektedir.[74] Bu boyutuyla Çin'de toprak kayıplarıyla değişen sınırlar; vatandaşların kimlik algılarını da etkilemektedir ve Çin'deki resmi ideoloji de bu algıyı canlı tutacak eylemleri sürdürmektedir.

2.2.2.Sınır Uyuşmazlıklarının Kaynağı: "Eşitsiz Antlaşmalar"

Eşitsiz anlaşmalar, Çin tarihinde 19'uncu yüzyıldan 20'nci yüzyılın başlarına kadar Çin'in Britanya, Fransa, Almanya, ABD, Japonya, Rusya gibi emperyalist güçler tarafından imzalamaya zorlandığı anlaşmalara verdiği addır.

---

[72] **Ibid.**, s. 5.
[73] Oded Shenkar, **The Chinese Century: The Rising Chinese Economy and Its Impacts on the Global Economy, the Balance of Power and Your Job**, New Jersey, Pearson, 2005, s. 32.
[74] William A. Callahan, "History, Identity, and Security: Producing and Consuming Nationalism in China", **Critical Asian Studies**, Cilt: 38, Sayı: 2, 2006, s. 183, 185.

İngiltere'nin Hindistan'ı ele geçirmesiyle burada yetiştirilen afyona pazar olarak Çin'i görmesi ve Çin'in afyonu yasaklaması üzerine 1839'da çıkan Birinci Afyon Savaşı'nda Çin'in yenilmesinin ardından Çin Hanedanlığı ve Birleşik Krallık arasında 1842 yılında Nanjing Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Çin'in "eşitsiz anlaşmalar" olarak bahsettiği anlaşmaların ilki olmuştur.[75] Nanjing Antlaşması ile Çin'in dış ticaret yapan tüccarlarında olan haklar yabancılara da verilmiş, Guangzhou (Canton), Xiamen (Amoy), Fuzhou (Foochow), Ningo (Ningpo) ve Şanghay olmak üzere beş tane liman yabancılara da açılmıştır. Qing Hanedanlığı, Britanya'ya 21 milyon gümüş dolar tazminat ödemiş, Hong-Kong adası Birleşik Krallığa geçmiştir. Birleşik Krallık, bu anlaşmanın Çin tarafından onaylanmasının ardından askeri birliklerini Çin'den çekeceğini söyleyerek bir yerde Çin'i anlaşmayı imzalamaya mecbur etmiştir.[76]

1856'da başlayan İkinci Afyon Savaşı da yine Çin'in yenilgisi ile sonuçlanmış ve 1858 yılında Çin Britanya, Fransa, Rusya ve ABD ile Tientsin Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Bu anlaşma ile de Çin'e afyon ithalatı yasallaşmış, Pekin'de yabancı temsilciliklere, Hıristiyan misyonerlik faaliyetlerine izin verilmiş ve tüm ülkeler Çin limanlarını serbestçe kullanabilme hakkı kazanmıştır.[77] [78]

Güçlü olmayan ekonomi ve zayıflayan siyasi yapı ile ülke içerisinde de başlayan huzursuzluklar, dışarıdan gelen saldırılarla birleşerek Çin'in sıkıntılı sürecini daha da zorlu hale getirmiştir. 1850'de başlayan ve 1864'e kadar süren, Çin'de misyonerlerin dağıttığı broşürlerin etkisiyle başlayıp kötü yaşam koşullarının da etkisiyle çok sayıda Çinlinin desteğiyle Taiping Ayaklanması, ülke içinde 15 yıl sürmüş ve 20

[75] İlk eşitsiz anlaşmanın 1835 yılında Kokand Hanlığı ile yapılan, hanlık tüccarlarına Çinli tüccarlarla aynı ayrıcalıkları tanıyan anlaşma olduğu ve Nanjing Antlaşmasının da bu anlaşma emsal alınarak oluşturulduğunu söyleyen araştırmacılar da vardır. James A. Millward, "What Xi Jinping Hasn't Learned From China's Emperors", 1 Ekim 2019, https://www.nytimes.com/2019/10/01/opinion/xi-jinping-china.html Erişim Tarihi: 21 Kasım 2021.

[76] Xiaobing Li, **China at War: An Encyclopedia**, ABC-CLIO, California, 2012, s. 298.

[77] University of Southern California China Institute, "Treaty Of Tianjin (Tien-Tsin), 1858", https://china.usc.edu/treaty-tianjin-tien-tsin-1858 Erişim Tarihi: 21 Kasım 2021.

[78] Özellikle 17'nci yüzyıldan sonra Avrupa devletlerinin Çin'de Hıristiyanlığı yaymak için sürdürdüğü misyonerlik faaliyetleri neticesinde, Çin Canton limanının bir bölümü haricinde tüm limanlarını Avrupa ticaretine kapamıştır. Avrupa ile ticaret, sadece Canton limanının sınırlı bir bölümü ile yürütülüyor; misyonlerlik faaliyetlerinin önüne geçmek için gemilerle gelen yabancıların Çinli halk ile temas ettirilmemesi için tedbirler alınmıştır. Bkz. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2009, s. 119.

milyon civarı Çinlinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Bu süreçte Qing Hanedanlığı zayıflamış; hakimiyetini büyük ölçüde kaybetmiştir.[79]

2.2.3.Qing Hanedanlığının Yıkılması

1870'ler itibariyle Japonya'nın Kore yarımadası ile ilgilenmeye başlamıştır. Ekonomik olarak güçlenen Japonya için Kore yarımadası hem iyi bir hammadde kaynağı hem de iyi bir pazar olarak görülmüştür. Ayrıca Japonya Kore'yi Asya kıtası ile bağlantısı için kullanışlı bir basamak olarak görüyordu. Kore'deki etkinliğini git gide artıran Japonya'ya karşı Çin 1894 yılında savaş açmış; savaş Çin'in yenilgisi ile sonuçlanmıştır.[80] Yaklaşık sekiz ay süren savaşın ardından 17 Nisan 1895'de Shimonoseki Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Çin, Kore'nin bağımsızlığını kabul etmiş, Japonya'ya tazminat ödemek ve Mançurya bölgesini, Liaodong yarımadasını[81], Tayvan'ı, Pescadores adalarını da Japonya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Japonya'ya da Afyon Savaşlarının ardından Batılı devletlerin kazandıklarına benzer ticari ayrıcalıklar verilmek durumunda kalınmıştır. Antlaşma, Qing Hanedanlığının düşüşünü hızlandırmış; Asya'daki bölgesel rekabette Japonya'yı Çin'in önüne taşımıştır.[82] Bu antlaşma sonrasında Japonya, Batılıların Osmanlı Devleti için kullandıkları tanımlamadan hareketle Çin'den "Uzak Doğu'nun hasta adamı" olarak bahsetmeye başlamıştır.[83] Asya'da hiçbir zaman Japon üstünlüğünü kabul etmeyen Çin halkı için bu durum, ulusal onuru zedeleyici bir etki yaratmıştır.

---

[79] Ray Huang, **Çin Tarihi: Bir Makro Tarih Yaklaşımı**, çev. Attila Sönmez, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, 2007, s.266-68.

[80] Armaoğlu, s. 123.

[81] Antlaşmadan sonra Liaodong yarımadasının Japonya'ya geçmesi Rusya, Fransa ve Almanya'nın müdahalesiyle engellenmiştir. Bunun yerine Çin'in ödemesi gereken savaş tazminatı artırılmıştır. Antlaşmadan üç yıl sonra Rus Çarlığı Çin'den yarımadanın kendisine kiralanmasını istemiş; bölge Rusya ve Japonya arasında defalarca el değiştirmiştir. En son SSCB'nin egemenlik alanında iken 1955 yılında tekrar Çin sınırlarına dahil edilmiştir. Huang, **Çin Tarihi…**, s. 273.

[82] Togay Seçkin Birbudak, "The Sino-Japanese War of 1894-1895 and the Ottoman Empire", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 37, Sayı: 63, 2018, s. 203. (199-218)

[83] Urs Matthias Zachman, **China and Japan in the Late Meiji Period: China Policy and the Japanese Discourse on National Identity 1852-1904**, New York, Routledge, 2009, s. 39.

Japonya'nın Uzak Doğu'da güçlenmesinden çekinen Rusya ve Avrupalı devletler, Uzak Doğu'nun değişen güç dengesinde Çin lehine tavır alsalar da aynı zamanda Çin'de birçok ticari ayrıcalık da kazanmışlardır. Rusya, İngiltere ve Fransa Çin'in ekonomik ve stratejik açıdan değerli gördükleri bölgelerini işgal etmişlerdir. Bu durum ülke içerisinde yabancı karşıtlığının oluşmasında, milliyetçi hareketlerin başlamasında etkili olmuştur. 1870 yılında gizli olarak Qing Hanedanlığı ile mücadele etmek için kurulan ve dini bir karakter taşıyan Boxer[84] Cemiyeti, Çin başka devletlerce işgal edilmeye başlayınca hedef değiştirerek Çin'deki yabancı güçlere karşı mücadele etmeye başlamıştır. 1899 yılı sonlarında ayaklanan Boxer'lar Çin'deki yabancı temsilciliklere, misyonerlere ve yabancı devletler tarafından yapılmakta olan demiryollarına ve buradaki işçilere saldırmışlardır. Bunun üzerine İngiltere, Rusya, ABD ve Fransa Çin'e ordu göndererek ayaklanmayı sert bir şekilde bastırmışlardır. Sonuç olarak Batılı güçlere karşı başlatılan bu mücadele kaybedilmiştir.[85]

1911 yılı sonunda Wuchang'da demiryollarıyla ilgili bir kriz meydana gelmiş kısa sürede bir ayaklanmaya dönüşerek diğer şehirlere de sıçramıştır. Wuchang Ayaklanması, Çin'de 1911'de gerçekleşen devrimin başlangıcı kabul edilmektedir.[86] Taiping ayaklanması, Shimonoseki antlaşması, Boxer ayaklanması, Wuchang ayaklanması; bir yanda diğer devletlerin yarattığı baskı, diğer yanda ülke içerisinde meydana gelen karışıklıklar üst üste gelmiş ve Qing Hanedanlığının sonunu hazırlamıştır.

1912 yılı başında Çin'de cumhuriyet ilan edilmiştir. Böylelikle Çin'de iki bin yıllık imparatorluk dönemi sona ermiştir. Devlet başkanlığına da geçici olarak Sun Yat Sen seçilmiştir. Kurulan yönetimin ilk hedefi Çin'i yabancı devletlerin sömürüsünden kurtarmak, yabancıların idaresinde bulunan kıyı şehirleri de dahil olmak üzere idareyi tek bir elde toplamak olmuştur. Fakat başarı sağlanamamış ve

[84] Dövüş sanatıyla uğraşmalarından dolayı bu ismi almışlardır. Türkçe karşılığı "Uyumlu Yumruklar"dır.
[85] Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, Ankara, 32. Baskı, 2017, s. 274-75.
[86] Joseph W. Esherick, C. X. George Wei, **China: How the Emprie Fell**, New York, Routledge, 2014, s. 107.

ülke içerisindeki karışıklıklar devam etmiştir. SSCB'nin telkiniyle ÇKP de Sun Yat Sen'in Koumintang Partisi ile ülke içerisindeki yabancı güçlere karşı ortak hareket etmiş; fakat 1925'te Sun Yat Sen'in ölümünün ardından bu işbirliği sona ermiştir. Koumintang liderliğinde Sun Yat Sen'in yerini alan Çan Kayşek, partiyi komünistlerden arındırma yoluna gitmiştir. Çok güç kaybeden komünistler, bu tarihten Mao Zedung'un Çin Komünist Partisini yeniden örgütlemesine kadar etkin olamamışlardır.[87]

2.3.ÇHC'nin Kuruluşu ve Çin'in Ekonomik Yükselişi

1949'da Çin Halk Cumhriyeti'nin ilanından sonra ülke farklı evrelerden geçmiştir. Bu değişimlerin en köklüsünün ekonomik alanda gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dış politikada yaşanan gelişmeler de ekonomik gelişmeleri takip etmiştir. Mao Zedong'un ardından 1978'de Deng Xiaoping'in iktidara gelmesiyle başlayarak ekonomik olarak dış dünyaya açılan Çin, yıllar boyu üst üste yüksek büyüme oranları yakalamayı başarmıştır. 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuş; özellikle 2008 küresel krizin ardından dünya ekonomisinde tamamen sivrilmiştir. Bu durumun halen devam ettiğini de söylemek yanlış olmaz. Öyle ki, 2020 yılında COVID-19 salgını etkisiyle tüm devletlerin ekonomilerinde daralma görülürken, pozitif büyüme rakamı gösteren tek ülke Çin olmuştur.[88]

2.3.1.Çin'in Ekonomik Kalkınması ve Piyasa Ekonomisine Geçişi

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kurulup Mao Zedong liderliğindeki ÇKP iktidara geldiğinde, Çin'in ekonomisinin modern dönem öncesi ekonomiler görünümünde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ülkenin büyük çoğunluğunda yüzyıllardır sürdürülen geleneksel yöntemle tarım yapılıyordu. Tarıma uygun araziler, nüfusu beslemeye yetecek kadar değildi. Bu yıllarda kentlerdeki nüfus toplam nüfusun yüzde 20'sini ancak buluyordu fakat üretilen tahıl köylüleri beslemede dahi yetersiz

[87] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, ss. 69-70.
[88] Dünya Bankası, https://www.worldbank.org/en/country/china/overview Erişim: 26 Mart 2021

kalıyordu. 1949 öncesi endüstriyel üretim de derme çatma idi. Sadece Çin'in kuzeydoğusundaki şehirlerde Japon işgali yıllarından kalan ağır sanayi tesisleri, görece modern üretim yapılan alanlardan sayılabilir. Tekstil, gıda sanayi ve diğer hafif sanayi kolları biraz daha yaygındı fakat bu sanayi kollarının da gelişmesinin önündeki en büyük engel iş gücünün teknik beceri seviyesinin düşük olmasıydı. Ayrıca taşımacılıkta ve dağıtımda da büyük sıkıntılar vardı.[89]

Sadece iç savaş değil, 1940'larda yaşanan yüksek enflasyon da kalkınamamışlığın ve kırsaldaki yoksulluğun etkilerini artıran bir faktör idi. 1937-1949 yılları arasında Çin'de hem milliyetçiler, hem komünistler hem de Japonlar para basmışlardı.[90] Bu nedenle 1949-1952 yılları arası, savaşın verdiği zararları onarmakla geçmiştir. 1952 yılında, 1949'dan önce yakalanan en üst üretim seviyesine ulaşılmıştır. 1953 yılında Kore Savaşı'nın da sona ermesiyle Çin'in ilk beş yıllık kalkınma planı yapılmıştır.[91] İlk plan, Sovyetler Birliği örneği model alınarak oluşturulmuştur. En son 2021-2025 yılları için 14'üncüsü hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarına Çin halen devam etmektedir.

Mao'nun Çin İç Savaşı yıllarında başlattığı toprak reformu, nüfusun yüzde 80'inden fazlasının kırsalda yaşadığı Çin'de kitlelerin yaşam standardını yükseltmeyi amaçlıyordu. Bu dönemde Çin'deki toprakların yüzde 80'i, yüzde 10'luk bir grubun elinde bulunmaktaydı. Marksist-Leninist çizgiyi takip eden Mao için, toprak reformu hem ideolojik amacı olarak devrimi gerçekleştirmek, hem de gücünü artırmak için köylülere ücretsiz toprak vererek onların siyasi desteğini almak için önemliydi.[92] ÇHC'nin kuruluşunun hemen ardından kabul edilen tarımda reform yasası (*Agrarian Reform Law*) ile başlayan toprak reformu, genel hatlarıyla bir kazan-kazan projesi olarak değerlendirilmektedir. Bu reform ile yoksul çiftçiler işleyebilecekleri toprak imkanına kavuşurken, ülke yönetimini henüz ele geçirmiş olan ÇKP de kırsal

[89] Michael Dillion, **Contemporary China: An Introduction**, New York, Routledge, 2009, s. 24.
[90] Colin D. Campbell, Gordon C. Tullock, "Hyperinflation in China", **Journal of Political Economy**, Cilt: 62, Sayı: 3, 1954, s. 236.
[91] A. J. Jowett, "China's Foodgrains: Production and Performance, 1949-1981", **Geojournal**, Cilt: 10, Sayı: 4, 1985, s. 374. (373-388)
[92] C. M. Chang, "Mao's Stratagem of Land Reform", **Foreign Affairs**, Cilt: 29, Sayı: 4, 1951, ss. 550, 552.

kesimin desteğini kazanmıştı.[93] Birçok araştırmacı, toprak reformu ve ÇKP'nin buradan elde ettiği güç olmasa diğer politikaları uygulayabilecek güce de sahip olamayacağını belirterek bu reformların önemine dikkat çekmektedir.

Bu dönemde yapılan toprak reformu ve bunu takiben gerçekleştirilen tarım reformu belli bir ölçüde iyileşme yaratsa da istenilen sonuç yakalanamamış ve halen nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı kırsal kesimde yoksulluğu ortadan kaldırmaya yetmemiştir. 1959-61 yılları arasında yaşanan ve 20 ile 30 milyon arasında insanın ölümüne neden olan "Büyük Çin Kıtlığı"[94] Çin yönetimini yeni politika arayışlarına girmek durumunda bırakmıştır. Ayrıca bu dönemde ekonomi politikalarının ideolojik yönünün ağır bastığını da söylemek gerekir. Mao döneminde ÇKP'nin meşruiyetinin temel dayanağı ideoloji olmuştur. Bu ideoloji, Çin milliyetçiliğini dışarıda bırakmadan, Çin geleneklerinden kopmadan Marksizm temeline inşa edilmiş bir ideoloji idi.[95] Bu dönemde esas amaç bir proletarya devrimiydi ve bu yüzden sınıf bilincinin yükseltilmesi hedefleniyordu.

Mao Zedong'un ölümünün ardından Çin liderliği Mao döneminde ideolojinin ağır bastığı, daha devrimci saiklerle oluşturulan politikaları bir kenara bırakıp, Çin'i daha varlıklı ve daha güçlü hale getirmek için bir makas değişikliğine gitmiştir. Sovyet modelinden yola çıkarak oluşturulan politikalar terk edilmiştir.[96]

Kalkınma iktisadı perspektifinden bakıldığında, her dönemin kendisinden bir önceki dönemin üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür. İşgalin ardından bir iç savaş yaşamış, sermaye birikimi, eğitimli iş gücü, yeterli altyapısı bulunmayan bir ülkenin doğrudan teknoloji üretmeye başlamasını beklemek çok gerçekçi olmayacaktır. En kalkınmamış ülkelerde dahi tarım, nüfusun belli bir oranının uğraşı olan, hâlihazırda var olan bir sektördür. Çoğu kalkınmamış ülkede de görülen tek sektördür. Tarımı geliştirmeye yönelik politikalarla öncelikle en temel ihtiyaç olan

[93] Woyu Liu, **Mao's Agrarian Reforms: The Socialist Rural Transformation in an East China County, 1946-1965**, Yayınlanmamış doktora tezi, s. 49.
[94] Tue Gørgens, Xin Meng, Rhema Vaithianathan, "Stunting and Selection Effects of Famine: A Case Study of the Great Chinese Femine, **Journal of Development Economics**, 2012, s. 100. 99-111.
[95] Robert Weatherley, **Politics in China Since 1949: Legitimizing Authoritarian Rule**, New York, Routledge, 2006, s. 161.
[96] Dwight Heald Perkins, "Reforming China's Economic System", **Journal of Economic Literature**, 1988, Cilt: 26, Sayı: 2, s. 601.

toplumun gıda ihtiyacı karşılanır, sonrasında da ekonomideki yapısal dönüşüme tarım sektöründen başlanır ve ekonomi içerisinde tarımın oranı gittikçe düşer.[97] Geleneksel tarımda düşük bir sermaye ile teknoloji kullanılmaya başlandığında verimlilik artar ve ekonomik büyümeye ciddi katkı sağlar. Buradan elde edilmeye başlanan artık ürünle oluşan sermaye, diğer sektörleri geliştirmek için kullanılır.

Bu sebeplerle, kalkınma politikalarına tarımdan başlamak makul olsa da, Mao döneminin meşruiyet kaynağı olarak ideolojiyi kullanması, açlıkla mücadele edilen bir dönemde tarımda yapılanların Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi gibi siyasi gelişmelerin gölgesinde kalması sonucunu doğurduğu da söylenebilir.

Mao Zedong'un ölümünün ardından ÇKP'nin *de facto* lideri olan ve 1978'den 1997'ye kadar Çin'i yöneten, ülkeyi serbest piyasa kavramı ile tanıştıran Deng Xiaoping, modern Çin'in mimarı olarak da anılmaktadır. Deng Xiaoping'le birlikte başlayan reform hareketi, Mao'nun ardından farklı bir konsepte geçiş olarak değerlendirildiği gibi, Mao döneminin reformlarının devamı niteliğinde tanımlayanlar da vardır. Ekonomi alanındaki reformların Mao döneminde başlayan kalkınma hamlesinin devamı olarak görülebileceği çok noktayı yakalamak mümkündür. En önemli değişikliğin ise ideolojik tarafta yaşandığı söylemek mümkündür.

1978 itibariyle Çin hükümeti ekonomide açık kapı politikasına geçmiştir. Bu değişim iki temel alanda gerçekleşmiştir. Birincisi, içe dönük kalkınma politikalarından dışa dönük kalkınma politikalarına geçiş; ikincisi ise planlama merkezli sosyalist ekonomiden piyasa odaklı ekonomik sisteme geçiştir. Politika değişikliklerinde Çin'in Doğu Asya'daki sonradan 'Asya kaplanları' olarak anılacak komşularının dışa dönük ekonomi politikaları ile hızlı ekonomik büyümeleri de etkili olmuştur. Zira Çin'in ekonomik büyümesi bu ülkelerden çok daha yavaş idi ve bu da Çin'de bir tedirginlik yaratıyordu.[98] Bu durum ÇKP'nin meşruiyetini de ciddi anlamda zedelemişti. 1978 itibariyle yapılan reformlar ile partinin meşruiyeti de yeniden tesis edilmeye çalışılmıştır. Çin'in 2000'li yıllara gelindiğinde küresel bir

[97] Bruce F. Johnston, John W. Mellor, "The Role of Agriculture in Economic Development", **The American Economic Review**, Cilt: 51, Sayı: 4, 1961, ss. 566-67.
[98] Perkins, **a. y.**, s. 601.

ekonomik aktör olmasının altyapısını oluşturan bu reformlar bütünü tarım sektörü, sanayi sektörü ve bankacılık ve finans sistemindeki reformlar olmak üzere 3 başlık altında değerlendirilebilir. Tarım reformu sanayideki kalkınmayı desteklemiş, endüstriyel üretimdeki artışla gelen karmaşık finansal ve mali ilişkilerin düzenlenmesi ihtiyacı da bankacılık ve finans sektörlerindeki reformları zorunlu kılmıştır.[99]

Tarım sistemindeki reformlar ile 1978-1985 yılları arasında hızlıca tarımda üretimin artması ve çiftçilerin gelirlerinin iyileşmesi sağlanmıştır. Çin'in ekonomik büyüme rakamlarına tarımdaki iyileştirmelerin etkisi çok sınırlı kalsa da, bu sektördeki geçişin ülkedeki tüm sektörlerin verimlilik artışına bir itici güç olduğu söylenebilir. Ayrıca kırsalda komün sistemi çözülüp tarımın hane halkı sorumluluğuna bırakılması, sermaye birikimini sağlamakta etkili olmuş ve diğer sektörlere destek sağlamıştır. Topraklarını kiraya veren toprak sahipleri, kira gelirlerini Çin'de toplu mülkiyet işletmeleri (*Collectively community owned enterprises*) adı verilen girişimlere yatırmıştır. Kırdan kente göçle ilgili tedbirlerin çok sıkı olması, kırsalda tarımdan oluşan iş gücü fazlasının bu işletmelerde değerlendirilmesini sağlanmış ve bu işletmeler 1980'li yıllarda Çin'deki hızlı sanayileşmenin kaynaklarından biri haline gelmişlerdir.[100] Sanayileşme ilerledikçe, tarım sektörüne de yansımış ve tarımda da sanayileşme ile verimlilik gittikçe daha da artmıştır. Bu da sanayi alanındaki reformlarla sağlanmıştır.

Mao döneminde Sovyetler Birliği model alınarak oluşturulan kamu iktisadi kuruluşları (*state-owned enterprises*) sonradan verimsiz oldukları ve uluslararası firmalarla rekabet etmeye güçlerinin yetmeyeceği için eleştirilseler de, ÇHC'nin ilk kurulduğu dönemde istikrarın, güvenin ve sosyal uyumun sağlanmasına önemli katkılar sunmuşlardır. Japon işgali ve iç savaşın ardından sürekliliği olan bir istihdam, ucuz ve güvenli barınma imkanı sağlamışlar; büyük ölçüde ücretsiz sağlık ve çalışanların çocukları için eğitim olanakları da sağlamışlardır.[101] 1980'li yıllara

[99] John-ren Chen, "China's Way of Economic Transition", **Transition Studies Review**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2005, s. 320.
[100] **A. y.**
[101] Peter Nolan, **China at the Crossroads**, Cambridge, Polity Press, 2004, ss. 156-66.

gelindiğinde de Çin'in planlı ekonomiden serbest ekonomiye geçiş sürecinde de önemli bir rol oynamışlardır. İlk kurulduklarında tamamen merkezi kontrol altında olan bu kuruluşlara öncelikle 1980-86 arasında yönetsel özerklik verilmiş; 1987-1992 arasında uygulanan sistemle kar etmeleri beklenmiştir. Devletin bu işletmeleri finanse etmesi zamanla azaltılmış ve kendi kaynaklarını kendilerinin bulması beklenmiştir.[102]

Çin'de devlet ve iş dünyası ilişkisini kökten değiştiren adımların başında kamu iktisadi kuruluşlarının dönüştürülmesi gelmiştir. Ardından özel girişimler teşvik edilmiş ve buna zemin oluşturmak için özel mülkiyeti serbest bırakan ve korunmasını sağlayan hukuk reformları gelmiştir. Böylelikle kamu dışı girişimler büyümenin ve sanayileşmenin itici gücü haline gelmiştir.[103]

1990'ların başına gelindiğinde Çin'in ekonomik görünümü büyük ölçüde değişmiştir. Özel sektör ekonominin itici gücü haline gelmiş; sanayi ve hizmet sektöründe gelişmeler kaydedilmiştir. Hem sanayi üretiminde hem de ticarette devletin payı yüzde 50'nin altına inmiştir. Devlet dışı sektörlerin bu yükselişi, rekabetçi baskıyı artırarak kamu iktisadi kuruluşlarını oldukları halleriyle elinde tutmayı devlet için daha da maliyetli hale getirmiştir.[104] Bununla birlikte Çin, 1992'ye kadar hiçbir işletmeyi özelleştirmemiştir. Büyük ölçüde küçük ve orta ölçekli işletmeler olan, endüstriyel üretim yapan kamu iktisadi kuruluşlarının büyük çoğunluğu da yerel yöneticilerin rehberliğinde idare ediliyor idi. 1995 yılı itibariyle ise küçük ölçekli kamu iktisadi kuruluşları özelleştirilmeye başlandı[105] fakat bu özelleştirmeler çok sınırlı tutularak yapılmıştır. Ölçek ekonomisini yakalayabilme amacıyla küçük olanlar birleştirilerek büyük olanların altında toplanmıştır. Bazıları kiralanmış, bazıları ise yarı özelleştirilerek devletin ortaklığı ile faaliyete devam etmiştir. Bunların sonucunda kamu iktisadi kuruluşlarının sayısı hızlı bir şekilde

[102] Dillion, **a.y.**, s. 42.
[103] Yingyi Qian, Jinglian Wu, "China's Transition to a Market Economy: How Far Across the River?", **Stanford Center for International Development Working Paper No 69**, Ağustos 2000, s. 2.
[104] **A.y.**, s. 9.
[105] Yuanzheng Cao, Yingyi Qian, Barry R. Weingast, "From Federalism, Chinese Style to Privatization, Chinese Style", **Economics of Transition**, Cilt: 7, Sayı: 1, 1999, ss. 104-05.

azaldı ve 1996 yılında 120 bin olan işletme sayısı 1999'a gelindiğinde 61 bin 300'e düşmüştür.[106]

Açık kapı politikasına geçildikten sonra Çin'e yabancı yatırımları güçlü şekilde çeken faktörlerin başında özel ekonomi bölgeleri (*Economic Special Zone*) gelmiştir. Hem yabancı yatırımları çekmede hem de dış ticaret hacmini artırmada ilki Shenzen'de kurulmuş olan özel ekonomik bölgelerinin rolü büyüktür. ÖEB'lerin esas avantajı, tüm ülkeye eş zamanlı olarak yeni bir ekonomik sistem dayatmaktan ziyade piyasa ekonomisi sisteminin adım adım uygulandığı yerler olmasıdır. Ayrıca ÖEB'ler ulaştırma, iletişim, fabrika inşaatları gibi yatırımcıların projelerini gerçekleştirmesi için gerekli olan altyapıyı da sağlamışlar; böylelikle özellikle küçük ve orta ölçekli girişimler için yönetim ve işletme maliyetlerini düşürüp, verimliliği artırmışlardır. Deng Xiaoping, 1992'de gerçekleştirdiği meşhur Güney Turunda Shenzen'e gelerek incelemelerde bulunmuş ve buradaki ekonomik performanstan etkilenmiştir. Ardından ÖEB'lerin ülke genelinde yayılmasını teşvik etmiştir. ÖEB'lerde ortaya çıkan başarılı tecrübeler ekonomik geçiş sürecinde farklı yerlerde de uygulanarak yayılmıştır. Bu da hem yabancı yatırımları hem de dış ticareti artırmıştır.[107]

Tarım ve sanayideki gelişmelere bankacılık ve finansal sistemde yapılan reformlar da eşlik etmiştir. Fakat tarım ve sanayi alanlarındaki reformlara kıyasla finansal alandaki reformlar çok daha yavaş ilerlemiştir. Kamu bankaları, kamu iktisadi kuruluşlarının kredi sağlayıcıları oldukları için bankaların yapısı bu kurumlara bağlı şekillenmişti ve bu da gelişmiş diğer ülkelerdeki bankalara göre bu bankaların işlevlerini sınırlıyor, verimliliklerini düşürüyordu.[108] Ayrıca ülke ekonomisi merkezi planlama döneminin dinamiklerini geride bıraktıkça, tarım ve sanayi politikalarının idare edilmesinde yerel yöneticilere yetki devri yapılmış; eski tip bankacılık sektörü merkezi kontrolden çıkan ekonomide makroekonomik istikrarı

[106] John-ren Chen, "China's Way of Economic Transition", **Transition Studies Review**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2005, s. 318.
[107] **A.y.**, s. 326-27.
[108] Michael Dillion, **Contemporary China: An Introduction**, Routledge, New York, 2009, s. 45.

sağlamaktan çok uzak kalmıştır. Bu da piyasa odaklı bir ekonomiye ayak uydurmalarını sağlayacak reform ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.[109]

Devlet bankalarındaki reform süreci iki koldan yürütülmüştür. Bir taraftan kamu bankaları hacimsel olarak küçültülmüş -1997'de 1,6 milyon olan personel sayısı 2001'e gelindiğinde 1,4 milyona gerilemiştir- diğer taraftan ise kamu iktisadi kuruluşlarına sağladıkları kaynak zamanla azaltılmıştır. 1990'lara gelindiğinde ev ve araç kredileri de dahil olmak üzere bankaların kişilere ve özel şirketlere sağladıkları krediler dikkat çekici şekilde artmıştır.[110]

ÇHC'nin kurulmasından bu yana tek finansal kurum olan Çin Halk Bankası (*The People's Bank of China*) hem merkez bankası işlevi görüyor hem de ticari banka hizmeti sunuyordu. Reformlar ile tek bankalı sistemin yerine çok daha çeşitlendirilmiş ve devlet kontrolünün azaltıldığı bir finans sistemi kurulmuştur. Çin Ziraat Bankası (*Agricultural Bank of China*) yeniden aktif hale getirilmiştir. Döviz ticareti ve döviz kredilerini yürütmek için uzmanlaşmış bir banka olarak *The Bank of China* kurulmuştur. 1984'te *Industrial and Commercial Bank of China* ve *The China People's Insurance Company* kuruldu. 1985'te *People's Construction Bank of China* Maliye Bakanlığından bağımsız hale getirilmiştir. Bu iş bölümü sağlandıktan sonra Çin Halk Bankası sadece merkez bankası işlevini yürütmeye başlamıştır. Kredi yönetimi sisteminde yapılan reform ile kredi planlamaları devlet tarafından standardize edilerek bankalara bırakılmıştır. Böylelikle devlet belli oranda bankacılık sisteminden çekilmiş; faiz sistemi serbest piyasa ekonomilerinin işleyiş tarzına yaklaşmıştır. Krediler üzerindeki devlet kontrolü de büyük ölçüde kaldırılmış; bankalar dışında da finansal kurumların gelişmesine olanak sağlanmıştır. Finansal kurumların ve farklı finansal araçların gelişmesi ile finans piyasasının gelişimi hızlanmıştır.[111]

[109] Qian, Wu, "China's Transition…, s. 10.
[110] Stephen Green, Reforming China's Economy, Ocak 2003, https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Asia/reformingchinaecon.pdf , s. 30-31 Erişim Tarihi: 12 Şubat 2022.
[111] Justin Yifu Lin, Fang Cai, Zhou Li, **The Chinese Miracle: Development Strategy and Economic Reform**, The Chinese University Press, 2003, s. 163-66.

ÇHC'nin kuruluş tarihi olan 1949'dan 1990 yılına kadar Çin'de borsa yokken; şimdi ise Shanghai ve Shenzhen'de borsalar bulunmaktadır. Shanghai borsası 19'uncu yüzyıla kadar dayanmaktadır. Shanghai'nin büyük ölçüde Avrupalı iş ve çıkar çevrelerinin kontrolünde olduğu dönemde bir finans merkezi haline gelmişti. Japon işgalinin ilk yıllarında da çalışmaya devam etmiş, 1941 yılında işlemler kesilmiştir. Japonya'nın teslim olmasının ardından 1946'da yeniden açılsa da 1949'da ÇKP Çin'de kontrolü ele aldığında yeniden kapanmıştır. Reformlar çerçevesinde yeniden açılmıştır fakat Çin borsalarının devlet müdahalesi noktasında güvenilirliği küresel yatırımcılar açısından tartışmalı konumunu korumaktadır.[112]

1970'lerin sonu itibariyle başlayan tarımdan finans sektörüne tüm reformların adım adım, birbirini tamamlayacak ve destekleyecek şekilde gerçekleştirildiğini de belirtmek gerekir. Açık kapı politikasına geçme kararı 1978 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen 11'inci ÇKP Merkez Komite toplantısında verilmiş olsa da, ülke ekonomisi hemen dışa açılmamış, birbirini izleyen reformlar ile ekonomi buna hazırlanmıştır. Tüm bu reformlar Çin'in küresel ekonomiye eklemlenen Çin'in 21'inci yüzyılda küresel bir aktöre dönüşmesinin zeminini oluşturmuştur.

2.3.2.Çin'in Küresel Bir Aktör Haline Gelmesi

Endüstri devriminin ardından kutuplaşan dünyada sanayileşmiş ülkelerdeki büyüme oranları ciddi ölçüde artmıştır. 21'inci yüzyılda Doğu Asya'daki bir grup ülke büyümelerini hızlandırarak sanayileşmiş ülkeleri yakalamış olsa dahi birçok başka ülke de sürdürülebilir hızlı kalkınmayı başaramamıştır. Sonuç olarak kalkınmış ülkeler ile kalkınmakta olan ülkeler arasında büyük bir fark oluşmuştur. 20'nci yüzyılın ikinci yarısında küresel ekonomiyi büyük ölçüde G7 ülkeleri domine etmiştir. Küresel ekonominin 3'te 2'si, satın alma gücü paritesine göre küresel gelirin yarısı bu ülkelerin elinde idi.[113]

[112] Dillion, **Contemporary**…, s. 43.
[113] Justin Yifu Lin, "China and the Global Economy", **China Economic Journal**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2011, s. 10.

Reformlarla başlattığı hızlı büyüme performansı ile Çin, çok kutuplu dünyanın yaratılmasında önde gelen güç olmuştur. 1980'lerde ve 1990'larda Çin dışında küresel büyümeye en çok katkı sunan ilk 5 ülke de G7 ülkeleri arasında yer alıyordu. Fakat 2000-2009 arasına bakıldığında Çin, küresel gayrı safi yurt içi hasılanın büyümesine en yüksek oranla katkıda bulunan devlet olmuştur. 21'inci yüzyılda yeni piyasa ekonomileri yeni kutuplar yaratmış; dünyada çok kutuplu bir büyüme yaşanmış ve Çin bu dengenin değişmesinde en önemli aktör olarak yer almıştır.[114]

İkinci Dünya Savaşından bu yana uluslararası ticaretin liderliğini ABD üstlenmişti. 2001 yılında dünyadaki ülkelerin yüzde 80'inin ABD ile olan ticareti, Çin ile yaptıkları ticaretten daha fazla iken; 2018'e gelindiğinde ise bu oran yüzde 30'a kadar düşmüş; 190 ülkenin 128'inin Çin ile olan ticareti ABD ile olan ticaretinden daha fazla hale gelmiştir. 90 ülkenin Çin ile olan ticareti, ABD ile olan ticaretinin iki katından daha fazla olarak gerçekleşmiştir.[115] Bu trendin daha da ileri gideceğini iddia eden araştırmacılar bulunmaktadır. Bu iddiaların üç temel dayanağı bulunmaktadır. İlk olarak, mutlak verilere bakıldığında rakamsal olarak Çin ekonomisi çok büyük bir ekonomi olsa da, kişi başına düşen rakamlara bakıldığında daha gidebileceği çok yolu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İkinci olarak Çin'de büyük ve halen hızla gelişmeye devam eden bir ticaret sektörü bulunmaktadır. Üçüncü olarak ise sermaye hesapları halen tamamen konvertibl olmamasına karşın Çin uluslararası sermaye piyasalarında önde gelen aktörlerden biri konumuna yükselmiştir. 1990'ların ortalarından itibaren Çin, ABD'den sonra en çok doğrudan yabancı yatırım alan ülke konumuna gelmiştir.[116]

Çin, 15 yıl süren müzakerelerin ardından 11 Aralık 2001'de DTÖ'nün 143'üncü üyesi olmuştur.[117] Çin'in DTÖ üyeliği öncesinde, üyeliğin gerçekleşmesi

---

[114] **Ibid.**

[115] Alyssa Leng, Roland Rajah, "Chart of the Week: Global Trade through a US-China Lens," 18 Aralık 2019, https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/chart-week-global-trade-through-us-china-lens, Erişim tarihi: 25.06.2021.

[116] Warwick J. McKibbin, KK Tang, "The Global Economic Impacts of Trade and Financial Reform in China", https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/40402/1/td98-3.pdf , 1998, **Brookings Discussion Papers in International Economics No. 137**, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.

[117] Ramesh Adhikari, Yongzheng Yang, "What Will WTO Membership Mean for China and Its Trading Partners?", Cilt: 39, Sayı: 3, Eylül 2002, Finance and Development, https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2002/09/adhikari.htm Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.

halinde taraf ülkelere yaratacağı etkiler etraflıca tartışılmış; geliştirilen modellerin çoğunda hem Çin'in hem de ticaret yaptığı ülkelerin üyelikten kazançlı çıkacağı öngörülmüştür.[118] Doğu Asya'daki ülkelerin Çin'in emek yoğun üretiminin bu ülkelere kaydırılacağı düşünülerek üyelikten daha fazla fayda sağlayacağı, bunun yanında Çin'in ithalat bariyerlerinin de aşağı çekilmesiyle motorlu taşıtlar, kereste-ahşap, ham madde sektörlerinin olumsuz etkilenebileceği ve tüm sektörlerin de ne ölçüde etkileneceğinin gelecek olan yeni gümrük tarifelerine bağlı olduğu tespitleri yapılmıştır.[119]

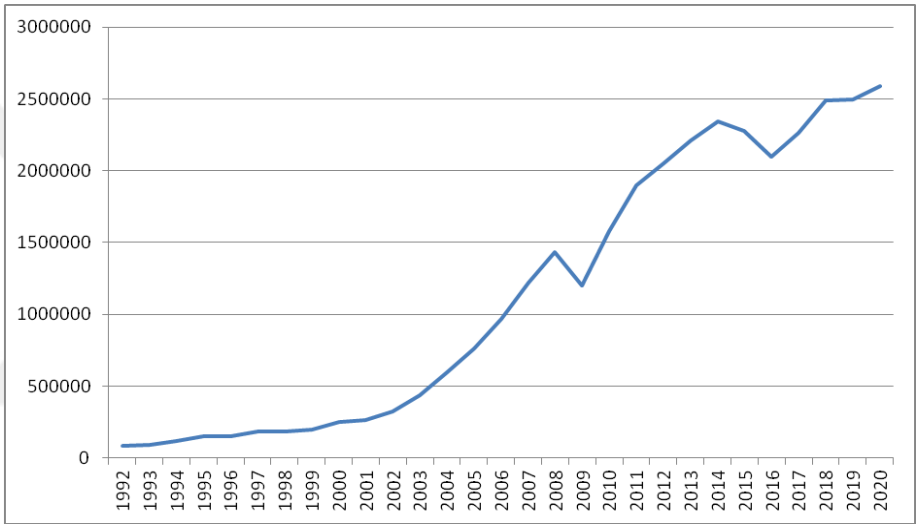

Grafik 1. Yıllara Göre Çin'in Toplam İhracatı (Milyon $)[120]

Bu büyümeyle birlikte Çin'in enerji ve lojistik ihtiyacı gitgide artmıştır. Hem ihracat hem de kişi başına düşen GSYİH'nin artışıyla artan iç talep ile Çin'deki üretimin artışı, Çin'i bir kaynak diplomasisi stratejisi oluşturma ihtiyacına getirmiştir. "Dünyanın fabrikası" olarak anılmaya başlayan Çin'in enerji kaynaklarına ve de nikel, bakır, demir, alüminyum gibi hammaddelere ihtiyacı artmıştır. Bu hammaddeleri tedarik ettiği devletlere bağımlı hale geldiğini de söylemek mümkündür. Üretimin temel girdilerinden olan alüminyum, bakır, demir,

[118] Bu çalışmalardan bazıları: Hertel, T. **Global Trade Analysis: Modeling and Applications**, Cambridge University Press., 1997; McKibbin, W. J., and Peter Wilcoxen, The Global Impacts of Trade and Financial Reform in China, Working Papers of Economics Division, **Asia Pacific School of Economics and Management**, 1998, The Australian National University.
[119] Arjan Lejour, "China and the WTO: The Impact on China and World Economy", ss. 19-20, https://www.researchgate.net/publication/4812128 Erişim Tarihi: 13 Şubat 2022.
[120] Dünya Bankası, www.worldbank.com

çinko gibi metallerin Çin, 1990'da dünyanın yüzde 7'si, 2000'de yüzde 15, 2004'te yüzde 20[121], 2015'e gelindiğinde ise yüzde 50'sini tüketir hale gelmiştir.[122] Hem kendi üretim girdilerini karşılamak hem de ürettiği ürünlerin ihracatını gerçekleştirmek için lojistik ağını sadece ülke içerisinde değil; tüm dünya ile bağlantısını sağlayacak şekilde geliştirmek Çin'in önceliği haline gelmiştir. KYG, bu bağlamda Çin'in gündeminde ilk sıralara yerleşmiştir.

2.3.3.Çin'in Dış Politikası ve Kuşak Yol Girişimi

Harita 1. Kuşak Yol Girişimi Güzergahı[123]

KYG, açıklandığı tarihten itibaren dünya kamuoyunun dikkatini çeken, Çin'in Asya'yı karadan ve denizden kuracağı ağlar ile Avrupa ve Afrika ile bağlama projesidir. Han Hanedanlığı döneminde (M.Ö. 206 – M.S. 220) kurulan ve yüzyıllar

[121] David Zweig, "A New 'Trading State' Meets the Developing World", **Center on China's Transnational Relations Working Paper**, 2009, s. 5.
[122] Arwen Armbrecht, "China is Still King of Commodity Consumption", 2 Eylül 2015, https://www.weforum.org/agenda/2015/09/china-king-of-commodity-consumption/ Erişim Tarihi: 28 Mart 2022.
[123] Longcan Zou, Jim Huangnan Shen, Jun Zhang, Chien-Chiang Lee, "What is the rationale behind China's infrastructure investment under the Belt and Road Initiative", **Journal of Economic Surveys**, Sayı: 36, 2022, s. 619.

boyunca Çin'i Akdeniz'e ve Avrasya'ya bağlayan tarihi İpek Yolu'nun tekrar canlandırılması projesi olarak ele alınan proje ile Çin küresel ölçekte bir ticaret ağı kurmayı hedeflemektedir.

2012 yılında Çin'de Xi Jinping iktidara geldiğinde, Çin ekonomisinin kapasite aşımı ve döviz rezervi fazlası olmak üzere iki temel problemi vardı. Xi'nin büyük ölçüde bu problemleri aşmak için girişimi olmakla birlikte[124], KYG projesi aynı zamanda siyasi olarak daha dostane, ekonomik olarak daha yakın yeni komşuluk politikasını oluşturmaya bir araç olarak gördüğü bir projedir.[125] Endüstriyel üretim kapasitesindeki fazlalığın itici gücünü oluşturduğu proje, Çin'deki devlet kapitalizminin genişlemesinin bir sembolü haline gelmiştir.[126] Ayrıca sınır aşırı bir proje olması itibariyle Çin'in proje aracılığıyla bir "KYG diplomasisi" başlatmasını da beraberinde getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Çin Devlet Başkanı Xi, 7 Eylül 2013 tarihinde Kazakistan ziyareti sırasında Nazarbayev Üniversitesinde yaptığı konuşmasında "Avrupa ve Asya ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkinin daha da yoğunlaştırılması, işbirliğinin daha da derinleştirilmesi ve gelişme alanının daha da genişletilmesi için, 'İpek Yolu Ekonomik Şeridi' inşa edebiliriz. Bu, İpek Yolu'nda bulunan ülkelerin halklarına iyilik sağlayabilecek büyük bir dava olacaktır" sözleriyle bu projeden ilk kez bahsetmiştir.[127] Amaçları en genel hatları ile bölgesel entegrasyonu geliştirmek, ticareti ve ekonomik büyümeyi ortaklaştırarak artırmak[128] olan proje hayata geçirildiğinde dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan, dünyanın toplam milli gelirinin beşte birini elinde tutan ülkelerin, bu güzergah ile ortaklaşması öngörülmektedir.

---

[124] Yong Wang, "Offensive for Defensive: The Belt and Road Initiative and China's New Grand Strategy", **The Pacific Review**, Cilt: 29, Sayı: 3, 2016, s. 457.
[125] Global Times, "Xi Jinping: China to further friendly relations with neighboring countries", https://www.globaltimes.cn/content/820409.shtml , Global Times, 26 Ekim 2013, Erişim Tarihi: 13 Ekim 2021.
[126] Sit Tsui, Erebus Wong, Lau Kin Chi, Wen Tiejun, "One Belt, One Road: China's Strategy For a New Global Financial Order", **Monthly Review Foundation**, Cilt: 68, Sayı: 8, 2017, s. 36. (36-45)
[127] ÇHC Ankara Büyükelçiliği, http://tr.china-embassy.org/tur/xwdt/t1074447.htm, Erişim Tarihi: 21 Şubat 2022.
[128] The European Bank for Reconstruction and Development, https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html , Erişim Tarihi: 21 Şubat 2022.

"İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" ve "21'inci Yüzyıl Deniz İpek Yolu" olmak üzere karadan ve denizden iki güzergahı kapsayan projede iki güzergahın toplamı, önce "Bir Kuşak Bir Yol" olarak isimlendirilmiş; sonra "Kuşak Yol Girişimi" (KYG) adıyla anılır olmuştur.[129] Tarihi İpek Yolu gibi sadece bir kara güzergahı olarak tasarlanmayan; ek olarak bir de deniz güzergahı oluşturulan projenin bu yönüyle Çin'in denizlerdeki etkinliğini de artıracağını söylemek mümkündür. Örneğin küçük bir ülke olmasına rağmen Avrupa, Afrika ve Asya'yı bağlayan yaşamsal önemdeki deniz ticaret yolu Malakka Boğazı ile stratejik önemi yüksek olan Singapur, Asya değerlerini paylaşıyor olmasına rağmen Çin ile müttefiklik ilişkisine girmeyip Çin ile Batı arasında denge politikası sürdürmektedir. Bu durum, Asya'da Çin'in rakipsiz bir güç olarak varlık göstermesine engel teşkil eden örneklerden biri iken, KYG ile Çin, ülkenin güneydoğusundan Hint okyanusuna ayrı bir taşımacılık rotası oluşturup Malakka Boğazı'nı *bypass* etmeyi planlamaktadır.[130]

KYG, bir girişim olmasının yanında ABD'nin Barack Obama döneminde gündeme getirdiği "*pivot to Asia*" girişimine bir cevap olma boyutu da vardır. 21'inci yüzyıl itibariyle Hint Pasifiği bölgesi ABD, Japonya, Avustralya, Hindistan, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya gibi ülkelerin güvenlik ve dış politikalarında daha merkezi bir yer tutmaya başlamıştır. Çin, tarihsel olarak ihmal edilmiş olan ülkenin batı bölgelerinin küresel ekonomik bağlarını güçlendirmek de istemektedir. Ayrılıkçı hareketlerin yer bulduğu Sincan bölgesinin ekonomik kalkınmasını desteklemek de Çin için projenin önceliklerinden biridir. Böylelikle uzun vadede Sincan bölgesindeki ayrılıkçılığın ortadan kaldırılması ve Orta Asya ile Orta Doğu'dan sağlanan enerji tedarikinin de güvenliğinin sağlanması amaçlanmaktadır.[131]

KYG, her ne kadar bir lojistik projesi olarak lanse edilse de ekonomik boyutunun yanı sıra siyasi bir tarafı da bulunmaktadır. Proje, Çin'in ekonomik ve siyasi etkisini önemli ölçüde genişletecek potansiyele sahiptir. 2015 yılında, yani

[129] Tsui, vd., **a.y.**, s. 36.
[130] **A.y.**, s. 38.
[131] Harsh V. Pant, Premesha Saha, "Mapping the Belt and Road Initiative: Reach, Implications, Consequences", Observer Research Foundation, s. 6, 2021, https://www.orfonline.org/research/mapping-the-belt-and-road-initiative/ Erişim Tarihi: 21 Şubat 2022.

Başbakan Xi Jinping'in projeyi ilan etmesinden 2 yıl sonra, projenin koordinasyonunu sağlayan üç devlet organı (Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı) projenin ilk taslağını açıklamıştır. Altyapı geliştirme planları, geniş bir demiryolu ağı, enerji boru hatları, otobanlar inşa edilmesini ve özel ekonomik bölgeler kurulmasını öngörmektedir. Tüm bu yatırımlar Çin para birimi Renminbi'nin uluslararası kullanımının artmasını da beraberinde getirecektir. Jeopolitik açıdan bakıldığında da KYG Çin'in ekonomik liderliğini güçlendirecek ve aynı zamanda Çin'in hem komşularıyla hem de küresel siyasetin diğer aktörleriyle olan siyasi ilişkilerinde de bir kaldıraç etkisi yaratacak gelişmeler getirecektir. Yani projenin ekonomik olduğu kadar jeopolitik etkileri de olacaktır. Çin'in ikili ilişkilerinde gittikçe arttığı görülen iddialı yaklaşımında elini güçlendirecek etkileri olacaktır. 2021 yılında, dünya nüfusunun üçte ikisinden fazlasını oluşturan 60'ın üzerinde ülke ya KYG kapsamındaki bir projeye imza atmış ya da olası projelerle ilgilenmeye devam etmektedir.[132]

İngiliz coğrafyacı Halford John Mackinder, 20'nci yüzyıla girerken yayınladığı çalışmasında Avrupa, Asya ve Afrika'nın taşımacılık ve ticaret kanallarını birbirini bağlayan bir büyük gücün dünyayı yönetebilecek bir potansiyele sahip olacağı iddiasında bulunmuştur.[133] KYG projesi ile Çin resmi olarak dünyaya hükmedecek konuma ulaşma iddiasında bulunmasa da, Çinli yöneticilerin böyle bir beklentilerinin olacağını varsaymak da gerçek dışı olmayacaktır. Tayvanlı stratejist Tanner Greer, *Foreign Policy*'de yayımlanan makalesinde, Çinli liderlerin KYG projesini hem kendi tarihsel misyonları hem de dünyanın en büyük gücü haline gelmek için bir gereklilik olarak gördüklerini belirtmektedir. Çinli akademisyenler, araştırmacılar ise projenin potansiyel getirilerini daha gerçekçi olarak değerlendirmektedir. Onlara göre bu proje Çin'in iç pazarını komşu ülkeler ile daha bütünleşik hale getirecek, böylelikle komşular arasında yakınlaşmayı sağlayarak bölgedeki istikrara katkı sunacak; Çin'in sınır bölgelerindeki ekonomik faaliyetleri artırarak (örneğin Sincan Uygur Özerk Bölgesi ve Tibet gibi bölgelerde) ayrılıkçı

[132] **A. y.**
[133] H. J. Mackinder, "The Geographical Pivot of History", **The Geographical Journal**, Cilt: 23, Sayı: 4, 1904, ss. 429-31.

hareketleri azaltacaktır. Ayrıca KYG taşımacılık rotaları ile Çin'in enerji güvenliğini sağlamasına yardımcı olacaktır. Çin, bölgede etkin olan Japonya, ABD gibi diğer ülkelere karşı avantajlı konuma geçecektir.[134] KYG projesi Çin'in kaçınılamaz yükselişinde, Çin'in küresel etki gücünü artırmada bir sıçrama tahtası işlevi görecektir. Proje Çin'in öngördüğü haliyle hayata geçtiğinde dünyanın jeoekonomik haritasını değiştirecek niteliktedir.[135]

Öte yandan projeye Çin dışından getirilen eleştirilerin çoğunda projeye kaygı ile yaklaşıldığı da görülmektedir. Amerikalıların çoğu KYG'yi kendi hegemonik liderlikleri ile kurulan küresel güvenlik ve ekonomi düzenine bir tehdit olarak algılarken; KYG'nin projeye dahil olan ülkeler için hem fırsatlar hem de tehditler barındırdığını söylemek yanlış olmayacaktır.[136] 2018-20 yılları arasında Malezya Başbakanlığı görevini yürüten Mahathir Muhammed, yoksul ülkelerin, zengin ülkelerle rekabetinin mümkün olmayacağına vurgu yaparak, KYG projesini bir tür "yeni kolonyalizm" olarak tanımlamıştır.[137] 2020 yılı Ocak ayında Bangladeş, devlet görevlilerine rüşvet verdiği, yolsuzluk yaptığı gerekçesi ile bölgenin en aktif inşaat firmalarından biri olan *China Harbour Engineering Company*'yi kara listeye almıştır.[138] Myanmar, bölgesel eğilimlerden duyduğu endişe ile KYG girişimi ile yapımına başlanan Kyaukpyu limanı projesini, Çin'e çok fazla borçlanmaktan çekinerek Çinliler projeyi küçültmeyi kabul edene kadar askıya almıştır.[139] Benzer şekilde Nepal ve Pakistan da Çin'den ülkelerinde devam eden projeleri iptal etmesini ya da yeniden düzenlemesini talep etmiştir.[140] Pakistan, Çin'in sunduğu finansman modelini uygun görmediğini belirtmiş; Nepal Başbakanı da bir hidroelektrik santral

[134] Tanner Greer, "One Belt, One Road, One Big Mistake", **Foreign Policy**, 6 Aralık 2018, https://foreignpolicy.com/2018/12/06/bri-china-belt-road-initiative-blunder/ Erişim Tarihi: 13.03.2021
[135] Weifeng Zhou, Mario Esteban, "Beyond Balancing: China's Approach Towards the Belt and Road Initiative", **Journal of Contemporary China**, Cilt: 27, Sayı: 112, 2018, s. 488.
[136] Greer, **a.y.**
[137] Nor Arlene Tan, "Malaysia's PM halts China's 'belt and road' but relations remain strong", 25 Ağustos 2018, https://www.arabnews.com/node/1361571/%7B%7B Erişim Tarihi: 27 Eylül 2021
[138] Nepal News Portal, "Bangladesh blacklists China Harbor Engineering Co. for bribery", 13 Ocak 2020, https://english.khabarhub.com/2020/13/68538/ Erişim Tarihi: 30 Eylül 2021
[139] The Guardian, "Myanmar scales back Chinese-backed port project over debt fears", 2 Ağustos 2018, https://www.theguardian.com/world/2018/aug/02/myanmar-scales-back-chinese-backed-port-project-over-debt-fears Erişim Tarihi: 27 Eylül 2021.
[140] Kamran Bokhari, "China's One Belt, One Road Faces Pushback", 21 Kasım 2017, https://geopoliticalfutures.com/chinas-one-belt-one-road-faces-pushback/ Erişim Tarihi: 27 Eylül 2021.

projesini üstlenen Çin firmasını finansmanda çarpıklıklar ile itham etmiştir.[141] Çin'in projelerin finansman şekli itibariyle ülkeleri borç tuzağına (*debt trap*) çektiği ve bu yolla kendine bağımlı kılarak ilişkilerini borç diplomasisi (*debt diplomacy*) haline getirdiği savı yaygın olarak dillendirilmektedir. Gerçekten de proje şekillendikçe zorluklar artmıştır. Örneğin, Sri Lanka'nın Çin'e karşı sürdürülemez borç yükünün altındaki hali bunun bir örneğidir. 2018 yılında, Malezya eski Devlet Başkanı Mahathir Mohamad, ülkesinin Çin'e artan borcu nedeniyle endişe duyduğunu belirterek ülkesindeki belirli KYG projelerini askıya almıştır. Benzer nedenlerle, Myanmar hükümeti Kyaukpyu liman projesini önemli ölçüde küçültmüştür. Pakistan'da da Çin'in faaliyetlerine ve kredilerine bağlı koşullara karşı sesler yükselmeye başlamıştır. Hindistan ise KYG'ye karşı erken bir tavır alarak 2017'de Kuşak ve Yol Forumu'nun açılışına katılmayı reddettmiştir. Bağlantı projelerinin sürdürülebilir olmayan borç yükü yaratmaması, katılımcı ülkenin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyması gerekliliği, finansal konuların şeffaf şekilde ilerlemesi ve yerel ekonomiler için de faydalar yaratılması projelere ortak olan ülkelerin ortak hassasiyetleri olarak ortaya çıkmıştır.[142]

Çin, bu projeyle ekonomik küreselleşmenin bir sonraki evresi olarak ulus aşırı altyapıların ve bağlantıların geliştirilmesinin gerekliliğini de tüm dünyanın gündemine getirmiştir. Diğer küresel güçler de sınır aşırı altyapı projeleri geliştirerek Çin'in KYG projesine yanıt vermek zorunluluğu hissetmişlerdir.[143] 2019 yılı Kasım ayında ABD, Japonya ve Avustralya tarafından dünya çapında sürdürülebilir altyapı geliştirme ilkelerini teşvik etmek için Mavi Nokta Ağı (*Blue Dot Network/BDN*) projesi ilan edilmiştir. BDN'nin uluslararası kalite standartlarını karşılayan altyapı projelerini belgeleyen ve sertifikalayan; piyasa odaklı, şeffaf, Paris Anlaşmasına uyumlu ve finansal, sosyal ve çevresel olarak sürdürülebilir altyapı projelerinin küresel olarak tanınan bir sembolü olarak hizmet etmesi öngörülmüştür. Gelişmekte olan ve yükselen ekonomilerdeki altyapı projelerine özel sermayeyi çekmeye

[141] Saibal Dasgupta, Anjana Pasricha, "Pakistan, Nepal, Myanmar Back Away From Chinese Projects", 4 Aralık 2017, **Voa News**, https://www.voanews.com/a/three-countries-withdraw-from-chinese-projects/4148094.html , Erişim Tarihi: 12 Ekim 2022
[142] Pant, Saha, "Mapping the Belt…", s. 7.
[143] **A. y.**, s. 6.

yardımcı olacağı düşünülmüştür.[144] BDN, özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde kalite altyapısını hızlandırmaya yönelik şeffaflık ve sürdürülebilirliğe odaklanarak kaliteli altyapıyı teşvik eden uluslararası bir sertifika programıdır. Böylece BDN, şeffaf olmayan süreçlerle yürütülen, nitelikten çok niceliği önceleyen ve ortak ülkeleri borç tuzaklarına düşüren ucuz altyapıya yatırımlarına karşı bir standart belirlemeyi hedeflemektedir. Başka bir deyişle BDN, Pekin'in KYG'sine stratejik bir misilleme olarak şeffaf ve sürdürülebilir bir altyapı ortamını teşvik etmeyi öngörmektedir.[145] 7 Haziran 2021'de yapılan lansman toplantısında da piyasa odaklılık, şeffaflık ve sürdürülebilirlik kriterlerine vurgu yapılarak altyapı projelerinin dünya çapında tanınan bir sembolü olacağı belirtilmiştir.[146]

2021 yılı Haziran ayında ise BDN temel alınıp geliştirilerek "Daha İyi Bir Dünyayı Yeniden İnşa Et" (*Build Back Better World/B3W*) girişimi ilan edilmiştir. Çin'in KYG projesinde insan haklarının gelişmediği ve süreçlerin şeffaf ilerlemediği ülkelerde yapılan yatırımlarda yolsuzlukların yaşandığına dikkat çekilmiş ve B3W çerçevesinde yatırım yapılacak ülkelerde demokrasinin gelişmişliğine bakılacağı belirtilmiştir. Ayrıca ABD, KYG tek bir ülkenin projesi iken B3W'nin kolektif bir proje olduğunu da vurgulamaktadır. 2021 yılı Kasım ayında Beyaz Saray yetkililerince iklim, sağlık, dijital teknoloji ve cinsiyet eşitliği gibi konulara odaklanan 50 proje belirlendiği açıklanmıştır.[147]

Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, 2022 Şubat ayında yaptığı açıklamada, Çin'in ABD ile G7 liderliğindeki bir küresel altyapı planı üzerinde çalışmaya istekli olduğunu ve Washington'u Kuşak ve Yol Girişimi'ne katılmaya davet ettiğini söylemiştir. Wang, açıklamasında "Dünyaya daha yüksek kaliteli ürün ve hizmet sağlamak için ABD'nin 'Daha İyi Bir Dünyayı İnşa Et' girişimiyle koordinasyon

[144] ABD Dışişleri Bakanlığı web sitesi, "Blue Dot Network", https://www.state.gov/blue-dot-network/ Erişim Tarihi: 26 Nisan 2022

[145] Jagannath P. Panda, "India, the Blue Dot Network, and the 'Quad Plus' Calculus", **Journal of Indo-Pacific Affairs**, 2020, s. 7.

[146] ABD Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması, "Welcoming the Inaugural Meeting of the Blue Dot Network Executive Consultation Group", 21 Haziran 2021, https://www.state.gov/welcoming-the-inaugural-meeting-of-the-blue-dot-network-executive-consultation-group/ Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.

[147] Anita Powell, " 'Build Back Better World' to Launch 50 Projects, White House Says", 10 Kasım 2021, https://www.voanews.com/a/build-back-better-world-to-launch-50-projects-white-house-says/6307433.html Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022

içinde olmayı da düşünmeye hazırız" demiştir. G7 ülkelerinin ABD liderliğiyle oluşturduğu B3W girişimi, 2013 yılında Xi tarafından başlatılan Çin'in KYG'sine rakip olarak görülmektedir.[148]

KYG'ye farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, proje çerçevesinde gerçekleştirilecek altyapı yatırımlarının Çin genişlemesinin en önemli araçlarından olacağı konusunda çoğu araştırmacı hemfikirdir. Çin için sınır aşırı ve okyanus aşırı ulaşım altyapısı, yabancı piyasalarla olan ticaret ve yatırım ağlarını güçlü tutması için önem taşımaktadır.[149] Çin ekonomisinin uzun yıllar yüksek oranlarda büyümesinin ardından bu ivmenin son yıllarda düşmesi ile ülke içerisindeki iş ortamında bir durgunluk yaşanmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak Çinli inşaat ve mühendislik firmalarının çoğu aşırı kapasite sorunu yaşamaktadır. KYG projesi bu firmalar için nefes aldırıcı projelere kaynaklık edecektir. Fakat aynı zamanda altyapı yatırımlarının güvenliğinin sağlanması da gerekmektedir.[150]

KYG, Çin'in günümüzdeki ekonomi ve dış politika vizyonunu yansıtan somut bir projedir. Aynı zamanda sınır aşırı bir proje olduğu için, Çin'in komşuları ile olan sınır uyuşmazlıkları, KYG'nin ilerlemesi için önem taşımaktadır. Hem projelerin gerçekleştirilmesi için hem de projeler hayata geçtikten sonra iki ülke arasında ticaret güvenliğini tehlikeye atacak çatışmaların yaşanması ihtimalini asgari düzeye çekmek için sınır uyuşmazlıklarının barışçıl sonuca bağlanması gerekmektedir.

[148] Yew Lun Tian, "China Willing to Work with U.S. on Build Back Better World Initiative", 28 Şubat 2022, https://www.reuters.com/world/china/china-willing-work-with-us-build-back-better-world-initiative-2022-02-28/ Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022

[149] Peter Ferdinand, "Westward ho – the China Dream and 'one belt one road': Chinese Foreign Policy under Xi Jinping", **International Affairs**, Cilt: 92, Sayı: 4, 2016, s. 950.

[150] Guanie Lim, "Resolving the Malacca Dilemma: Malaysia's Role in the Belt and Road Initiative", **Securing the Belt and Road Initiative**, Ed. by Alessandro Arduino, Xue Gong, Singapur, Palgrave, Macmillan, 2018, s. 81.

2.4."Aşağılanma Yüzyılı"ndan "Çin Yüzyılı"na Çin'in Sınır Uyuşmazlıkları

Tarihsel olarak, devletlerin ekonomik olarak büyüyüp güçlenmesi, dış dünyaya karşı çıkarlarını genişleterek yeniden tanımlamalarını beraberinde getirmiştir.[151] Ekonomik kalkınma, daha güçlü askeri kapasiteye sahip olmayı da beraberinde getirdiği için savunma gücünü de artırarak genellikle diğer devletlerle yaşanan sınır uyuşmazlıklarında gerilimin tırmanmasını beraberinde getirebilir. Güç dengesinin değişmesi, genel olarak devletlerde yaşamsal çıkarları ve uluslararası sistemin yapısı hakkında belirsizlik yaratır.[152] Günümüzde de Çin'in 21'inci yüzyılın yükselen gücü olarak bu yükselişini barışçıl yollarla mı yoksa şiddete başvurmayı da tercih ederek mi sürdüreceği sorusu; günümüzde Uluslararası İlişkiler çalışmalarında en çok sorulan sorulardan biri olmuştur.

Graham Alisson son beş yüzyılda yükselen bir gücün hakim gücü tehdit ettiği ya da tehdit algısı yarattığı durumların çatışmaya neden olup olmadığını incelemiş, çoğu durumda çatışmanın yaşandığını tespit etmiştir. Savaşın yaşanmadığı durumlara sadece 15'inci yüzyılın sonunda İspanya'nın Portekiz'i geride bırakmasını, 20'nci yüzyıl biterken ABD'nin Birleşik Krallığın yerini almasını, 1990'dan bu yana Avrupa'da Almanya'nın yükselişini, Sovyetler Birliği'nin yükselişini örnek olarak göstermektedir.[153] John Mearsheimer Çin'in yükselişinin iddia ettiği gibi barışçıl olmayacağını savunmaktadır. Mearsheimer'a göre Çin ekonomik büyümesini sürdürürse ABD ve Çin'in ciddi bir savaş potansiyeline sahip yoğun bir güvenlik rekabetine girmesi muhtemeldir.[154] John Ikenberry, yaşanan nükleer devrim sonrasında büyük güçler arasında bir savaş çıkması ihtimalinin düştüğünü iddia etmektedir. Ikenberry'ye göre nükleer silahların yıkıcılığı ile savaş, yükselen gücün

[151] Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, New York, Cambridge University Press, 1981, s. 106.
[152] John J. Merasheimer, "The Rise of China Will Not Be Peaceful at All", **The Australian**, 18 Kasım 2015, https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/06/The-Australian-November-18-2005.pdf Erişim Tarihi: 15.04.2021
[153] Graham Alisson, "The Thucydides Trap", **Foreign Policy**, 9 Haziran 2017, https://foreignpolicy.com/2017/06/09/the-thucydides-trap/ Erişim Tarihi: 3 Eylül 2021
[154] Mearsheimer, **a. y.**

düşüşte olan güçleri yenerek yerine geçeceği bir araç olarak kullanması olasılığını azaltmıştır.[155]

Çin'in imparatorluk döneminde, Roma İmparatorluğu ya da dönemin diğer imparatorlukları gibi etkisini askeri güç zoruyla yayan, fethettiği yerlerde kendi kültürünü ya da yönetim sistemini dayatan kabul ettirmeye çalışan bir yöntem izlemediği görülmektedir. Çin'in komşuları Çin kültürünü ve Çin'e ait öğeleri kendi istekleriyle almışlar ve mevcut sistemlerine uyarlamışlardır. Yani Çin'in bilgisinin, geleneğinin yayılması zorla gerçekleşmemiştir.[156]

Çin'in sınır uyuşmazlıklarında da genişlemeci devletlerde görülenin aksine askeri güç kullanmaya çok daha az meyilli olduğu düşüncesi yaygındır. 1949'dan bu yana, komşularıyla kara ve deniz sınırlarında 23 farklı sınır uyuşmazlığı yaşamıştır. Bunların 17'sinde uzlaşmacı davrandığı ileri sürülmektedir. Uzlaşmacı yaklaşımı ile 19'uncu yüzyılın başına kadar İmparatorluk topraklarına dahil olan 3,4 milyon kilometrekarelik toprak üzerinde de saldırgan (*irredentist*) tavrını da terk etmiş görünmektedir. Bunda en büyük etken, ÇHC'nin kurulmasından itibaren enerjisinin çoğunu Çin'in kendi iç meselelerine ayırmak durumunda kalmasıdır. İçeride ciddi ekonomik sıkıntılarla mücadele ederken dışarıda da Soğuk Savaş koşullarının hüküm sürüyor olması; Çin'i kaybettiği toprakları yeniden kazanmaya çalışmak yoluna girmekten alıkoyan faktörlerdir. Günümüzde ise 1949'dan bu yana imparatorluk döneminde kaybettiği bu toprakların 238 bin kilometrekaresini ÇHC sınırlarına dahil etmiştir ki bu da Qing hanedanlığı döneminde kaybedilen toprakların yüzde 7'sine denk gelmektedir.[157]

Çin her ne kadar uzlaşmacı tavır izlese de sınır uyuşmazlıklarının 6'sında askeri güce başvurmuştur. Bu çatışmaların bazıları, özellikle Hindistan ve Vietnam ile olanlar epey şiddetli geçmiştir. 1950'lerde Tayvan ile yaşanan, 1969'da SSCB ile yaşanan çatışmalar ise Soğuk Savaş ortamında nükleer silah kullanılması tedirginliği

[155] G. John Ikenberry, "The Rise of China and the Future of the West: Can the Liberal System Survive?", **Foreign Affairs**, Cilt: 87, Sayı: 1, s. 24.
[156] Oded Shenkar, **The Chinese Century: The Rising Chinese Economy and Its Impacts on the Global Economy, the Balance of Power and Your Job**, New Jersey, Pearson, 2005, s. 29.
[157] M. Taylor Fravel, **Strong Borders, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes**, Princeton, Princeton University Press, 2008, s. 2.

yaratan çatışmalar olmuştur. Fakat bazı uyuşmazlıklarda kuvvet kullanma isteği olsa da Çin her uyuşmazlığı noktalarken az ya da çok daha önce kontrolünde olmayan toprak parçalarını sınırlarına katmıştır.[158] Bu noktada belirtmek gerekir ki dış politikada uzlaşmacı tavır, uzlaşmak için gerekirse egemenlik iddia ettiği topraktan vazgeçmek anlamına gelmemektedir. Çin, çoğu uyuşmazlıkta tartışmalı bölgelerin yarısına ya da daha azına razı gelmiştir fakat 1949'da ÇHC'nin kurulmasından sonra hiç toprak kaybetmemiş[159]; çözüm için de olsa komşu devlete toprak bırakmamıştır.

[158] **Ibid.**

[159] Bu durumun tek istisnası ABD karşısında Vietnam'a destek olmak için Vietnam'a verilen BLV adasıdır. Bu durum Vietnam-Çin Sınır Uyuşmazlıklarının ele alındığı bölümde detaylıca anlatılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN ORTA ASYA DEVLETLERİ İLE OLAN SINIR UYUŞMAZLIKLARI

3.1.Giriş

Harita 2. Çin'in Orta Asya Komşuları[160]

Çin'in Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından bağımsız hale gelen beş Orta Asya cumhuriyetinden üçü ile sınırı bulunmaktadır. Çin'in batıda sınır komşusu olan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile Çarlık Rusyası döneminden miras kalan sınır uyuşmazlıkları bulunmakta idi. Bu uyuşmazlıkların kökeni Çarlık Rusyası ve Qing Hanedanlığı dönemine kadar gitmekte olup; Çin'in "Aşağılanma Yüzyılı" adını verdiği dönemde imzalamak durumunda kaldığı eşitsiz antlaşmalara dayanmaktadır. SSCB döneminde de devam eden uyuşmazlıklar, SSCB'nin

[160] D. Morris, Chinese Influence in Central Asia: On the Rise, 29 Temmuz 2016, https://www.foreignbrief.com/asia-pacific/china/china-russia-central-asia-great-game/ Erişim Tarihi: 8 Ocak 2022.

dağılmasının ardından önce Rusya'nın da dahil olduğu çok taraflı görüşmelerle değerlendirilmiş; sonrasında da Çin ile sınır uyuşmazlığı olan devletler arasında yapılan ikili görüşmelerle çözülmüştür. Çin için batı komşularıyla olan sınır sorunlarının çözülmesi iki açıdan önem arz etmiştir: Birincisi, bu bölgede yer alan komşularının, içeride de sorunlar yaşadığı Sincan bölgesine komşu olmaları ve Sincan'daki nüfusun etnik ve dini kimlikleri ile Orta Asya'daki devletlerle temasının Çin için güvenlik tehdidi yaratma potansiyelidir. İkincisi ise Orta Asya devletlerinin dış ticarete önem veren Çin için Avrupa'ya uzanan rotada bulunmasıdır. Ayrıca doğal kaynaklar açısından son derece zengin olan Orta Asya devletleri, enerji ihtiyacı her geçen gün artan Çin'in enerji güvenliği için de önemli görülmüştür. Çin Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile sınır müzakereleri yürütürken bir yandan ekonomik ilişkilerini de geliştirmiş ve yeni kurulmuş devletlere ciddi oranlarda finansal destek de sağlamıştır. Bu ülkelerde en çok yabancı yatırımı yapan devlet haline gelmiştir. Ayrıca bağımsızlığını SSCB'nin dağılmasıyla kazanmış olan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan için de hem bağımsızlığın ardından egemenliklerini kurmaya çalıştıkları dönemde ülkelerinin sınırlarını netleştirmek, hem de ihtiyaç duydukları ekonomik desteği bulabilmek için Çin gibi önemli bir finansörün desteğini almak önemli olmuştur. Bu bölümde Çin'in komşusu olan Orta Asya devletleri ile sınır sorunlarının kökeni, çözüm süreçleri ve devletlerin Çin ile kurduğu ekonomik, siyasi ilişkiler tek tek değerlendirilecektir.

3.2.Sınır Uyuşmazlıklarının Tarihi Seyri

Çin'in son imparatorluk hanlığı olan Qing Hanedanlığı döneminde Çarlık Rusyası Çin topraklarına doğru genişlerken iki ülke karşı karşıya gelmiştir. Çin'in zayıf olduğu bu dönem, sınırlarını Pasifik Okyanusu kıyısına kadar genişletme arzusu taşıyan Rusya için bir fırsat olarak görülmüştür. Bu dönemde iki devlet arasındaki sınır uyuşmazlıklarını iki ana bölge oluşturmuştur: Birincisi, Çin'in kuzeydoğu sınırına denk gelen bölgedeki Amur ve Ussuri Nehirlerinin sınırlarının nereden geçtiği ve bu nehirlerin üzerindeki yüzlerce adanın hangi devlete ait olduğuna dair uyuşmazlıklar; ikincisi ise Orta Asya'da daha önce hiç sınır

çizilmemiş olan Pamir Dağları bölgesidir.[161] Uzun yıllar süren ve zaman zaman sıcak çatışmaların da yaşandığı uyuşmazlıklarda, iki devlet de Çin'in kuzeydoğudaki sınırını oluşturan ilk bölge üzerine eğilmiş; Pamir Dağları bölgesindeki sınır uyuşmazlığını da Amur ve Ussuri Nehirleri üzerindeki uyuşmazlık çözülene kadar ertelemeye karar vermiştir.[162] SSCB'nin dağılma sürecinde başlayan müzakereler, sonrasında Orta Asya'da kurulan bağımsız devletlerle gerçekleştirilen çok taraflı ve ikili görüşmeler ile sonuca bağlanmıştır. İkinci bölge, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Çin-Tacikistan sınır sorunu halini alan topraklardır ve Tacikistan ile müzakere edilerek çözülmüştür.

3.2.1.Sınır Uyuşmazlıklarının Kökeni: 19'uncu Yüzyıldan SSCB'ye

Çin'in Orta Asya devletleri ile olan sınır uyuşmazlıklarının kökeni, Çarlık Rusyası ile Qing Hanedanlığı dönemine kadar gitmektedir. Yıllar boyu Pasifik Okyanusu'na açılma arzusu taşıyan Rusya, 1858 yılında Taiping Ayaklanmasını (1850-1864) ve İkinci Afyon Savaşı (1856-1860) dolayısıyla Çin'in içinde bulunduğu zor koşulları bu hedefine ulaşmak üzere bir fırsat olarak değerlendirmiştir.

Kırım Savaşı (1853-1856) boyunca Amur bölgesindeki Rus hakimiyeti genişlemiş, Rus ordusu için Amur Nehri Pasifik Okyanusuna açılan önemli bir su yolu olmuştur. Bölgedeki varlığını perçinleyen Rus İmparatorluğuna karşı Çin'in Taiping Ayaklanması ve İkinci Afyon Savaşı dolayısıyla karşılık veremeyecek durumda olmasını Ruslar fırsat olarak kullanmış ve Çin'i 1858 yılında Aigun Antlaşmasını imzalamak durumunda bırakmışlardır. Böylelikle Rusya, Amur Nehrinin kuzeyindeki tüm toprakları sınırlarına katmış ve topraklarını Fransa büyüklüğünde genişletmiştir. Ayrıca bölgedeki ticaretin kontrolü ile Amur, Ussuri ve Sungari Nehirlerinin kullanımında öncelik kazanmıştır. İki yıl sonra 1860'ta imzalanan imzalanan Pekin Antlaşması ile Aigun Antlaşmasının şartları da

[161] Eric Hyer, "The Sino-Russian Boundary Settlement", IBRU Boundary and Security Bulletin, 1996, s. 90, https://www.chinaboundaries.com/wp-content/uploads/2018/07/The-Sino-Russian-Boundary-Settlement.pdf Erişim Tarihi: 30 Eylül 2021.
[162] **A.y.**, s. 93.

onaylanmış fakat Rusya ve Çin arasındaki sınır, gelecekte yaşanabilecek çatışmaları önleyebilecek şekilde netleşmemiştir.[163] Pekin Antlaşması, *watershed* prensibi ile akarsuların doğusunun Çin'e, batısının Rusların kontrolüne bırakılmasını öngörmekte; dağlarda da benzer bir yöntem izlemekte idi. Fakat Ili Nehri gibi büyük nehirlerde sıkıntılar çıkmıştır. Çin daha önce Ili Vadisinin büyük bir kısmını işgal etmişti.[164]

1850'ler itibariyle bölgeye müdahil olan aktörlerden biri de Hindistan üzerinden Britanya olmuştur. Bu dönemde Ruslar kuzeyden Orta Asya'ya doğru genişlerken, 1850'lerde İngilizler de güneyden gelmiştir. 1895'te İngiliz ve Rus diplomatlar, bugün Afganistan topraklarına denk gelen bölgede sınır müzakereleri yapmışlar; bugünkü Badakhshan Dağları bölgesini Çin'e değil; Rusya'nın kontrolüne bırakmışlardır. Fakat bu anlaşma Britanya ve Rusya arasında yapılmış; dolayısıyla Çin imzacılar arasında yer almamıştır. Çin, bu anlaşmayı da eşitsiz anlaşma olarak adlandırmış ve meşru görmemiştir.[165] Yüz yıldan uzun bir süre sonra, Çin-Tacikistan sınırı belirlenirken bu anlaşma baz alınmıştır.

Çarlık Rusyası, kendi hedeflerini gerçekleştirmek için karşısına çıkan tüm ihtimalleri değerlendirmiştir demek yanlış olmayacaktır. Öyle ki, 1911 yılında Qing Hanedanlığının düşmesinden sadece birkaç gün önce Çin, Qiqihar Antlaşmasını imzalamak durumunda bırakılmış ve bu antlaşma ile yüzlerce kilometrekarelik toprak Çin'den Rusya'ya geçmiştir.[166]

---

[163] Robert Nield, **China's Foreign Places: The Foreign Presence in China in the Treaty Port Era, 1840-1943**, Hong Kong, Hong Kong University Press, 2015, s. 23. "The Treaty of Aigun," **Russia in Global Perspective**, https://russiaglobal.omeka.fas.harvard.edu/items/show/23 Erişim Tarihi: 26 Ekim 2021

[164] Gregory Gleason, "Policy Dimensions of West Asian Borders After the Shanghai Accord", **Asian Perspective**, Cilt: 25, Sayı: 1, 2001, s.110.

[165] **A.y.**, s.111.

[166] Alexander Lukin, "Territorial Issues in Asia: Drivers, Instruments, Ways Forward", **Konrad-Adenauer-Stiftung Discussion Paper**, https://www.swp-berlin.org/publications/products/projekt_papiere/BCAS2013_Alexander_Lukin.pdf Berlin, 2013, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2021

3.2.2.SSCB Dönemi (1917-1991)

1917 Ekim devriminden sonra Orta Asya'da yeni özerk cumhuriyetler kurulmuştur. Fakat 1924 yılında Stalin bölgeyi farklı Sovyet cumhuriyetlerine bölmüştür. Sınırlar, katı etnik çizgiler ve hatta coğrafya kuralları gözetilmeden çizilmiştir. Buradaki amaç, milliyetçi hareketlerin, Türkçülüğün bölgede artan popülaritesine karşı koymak ve olası baş kaldırmaları önlemektir.[167]

SSCB, 1941 yılında Japonya ile saldırmazlık anlaşması imzalamış; bu anlaşma karşısında Çin, olası bir Japon saldırısına karşı kendini savunmasız hissetmiştir.[168] Fakat 1949 yılında Çin'de komünistlerin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte SSCB ile Çin arasında ideolojik ortaklıktan doğan bir işbirliği kurulmuştur. ÇHC'nin kuruluşunun ardından 14 Şubat 1950'de Çin ve SSCB arasında 30 yıllık Dostluk İttifak ve Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre iki devlet de herhangi birine Japonya'dan ya da başka bir devletten gelecek saldırı karşısında birbirine askeri yardımda bulunacaktı.[169] Ayrıca Çin-SSCB ticari ilişkilerinin gelişmesi için SSCB önemli altyapı yatırımları yapmıştır.[170] ÇHC henüz yeni kurulmuş ve kendi iç sorunlarını çözememişken Soğuk Savaş ortamında SSCB'nin desteğine ihtiyaç duyması, SSCB'nin de ABD karşısında müttefik arayışı bu anlaşmanın temel çıkış noktası olmuştur. Anlaşma sonrasında Moskova ve Pekin'in ilişkileri hızla gelişmiş ve 1950'lerin ortalarına gelindiğinde iki devlet her alanda işbirliği yapar hale gelmiştir. 1953'te ilk beş yıllık kalkınma planını uygulamaya başlayan Çin, SSCB'den gelen yardımlara ve teknik desteğe güven duymuş; Çin'in ekonomik yapılanmasında SSCB'den istifade edilmesi fikri Çin'de kabul görmüştür.[171] Fakat beklediği desteği de görememiştir. 1953'te Stalin'in ölümünün ardından Çin de uluslararası alandaki yalnızlığını kırmak için 1954'te Hindistan'la ilişki kurmuş, Doğu ya da Batı bloğuyla siyasi ya da stratejik bağ

[167] The Economist, "Stalin's Harvest", 14 Haziran 2010, https://www.economist.com/asia/2010/06/14/stalins-harvest Erişim Tarihi: 14 Eylül 2021
[168] Lorenz M. Lüthi, "Sino-Soviet Relations during the Mao Years, 1949-1969", **China Learns From the Soviet Union 1949-present**, Ed. by Thomas P. Bernstein, Hua-Yu Li, Maryland, Lexington Books, 2010, s. 27.
[169] William B. Ballis, "The Pattern of Sino-Soviet Treaties, 1045-50", **The Annals of the American Academiy of Political and Social Science**, Cilt: 277, 1951, s. 167.
[170] Gleason, **a.y.**, s.112.
[171] Lüthi, **a. y.**

kurmaktan kaçınan, kalkınmakta olan ülkeler ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla 1955'te Bandung Konferansı'na katılmıştır.[172]

1959 yılında ÇHC'nin 10'uncu kuruluş yıldönümü kutlamalarında SSCB lideri Kuruşçev'in Pekin ziyareti esnasında SSCB'nin ABD ile kurduğu ilişkiler ve görüşmelerde Kruşçev'in Tayvan konusunu gündeme getirmesi[173] iki ülke ilişkilerine daha da zarar vermiştir. Bu ziyaretten sonra 25 yıl iki ülke arasında ziyaret gerçekleştirilmemiştir.[174] Yani Çin'de iç savaşın sona ermesi ve ÇHC'nin kurulmasının ardından Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında yakın ilişkileri olan Çin ve SSCB, 1960'lar itibariyle birbirlerini rakip ve ulusal güvenliklerine tehdit olarak görmeye başlamışlardır. Bu durum iki ülke arasındaki sınır sorununu da uzun bir aradan sonra tekrar gündeme getirmiş ve bir çatışmaya kadar gitmiştir.

3.2.2.1.1969 Çin-SSCB Çatışması

1960-1980 arası Çin-SSCB ilişkilerine ideolojik tartışmalar, sınır uyuşmazlıkları, askeri gerilimler yön vermiştir. 1960'lar itibariyle iki ülke arasında başlayan ideolojik ayrılıkla ilişkiler bozulmuş ve Çin yönetimi Çin-Sovyet sınırının meşru görülemeyeceğini ifade etmeye başlamıştır.[175] İki ülke, Japon Denizi'nden Afganistan'a kadar 4670 millik sınırı paylaşmaktadır. Tarihsel olarak Çin, Qing Hanedanlığı ve Çarlık Rusyası ile imzaladığı eşitsiz anlaşmalar ile kaybettiği 1,5 milyon kilometre karelik toprağa vurgu yapmaya başlamıştır ve sınır uyuşmazlıkları zaman zaman ikili ilişkilerde tansiyonun artmasına da neden olmuştur.[176]

---

[172] William T. Tow, "The International Strategic System", **Chinese Foreign Policy: Theory and Practice**, Ed. by Thomas W. Robinson ve David Shambaugh, Oxford, Oxford University Press, 1998, s. 125.

[173] History and Public Policy Program Digital Archive Library of Congress: "Discussion between N.S. Khrushchev and Mao Zedong," 2 Ekim 1959, Washington, D.C. Çev. Vladislav M. Zubok, http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112088 Erişim Tarihi 17 Ağustos 2021.

[174] Selçuk Çolakoğlu, "Çin-Sovyet İttifakı Döneminde (1950-1963) Orta Asya", **Bilig**, Sayı: 8, 1999, s. 21.

[175] Gleason, **a.y.**, s.112.

[176] Jing-dong Yuan, "Sino-Russian Confidence-Building Measures: A Preliminary Analysis", **Asian Perspective**, Cilt: 22, Sayı: 1, 1998, s. 73.

2 Mart 1969'da Çinli askeri birlikler Çin-Rusya doğu sınırında Ussuri Nehri üzerinde yer alan Zhenbao (*Rusça: Damansky*) adasındaki Sovyet askerlerini pusuya düşürerek öldürmüştür. 1860'da imzalanan Pekin Anlaşması ile Ussuri nehri iki ülke arasındaki sınır olarak kabul edilmiş olmasına rağmen 1960'larda Çin ve Rusya arasındaki tansiyonun yükselmesi sonucu 0,74 kilometrekarelik alana sahip olan, üzerinde yerleşim olmayan bir ada neredeyse nükleer savaşa varacak bir çatışma başlatmış ve her iki ülke askerleri de burada can vermiştir. Pekin'e göre ada, Çin'in zayıf olduğu dönemde eşitsiz anlaşmalarla Çin'den toprak koparan SSCB'nin daha büyük hedeflerinin bir simgesi idi. Çin, SSCB'den gelme potansiyeli olan yeni taleplere karşı caydırıcı olabilmek adına bu adımı attığını söylüyordu. Sovyetler Birliği ise bu saldırıyı Mao'nun revizyonist politikalarına bağlıyordu.[177] Çatışmalar iki hafta sürmüş ve ateşkes ilan edilmiştir. Ardından başlayan müzakereler 1970'ler boyunca sürmesine rağmen netice alınamamıştır. Sonuç olarak SSCB'nin Asya politikası -Hindistan'la olan askeri ilişkileri, 1979'da Afganistan işgali gibi- Çin tarafından SSCB tarafından çevrelenme çabası olarak algılanmış ve tehdit olarak görülmüştür.[178] Bu dönemde hem Çin hem SSCB sınırın iki yanında silahlanmaya devam etmiş; 1980'ler itibariyle Çin-Sovyet sınırı dünyadaki en çok silahlandırılmış sınırlardan biri haline gelmiştir.[179]

Aynı yıl, başka bir SSCB-Çin sınır çatışması daha görülmüştür. Günümüzde Kazakistan sınırına denk gelen, Sincan Özerk Bölgesi içerisinde yer alan Yumin kasabasındaki çatışma, kısa sürede durdurulmuş fakat iki ülke arasındaki tansiyonu yükseltmeye de yetmiştir.[180]

---

[177] Michael S. Gerson, "The Sino-Soviet Border Conflict: Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969, **CNA Raporu**, https://www.cna.org/cna_files/pdf/d0022974.a2.pdf, 2010. s. iii. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022

[178] Gleason, **a. y.**, s.112.

[179] Jing-dong Yuan, "Sino-Russian Confidence-Building Measures: A Preliminary Analysis", **Asian Perspective**, Cilt: 22, Sayı: 1, s. 75.

[180] Buradaki uyuşmazlık 1999'da Kazakistan-Çin arasındaki ikili görüşmelerle çözülmüştür. Bu sınır sorununun çözümü, SSCB'nin dağılmasının ardından Çin-Rusya ilişkilerinin gelişmesini de katkı sunmuştur. Bkz. Pradt, **The Prequel to…**, s. 48.

3.2.3.SSCB Sonrası Dönem

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ve yeni bağımsız devletlerin oluşması ile sınır uyuşmazlıkları çok taraflı meseleler haline gelmiştir. Özellikle Orta Asya ülkeleri ile olan sınırlar Moskova tarafından 1920'lerin ortalarında coğrafi ya da etnik farklılıkları gözetmeden çizilmiş sınırlar olduğu için uyuşmazlıklarının çözümü zor halde idi. Bu yüzden Orta Asya'daki devletlerin bağımsızlığını kazanması karmaşık bölgesel toprak talepleri yaratmıştır. Sadece Çin ile değil; Orta Asya devletlerinin kendi aralarında da sınır uyuşmazlıkları bulunmaktadır.[181] SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da beş bağımsız devlet ortaya çıkmıştı: Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan. Çin bu beş devletten üçü (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan) ile sınır komşusudur. Çin'in Orta Asya'da yer alan ülkelerden Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan ile kara sınırı bulunmaktadır. Orta Asya ülkelerinin hem kendi aralarında, hem Çin hem de Rusya ile sınır sorunları vardır. Yeni kurulan devletlerle Çin, bağımsızlıklarının ilanının hemen ardından diplomatik ilişkilerini başlatmıştır. Devamında hızla gelişen ekonomik ve siyasi ilişkiler ile Çin ve Orta Asya devletleri arasındaki ilişki stratejik ortaklık seviyesine çıkmıştır.

Diğer yandan, SSCB'nin dağıldığı dönemde Çin de her yıl üst üste yüksek büyüme oranları ile kendi ekonomik kalkınmasında yol almış, kendi iç istikrarını sağlamış ve dünyaya açılmaya başlamış durumda idi. Buna karşılık Orta Asya'da yeni kurulmuş devletlerin de ekonomik sıkıntıları ve kapasite eksiklikleri bulunuyordu. Çin, bu durumu kendi lehine kullanmayı başarabilmiştir. Orta Asya ekonomisinde en avantajlı durumda olan devletin, İpek Yolu'nu Sinkiang'dan geçirerek yeniden işler hale getirmeye çalışan Çin'in olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yol, Uzakdoğu'yu Uzakbatı'ya bağlayan ağın omurgasını oluşturacaktır.[182]

SSCB'nin dağılmasının ardından Çin'i daha avantajlı bir konuma getiren gelişmeler dört ana başlıkta sınıflanabilir. İlk olarak, SSCB ve Yugoslavya'nın

[181] Pradt, **The Prequel to…**, s. 45.
[182] Jean Paul Roux, **Orta Asya: Tarih ve Uygarlık**, Çev: Lale Arslan, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı, 2006, s. 428.

dağılmasıyla birlikte Avrupa'da bir belirsizlik doğmuş; buna karşın Asya-Pasifik bölgesi göreceli olarak siyasi istikrara kavuşmuş ve ekonomik büyümesi devam etmiştir. Çin için yıllar boyunca kaygı yaratan kuzeyden gelecek bir askeri tehdit ihtimali büyük ölçüde ortadan kalkmış; Çin'in sınırları boyunca yaşanan uyuşmazlık ve istikrarsızlıklar büyük ölçüde azalmıştır. Bu bağlamda Çin'in 1949'dan sonraki en iyi koşullarını yaşamaya başladığı söylenebilir. İkinci olarak, Doğu-Batı kutuplaşmasının sona ermesi, ABD, AB, Japonya gibi büyük ekonomik güçler arasındaki mücadeleyi daha ön plana çıkarmıştır. NATO ve Varşova Paktı arasındaki askeri rekabetin yerini yeni ekonomik bloklar arasındaki rekabet almıştır. Pekin'in ekonomik reform ve dünyaya açılma politikaları düşünüldüğünde bu yeni durumun Çin için daha faydalı olacağı aşikardır. Üçüncü olarak, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte ABD'nin ülke içi problemleri daha görünür hale gelmiş ve ABD yönetimi bunlara daha çok enerji harcamak durumunda kalmıştır. Uluslararası arenada ABD öncelikle SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılmasının ardından çıkan sorunlara ve Körfez Savaşından arda kalanlara odaklanmak zorunda kalmıştır. Her ne kadar ABD dünyadaki tek süper güç olarak kalmış görünse de, göreceli olarak gücü iki kutuplu dünyanın lideri olma halinden uzaklaşmıştır. Dördüncü olarak, Rusya, eski Sovyet cumhuriyetleri ve Doğu Avrupa ülkeleri kapitalist piyasa ekonomisine geçiş süreçlerinde ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Tüketim mallarında kıtlık, fiyatlarda aşırı yükselme sıradan vatandaşlar için büyük zorluklar getirmiştir.[183] Bu durum, istikrarlı bir şekilde ekonomik kalkınma programları ile ekonomik gücünü artırmış olan Çin için siyasi gücüyle de sahneye çıkmasının zeminini oluşturmuştur.

Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından devlet egemenliğinin oluşturulması sürecinde kimlik bunalımları, beraberinde etnik sorunlar ve çatışmaların yanı sıra yoğun ekonomik krizler yaşanmıştır. Yeni devletler, istikrarlı bir devlete sahip olmak ile ekonomik kalkınmanın birbirine hizmet eden, karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunu görmüşlerdir. SSCB geleneğinin ardından kendi başlarına düzgün işleyen bir piyasa ekonomisinin oluşturulması bir anda mümkün olmamış; üstelik bu piyasa ilişkilerinin oluşturulmasında devletin büyük rol

[183] Qimao Chen, "New Approaches in China's Foreign Policy: The Post Cold War Era", **Asian Survey**, Cilt: 33, Sayı: 3, 1993, s. 239-40.

üstlenmesi gerekmiştir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya da kendi içerisinde siyasi değişimler ve belirsizlikler yaşamıştır. Üretim düşmüş, enflasyon, dış borç, bütçe açığı artmış; Rusya ekonomik, sosyal ve siyasi dönüşüm yoluna girmiştir.[184] Haliyle kendi iç dengesini kurmaya çalışırken bağımsızlık kazanan Orta Asya cumhuriyetlerine ekonomik, siyasi destek olabilecek koşullardan uzaktır.

Çin, Orta Asya komşuları ile 3300 km'den fazla sınırı paylaşmaktadır. Buralar devriye gezmenin, kontrol kurmanın da zor olduğu dağlık arazilerdir. Bu yüzden sınır uyuşmazlıklarının çözülmesi Çin'in batı sınırı boyunca güvenliğini sağlaması açısından da önem arz etmektedir. Ayrıca Çin'in KYG projesi ile de Çin'in Orta Asya'da uzun süredir devam eden bu sınır uyuşmazlıklarının çözülmesi önem kazanmıştır. Sınır bölgesinde güvenliği sağlayamadan alt yapı yatırımlarının oluşturulması ve sınır aşırı yolların, demiryollarının yapılması mümkün olmayacaktır. Ayrıca Çin'in Orta Asya devletleriyle ilişkileri dostane olmadığı takdirde bölgedeki ticari ürünlerin sevkiyatında yavaşlatıcı bürokratik engellerin oluşması ve ticaret hacminin düşmesi riski bulunmaktadır.[185]

Tüm bu nedenlerle, Gorbaçov döneminde başlayan fakat sonuç alınamayan SSCB, Çin ve Orta Asya devletleri arasındaki görüşmeler, SSCB'nin dağılmasından sonra da sürdürülmüştür. Sonrasında yerini devletlerle birebir yürütülen müzakerelere bırakılan bu görüşmeler, ŞİÖ'nün kuruluşuna zemin hazırlamıştır.

3.2.3.1.Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

Soğuk Savaş döneminde gerilen, hatta 1969'da bir çatışmaya kadar giden SSCB-Çin ilişkileri, 1980'ler itibariyle yeniden normalleşme başlamış; bunun yanı sıra Çin, ABD ile ilişkilerindeki gerilimin ortadan kalkmasının, 1971 itibariyle BM Güvenlik Konseyinde daimi üye haline gelmesinin ardından iki blokla da dengeli bir şekilde ilişkilerini yürütür hale gelmiştir. SSCB ise bu dönemde ekonomik sıkıntılar

[184] Kristi Govella, Vinod K. Aggarwal, **Introduction: The Fall of the Soviet Union and the Resurgence of Russia** Ed. by Kristi Govella, Vinod K. Aggarwal, **Responding to a Resurgent Russia: Russian Policy and Responses from the European Union and the United States**, New York, Springer-Verlag, 2012, s. 1.
[185] Pradt, **The Prequel to…**, s. 46.

yaşamaya başlamıştır. Bu bağlamda SSCB lideri Mihail Gorbaçov Çin ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. 1982'de Çin ve SSCB heyetleri görüşmeye başlamış; 1989 yılı Mayıs ayında Mihail Gorbaçov Pekin'i, 1991 Mayısında da Jiang Zemin Moskova'yı ziyaret etmiştir. Zemin'in ziyareti esnasında iki ülke doğu sınırlarında yaşadıkları uyuşmazlığa dair ilk kez bir antlaşma imzalamışlardır.[186] Bu görüşmelerin ve sınır konusunda müzakerelere başlamanın nedeninin SSCB'nin içinde bulunduğu ekonomik durum olduğunu söylemek mümkündür. Zira sınırdaki aşırı silahlanma ve Çin ile olan sınırın güvenliğini sağlamanın maliyeti düşünüldüğünde, SSCB'nin altından kalkmakta zorlanacağı bir maliyet yarattığı görülmektedir.

Çin ile SSCB arasında 1982 yılında birbirleri için tehdit olmaktan çıkmak ve karşılıklı güveni tesis etmek üzere başlayan görüşmeler, Şanghay Beşlisinin temelini oluşturmuştur. 26 Aralık 1991'de SSCB'nin dağılmasının ardından da görüşmeler Çin ile SSCB sınırında Çin'in yeni komşuları haline gelen Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile devam etmiştir. Şanghay'da 26 Nisan 1996'da bir araya gelen Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devlet başkanları 7 bin km'lik bir sınırı kapsayan alan için sınır bölgelerinde askeri alanda karşılıklı güvenin kurulması ile ilgili "Sınır Bölgelerindeki Askeri Alanlarda Güven Artırıcı Önlemlere İlişkin Antlaşma"yı (*Shanghai Agreement on Confidence Building in the Military Field in the Border Area*) imzalamışlardır. Bu anlaşmayı 1997 yılında imzalanan "Sınır Bölgelerinde Askeri Güçlerin Azaltılması Antlaşması" (*Agreement of Mutual Reduction of Military Forces in the Border Areas*) takip etmiştir. Söz konusu güven artırıcı anlaşmalar ile sınırlarda 100 km'den daha yakında silah sistemleri bulundurmak yasaklanmıştır.[187] Ayrıca askeri harekatlar da dahil önemli durumları birbirleriyle paylaşacaklar, birbirlerine karşı tatbikat yapmayacaklar, askeri tatbikatların alanını da sınırlandıracaklardır. 1997'de Moskova'da imzalanan anlaşma ile de sınır bölgelerindeki asker sayısını düşürmede uzlaşı sağlamışlardır. 1998'de Kazakistan'da gerçekleştirilen üçüncü liderler zirvesiyle de etnik bölücülük,

[186] Jyotsna Bakshi, "Post-Cold War Sino-Russian Relations: Indian Perspective", **Strategic Analysis**, Cilt: 26, Sayı: 1, 2002, s. 81.
[187] Pradt, **a.y.,** s. 52.

aşırı dinci akımlar, uyuşturucu ve uluslararası terör ile mücadelede ortak hareket etme kararı alınmıştır. Böylelikle Rusya'nın Çeçenistan'da, Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yürüttüğü ve dünya kamuoyu tarafından eleştirilen politikalar bölgesel işbirliği mantığına uygun hale getirilmeye çalışılmıştır.[188]

Görüşmeler, başlangıç amacının çok ötesinde geniş etkiler doğurmuştur. Batı Asya bölgesel politikası için geniş bir çerçeve oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bölgesel ticaret, işbirliği ve güvenlik konuları da görüşülmeye başlanmıştır. İkili müzakerelerin de önünü açmış; kısa süre sonra Çin-Rusya, Çin-Kazakistan, Çin-Kırgızistan ikili görüşmeleri başlamıştır. Sadece Çin-Tacikistan sınırı 4 yıl boyunca bu görüşmelerle varılan geniş mutabakatın dışında kalmıştır.[189] Beş ülke, "Şanghay Beşlisi" olarak anılmaya başlamıştır.

Şanghay Beşlisi ülkeleri tarafından dar ve kısa vadeli değil; geniş ve uzun dönemli çıkarlara hizmet edecek rasyonel stratejiler geliştirilmiştir. Şanghay Beşlisinin ortak diplomatik amaçları beş ana başlık altında toplanabilir. İlk olarak tüm devletler, artan Çin etkisi, azalmakta olan Rusya etkisinin farkında olarak yeni çok kutuplu dünyada bölgede yeni işbirliklerine yüzlerini dönmüşlerdir. İkinci olarak Şanghay Beşlisi olan devletler bölge dışı aktörlerin özellikle de ABD'nin bölgede karar verici role bürünmesini engelleme, sınırlama ortak diplomatik amacını paylaşmaktadırlar. Üçüncüsü, Şanghay Beşlisi ülkeleri 21'inci yüzyılın bilgi ekonomisine geçmeyi hedeflemektedir. Dördüncü olarak Şanghay Beşlisi devletler Afganistan başta olmak üzere bölgede yaşanan düzensizliklerin ve hukuk dışılıkların farkındadırlar. Beşincisi, bu devletler radikal İslam etiketi altında terörizmin yayılmasına karşı ortak bir kaygıyı taşımaktadırlar.[190]

2001 yılı Haziran ayında Özbekistan'ın da dahil olmasıyla birlikte Şanghay Beşlisi, bugünkü ismini alarak Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) olarak anılmaya başlamıştır.[191] 15 Haziran 2001'de St. Petersburg Zirvesinde ŞİÖ'nün kuruluş

[188] Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan, Çift Kutuba**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Baskı, 2004, s. 105-6.
[189] Gleason, **a.y.**, s.108.
[190] **A. y.**, s. 123-25.
[191] Chien Peng Chung, China and Institutionalization of the Shanghai Cooperation Organization, **Problems of Post-Communism**, Cilt: 53, Sayı: 5, 2006, s. 3.

beyannamesi imzalanmıştır.[192] Beyanname çerçevesinde örgütün hedefleri üye ülkeler arasındaki güveni tesis etmek, komşuluk ilişkilerini iyileştirmek, bölgesel barışın sağlanmasına katkı sunmak, güvenliğin ve istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi için işbirliği yapmak, oluşabilecek yeni tehditlere karşı birlikte hareket etmek ve üye ülkelerin ekonomik büyümelerini, toplumlar arası ilişkileri teşvik etmektir. Böylelikle sınır sorunlarını teknik düzeyde görüşmek üzere başlamış bir girişim, bölgedeki önemli forumlardan birine dönüşmüştür.[193]

Sınır anlaşmalarına karşı özellikle Orta Asya devletlerinde düzenlenen protestolar da olmasına rağmen, sınır uyuşmazlıklarının çözülmesi ŞİÖ üyeleri arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sunmuş ve önce Şanghay Beşlisinin sonra ŞİÖ'nün kurulmasının önünü açmıştır.[194] Eski Sovyet coğrafyasında yer alan tüm ülkelerin birbiri ile ve Çin ile komşu olanların Çin ile de sınır uyuşmazlıkları vardı. Bir noktada sınır sorunlarının çözülmesinin ŞİÖ'nün kurulmasının bir ön koşulu olduğu söylenebilir. Diğer yandan, barışçıl ve karşılıklı saygıya dayanan bir çözüm süreci, ŞİÖ'nün kuruluş ruhunu da hazırlamıştır. Uyuşmazlığın tarafı olan ülkeler için güven inşa edici bir zemin oluşturmuş ve farklı alanlarda işbirliğini geliştirmeye yönelik olanak yaratmıştır. Bu işbirliği ruhu, ilişkilerin derinleşmesini sağlamış ve ŞİÖ'nün siyaset, ekonomi, güvenlik konularındaki başarısına katkı sunmuştur.[195]

Şanghay uyumu ile oluşturulan atmosfer geleneksel olarak Rusya'nın etki alanı olarak görülen Orta Asya devletlerinde Çin'in etkinliğini artırmasını kolaylaştırmıştır.[196] Çin'e 19'uncu yüzyılda imzaladığı anlaşmalardan algıladığı eşitsizlikleri yeniden düzenleme imkanı yaratmıştır. Aynı zamanda Orta Asya devletlerine de bölgesel çerçevede ekonomi ve güvenlik alanında fayda sağlamıştır.[197]

---

[192] Ahmet İnsel, "Rusya'dan Çin'e Bir Örgüt", **Radikal**, 12 Ağustos 2007, http://www.radikal.com.tr/radikal2/rusyadan-cine-bir-orgut-875267/ Erişim Tarihi: 21 Ekim 2021
[193] Gleason, **a. y.,** s.109.
[194] Pradt, **The Prequel to…**,s. 52.
[195] **A. y.**, s. 46.
[196] Stuart Harris, **Çin Dış Politikası**, Çev. Aslan Yavuz Şir, İstanbul, Matbuat Yayınları, 2015, s. 168.
[197] Dmitri Shlapentokh, "Russia, China, and the Far East: Old Geopolitics or a New Peaceful Cooperation?", **Communist and Post-Communist Studies**, Cilt: 28, Sayı: 3, 1997, s. 313.

ŞİÖ ve öncesindeki Şanghay Beşlisi, büyük ölçüde Çin'in girişimiyle kurulan ilk çok taraflı güvenlik örgütü olmuştur.[198] Çin'e çok taraflı bir örgütte liderlik yapma, jepolitik ve jeostratejik önemi gittikçe artan bir bölgede etki alanını genişletme imkanı da tanımıştır.[199] Alexander Cooley'e göre başından beri ŞİÖ'nün çerçevesini Çin'in "3 şeytan" tanımlaması oluşturmaktadır. Çin'in çıkarları ile ŞİÖ'nün misyonunun örtüştüğünü ifade eden Cooley, güvenlik işbirliğinin esasen Çin'in ekonomik planlarına dayandığını ve Orta Asya'daki ekonomik faaliyetlerinin ŞİÖ şemsiyesi altında daha rahat yürütüleceği şekilde düzenlendiğini söylemektedir.[200] Ayrıca ŞİÖ'yü "Rusya ile Çin arasında oluşturulan bir uyum ve işbirliği temelinde Orta Asya'nın öteki devletlerinin de katılımıyla ABD'nin tek kutuplu dünya özlemine verilen bir yanıt" olarak değerlendirenler de vardır.[201] Kuruluş sürecinden itibaren Çin'in Orta Asya devletleri ile olan sınır sorunlarında Şanghay görüşmelerinin önemli rol oynadığı görülmektedir.

3.3.Çin-Doğu Türkistan Sorunu: Sincan Uygur Özerk Bölgesi

Orta Asya Devletleri (Batı Türkistan) ve Doğu Türkistan'ın da dahil olduğu coğrafyaya genel olarak Türkistan adı verilmektedir. Batı Türkistan'da SSCB'nin dağılmasının ardından beş cumhuriyet kurulmuş; Doğu Türkistan ise halen ÇHC egemenliğindedir.

[198] Chung, "China and Institutionalization…", s. 5.
[199] Jing-Dong Yuan, China's Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO), **Journal of Contemporary China**, Cilt: 19, Sayı: 67, 2010, s. 856.
[200] Alexander Cooley, "Anti-Terror Highlight China's Push Into Central Asia", **Voa News**, https://www.voanews.com/a/anti-terror-drills-higlight-china-push-into-central-asia/2432330.html Erişim Tarihi: 10 Aralık 2021
[201] Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, **Uluslararası Örgütler**, 5. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2012, s. 363.

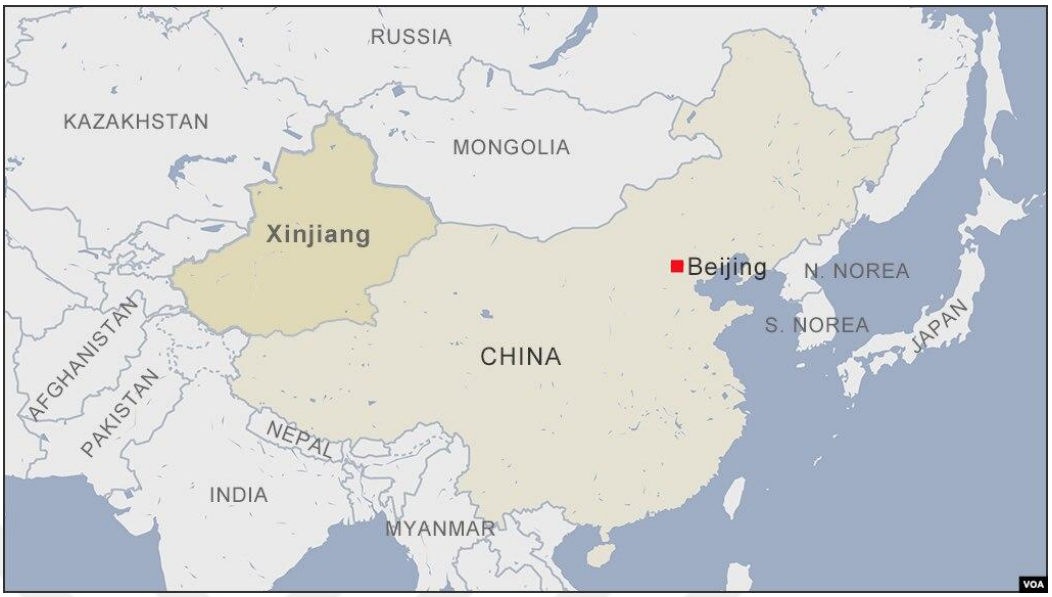

Harita 3. Sincan Uygur Özerk Bölgesi[202]

Doğu Türkistan, yani bugünkü resmi adıyla Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Çin'in en batısında yer alan, Orta Asya komşuları ile sınırını paylaşan, Avrupa'ya giden güzergah üzerinde yer almaktadır. Ayrıca yer altı kaynakları zengin, tarım toprakları verimli bir bölgedir. Petrol, uranyum, altın, bakır ve kömür kaynakları bulunmaktadır. Çin'in pamuk ihtiyacının neredeyse yarısı bu bölgeden karşılanmaktadır.[203] Bu özellikleriyle Çin için hem jeostratejik hem de ekonomik önemi vardır. KYG için de Orta Asya üzerinden Avrupa'ya uzanacak ulaşım ağı buradan başlamaktadır. Tüm bu özellikleri ile bölgenin Çin için önemi büyüktür.

Tarih boyunca Uygur Devleti, Moğol İmparatorluğu gibi bölgede etkin olan devletlerin hakimiyetinde bulunmuş olan Doğu Türkistan bölgesi, Çin'in 1755'te Çungar Hanlığına son vermesi ve 1759'da Doğu Türkistan'ı da işgal etmesi ile Çin yönetimine geçmiştir.[204] 1865'te Hokang Hanlığından yetişmiş bir asker olan Yakup

[202] VOA News, "Britain Cuts Business Links to Chinese Province Xinjiang", 12 Ocak 2021, https://www.voanews.com/a/europe_britain-cuts-business-links-chinese-province-xinjiang/6200632.html Erişim Tarihi: 21 Ekim 2022.
[203] Arienne M. Dwyer, "The Xinjiang Conflict: Uyghur Indentity, Language Policy, and Political Discourse", **East West Center Policy Studies**, No: 15, 2005, s. 4, https://www.eastwestcenter.org/system/tdf/private/PS015.pdf?file=1&type=node&id=32051 Erişim Tarihi: 12 Ocak 2021
[204] Hüseyin Şen, "İsyan mı Hakimiyet Mücadelesi mi? Cihangir Hoca'nın Siyasi Faaliyetleri", **Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2020, s. 82.

Bey Doğu Türkistan'a girmiş; 1870 yılında Turfan ve Urumçi'yi ele geçirerek Doğu Türkistan'ı birleştirmiştir. Batı Türkistan bölgesinin Rusya'nın egemenliğinde olması, Doğu Türkistan'ın da Ruslar tarafından işgal edilerek bölgedeki hakimiyetlerini güçlendirmeleri ihtimali İngilizleri endişelendirmiş ve Yakup Bey'i desteklemişlerdir. Fakat 1877'de Yakup Bey'in ölümünden sonra Çin ordusu bölgeyi tekrar işgal etmiş ve 1884'te bölgeye bugün halen kullanılan "Şin Cang" (yeni toprak) ismini vermişlerdir.[205]

Çin'de iç savaşın sürmekte olduğu dönemde Doğu Türkistan'da iki kez bağımsız bir devlet kurulmaya teşebbüs edilmiştir. İlk olarak 12 Kasım 1933'te Kaşgar'da, Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulmuş olup Kaşgar, Aksu, Hoten vilayetleri yeni kurulan yönetime geçmiştir. 12 Nisan 1934'te Rus Çarlığı'ndan kaçarak burada yaşayan Rus askerlerin desteği ile yapılan darbe sonucu yönetim el değiştirmiş ve Sovyetlere yakın Rus asker Sheng Shisey yönetimi ele almıştır. Stalin'in Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin Sovyet cumhuriyetlerinde istikrarsızlık yaratabileceği endişesi ile Kızıl Ordu bölgeye müdahale etmiş ve böylelikle *de jure* Çin'e bağlı, *de facto* SSCB'nin kontrol ettiği bir yapı ortaya çıkmıştır. Sheng Shisey'in, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya ve SSCB savaşında Moskova ile ilişkileri bozulunca Çin ile işbirliğine gitmiş; Çin ordusunun burada konuşlanmasını sağlamıştır. ABD ve İngiltere'nin de desteğiyle SSCB'ye karşı Doğu Türkistan bağımsızlık hareketi desteklenmiş ve 12 Kasım 1944'te Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edilmiştir. Fakat bölgedeki iç karışıklıklar dinmemiş ve SSCB, buradaki bağımsızlık hareketlerinin Batı Türkistan'da yer alan Sovyet cumhuriyetlerini de etkilemesinden çekinmiştir. 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinden sonra Çin Kurtuluş ordusu, SSCB'nin de desteğiyle Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni sona erdirerek kendi topraklarına katmıştır.[206] Çin, İkinci Dünya Savaşı sonrası Orta Asya'yı bütünüyle Rus egemenliğine bırakmak istememiş; bölgeyi işgal ederek kendi açısından bir denge

[205] İklil Kurban, **Doğu Türkistan için Savaş**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 83-85.
[206] Nabijan Tursun, "1933 ve 1944 Yıllarında Kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyetleri Hakkındaki Kaynaklar ve Bu Kaynakların Değeri", **Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 16, 2020, s. 234-35.

sağlamaya çalışmıştır.[207] Bölgeye 1955'te de "otonom bölge" statüsü verilmiştir. Böylelikle günümüzde de devam ettiği üzere Sincan Uygur Özerk Bölgesi Çin'in en geniş idari bölgesi olmuştur.

Esasen Çin'in bölgedeki hakimiyeti çok da eskiye dayanmamaktadır. 18'inci yüzyılda başlamış ve kesintilerle devam etmiştir. Bu süreçte çoğu kez Ruslarla rekabet yaşanmış; Çin'in, Türkistan bölgesini tamamen Rus hakimiyetine bırakmamak; SSCB'nin ise Doğu Türkistan nüfusunun etnik ve dini benzerlikleriyle Orta Asya'daki cumhuriyetlerle getireceği etkileşim ile buradaki iç karışıklıklarının kendi hakimiyetinde olan bölgelere sıçramasını önlemek düşüncesiyle hareket ettiği söylenebilir. 1966-1976 arasında gerçekleştirilen kültür devrimi etkisiyle yüksek Çin kültürüne sahip bir Çin yaratma olgusu, Uygurlara baskı politikalarını da beraberinde getirmiştir. İlerleyen yıllarda yumuşatılan bu politikalar, 1990'da Doğu Türkistan halkının özerklik talep etmesiyle tersine dönmüştür. 1991'de Orta Asya'da yeni kurulan bağımsız devletler ile Çin, Doğu Türkistan'ın bu bağımsızlıklardan etkilenebileceği kuşkusu ile baskı ve şiddet içeren uygulamalar kullanmaya başlamıştır. Uygurların baskı politikalarına karşı ayaklanmaları, Çin tarafından 11 Eylül saldırılarıyla oluşan güvelik algısıyla değerlendirilerek bağımsız ve ayrılıkçı hareketler olarak nitelendirilerek uluslararası topluma terörizm başlığı altında yansıtılmaya çalışılmıştır.[208] Bu bölgede yaşanan gelişmeler ile Orta Asya devletleriyle olan sınır uyuşmazlıklarında Çin, Sincan Uygur Özerk Bölgesi ile olan durumunu, buradaki iç uyuşmazlığı da göz önünde bulundurmuştur.

3.4.Kazakistan-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıklarının Çözülmesi

Kazakistan Orta Asya'da 2 milyon 724 bin 900 kilometrekarelik alan kaplayan, 171,2 milyar dolarlık GSYİH'si olan bir ülkedir.[209] Kuzeyde Rusya; güneyde Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan; doğuda Çin ile komşudur. Batıda Hazar

[207] Anıl Çeçen, **Türk Devletleri**, İstanbul, Fark Yayınları, 2006, s. 317.
[208] Hasan Acar, Serhat Bulut, "Çin'in Doğu Türkistan Politikasının Uluslararası Topluma Yansımaları", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2021, s. 2-3. 1-42
[209] Dünya Bankası web sitesi, https://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/overview#1 Erişim Tarihi: 13 Ocak 2021

Denizine kıyısı vardır. 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilan eden son Sovyet Cumhuriyeti olmuştur.

Kazaklar, tarih boyunca Orta Asya'da farklı devletler altında yaşamış bir halktır. 1465 yılında kendi isimlerinin verildiği Kazak Hanlığı kurulmuş; 1847'ye kadar da varlığını sürdürmüştür. Kazak Hanlığına Çarlık Rusya'sı son vermiş, SSCB dağılıp 1991'de bağımsız Kazakistan kurulana dek Kazaklar önce Çarlık Rusyası, sonra SSCB altında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bağımsızlığı kazanmasının ardından komşu ülkeleri olan Rusya, Çin, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan ile ortak uzlaşı ve uluslararası hukuk zemininde sınırlarını netleştirme çabasına girmişler ve bunu kısa bir sürede barışçıl yollarla başarabilmişlerdir. Kazakistan, komşu ülkelerle sınırlarının belirlenmesine sınırlarını meşrulaştırmak ve egemenliğini perçinlemek için önem vermiştir.[210]

Çin ile Kazakistan yaklaşık 1780 km'lik bir sınırı paylaşmaktadır. Çin'den Avrupa'ya giden en kısa rota Kazakistan'dan geçmektedir. Ayrıca Kazakistan'ın azımsanmayacak önemde doğal kaynakları bulunmaktadır. Hem madenler, hem de petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları açısından zengin olan Kazakistan bu varlıklarını ve coğrafi konumunun getirdiği avantajları kullanarak ve ihracat altyapısını çeşitlendirerek bir geçiş ülkesi olmayı hedeflemektedir.[211]

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı ilk dönemde, dev doğu komşusu hakkında endişeleri oluşmuştur.[212] Çin yönetimi ise SSCB'nin çöküşünü ve ardından yaşanan Orta Asya sınır komşularındaki çözülmeyi ihtiyatlı bir şekilde izleyerek hareket etmiştir. Sebebi ise bu ülkelerin Çin'in Sincan bölgesine komşu olmaları ve Sincan'daki nüfus ile etnik, dini ve kültürel benzerlikler taşımalarıdır. Yeni kurulan cumhuriyetler ile ilişkiler geliştirilmeye başlandığında Çin'in iki konuda hassasiyeti olmuştur. Birincisi yeni komşuların Sincan'daki Uygur ayrılıkçıları için bir üs haline

[210] Ganiy M. Karassayev, Gizatulla H. Khalidullin, Bekmurat R. Naimanbayev, Talgatbek M. Aminov, Almas A. Arzikulov, History of Definition of the Independent Border of the Republic of Kazakhstan (1991-2005), **Astra Salvensis**, No: 1/2021, ss. 573-74.
[211] Zhenis Kembayev, "Development of China-Kazakhstan Cooperation", **Problems of Post-Communism**, Cilt: 67, Sayı: 3, 2020, s. 204.
[212] Kevin Sheives, "China Turns West: Beijing's Contemporary Strategy Towards Central Asia", **Pacific Affairs**, Cilt: 79, Sayı: 2, 2006, s. 208.

gelmemesi, ikincisi ise yeni devletlerin Tayvan'ı tanımamalarıdır. 3 Ocak 1992'de Kazakistan yönetimi Doğu Türkistan hareketine karşı duruşunu belirtmiş ve "Tek Çin" ilkesine desteğini açıklamıştır. Hemen ardından iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler başlamıştır.[213] Önce Çin Almatı'da, hemen ardından Kazakistan Pekin'de büyükelçilik açmıştır. Ardından iki ülke ilişkileri hem önce Şangay Beşlisi, ardından ŞİÖ ile çok taraflılık içerisinde, hem de ikili olarak gelişmeye başlamıştır. İki ülkenin de beklentileri, çıkar tanımlamaları ve hedefleri bir arada düşünüldüğünde siyasi, ekonomik ve jeopolitik açıdan birbirlerini tamamlar nitelikte oldukları görülmektedir. Diplomatik ilişkilerin tesis edilmesinin ardından Kazakistan-Çin ilişkileri hızlı bir gelişim göstermiştir. Sınır uyuşmazlıklarına dair çözüm girişimleri ile ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine yönelik görüşmeler bir arada götürülmüştür.

3.4.1.Kazakistan-Çin Sınır Uyuşmazlığı Çözümü

Çin'in Kazakistan ile sınır sorunu, SSCB döneminden miras kalan sınır uyuşmazlıklarından biridir. Bu bölgede 1969 yılında kısa süreli bir çatışma da yaşanmıştır. Çin'in sınır sorunlarını çözmek için yaklaştığı ilk devlet Kazakistan'dır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Kazakistan'ın, Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi ile uzun bir sınırı paylaşmasıdır. Uygur Türklerinin ayrılıkçı hareketleri dolayısıyla Çin, bu bölgede yaşayan nüfusun Kazakistan'da yaşayan Türk ve Müslüman nüfusla etnik ve dini bağları aracılığıyla ilişki kurmalarından endişe etmiştir. Bir diğer neden ise Kazakistan'ın Çin için jeopolitik önemidir. Kazakistan, enerji kaynakları ve doğal kaynaklar bakımından çok zengin bir ülkedir. Bu yönüyle, halen büyümeye devam eden Çin ekonomisinin enerji talebine potansiyel bir tedarikçidir. Enerji güvenliğini sağlayabilmek adına tedarik kaynaklarını çeşitlendirmeye önem veren Çinli politika yapıcılar için Kazakistan bu yönüyle de çok caziptir. Ayrıca Kazakistan, Çin için çok tercih edilir bir geçiş ülkesidir.[214]

1969'daki Sovyet-Çin sınır çatışmasının ardından iki taraf da sınıra çok sayıda askeri personel konuşlandırmıştı. Bu hem Çin'e hem de SSCB'ye ağır bir finansal

[213] Kembayev, "Development of…", s. 205.
[214] Pradt, **The Prequel to…,** s. 50.

yük getirmişti.[215] Kazakistan'ın finansal kaynaklarının sınırlı olması ve yeni kurulan bir ülke olması böyle bir bütçeyi ayırabilmesinin önünde engel idi. Dolayısıyla iki ülkenin de önceliği sınır sorunlarının çözümü olmuştur. Bu nedenle SSCB döneminden kalan sınır sorunlarını çözmek ve böylelikle sınırların güvenliğini sağlamak için çalışmaya başlamışlardır.[216] Kazakistan, SSCB'nin ardından Rusya'nın üzerinde kurabileceği tahakküm ihtimaline karşın, çok taraflı politikalar benimsemeyi de önemsemiştir. Bu yüzden komşularıyla dostluk ve barış içerisinde ilişkiler geliştirmek istemiş; sınır sorunlarını çözme konusunda da istekli davranmıştır. Sınırlarının netleştirilmesini ulusal güvenliği için de önemli görmüştür. Çünkü Rusya ve Çin ile olan sınırları, tarihte iki devletin karşı karşıya gelmesine neden olmuş uyuşmazlıklar içermekte idi.[217] Kazakistan ve Çin sınır belirleme görüşmelerine 1992 yılında başlanmıştır.

Kazakistan hükümetinin, bağımsızlığın hemen ardından 14 bin 500 km'lik (Bunun yaklaşık 7 bin km'si Rusya ile) sınırını belirlemesi gerekiyordu. Sınırlarla ilgili müzakere sürecini, şu an devlet başkanlığı görevinde olan dönemin Dışişleri Bakanı Kasym-Zhomart Tokayev yürütmüştür. 1994 yılında, Çin'le sınır müzakereleri neredeyse tamamlanma aşamasına gelmiştir. İki tartışmalı bölge üzerinde uzlaşı sağlanamasa da 1994 Nisan ayında Çin ve Kazakistan liderleri Almatı'da sınır belirleme anlaşmasını imzalamış ve SSCB ile Çin arasında 40 yıldır süren sınır sorununun büyük bölümünü çözüme kavuşturmuşladır.[218] Çin Başbakanı Li Peng konuşmasında iki ülke arasındaki artan ticarete, taşımacılık ve iletişim alanlarındaki gelişime dikkat çekerek ekonomik işbirliğinin iki ülke ilişkilerinde önceliklerini oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu uzlaşının ardından uyuşmazlığın çözülmediği iki bölge kalmıştır: Kazakistan'ın Shagan Oba bölgesi ve Saryshilde

[215] Marc Lanteigne, **China and International Institutions: Alternate Paths to Global Power**, New York, Routledge, 2005, s. 119.
[216] Stephen Blank, "Kazakhstan Border Relations with China", **Beijing's Power and China's Borders: Twenty Neighbors in Asia**, Ed. by Bruce A. Elleman, Stephen Kotkin ve Clive H. Schofield, New York, M. E Sharpe, 2003, s. 97.
[217] Karassayev, vd., "History of…", ss. 579-80.
[218] Ariel Cohen, "Kazakhstan: The Road to Independence, Energy Policy and the Birth of a Nation", 2008, s. 33, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/2008_01_BOOK_Cohen_Kazakhstan-Independence.pdf Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2021.

Nehri üzerindeki uyuşmazlık.[219] Bu uyuşmazlıklar da 4 Temmuz 1998'de iki ülke liderleri Nazarbayev ve Zemin arasında imzalanan ek anlaşma ile çözülmüş sınır uyuşmazlığı tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu anlaşma ile Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin ve Kazak mevkidaşı Nursultan Nazarbayev uyuşmazlığın devam ettiği alanları eşit olarak bölmek konusunda anlaşmışlardır.[220] Çin'in Çarlık Rusyası ve SSCB ile imzaladığı anlaşmaları baz alarak belirlenen sınır ile tartışmalı toprakların yüzde 47'si Kazakistan'da yüzde 53'ü Çin'de kalmıştır.[221] Sınır anlaşması Kazakistan Cumhuriyet Parlamentosu Meclisinden 3 Şubat 1999'da geçmiş, 10 Mart 1999'da Senatodan geçmiş ve 24 Mart 1999'da Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından imzalanmıştır.[222] Sınır uyuşmazlığının çözülmesi, Kazakistan'a doğusunda kalan ülkelerle dış ilişkilerini geliştirmesi için bir yol açmıştır. Hızla büyüyen bir Asya gücü olan Çin ile siyasi ilişkilerini geliştirmek, Kazakistan için hem yeni fırsatlar yaratmış hem de Moskova'ya olan geleneksel bağımlılığını dengeleyici önemli bir unsur olmuştur.[223]

3.4.1.1.Toprak Paylaşımına Dair Endişeler ve Eleştiriler

Sınır anlaşması ile gelinen çözüm, eleştirilere de neden olmuştur. Anlaşma eşit gibi görünse de, paylaşılan toprakların anlaşma öncesinde Kazakistan sınırları içerisinde bulunuyor olması, Kazakistan'da ülke topraklarının Çin'e verildiği gerekçesiyle tepkilere yol açmıştır. Kazakistan devlet medya organları, Kazakistan'ın tartışmalı toprakların yüzde 56,9'unu aldığı şeklinde anlaşmayı bir zafer olarak lanse ederken; Çin'le anlaşma yapılana kadar bu toprakların Kazakistan'a ait olduğunu iddia edenler de Çin'e toprak verildiği gerekçesiyle tepki göstermiştir.[224]

---

[219] Karassayev, vd., "History of…", s. 580.
[220] Kembayev, "Development of…", s. 205.
[221] Cohen, "Kazakhstan: The Road to…", s. 33. Çin-Kazakistan arasındaki tartışmalı toprakların paylaşımında farklı kaynaklarda farklı oranlar da verilmektedir. Cohen Çin'de kalan toprakların tartışmalı alanın yüzde 53'ü olduğunu ifade ederken, Pannier'in aktardığı şekliyle Kazakistan devlet medyasına göre bu oran yüzde 43,1'dir.
[222] Bruce Pannier, "Central Asian Land and China", Radio Free Europe Radio Liberty, 2 Mayıs 2016, https://www.rferl.org/a/central-asian-land-and-china/27711366.html Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2021.
[223] Cohen, "Kazakhstan: The Road to…", s. 33.
[224] Pannier, "Central Asian…"

Kazakistan'daki endişelerin bir diğer kaynağı da toprak kiralamayla ilgilidir. Kazakistan, siyasi muhalefet yapmanın çok zor olduğu bir ülke olmasına rağmen, Nazarbayev'in 1 milyon hektar Kazak toprağını tarımsal üretim için Çinlilere vermesi, Aralık 2009'da Kazakistan'da iki gün süren protestolara neden olmuştur.[225] 31 Mart 2016'da, 2 Kasım 2015'te kabul edilip yürürlüğe giren toprak yasasında değişikliğe gidileceği açıklanmıştır. 2011'deki yasaya göre en az yüzde 50 yabancı ortaklı şirketler 10 yıllığına tarım amaçlı toprak kiralayabiliyordu. 2016'da gündeme gelen değişiklik ise bu sürenin 25 yıla çıkarılmasını öngörüyordu. Toprak reformu konusu Kazakistan'da hassas konuların başında gelmektedir. Uzun yıllar göçebe yaşamış toplum için, toprağın anlamı büyüktür ve hayatın kaynağı olarak görülmektedir. 2003 yılında yürürlüğe giren toprak yasası ile özel mülkiyetin önü açılmış ve Kazakistan demokratik gösterilerin görülmesinin son derece zor bir ülke olmasına rağmen büyük protestolarla karşılanmış ve dönemin Başbakanı Imangali Tasmagambetov istifa etmek durumunda kalmıştır. Nazarbayev, ülke genelinde yeni yasa ile ilgili halkı bilgilendirmek ve toplumun kaygılarını öğrenmek için bir komisyon kurmuştur. Bu komisyonun Kazaklar, yabancı şirketlerin Kazakistan'da toprak kiralayarak kendi çıkarları için toprakları kullanacaklarını ve verimsiz bir şekilde bırakarak gideceklerinden endişeleniyorlardı. Ülkede muhalefet sınırlı olsa da, muhalefetteki siyasilerden de yabancılara toprak kiralanmasına karşı olanlar vardı. Daha önce Tacikistan benzer şekilde topraklarını 7 yıllığına Çin'e kiralamış ve sonrasında topraklarına dönmekte sıkıntı yaşamışlardır. Kazak toplumunda Çin'in ülke topraklarını ele geçirmek için kiralama yöntemini de bir araç olarak kullanabileceği kaygısı yaygın idi.[226] Bu nedenlerle Nisan 2016'daki yabancılara tarım için 25 yıllığına toprak kiralamaya izin veren toprak reformu da çok sayıda

[225] Bruce Pannier, "Prospects of Chinese Farmers Brings Controversy to Kazakh Soil", 17 Aralık 2009, https://www.rferl.org/a/Prospect_Of_Chinese_Farmers_Brings_Controversy_To_Kazakh_Soil/1906896.html Erişim Tarihi: 8 Kasım 2021

[226] Dena Sholk, "Kazakhstan's Land Reforms", **The Diplomat**, 15 Haziran 2016, https://thediplomat.com/2016/06/kazakhstans-land-reforms/ Erişim Tarihi: 30 Mart 2021.

insan tarafından protesto edilmiştir. Kazak toplumunda, Çinli yatırımcıların topraklarını alacağı korkusu yayılmıştır.[227]

Kazak toplumunun bir diğer kaygısı Çin-Kazakistan ilişkilerinin gelişiminin şeffaflıktan uzak olmasıdır. 1990'lardaki sınır anlaşmalarının sonuçları ve kiralama anlaşmaları ile Çinli çiftçilere toprak verilmesi, muhalif kesimde Kazakistan yönetiminin ulusal çıkarlar doğrultusunda hareket etmediği kaygısını yaratmaktadır. "Tartışmalı topraklar" olarak müzakere edilen bölgenin anlaşma öncesinde tamamen Kazakistan sınırlarında yer alıyor olması, toplumda ve muhalif kesimde Çin'e ülke topraklarının verildiği endişesini yükseltmiştir.[228] Syroezhkin'e göre Kazakistan hükümetinin bu kaygıları gidermeye yanaşmaması ve toplumun endişelerini gidermeyi beceremmemesi, Kazakistan-Çin ilişkilerinde çok büyük yolsuzlukların olduğu şüphesini inkar edilemez bir hale getirmektedir.[229]

Kazakistan-Çin ilişkilerine bu kaygılardan azade bir şekilde bakan araştırmacılara göre Çin'in Kazakistan'la olan ilişkileri, formüle ettiği yeni dış politika konseptiyle uyumludur. Bu bakış açısına göre Çin, komşularıyla dostane ilişkiler kurmak çabasındadır ve komşularının Çin'in artan gücünden tedirginlik duymamasını sağlamak için de onlara ekonomik yardım sağlamakta; Çin'in kalkınmasından yararlanmaları için fırsatlar vermektedir.[230]

Tüm eleştirilere ve Çin'le ilgili kaygılara rağmen ekonomik ve siyasi alanda Kazakistan-Çin işbirliği devam ettirilmiştir. Çin, Kazakistan'da enerji ve altyapı yatırımlarına devam etmiş; birçok alanda işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.

---

[227] Abdujalil Abdurasulov, "Kazakhstan's Land Reform Protests Explained", **BBC**, 28 Nisan 2016, https://www.bbc.com/news/world-asia-36163103 Erişim Tarihi: 11 Ekim 2021

[228] Pannier, "Central Asian…"

[229] Konstantin Syroezhkin, "China's Presence in Kazakhstan: Myths and Reality", **Central Asia and the Caucasus**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2011, s. 114.

[230] Huasheng Zhao, "China and Central Asia", **Central Asia: Views From Washington, Moscow, and Beijing**, Ed. by Eugene Rumer, Dmitri Trenin, Huasheng Zhao, New York, M. E. Sharpe, s. 158-59, 2007.

3.4.2.Kazakistan-Çin Ekonomik İlişkileri

Çin, Kazakistan ile sınır uyuşmazlığını görüşmeye başlamadan önce ekonomik araçları kullanmaya başlamıştır. İlişkilerin kurulmasından bu yana geçen otuz yıl içerisinde de ekonomik işbirliği giderek artmıştır. Sonuç olarak iki ülke iki sıradan komşu olmak yerine önemli stratejik ortak haline gelmişlerdir.

İki ülke kademeli olarak ekonomik işbirliğini başlatmış ve özellikle Kazakistan'ın SSCB ile olan geleneksel ekonomik bağlarının çökmesiyle yaşadığı tüketici ürünlerindeki kıtlıkta Çin Kazakistan'a destek olmuştur. İki ülke arasındaki ilk anlaşma, 1992 Şubat ayında imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Çin, tüketim ürünlerinin tedarikinde kullanılmak üzere Kazakistan'a kredi vermiştir. Sınır uyuşmazlıklarını çözüp güvenlik konularında da mutabık olmalarının ardından iki ülke özellikle enerji ve taşımacılık alanlarında ikili işbirliklerini nasıl geliştirebilecekleri üzerine çalışmaya başlamışlardır.[231]

3.4.2.1.Enerji Alanındaki İşbirliği

Kazakistan, yeraltı kaynakları açısından son derece zengin bir ülkedir. Hızla büyüyen Çin ekonomisinin ise enerji kaynağı ve madenlere olan ihtiyacı gittikçe artmıştır.[232] Çin-Kazakistan ekonomik işbirliği, Çin'in enerji ithalatına bağımlılığı artıkça da önem kazanmıştır. 1997 Mayıs ayında, Başbakan Li Peng, ekonomik kalkınmanın getirdiği artan enerji ihtiyacını karşılayabilmek için Çin'in diğer devletlerle işbirliğine girmesi dışında bir şansı olmadığını söylemiştir.[233] Bir ay sonra Çin, ulusal petrol şirketi *Chinese National Petroleum Corporation* (*CNPC*) ile Kazakistan petrol ve gaz piyasasına girmiş; Amerikan rakiplerinden çok daha fazla teklif vererek Kazakistan'ın enerji şirketi AktobeMunaiGas şirketinin yüzde 60

[231] Zhenis Kembayev, "Development of China…", s. 206.
[232] Kembayev, "Development of China…", s. 206.
[233] Mark Burles, **Chinese Policy toward Russia and the Central Asian Republics**, Washington, Rand Corporation, 1999, s. 23.

hissesini 4,3 milyar Dolara satın almıştır.[234] Bu yatırım, CNPC'nin Orta Asya coğrafyasındaki ilk petrol ve gaz işbirliği projesidir.[235] Ayrıca o döneme kadar Çin'in kendi sınırları dışında yaptığı en büyük yatırım olmuştur. Bu rekoru kısa süre sonra yeni anlaşmalarla yeni rekorlar takip etmiştir.

24-25 Eylül 1997 Li Peng'in Kazakistan ziyaretinde Aktyubinsk ve Ukhensk bölgelerindeki petrolün çıkarılmasına dair iki ülke arasında 9,5 milyar Dolarlık büyük bir petrol anlaşması imzalanmıştır.[236] Boru hattı inşaları devam ederken Kazakistan'ın petrolü Çin'e demiryolu ile ulaşmaya başlamış ve 1997 itibariyle Kazakistan doğu komşusu Çin'in ham petrol tedarikçisi haline gelmiştir.[237]

3.4.2.2.Taşımacılık Alanındaki İşbirliği

Kazakistan'ın Rusya ile olan tarihsel bağı itibariyle Rus coğrafyası dışındaki bölgelere taşımacılık altyapısı bulunmamaktaydı. Diğer yandan bağımsızlıkla birlikte Rus etkisini dengelemek üzere başka işbirlikleri geliştirmek istemesi, aynı zamanda altyapı yatırımları için ihtiyaç duyduğu finansal destek, Kazakistan için Çin ile işbirliğini makul kılmıştır.

Taşımacılık alanındaki iş birlikleri, iki başlık altında değerlendirilebilir. İlki, petrol, doğal gaz gibi enerji kaynaklarının taşınmasını sağlayacak olan boru hatları; ikincisi ise insan, ticaret malları taşımacığını sağlayacak ulaşım projeleri.

1998 yılının Haziran ayında CNPC ve Kazakistan'daki ulusal petrol taşımacılık şirketi olan KazTransOil, Kazak petrol yatakları ile Çin'in Sincan Bölgesini

---

[234] John Wong, Chee Kong Wong, **China's New Oil Development Strategy Taking Shape**, Singapur, Singapur University Press, 1998, s. 29.
[235] CNPC web sitesi, http://www.cnpc.com.cn/en/2020Kazakhstana/2020Kazakhstan.shtml Erişim Tarihi: 21 Ekim 2021.
[236] Xing Guangcheng, "China's Foreign Policy Toward Kazakhstan", **Thinking Strategically: The Major Powers, Kazakhstan, and the Central Asian Nexus**, Ed. by Robert Regvold, Cambridge, The MIT Press, 2003, s. 126.
[237] Yelean Kalyuzhnova, Julian Lee, "China and Kazakhstan's Oil and Gas Partnership at the Start of the Twenty-First Century", **Emerging Markets Finance and Trade**, Cilt: 50, Sayı: 5, 2014, s. 208.

bağlayacak 3 bin km'lik bir petrol boru hattı projesi için ortak bir fizibilite çalışması hazırlamada anlaşmışlardır. Pekin için bu boru hattını döşemek iki noktaya işaret etmekte idi: Birincisi, Çin'in Orta Doğu'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak ve "Malakka ikilemi"nden [238] kurtulmak;[239] ikincisi Sincan Uygur Özerk Bölgesinde sosyal istikrarı sağlayıcı, ayrılıkçı hareketleri frenleyici, Sincan'ın ülke ekonomisiyle bağlarını güçlendirici etki yaratmak.[240]

Astana için ise Çin'e boru hattı, ekonomik faydalarının yanı sıra Moskova'ya bağımlılığını azaltma stratejisinin önemli bir parçası idi. Çünkü Kazakistan'ın enerji ihracatının neredeyse tamamı dünya piyasalarına Rusya üzerinden taşınıyordu.[241] Dünya petrol fiyatlarının düşmesi ve Kazak petrol rezervlerinin yeterince verimli olmayacağı konusundaki kaygılar boru hattının yapımına başlanmasını geciktirse de[242] iki gelişme ile bu durum değişmiştir. Bu gelişmelerden ilki, olarak 2000 yılında Kashagan'da dünyanın en büyük petrol yatağının keşfedilmesi, ikincisi ise 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD'nin Irak işgali ve buna bağlı olarak Malakka Boğazı ve Orta Doğu'da gittikçe artan askeri varlığının Çin'i Kazakistan enerji sektöründeki varlığını güçlendirmeye itmesidir.[243] Böylelikle 2002 başlarında CNPC ile Kazak devleti petrol şirketi olan KazMunaiGaz (KMG), Çin-Kazakistan petrol boru hattının batıda yer alan Atyrau-Kenkiyak arasındaki ilk bölümünün yapımına başlamış ve 2003 yılı Mart ayında tamamlamıştır.[244] 2005 yılı Aralık ayında da bu petrol boru hattının ikinci (doğu) bölümü olan Atasu-Alashankou arası tamamlanmıştır. 2006 Mayıs ayında yıllık 10 milyon ton kapasite ile Sincan'a

[238] Orta Doğu ile Doğu Asya bölgeleri arasındaki en kısa deniz rotası Malakka Boğazı'ndan geçmektedir. Çin'in ithal ettiği petrolün yaklaşık yüzde 80'i Malakka Boğazı'ndan taşınması nedeniyle herhangi bir kriz durumunda Malakka Boğazı'ndan enerji akışının kesilme durumu 'Malakka İkilemi' olarak adlandırılmaktadır. https://warsawinstitute.org/china-malacca-dilemma/

[239] Karen Smith Stegen, "Understanding China's Global Energy Strategy", **International Journal of Emerging Markets**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2015, s. 195.

[240] Martinez Cesar B. Alvarez, "China-Kazakhstan Energy Relations Between 1997 and 2012", **Journal of International Affairs**, Cilt: 69, Sayı: 1, 2015, s. 66.

[241] Ariel Cohen, **Kazakhstan: Energy Cooperation with Russia: Oil, Gas and Beyond**, London, GMB Publishing, 2006, s. 14.

[242] Sergey Smirnov, "The Chinese Dragon is Thirsty for Oil and Gas", **Central Asia and the Caucasus**, Cilt: 6, Sayı: 30, 2004, s. 76.

[243] Pak K. Lee, "China's Quest for Oil Security: Oil (Wars) in the Pipeline?", **The Pacific Review**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2005, s. 271. (265-301)

[244] Janet Xuanli Liao, "A Silk Road for Oil: Sino-Kazakh Energy Diplomacy", **Brown Journal of World Affairs**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2006, s. 43. (39-51)

doğrudan petrol tedariki başlamıştır. Boru hattı için yeterli petrol olup olmadığına dair kaygılar CNPC'nin yeni enerji kaynakları bulması ile giderilmiştir. Böylelikle Çin'in Kazakistan'da enerji yatırımlarına girişmesi daha rahat olmuştur. Örneğin 2005 Ağustos ayında Kanadalıların işletmekte olduğu PetroKazakhstan şirketi, 4,18 milyar dolara satın alınmıştır.[245]

İki ülke her ne kadar ticaretini geliştirmek, ticaretini yaptıkları ürünleri çeşitlendirmek istese de ticaret hacimlerindeki artış büyük ölçüde petrol ve doğalgaz kalemlerinden gelmektedir. Çin-Kazakistan petrol boru hattının Kenkiyak-Kumkol arasında yer alan üçüncü bölümü Ekim 2009'da tamamlanarak Sovyet döneminden kalan Kumkol-Atasu hattına bağlanmıştır. Böylelikle boru hattının potansiyel kapasitesi iki katına çıkarak 20 milyon tona yükselmiştir.

3.4.2.3.Ticaret, Siyaset ve Güvenlik Alanlarındaki İşbirliği

Bağımsızlığın hemen ardından da Rusya Kazakistan'ın en önemli ticaret ortağı olmaya devam ediyordu ve Kazakistan'ın ticaretinin yarısı Rusya ile idi. Çünkü başka coğrafyalara taşımacılık altyapısı bulunmuyordu. Bu nedenle Kazakistan, Çin'in girişimlerini kendisinin de dünya piyasalarıyla bağlantısını geliştireceği ve ekonomik bağımsızlığını güçlendireceği düşüncesiyle gayet olumlu karşılamıştır. 1995 yılı Eylül ayında iki ülke Çin'in doğusunda bulunan Lianyungang Limanı'nın Kazakistan'a gelecek/gidecek malların yüklenmesi için anlaşmıştır. Bir yıl sonra da 2000 yılında 1 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşma hedefi koymuşlardır.[246] 23 Aralık 1999'da Çin ve Kazakistan ortak bir bildiri ile 21'inci yüzyılda işbirliğini güçlendirmek, karşılıklı güveni daha da artırarak İpek Yolu'nu yeniden inşa etmek istediklerini ve ekonomik işbirliklerini daha ileri düzeye taşımayı arzu ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu amaçla 23 Aralık 2002'de "İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" (*Treaty on Good Neighborliness, Friendship, and Cooperation*)

[245] Christopher Pala, "China Courts Kazakhstan as a Secure Supplier of Oil", NY Times, 16 Mart 2006 https://www.nytimes.com/2006/03/16/business/worldbusiness/china-courts-kazakhstan-as-a-secure-supplier-of-oil.html Erişim Tarihi: 14 Ekim 2021
[246] Burles, **Chinese Policy…**, s. 12.

üzerinde uzlaşmışlar ve sınırlarını "sonsuz barış ve dostluk sınırları"na dönüştürme amaçlarını açıklamışlardır. Bu çerçevede siyasi ve güvenlik işbirliğini geliştirmek, ekonomik bağları güçlendirmek, sosyal ve kültürel bağların güçlenmesini teşvik etmek üzere hedefler belirlemişlerdir.[247]

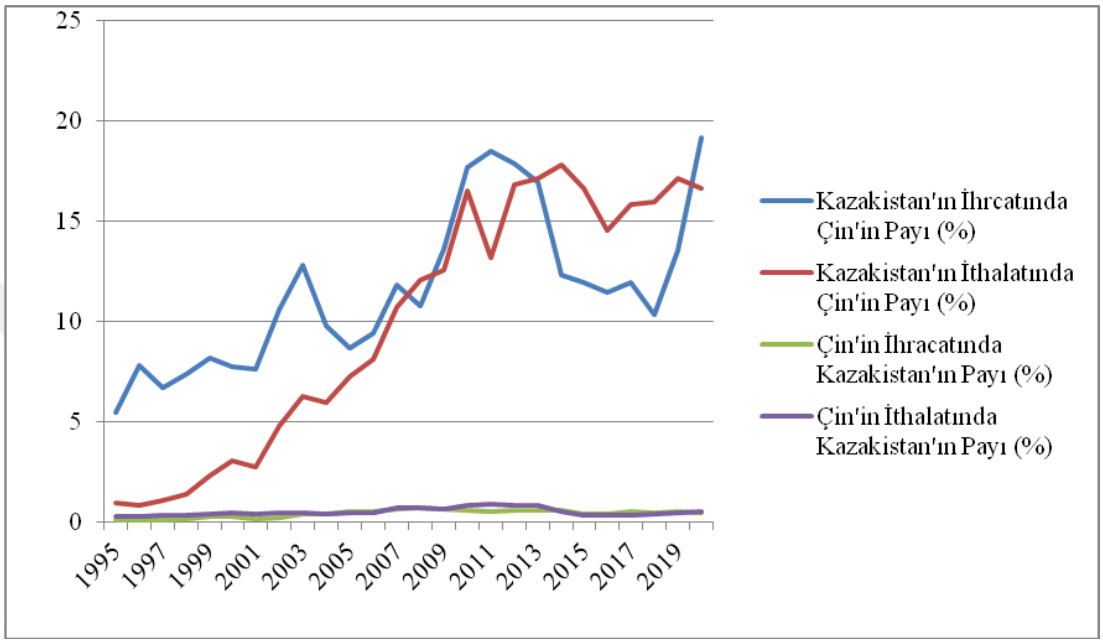

Grafik 2. Yıllara Göre Kazakistan-Çin Ticari İlişkileri

Siyasi ve güvenlik işbirliğine istinaden, iki taraf da diğerinin güvenliğine tehdit oluşturabilecek, böyle algılanabilecek hareketlerden uzak durmuştur. Dahası, Washington'un Pekin'i potansiyel bir stratejik rakip olarak görmesi ve bölgede Çin'in etrafında askeri üsler kurarak Çin'i çevreleme düşüncesi karşısında Kazakistan yönetimi engelleyici bir rol oynamış ve Çin'in kuşatılmasını engelleyecek şekilde hareket etmiştir.[248] Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Orta Asya'daki askeri varlığını genişletmesi, Çin'de kaygılara neden olmuştur.

Kazakistan, Çin ile güvenlik işbirliğini hem ikili hem de ŞİÖ içerisinde çok taraflı olacak şekilde geliştirmiştir. ŞİÖ'deki üç büyük düşman tanımlanmasının

[247] Zhenis Kembayev, "Development of China…", s. 206.
[248] Hsiu-Ling Wu, Chien-Hsun Chen, "The Prospects for Regional Economic Integration Between China and the Five Central Asian Countries", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 56, Sayı: 7, 2004, s. 1061

oldukça geniş ve muğlak olması taraflara aşırılıklara, siyasi karşıtlara, var olan siyasi sistemi değiştirme girişiminde olacaklara karşı mücadele, onları engelleme alanı yaratmıştır.[249]

Çin ve Kazakistan, kültür, eğitim, bilim, turizm, spor gibi alanlarda da iki toplumun ilişkilerinin geliştirilmesine, "Sonsuz barış ve dostluk sınırları"nın kurulması hedefine ulaşılmasına büyük önem vermişlerdir. Özellikle Çin dış politikasında tarihsel olarak Tang ve Qing Hanedanlıkları dönemindeki batıya doğru açılma stratejisi olduğu fikri Sovyet propagandasıyla pekiştirilmiştir. Bu da Çin'in bölgede etkin hale gelmesi için bir karşı tepki oluşturmuş ve olumsuz bir Çin algısı yaratmıştır.[250] İki ülkenin liderlerinin de toplumlar arası dostluğu güçlendirme çabalarına rağmen, Kazak toplumundaki Çin'den korkulması gerektiğine dair anlatı halen çok güçlü olarak yerini korumakta ve Çin'e karşı artan ekonomik bağımlılık ile Çin'den büyük ölçekli bir göç ihtimali, ciddi bir tedirginlik yaratmaktadır.[251] Bu algı, sınır sorunu çözümündeki toprak paylaşımlarında Kazak toplumunun tepki göstermesinin altında yatan başlıca nedenlerdendir.

Kazakistan'da Çin' karşı olan ön yargının ve buna dayalı olarak toplumsal tansiyonun yükselmesinin nedenlerinden biri de, Çin'in Kazak sınırının 1000 km ilerisinde yer alan Lop Nor çölünde nükleer denemeler yapmasıdır.[252] Ayrıca Çin'den Kazakistan'a giden nehirlerde Sincan bölgesinde kurulan barajlara bağlı olarak su miktarında azalma yaşanmıştır ve bu da Kazakistan nüfusunu olumsuz

[249] Stephen Aris, "The Sahanghai Cooperation Organisation: 'Tackling the Three Evils' A Regional Response to Non-Traditional Security Challenges or an Anti-Western Bloc?", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 61, Sayı: 4, 2009, 467.
[250] Huasheng Zhao, "China and Central Asia", **Central Asia: Views form Washington, Moscow, and Beijing**, Ed. by Eugene Rumer, Dmitri Trenin, Huasheng Zhao, New York, M. E. Sharpe, 2007, s. 173.
[251] Yelena Sadovskaya, "The Mythology of Chinese Migration Kazakhstan", **The Central Asia-Caucasus Analyst**, 7 Ocak 2015, https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/13112-the-mythology-of-chinese-migration-in-kazakhstan.html Erişim Tarihi: 22 Ekim 2021
[252] Yasmin Melet, "China's Political and Economic Relations with Kazakhstan and Kyrgyzstan", **Central Asian Survey**, Cilt: 17, Sayı:2, 1998, s. 235-36.

etkilemiştir. Fakat iki konuda da çözüm üretmek amacıyla müzakereler başlamıştır.[253]

Ayrıca zaman zaman Çin firmalarının Kazakistan vergi ve iş yasalarına uymadığıyla ilgili eleştiriler de yükselmektedir. Bu durum yanlış olmamakla beraber; yasaları ihlal etmek Çin'e özgü değil, tüm yabancı firmaların bunu yaptığı belirtilmektedir.[254]

3.4.3.Kuşak Yol Girişimi ve Kazakistan

ÇHC lideri Xi, Kuşak Yol Girişimi Projesini ilk kez Kazakistan'da, 7 Eylül 2013 tarihli ziyaretinde açıklamıştır. Xi konuşmasında Orta Asya ülkeleri ile Çin arasında her zaman karşılaşılamayacak fırsatların ortaya çıktığını söylemiştir. Nazarbayev de yaptığı konuşmada Xi'nin tespitlerine istinaden her türlü işbirliğine açık olduklarını belirterek;

> "İleri sürdüğünüz 'İpek Yolu Ekonomik Şeridi' inşasını ilerleteceğiz. Ekonomik işbirliğinin yanı sıra, kültürel ilişkiler ve gençler arası temaslar da önemlidir. Üniversite öğrencileriyle ilgili davetiniz için size teşekkür ederiz. Biz de Çinli üniversite öğrencilerini ağırlamak istiyoruz. İki ülke gençlerinin birbirlerini daha iyi tanıyacağına, mevcut olan ilişkilerimizin gelişmesini daha da hızlandıracaklarına inanıyorum. Kazakistan, Çin ile uzun vadeli işbirliği yapmaya hazırdır. Çin'in iyi bir komşusu, güvenilir bir dostu ve ekonomik ortağı olmaya devam edeceğiz"[255]

demiştir. Çin-Kazakistan işbirliğinin gelişmesinin yarattığı olumlu dinamikler ve her iki ülkenin de birbirine destek olmadaki gönüllülüğü, Xi'nin Çin'in yeni dış politika vizyonunu da yansıtan bu büyük projeyi Kazakistan'da açıklamasına neden olarak gösterilebilir.

Avrasya'nın kalbinde yer alan Kazakistan'ın denize bağlantısı bulunmamaktadır. Bu noktada Çin'in kıtalar arası girişimi Kazakistan'a da yeni fırsatlar sunmaktadır.

---

[253] Selina Ho, "China's Transboundary River Policies towards Kazakhstan: Issue-Linkages and Incentives for Cooperation", **Water International**, Cilt: 42, Sayı: 2, 2017, s. 145.
[254] Konstantin Syroezhkin, "China's Presence in Kazakhstan: Myths and Reality", **Cenral Asia and the Caucasus**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2011, s. 111.
[255] ÇHC Büyükelçiliği web sitesi, http://tr.china-embassy.org/tur/xwdt/t1074447.htm Erişim Tarihi: 12 Mart 2021

Kazakistan'ın hedeflerinden biri de geçiş ülkesi olma potansiyelini geliştirerek Asya Avrupa ve Ortadoğu arasındaki ana geçiş güzergahı olmaktır. Çin-Avrupa trafiğinin de yaklaşık yarısı Kazakistan üzerinden geçmektedir. Dolayısıyla KYG projesinde Kazakistan kilit öneme sahiptir. Özel dizayn edilmiş bir liman projesi olan Khrogos geçişi inşası buna iyi bir örnektir. Çölün ortasında yer alan ve herhangi bir su bölgesinden oldukça uzak olan, özel olarak tasarlanmış olan bu limanda, ürünler gemilerden değil trenlerden indirilip yüklenecektir. Oluşturulan bu geçiş bölgesine kuru liman (*dry port*) da denmektedir.[256]

2022 yılının ilk günlerinde Kazakistan'da yakıt fiyatlarının artırmasıyla patlak veren protestoların kısa sürede genişleyerek bir ayaklanma boyutuna varmasının getireceği istikrarsızlık; Çin'in enerji sevkiyatlarını, KYG projesini ve sınırdaki Sincan bölgesinin güvenliğini tehlikeye atabileceği için Çin'de endişe yaratacağını söylemek mümkündür. Rusya protestoların kontrol altına alınması için Kazakistan'a askeri destek göndermiş; Kazakistan'a gelen Rus kuvvetleri havaalanlarını ve stratejik bölgeleri kontrol altına almaya odaklanmıştır. Çin ise gelişmeleri Kazakistan'ın iç meseleleri olarak değerlendirmiş ve müdahil olmamıştır. Rusya'nın Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü aracılığıyla Kazakistan'a güvenlik desteği vermesi, Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Kazakistan ile daha derin bir sadakat inşa etmek için uzun vadeli bir stratejinin parçası olarak da değerlendirilmektedir. Her ne kadar artık Pekin ve Moskova daha sıcak bağlara sahip olsa da, Çin'in yatırım ve güvenlik çıkarlarının bölgedeki Rus etkisini aşındırmaya başlaması, iki ülke arasında potansiyel bir rekabet alanı olarak da görülmektedir.[257]

[256] Gelvig Svetlana, "China-Kazakhstan Economic Cooperation and One Belt One Road Construction", **Science Review**, Cilt: 3, Sayı: 30, 2020, s. 46. 42-49

[257] Reid Standish, "What Kazakhstan's Crisis Means For China", 9 Ocak 2022, https://www.rferl.org/a/kazakhstan-crisis-china-xi-toqaev/31646208.html, Erişim Tarihi: 16 Ocak 2022

3.5.Kırgızistan-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıklarının Çözülmesi

Kırgızistan[258], Orta Asya'da yaklaşık 200 bin kilometrekarelik alan kaplayan, 6 milyon 600 bin nüfuslu ve 2020 rakamları itibariyle 7,7 milyar dolarlık GSYİH'ye sahip bir ülkedir.[259] Kuzeyde Kazakistan, batıda Özbekistan, güneybatıda Tacikistan, güneydoğuda ve doğuda Çin ile komşudur. SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden beş devletten biridir. 31 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiş; 5 Ocak 1992'de Çin ile diplomatik ilişkileri başlamıştır.

Bağımsızlığını ilan etmesinin ardından egemenliğini kurmada zor zamanlar yaşamış; komşularıyla dostane ilişkiler kurmak Kırgızistan için önem kazanmıştır. Bağımsız olmasından bu yana üç halk devriminin gerçekleştiği Kırgızistan, SSCB'nin dağılmasının ardından kurulan Orta Asya devletleri içerisinde en demokratik devlet olarak kabul görmektedir.[260] Orta Asya devletleri arasında muhalefetin güç kazanmayı başarabildiği tek yer Kırgızistan olmuştur. Fakat Kırgızistan'da da politika yapıcıların değişmesine rağmen dış politika yaklaşımında kayda değer bir değişimin gerçekleşmemesi, Kırgızistan ölçeğindeki ülkeler için bağımsız dış politika takip edebilme imkanının çok da mümkün olmadığını gösterir niteliktedir.[261] Bununla birlikte devlet aygıtının zayıflığı, yönetime gelenlerin güç uygulamada zorluk yaşamasını da beraberinde getirmektedir.[262]

İki ülkenin yaklaşık 1000 km'lik sınırı bulunmaktadır. Yüz yıllardır aynı coğrafyada yaşadıkları için iki ülkenin toplumları arasında da derin ilişkiler

[258] Resmi adı Kırgız Cumhuriyeti olup bu çalışmada Kırgızistan olarak anılacaktır.
[259] The World Bank, https://www.worldbank.org/en/country/kyrgyzrepublic/overview#1 Erişim Tarihi: 20 Mart 2021
[260] Londra merkezli *Economic Intelligence Unit* tarafından derlenen demokrasi endeksi ile ulusal seçimlerin özgür ve adil bir ortamda yapılıp yapılmadığı, dış güçlerin hükümet üzerindeki etkisinin düzeyi, oy verenlerin güvenliği, kamu görevlilerinin bağlı olduğu kanun ve mevzuatları uygulayabilme kapasitesi gibi kategoriler dahilinde ülkeler demokratikleşmelerine göre sıralanmaktadır. Endekse göre Kırgızistan 2020 yılında 107'nci sırada yer almıştır. Aynı yıl endeks sıralamasında Kazakistan 128, Özbekistan 155, Tacikistan 159, Türkmenistan 162'nci sırada yer almıştır.
[261] Marlené Laruelle, Sébastien Peyrouse, "China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies", 2009, s. 16, Singapur, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, https://silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/2009_BOOK_Laruelle-Peyrouse_China-Central-Asia.pdf Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2021.
[262] **Ibid.**, s. 81.

bulunmaktadır. Kırgızistan geleneksel İpek Yolunun bir parçasıdır.[263] Kırgızistan'ın Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesine komşu olması, Sincan'da yaşayan Kırgızların ve Kırgızistan'da yaşayan Uygur Türklerinin varlığı itibariyle Pekin'in güvenlik çıkarlarında Kırgızistan ile sınır sorunlarını çözmek ve ticareti, işbirliğini artırmak – tıpkı Kazakistan'da olduğu gibi- önem taşımaktadır.[264]

3.5.1.Kırgızistan-Çin Sınır Uyuşmazlığı Çözümü

1964 yılında Çin ile SSCB arasında başlayan sınır görüşmeleriyle yaklaşık 35 bin kilometrekarelik alanı kapsayan 25 tartışmalı bölge tespit edilmiştir ve bu bölgelerin beş tanesi de Kırgızistan Çin sınırına denk gelmektedir.[265] Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından gündeme gelen Kırgızistan-Çin sınır sorununun kaynağını da bu beş bölge oluşturmaktadır. Han Tengri Zirvesi civarında 450 km², Erkeştam Geçidi bölgesinde 25 km², Canı Cer'de 180 km², Üzengi-Kuş havzasında 2840 km², Bozaygır'da 12 km² alan kaplayan tartışmalı topraklar Kırgızistan'a SSCB'den miras kalan Çin sınırı sorunları olmuştur. Tartışmalı toprakların çok büyük bir kısmını oluşturan Üzengi-Kuş Nehri havzası Kırgızistan'ın kontrolünde iken, 19'uncu yüzyılda Çin ve Rus Çarlığı arasında imzalanan antlaşmalar neticesinde belirsizlik oluşmuş ve tartışmalı bir hal almıştır.[266]

Kırgızistan bağımsızlığını kazandığında yasal geçerliliği olan sınır anlaşması, 16 Mayıs 1991'de SSCB ve Çin arasında imzalanmış olan anlaşma idi.[267] Bu antlaşma da sınırları çizen bir anlaşma değil; müzakerelerin gerçekleştirilmesi için uyuşmazlık yaşanan bölgeleri tespit eden, ilkesel çerçeve çizen, irade beyanı niteliğinde bir antlaşma idi. Antlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra SSCB dağılmış, Kırgızistan bağımsızlık kazanmış ve bu anlaşmadaki bazı tartışmalı bölgeler Çin

[263] Pradt, **The Prequel to…**, s. 51.
[264] M. Taylor Fravel, **Strong Borders Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes**, New Jersey, Princeton University Press, 2008, s. 163.
[265] Bazı kaynaklarda söz konusu tartışmalı topraklardan yedi bölge olarak bahsedilse de kastedilen yerlerin aynı olduğu anlaşılmaktadır. 3500 km²'nin üzerinde bir alana tekabül eden tartışmalı toprakların yüzde 80'i Üzengi-Kuş Havzasındadır.
[266] Fravel, **Strong Borders…**, s. 163.
[267] Anlaşmanın detayları ŞİÖ başlığında anlatılmıştır.

tarafından gündeme getirilerek yeni bir sınır anlaşması yapılması gerektiği öne sürülmüştür. Kırgızistan'ın bağımsızlığının ardından Mayıs 1992'de Çin'e gerçekleştirdiği resmi ziyarette Cumhurbaşkanı Askar Akayev, bağımsız Kırgızistan olarak SSCB döneminde başlayan müzakerelerle iki ülke arasında kabul edilen ilkeleri benimsediklerini ifade etmiştir.[268]

Sınır uyuşmazlıklarının müzakere edilip çözülmesi amacıyla ilk Kırgızistan-Çin ortak çalışma grubu 1992 yılında oluşturulmuştur. 1996'da Şangay'da, 1997'de Moskova'da, 1998'de Almaatı'da gerçekleştirilen zirvelerde üç anlaşma imzalanmıştır.[269] Çin Başbakanı Li Peng, 1994'ün Nisan ayında Orta Asya devletlerine gerçekleştirdiği ziyaretler çerçevesinde Kırgızistan ile de görüşmüş ve sınır sorunu çözümünü hızlandırmaya çalışmıştır. 1995 yılı Temmuz ayında da Kırgızistan Dışişleri Bakanının Çin ziyareti gerçekleştirmesiyle sınır uyuşmazlıklarının çözülmesi için ortak bir delegasyon oluşturulması süreci hızlanmıştır. Nitekim Temmuz 1996'da Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin ve Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev Üzengi-Kuş Nehri havzası haricindeki tartışmalı topraklarda anlaşma sağlamışlardır.[270]

Müzakereler devam etmiş; 1998 Kasım ayında bir antlaşma taslağı üzerinde anlaşılmış ve Üzengi-Kuş nehri havzasındaki uyuşmazlık, 1999 yılında tamamen çözülmüştür. 26 Ağustos 1999'da Çin Devlet Başkanı Zemin ve Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev ek bir sınır anlaşması imzalamışlardır. Kırgızistan Hükümet Dairesi Başkanı Salamat Alamanov 26 Ağustos'ta Bişkek'teki RFE/RL muhabirine verdiği demeçte, ihtilaflı beş bölgeden Üzengi-Kuş Havzası hariç dördünün Kırgızistan'da kaldığını belirtmiştir.[271]

Çin'in talep ettiği topraklar tartışmalı bölgenin yüzde 50'si ile yüzde 96'sı arasında bir alana karşılık gelse de nihai anlaşma ile toprakların yüzde 30'u Çin'in

[268] Şeyda Çevikel, "Kırgızistan-Çin İlişkileri (1992-2018)", Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bişkek, 2019, s. 80.
[269] Radio Free Europe Radio Liberty (RFE/RL), "Kyrgyz Report: August 26, 1999", 26 Ağustos 1999, https://www.rferl.org/a/1343641.html Erişim Tarihi: 14 Mart 2022.
[270] Fravel, **Strong Borders…,**s. 164.
[271] RFE/RL, "Kyrgyz Report…"

olmuştur. Anlaşma sonrası liderlerin ortak açıklamasında Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev, Çin'de yaşanan ayrılıkçılığın karşısında olduklarını bir kez daha ifade etmiştir.

3.5.1.1.Toprak Paylaşımına Dair Eleştiriler ve Endişeler

Kırgızistan iç siyaseti, Çin ile olan sınır sorunlarının müzakere edilmesi ve çözülmesi sürecinde Kazakistan'a kıyasla çok daha fazla etkilenmiştir. Çin ile ilişkiler ve özellikle sınır sorunları Kırgızistan'da bağımsızlık sonrasında büyük toplumsal gösterilere neden olmuştur. 1996 yılında dönemin Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Aliyev tarafından Çin ile imzalanan ilk sınır anlaşması ile yaklaşık 30 bin hektarlık dağlık bölge Çin'e devredilmiştir. Bu anlaşma 1998 yılında Kırgızistan parlamentosu tarafından onaylanmıştır. 1999 yılında imzalanan ikinci bir sınır anlaşması ile 90 bin hektardan fazla alan kaplayan Uzengi-Kuush bölgesi Çin'e bırakılmıştır.[272] Bu iki anlaşma ile Çin'e bırakılan topraklar 125 bin hektarı bulmuştur. Bu alan, uyuşmazlık olan toprakların yüzde 32'sine tekabül etmektedir. Bu durum Kırgızistan tarafında protestolara yol açmıştır. Kırgız toplumu, bağımsızlığın birkaç yıl ardından topraklarının Çin'e bırakılmasını egemenliklerine tehdit olarak algılamıştır.

2001 yılında Kırgızistan parlamentosu sınır antlaşmalarını görüşmek üzere birçok kez toplanmış; oturumlar tartışmalara sahne olmuştur. Görüşmelerin sonuna gelindiğinde muhalif milletvekilleri başta olmak üzere mecliste bir grup, antlaşma metninin son hali ile birlikte kesin sınırları gösteren bir haritanın kendileriyle paylaşılmamasını şeffaf bulmayarak antlaşmayı onaylamamışlardır. 2002 yılına sarkan görüşmelerde toplumsal muhalefet ve yer yer yaşanan sokak gösterilerine rağmen antlaşma mecliste ezici çoğunluk sağlanarak kabul edilmiştir. Böylelikle konu parlamento gündeminden çekilmiş olsa dahi toplumsal bellekte halen yerini koruduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 2005 yılında Akayev iktidardan devrilince, Akayev'in birçok kararının anayasaya aykırı olduğu ve iptal edilmesi

[272] Laruelle vd., "China as a Neighbor…",s. 82.

gerektiği söylenmiştir. Çin ile imzalanan sınır anlaşması da bu çerçevede değerlendirilerek iptal edilmesi tartışılmıştır fakat hiçbiri gerçekleşmemiştir.[273]

3.5.2.Kırgızistan-Çin Ekonomik İlişkileri

Kırgızistan ve Çin, 1992 yılında ilk diplomatik ilişkileri kurması itibariyle iki ülke arasında başta ekonomi olmak üzere pek çok alanda işbirlikleri geliştirilmiştir. Bu ilişkiler nitelik itibariyle üç döneme ayrılabilir. 1992'den 2001'e kadar olan ilk on yıl içerisinde ilişkilerin alt yapısını ve çerçevesini oluşturacak çok sayıda antlaşmaya imza atılmıştır. 2001'den 2012'ye kadarki ikinci on yıllık dilimde ilişkiler daha da geliştirilmiş ve birçok alanda ortak sorunlara ortak çözüm arayışlarına gidilmiştir. 2013'ten günümüze kadar gelen ve halen devam eden süreçte ise KYG projesinin ilişkilerin merkezine yerleştiği bir süreç başlamış ve devam etmektedir.

İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulduğu tarih olan 5 Ocak 1992'de aynı zamanda iki ülke arasında ortak bir bildiri imzalanmış ve iki ülke de birbirlerinin egemenliğine, birliğine saygı göstermek çerçevesinde işbirliğini geliştirme niyetlerini ifade etmişlerdir. Ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için 6 Ocak'ta ekonomi ve ticaret anlaşması imzalamışlardır. Bu anlaşma ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için zemin oluşturmuş; iki ülke arasında sıklıkla üst düzey resmi ziyaretler gerçekleştirilmiş ve bu ziyaretler sırasında birçok alanda işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.[274]

[273] **A.y.**, s. 84.
[274] Xie Tian, Zharkynbayeva R. S., "Evolution and Trade and Economic Policy Between the PRC and The Kyrgyz Republic: Based on Treaties Between Governments", 2020, https://bulletin-histsocpolit.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/447/431 , Erişim Tarihi: 19 Haziran 2021

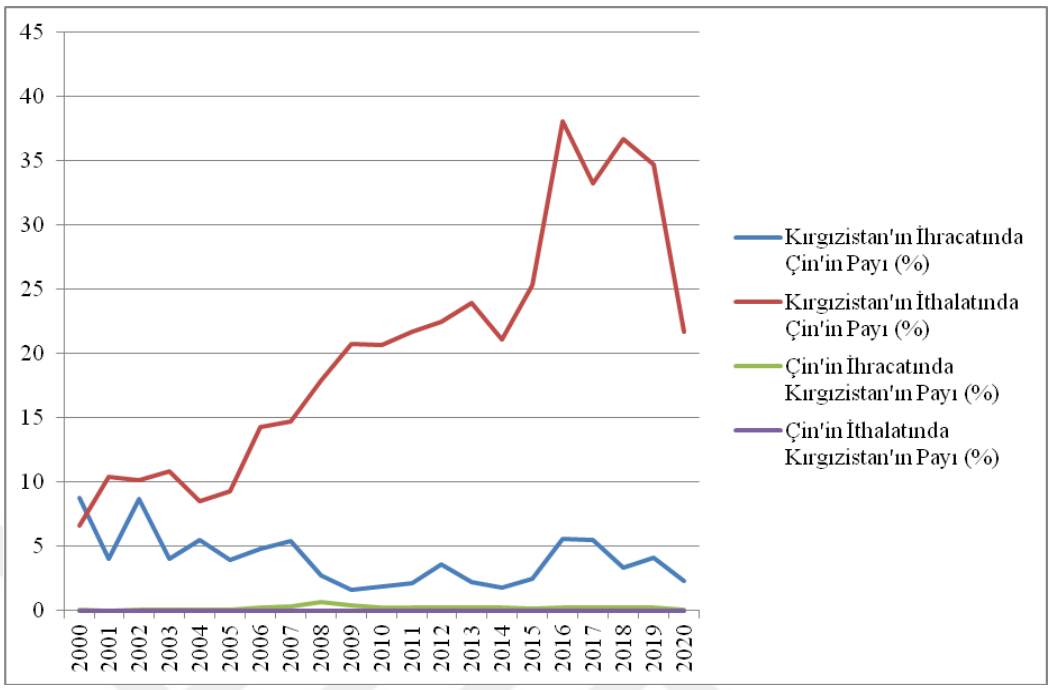

Grafik 3. Yıllara Göre Kırgızistan-Çin Ticari İlişkileri

2004 yılı Eylül ayında Kırgızistan'ın daveti üzerine Çin Başbakanı Wen Jiabao Kırgızistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyarette iki ülke arasında 2004-2014 işbirliği programı belirlenmiş; ayrıca Kırgız-Çin Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Komitesi tarafından sekiz alan tespit edilerek bu alanlarda işbirliğini geliştirmek üzere mutabakat sağlanmıştır. Ulaştırma, gümrük ve sınır altyapılarının güçlendirilmesi; enerji sektörü, yer altı kaynaklarının işlenmesinin geliştirilmesi; yatırımlar, finans, bilim, teknoloji, kültür ve turizm alanlarında işbirliği olmak üzere pek çok alanda ortak projeler geliştirilmesi üzerine anlaşılmıştır.[275]

2013 itibariyle Çin'in KYG projesini ilan etmesiyle birlikte altyapı ve ulaşım alanlarındaki ortak projeler öne çıkmaya başlamıştır. Kırgızistan'a gelen Çin yatırımları da artış göstermiştir. 10-12 Eylül 2013 tarihlerinde Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Kırgızistan'a gerçekleştirdiği ziyarette iki ülke arasındaki ilişkilerin

[275] **Ibid.**

stratejik ortaklık seviyesine taşınması üzerine bir ortak deklarasyon imzalanmış ve bu anlaşma 2018 yılında genişletilmiştir.[276]

Bu çerçevede Kırgızistan-Çin doğalgaz boru hattı, Kuzey-Güney karayolunun ikinci etabı, Bişkek'teki karayollarının yapımı ve onarılması, Kırgızistan'da petrol rafinerisi inşası, Bişkek elektrik santralinin modernizasyonu gibi projeler iki ülkenin ortak yürüttüğü projelerden bazılarıdır.[277] 12 Ocak 2016'da Kırgızistan Başbakanının Çin'i ziyareti sırasında Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolunun yapımı, Çin'den Kırgızistan'a ticaret ürünlerini taşıyacak olan yüksek kapasiteli Issyk-Kul ring hattı yolunun yapılması konusunda anlaşmalar imzalanmıştır. Bu projelerle Çin-Kırgızistan ticari ilişkilerinin güçlendirilmesi amaçlanırken aynı zamanda Çin tarafından finanse edilen projelerle Kırgızistan'da yeni istihdam alanları yaratılarak işsizlik oranının düşürülmesi de sağlanmıştır.[278]

Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesinin fikri 1997'ye kadar uzanmakla beraber, 2005-2010 yılları arasında Kırgızistan'da oluşan siyasi istikrarsızlık dolayısıyla gündemde olmamıştır. 2012 Haziran ayında Kırgızistan devlet başkanının Pekin'e yaptığı resmi ziyarette yeniden gündeme gelmiştir.[279] Projenin toplam maliyeti 7 milyar dolar civarında tahmin edilmektedir. Bu meblağın Kırgızistan'ın GSYİH'sine denk geldiği düşünüldüğünde, projenin Çin'in finansal desteği olmadan gerçekleştirilemeyeceğini görmek mümkündür. Çin'in Lanzhou şehrinden Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e kadar uzanan 4 bin 400 kilometrelik demiryolunun Özbekistan bölümü de Çin'in desteği ile tamamlanmış, Kırgızistan bölümü ülkedeki istikrarsızlarla sekteye uğramıştır.[280] Ekim 2017'de resmi açılışı gerçekleştirilen ve

[276] Kırgız Cumhuriyeti Çin Büyükelçiliği web sitesi, https://mfa.gov.kg/en/dm/Embassy-of-the-Kyrgyz-Republic-in-the-Peoples-Republic-of-China/Menu---Foreign-/--uslugi/Legal-base/RC Erişim Tarihi: 19 Haziran 2021

[277] Dinara Taldybayeva, "Prospects for China-Kyrgyzstan Economic Relations in the Framework of the Silk Road Economic Belt Project", Akhmet Yassawi University Eurasian Research Institute Haftalık E-Bülten, https://eurasian-research.org/wp-content/uploads/2020/06/Weekly-e-bulletin-28-06-2016-04-07-2016-No-74.pdf , Sayı: 74, 2016.

[278] **Ibid.**

[279] Soso Dzamukashvili, "Future of China-Kyrgyzstan-Uzbekistan railway remains uncertain", 10 Ağustos 2021, https://emerging-europe.com/news/future-of-china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-remains-uncertain/ Erişim Tarihi: 13 Eylül 2021

[280] Umida Hashimova, "The China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Transport Corridor Stretches Further Into China", The Diplomat, 22 Haziran 2020, https://thediplomat.com/2020/06/the-china-kyrgyzstan-uzbekistan-transport-corridor-stretches-further-into-china/ Erişim Tarihi: 20 Haziran 2021

Şubat 2018'de kısmen kullanıma açılan projenin Kırgızistan bölümü, dağlık araziye denk gelmekte bu da maliyetleri yükseltmektedir.

Kırgızistan'ın 2015 yılında Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) üye olmasıyla[281] Çin ile ticaretin azalacağı endişesi yaşansa da Kırgızistan Çin tarafından yapılacak yatırımları, özellikle Bir Kuşak Bir Yol Projesi ile gerçekleştirilecek büyük finansal kaynaklar gerektirecek alt yapı yatırımlarını önemsemeye devam etmiştir. Ayrıca Kırgızistan'da iş yapan Çinli iş adamları da Kırgızistan'da faaliyetlerini artırıp derinleştirerek AEB pazarına da girme imkanını yakalayacaklarını fark etmişlerdir.[282] Ayrıca 17 Mayıs 2018'de AEB ve Çin Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalamıştır.[283]

Diğer Orta Asya ülkeleri gibi Kırgızistan da KYG projesinin merkezinde yer alan ülkelerin başında gelmektedir. KYG projesi ile Çin-Kırgızistan ilişkilerinin de derinliği artmış; Çin Kırgızistan'daki yabancı yatırımların ana kaynağı haline gelmiştir. Bu nedenle gelecek yıllarda da ekonomik ilişkilerin ve Kırgızistan'daki Çin yatırımlarının daha da artacağını öngörmek mümkündür.

3.5.3.Kırgız Toplumunun Çin ile İlişkilere Yaklaşımı

Çin'in Kırgızistan'da yaptığı yatırımlar siyasi elitler tarafından kabul görüp teşvik edilse de, toplumsal düzeyde kabul görmemekte, iyi niyetli bulunmamakta ve sıklıkla protesto edilmektedir. Sınır uyuşmazlıklarında ortaya konan çözümü, ülke topraklarının Çin'e bırakılması olarak gören ve tepki gösteren Kırgız halkı, Çin'in ülkedeki yatırımlarına ve ekonomik faaliyetlerine de benzer şekilde tepkiyle yaklaşmaktadır. Örneğin 17 Ocak 2019'da başkent Bişkek'te Çin'in Kırgızistan üzerindeki etkisinin gittikçe artmasına karşı protestolar düzenlenmiştir. Protestolara katılan Kırgızların başlıca talepleri Çin'den gelmiş yasa dışı göçmenlerin sınır dışı

[281] Euroasian Economic Comission (EEC) web sitesi, "Kyrgyzstan acceded to the Eurasian Economic Union", 12 Ağustos 2015, http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/12-08-2015-1.aspx Erişim Tarihi: 20 Haziran 2021
[282] Taldybayeva, a.y.
[283] EEC web sitesi, "Agreement signed on trade and economic cooperation between EAEU and PRC", 17 Mayıs 2018, http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/pages/17-05-2018-5.aspx Erişim Tarihi: 20 Haziran 2021

edilmesi, Kırgızların Çin vatandaşlarıyla evlenmesinin yasaklanması ve Kırgızistan'ın Çin'e olan borcunun azaltılması olmuştur. Gösterilere polis müdahale etmiş ve çok sayıda Kırgız gözaltına alınmıştır.[284]

2020 yılı Şubat ayında da Kırgızistan'ın Naryn bölgesine yakın Ar-Bashi köyü civarında benzer taleplere protestolar patlak vermiştir. Protestocular bu kez de Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'ın 2019 yılında Kırgızistan'a gerçekleştirdiği resmi ziyarette görüşülerek yapılması kararlaştırılan 275 milyon dolar bütçeli lojistik merkezi projesinin iptal edilmesi talebiyle sokağa çıkmışlardır. Kırgızistan'ın kuzeydoğusunda, Çin sınırına giden ana yol üzerinde olacak şekilde küçük işletmecilere ve üreticilere bir dizi ticari avantaj sağlanacak bir alan olarak tasarlanan lojistik merkezini Kırgız halkı Çin'e daha fazla ayrıcalık tanınmaması talebiyle protesto etmiştir.[285] Nitekim Naryn Serbest Ekonomik Bölge yöneticisi Artur Baiterekov, yaptığı açıklama ile projenin rafa kaldırıldığını duyurmuştur. Gerekçe olarak ise protestoların getirdiği şartlar altında uzun dönemli verimli bir çalışma ortamı kurmanın mümkün görülmediği söylenmiştir.[286]

Her ne kadar yabancı yatırımların ve finanse edilen altyapı projelerinin, işsizlik dolayısıyla başka ülkelere göç etmek durumunda kalan Kırgız halkına fayda sağlayabilecek avantajları da bulunsa da, Çin'e ve Çinlilere karşı duyulan fobi haline gelmiş (*Sinophobic*) yaklaşımları dolayısıyla KYG projesi kapsamındaki yatırımların tamamlanıp tamamlanamayacağı da tartışılır olmuştur. Kırgızistan'la yaşanan sınır sorununun da Kırgız toprağı olarak görülen tartışmalı bölgelerin çoğunun Çin'e bırakılmasıyla çözülmesinden ve ülkenin Çin'e olan borcunun her yıl daha da rahatsız olan toplumsal muhalefet, Çin ile yapılacak ortak girişimlerin bir Çin istilası doğuracağından endişe etmektedir. Ayrıca yatırımları ve ekonomik faaliyetleri için çoğu ülkede toprak kiralama yoluna giden Çin'in Kırgızistan'da da sınır bölgelerinde

[284] Reuters, "Kyrgyz police disperse anti-Chinese rally", 17 Ocak 2019, https://www.reuters.com/article/us-kyrgyzstan-protests-china-idUSKCN1PB1LJ , Erişim Tarihi: 19 Haziran 2021

[285] RFE/RL, "Hundreds Join Protests Against Chinese Investment In Kyrgyzstan", 17 Şubat 2020, https://www.rferl.org/a/30439686.html , Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2021

[286] Catherine Putz, "Kyrgyz-Chinese Joint Venture Scrapped After Protests", The Diplomat, 20 Şubat 2020, https://thediplomat.com/2020/02/kyrgyz-chinese-joint-venture-scrapped-after-protests/ Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2021

toprak kiralamak istemesi kamuoyunun tepkisini çeken faaliyetlerden biridir. 2020'de gerçekleştirilen protestolara katılan Kırgızistan vatandaşı Alybek Musaev, verdiği bir röportajda, "Çin'e 49 yıllığına arazi kiralamak demek, o toprağı Çin'e vermek anlamına gelir. Çin-Kırgızistan işbirliği, sadece ülkedeki yolsuzluklarla anılan sermayedarların işine gelmektedir" sözleriyle, muhalif Kırgızların iki ülke ilişkilerini nasıl gördüğünü özetlemiştir.[287]

3.6.Tacikistan-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıklarının Çözülmesi

Tacikistan[288], Orta Asya'da 143 bin 100 km²'lik bir alan kaplayan; güneyde Afganistan, batıda Özbekistan, kuzeyde Kırgızistan ve doğuda Çin ile komşu olan; 9,5 milyon nüfuslu ve 8,2 milyar dolarlık GSYİH'ye sahip, deniz bağlantısı olmayan ve büyük ölçüde dağlık coğrafyada yer alan bir ülkedir. Bağımsızlığın ardından önemli ölçüde ekonomik sıkıntılar yaşamış olan Tacikistan, yoksulluğu azaltmada ve ekonomik büyümede ciddi bir yol kat etmiş ve 2000 yılında %83 olan yoksulluk oranını 2019'a gelindiğinde %26,3'e geriletebilmiştir. Son on yılda yıllık ortalama %7 büyüme gerçekleştiren ülkenin ekonomisi halen kırılgan, özel sektörü ise oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte istihdam alanı da nüfusa yetecek oranda gelişmemiştir. Rakamsal olmayan yoksulluk ölçütlerinde de özellikle kırsal bölgelerde halen sıkıntılar görülmektedir. Örneğin kırsalda yaşayan nüfusun sadece %36'sı temiz içme suyuna erişebilmektedir. Son dönemde COVID-19 salgını da sosyal ve ekonomik koşullara zarar vermiştir.[289]

Tacikistan, SSCB'nin dağılmasının ardından 9 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. 4 Ocak 1992'de Çin ile diplomatik düzeyde ilişkiler başlamıştır. İki ülke arasında ekonomi, güvenlik ve uluslararası politika alanlarındaki işbirliği de

[287] Aizat Shailoobek kyzy, "Is anti-Chinese sentiment in Kyrgyzstan strong enough to freeze a key Belt and Road Initiative project?", 5 Ağustos 2021, https://globalvoices.org/2021/08/05/is-anti-chinese-sentiment-in-kyrgyzstan-strong-enough-to-freeze-a-key-belt-and-road-initiative-project/ Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2021

[288] Resmi adı Tacikistan Cumhuriyeti olan devlet çalışma boyunca Tacikistan olarak anılacaktır.

[289] Dünya Bankası, "Tacikistan", https://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/overview#1 Erişim Tarihi: 12 Aralık 2021

gelişerek devam etmektedir. KYG projesi Kazakistan'da ilan edilmiş olsa da Tacikistan KYG projesi için Çin'le anlaşma imzalayan ilk devlet olmuştur.

Diğer Orta Asya ülkelerinde de görüldüğü gibi Tacikistan için de Çin, bağımsızlığının ardından en çok borç aldığı, alt yapı yatırımlarında en çok finansman desteği sağlayan ülkelerin başında gelmektedir. Ülkenin dış borcunun yaklaşık olarak yarısını Çin'e olan borcu oluşturmaktadır.[290] Tacikistan'ın Çin ile ilişkilerinde sıkıntılar da bulunmaktadır. Çin'e karşı en çok borcu olan ülkelerden biri olan Tacikistan, borçlarının bir kısmının silinmesi karşılığında Pamir Dağları bölgesinde 1158 km'lik alanı Çin'e devretmiştir.[291]

3.6.1.Tacikistan-Çin Sınır Uyuşmazlığı Çözümü

1884'te Çin'deki Qing Hanedanlığı ile Çarlık Rusyası arasında imzalanan sınır anlaşmasında Pamir Dağlarının doğusundaki sınırın nereden geçtiği net tarif edilmiş değildi. Bu belirsizlik SSCB döneminde de sürmüştür. Tacikistan bağımsızlığını ilan ettiğinde SSCB ve Çin'in çözemediği, toplamda yaklaşık 28 bin 500 km²'lik bir alanı içeren üç sınır uyuşmazlığı bulunan bölgeyi miras almıştır.[292]

Üç uyuşmazlık bölgesi içinde en büyük olanı 28 bin km² genişliğinde Pamir Dağları bölgesindeki uyuşmazlık idi. Markansu Nehri (226 km²) ve Karazak Geçişi (186 km²) bölgelerindeki tartışmalı topraklar toplamda 400 km² civarındaydı. Bu iki küçük bölgedeki toprak uyuşmazlığı 1999 yılı Ağustos ayında iki ülke arasında imzalanan sınır anlaşması ile çözülmüştür. Markansu Nehri bölgesinde uyuşmazlık yaşanan topraklar, yüzde 32'si Tacikistan'da yüzde 68'i Çin'de kalacak şekilde bölünmüştür. Çin, Karazak geçiş bölgesindeki taleplerinden vazgeçmiş; bu bölgedeki tartışmalı topraklar tamamen Tacikistan'da kalmıştır.[293]

---

[290] Emre Yıldırım, "Tacikistan'da Çin Nüfuzu", 2 Ekim 2020, https://insamer.com/tr/tacikistanda-cin-nufuzu_3355.html , Erişim Tarihi: 12 Aralık 2021

[291] **Ibid.**

[292] Alexander Sodiqov, "Tajikistan Cedes Disputed Land to China", **Eurasia Daily Monitor**, Cilt: 8, Sayı: 16, 2011, s. 1.

[293] Assel Bitabarova, "Contested Views of Contested Territories: How Tajik Society Views the Tajik-Chinese Border Settlement", **Eurasia Border Review**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2015, s. 71.

Bu iki küçük bölgedeki sınır belirsizliğinde Tacikistan'ın çok daha sağlam argümanları bulunmaktaydı. Pamir Dağları bölgesinde yer alan sınır uyuşmazlığında ise daha önce imzalanmış olan Kashgar Antlaşması (Rus kaynaklarda Novormagelanskii Protokolü olarak geçmektedir) Tacikistan'ın lehine değildi ve Çin'in Tacikistan topraklarının beşte birine denk gelecek kadar geniş bir alanda talepte bulmasının ana argümanı da bu protokole dayanıyordu.[294]

Sınır uyuşmazlığının yaşandığı üçüncü bölge, Dağlık Badahşan Özerk Bölgesi (*Gorno Badakhshan Autonomous Region*), Tacikistan'ın doğusunda Pamir Dağlarında yer alan özerk bir bölgedir. Bu bölge, yüzölçümü itibariyle Tacikistan topraklarının yüzde 45'ini oluştursa da bölgenin zor coğrafi koşulları nedeniyle nüfusun ancak yüzde 3'ü burada yaşamaktadır. Bu bölgedeki uyuşmazlıkta Ruslar ve Qing Hanedanlığı arasında güney sınırı belirlenirken büyük ölçüde Rus-İngiliz emperyal yarışının etkisinde kalındığı da akılda tutulmalıdır. Bu yıllarda Pamir Dağları Rus İmparatorluğu ve Büyük Britanya İmparatorluğu arasındaki rekabetin çekişme alanı haline gelmiştir. Britanya, Rusya'nın güneye doğru uzanarak güçlenmesini engellemek için Çin'in ve Afganistan'ın Pamir dağlarının güney ve doğu bölgelerinde etkin olmalarını istiyordu.[295] Bunun farkında olan Rusya, bir yetkili görevlendirmiş ve bu kişi Çinli mevkidaşı ile saha çalışması için bölgeye gelmiştir. Sonuç olarak bir sonraki yıl St. Petersburg Antlaşmasının yan protokolü olarak Kashgar Antlaşması imzalanmış ve Rus-Çin sınırının güney bölümü belirlenmiştir. Antlaşmayla Mal'tabar Nehri iki imparatorluk arasındaki doğal sınır olarak belirlendi. Fakat bu arada Pamir Dağları'nın doğu bölümünde hiçbir devlete ait olmayan bir bölge (*no-man's land*) kalmıştır ve Çinli haritalarda bu bölgedeki Çin-Rus (günümüzde Çin-Tacik sınırına denk gelmektedir) sınırı belirsiz kalmıştır. Bu dönemde, kimseye ait olmayan bu bölge *de facto* sınır işlevi görmüştür. Ayrıca Sovyetler Birliği yıllarında Çin'de basılan haritalar incelendiğinde farklı çizimlerin

[294] Sodiqov, **a.y.**
[295] John W. Garver, "The Sino-Soviet Territorial Dispute in the Pamir Mountains Region", **The China Quarterly**, Cilt: 85, 1981, s. 113.

olduğu, yani Çin'in Pamir Dağları Bölgesindeki taleplerinin değişiklik gösterdiği görülmektedir.[296]

Duşanbe, 19'uncu yüzyılda imparatorluklar arasında yapılan anlaşmalara karşın tarafların tartışmalı bölgeleri paylaşırken bölgenin ekonomik kalkınma koşullarının gözetilmesini savunuyordu. Bu nedenle bu bölgedeki uyuşmazlık, diğer iki küçük alandan oluşan uyuşmazlıkların çözüldüğü 1999'da çözülememiştir. Devam eden müzakereler 2002 yılında tamamlanmıştır. Aynı yıl iki ülke ek bir sınır anlaşması imzalayarak tüm sınır sorunlarını tamamen çözdüklerini ilan etmiştir. Tacikistan'ın 1122 km²'lik alanı Çin'e bıraktığını belirten ek antlaşma, 17 Mayıs 2002 tarihinde Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahmon'un Çin'e yaptığı resmi ziyarette imzalanmıştır.[297] Bu alan, Çin'in talep ettiği toprakların yüzde 4'üne denk gelmekteydi. Çin, bu anlaşmayı Tacikistan'la olan sınır sorununu tamamen ortadan kaldıran anlaşma olarak görmüştür. Fakat anlaşma, imzalanmasının hemen ardından Tacikistan'da parlamento onayına sunulmamıştır. Bunun nedeni olarak da 1999'da Kırgızistan'da Çin'e toprak bırakılmasından sonra meydana gelen toplumsal protestoların Tacik liderliğinde bir çekince yaratması gösterilmektedir.[298]

3.6.1.1.Toprak Paylaşımına Dair Eleştiriler ve Endişeler

Sınır antlaşması meclise getirildiğinde, Tacik Parlamentosu alt meclisi (*Majlisi namoyandagon*) 12 Ocak 2011 tarihinde Tacikistan yüzölçümünün yüzde 0,8'ine denk gelen Pamir Dağları bölgesindeki 1122 km²'lik bölgenin Çin'e bırakılmasını onaylamıştır. Öte yandan, antlaşma Tacikistan Ulusal Meclisine (*Majlisi Oli*) geldiğinde beklenenin çok ötesinde tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur. İslami Diriliş Partisi (*Islamic Revival Party, IRPT*) lideri Muhiddin Kabiri, anlaşmayı şiddetle eleştirmiş, bir zafer değil; yenilgi olduğunu söylemiştir. Anlaşmanın Tacikistan anayasasına aykırı olacak şekilde Tacik devletinin bölünmezliğini ihlal ettiğini savunmuştur. Buna karşın Komünist Parti lideri Shodi Shabdolov,

[296] Bitabarova, **a.y.**, s. 69.
[297] **A.y.**, s. 72.
[298] Sodiqov, **a.y.**

anlaşmadan memnuniyetini ifade etmekle birlikte, sürecin şeffaf yönetilmemesine dair eleştirilerde bulunmuştur. Tacikistan Dışişleri Bakanı Khamrokhon Zarifi ise sınır anlaşmasını Tacik diplomasisinin büyük bir zaferi olarak tanımlamış, Çin'in daha önce Tacikistan topraklarının yüzde 20'sini talep ettiğini hatırlatmıştır. Gerçekten de Çin'e verilen toprakların tam olarak neresi olduğu, nüfus barındıran bölge olup olmadığı, yaşayan nüfus var ise kaç kişinin yaşadığı net değildir.[299]

Tacikistan-Çin sınır belirleme komisyonunda da görev almış olan Tacik akademisyen Rahim Masov, Çin'e bırakılan Tacik topraklarının önemli yerler olduğunu, Pekin'in de Tacikistan'dan aldığı toprakların önemi hakkında net bilgiye sahip olduğunu iddia etmektedir. Tacik uzmanlar ve yer bilimciler de Çin'e bırakılan topraklarda yer alan Sarikul Vadisi bölgesinin başta altın olmak üzere, uranyum, nikel, civa gibi madenlerce zengin bir alan olduğunu, tuz ve su rezervlerinin de bulunduğunu ifade etmektedirler. Muhiddin Kabiri de bu bölgenin Çin için herhangi bir toprak parçası olmadığını ve jeopolitik önem arz ettiğini ifade etmiştir.[300]

2011 yılı Mart ayında sınır anlaşmasının meclis gündemine gelmesinden kısa bir süre sonra da Tacikistan'ın Çin'e tarım için toprak kiralaması konusu gündeme gelmiş ve tepki çekmiştir. Tacik liderliği, Çin'e ülkenin güneyindeki Khatlon şehrinin Kumsangir ve Bokhtar bölgelerinde 2000 hektarlık alanı kiraya vermiş ve Çinli çiftçiler buraya gelerek tarım yapmaya başlamışlardır. Tacik halkı, içinde yaşadığı zor ekonomik koşullar ve ülkedeki işsizlik dolayısıyla bu kararı tepkiyle karşılamıştır. Çoğu Tacik vatandaşı iş bulup çalışmak için başta Rusya olmak üzere başka ülkelere gitmek durumunda kalırken toprakların işlenmek üzere Çinli işçilere verilmesi kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Tacik hükümeti, kiralama anlaşmasının koşulları hakkında da kamuoyu ile net bilgi paylaşmamıştır.[301]

Buna karşılık Çin Dışişleri Sözcüsü, Tacikistan'la yapılan kiralama anlaşmasının tarım alanında her iki ülkeye de fayda sağlayacak bir işbirliği olduğunu söylemiştir.

---

[299] BBC News, "Tajikistan Cedes Land to China", 13 January 2011, https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-12180567 Erişim Tarihi: 13 Mart 2022.
[300] Sodiqov, **a.y.**, s. 1.
[301] Bruce Pannier, "Tajikistan Agrees To Allow Chinese Farmers To Till Land", RFE/RL, 27 Ocak 2011, https://www.rferl.org/a/tajikistan_china/2289623.html Erişim Tarihi: 20 Mart 2021

Benzer şekilde Tacik hükümeti de Çin'in tarımdaki uzmanlığından faydalanmanın ülkedeki verimliliği artıracağını ve ülkenin dörtte üçünü oluşturan kırsal nüfusun refahını artıracağını ifade etmiştir. Hatta bunu daha ileri götürerek ülkenin gıda güvenliği açısından önemli olduğunu söyleyen siyasiler de olmuştur. Diğer yandan Tacik hükümeti, toprak kiralama anlaşmalarının finansal detaylarını açıklamamaktadır.[302] Çin her ne kadar Tacik topraklarında genişlemeye dair bir hırsı olmadığını ifade etse de, iki ülke liderliği arasında yapılan anlaşmaların şeffaflıktan uzak olması, alınan kararların kamuoyuyla net olarak paylaşılmaması, bu kararlarla ülke çıkarlarına ne derece uygun hareket edilip edilmediğinin değerlendirilmesinin önünü tıkamaktadır. Tarihsel olarak Çin gibi büyük imparatorlukların komşu topraklara doğru genişleyerek güç kazanma politikası izlemesi, Tacik halkının tedirginlik yaşamasının zeminini oluşturmaktadır. Sonuç olarak da kamuoyunun desteğini almadan, toplumu dışlayarak atılan bu adımlar Tacik toplumunun olumsuz Çin algısını daha da beslemektedir.

3.6.2.Tacikistan-Çin Güvenlik İlişkileri

Tacikistan-Çin ilişkilerine güvenlik açısından bakıldığında Çin'in kendi önceliklerini Duşanbe'nin öncelikleriyle örtüştürebilmeyi başardığı görülmektedir. Tacikistan için komşusu Afganistan'da yaşanan çatışmalar ve radikal İslami grupların varlığı güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Bu tehdit, ülke içerisinde yaşanmasa da Tacikistan yönetiminin terörü ve aşırıcılığı bir güvenlik tehdidi olarak tanımlaması, Çin'in ŞİÖ'nün de merkezine koyduğu "üç düşman" yaklaşımını benimsediğini göstermektedir. Güvenlik alanındaki işbirliği çerçevesinde Çin'in Tacikistan'a daha gelişmiş teçhizat, daha eğitimli personel sağlama gibi katkıları olmaktadır. İki ülkenin güvenlik alanındaki işbirliği de asimetriktir. Teknoloji, istihbarat gibi konularda da Tacikistan Çin'e bağımlı hale gelmektedir.[303] İki ülke

[302] Roman Kozhevnikov Bustonkala, "Tajik Land Deal Extends China's Reach in Central Asia", Reuters, 25 Mart 2011, https://www.reuters.com/article/us-tajikistan-china-land-idUSTRE72O1RP20110325 Erişim Tarihi: 12 Mart 2021

[303] Jeffrey Reeves, **Chinese Foreign Relations with Weak States: Asymmetrical Economic Power and Insecurity**, New York, Routledge, 2016, s. 79.

arasında güvenlik alanındaki işbirliğinin stratejik ortaklık belgesi imzaladıkları 2013'ten bu yana arttığı görülmektedir.

Çin'in bölgedeki ve özellikle Tacikistan'daki etkisinin güvenlik kaygılarından kaynaklanan askeri bir boyutu da bulunmaktadır. Aslında Çin, Orta Asya bölgesinde güvenlik harcamalarını artırarak Afganistan, Pakistan ve Tacikistan ile sınırları boyunca güvenli tampon bölgeler oluşturmaya çalışmaktadır. Çin, bölgedeki radikal İslamcılıktan ortaya çıkan ve Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ni istikrarsızlaştırmaya yol açabilecek tehdide karşı temkinli davranmaktadır.[304]

Tacikistan'ın Çin ile askeri alanda olan işbirliği hem ikili düzeyde hem de ŞİÖ üzerinden gelişmektedir. Çin, Tacikistan'ın Afganistan sınırındaki savunma kapasitesini artırmaya destek olmuş, burada sınır karakolları inşa etmiştir.[305] Çin de Tacikistan'ın doğusunda, Afgan sınırına yakın bölgelerde Sincan bölgesine sıçrama ihtimali olan bir istikrarsızlık doğmaması adına askeri karakollar kurmuştur.[306] İki ülke 2016 yılında ortak bir tatbikat düzenlemiştir. Bu beklenmedik adımlar, Rusya'nın da dikkatini çekmiştir.[307] Rusya'nın ülkesi sınırları dışında yer alan en büyük askeri üssü Tacikistan'da Afganistan sınırına yakın bir bölgede yer almaktadır.[308]

20-24 Ekim 2016'da, Tacikistan Ulusal Ordusu ve Çin Halk Kurtuluş Ordusu'ndan (ÇHKO) 10.000 askeri personelden oluşan birleşik bir güç, Tacikistan'ın Afganistan sınırındaki Ishkoshim bölgesinde beş günlük bir terörle mücadele tatbikatı düzenledi.[309]

---

[304] Fuad Shahbazov, "China's Long March into Central Asia: How Beijing Expands Military Influence in Tajikistan", 21 Şubat 2017, http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13429-china%E2%80%99s- Erişim Tarihi: 13 Aralık 2021

[305] **A. y.**

[306] Amy Mackinnon, "Central Asia Braces for Fallout of U.S. Pullout From Afghanistan", Foreign Policy, 16 Temmuz 2021, https://foreignpolicy.com/2021/07/16/central-asia-us-afghanistan-withdrawal-impact/ Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021

[307] Shahbazov, **a. y.**

[308] Amy Mackinnon, "Central Asia Braces for Fallout of U.S. Pullout From Afghanistan", 16 Temmuz 2021, https://foreignpolicy.com/2021/07/16/central-asia-us-afghanistan-withdrawal-impact/ Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021

[309] Shahbazov, **a. y.**

ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından Afganistan kaynaklı güvenlik kaygıları artmış; 2021 Ekim ayında Çin ve Tacikistan, Çin'in Tacikistan-Afganistan sınırında Gorno-Badakhshan Özerk Bölgesi'ndeki İshkashim şehrinde yeni karakollar kurması konusunda uzlaşmışlardır. Burada Çinli personelin bulunmayacağı açıklansa da, uzmanlar bu girişimi Çin'in kendi sınırları dışındaki güvenlik konularında aktif rol alma konusundaki istekliliğinin bir göstergesi olarak yorumlamışlardır.[310]

Çin, Tacikistan'da güvenlik kuvvetleri bulunan tek ülke de değildir. 2021 Eylül ayında ABD de Ayvaz (*Ayvoj*) bölgesinde bir karakol kuracağını açıklamıştır. Bu karakol kurulduğunda ABD'nin Tacikistan'da 2002'den beri kurduğu 13'üncü karakol olacaktır.[311] Benzer şekilde Rusya da Afganistan-Tacikistan sınırında Tacikistan tarafından inşa edilecek karakola 1,1 milyon dolarlık finansal destek sağlayacağını duyurmuştur.[312] ABD Tacikistan'daki askeri varlığını Afganistan'daki güvenlik sorunlarına dayandırırken; Çin için Tacikistan'ın güvenliği Çin'in bölgedeki altyapı, enerji ve ticaret yatırımları dolayısıyla daha da önemlidir.[313]

ABD'nin çekilmesinin ardından 2021 yılı Ekim ayında Tacikistan-Afganistan sınırında geniş ölçekli tatbikat düzenlemiştir.[314] Ayrıca Rusya da ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ile oluşan istikrarsızlığın, bir tampon bölge olarak gördüğü ve istikrarın korunmasından yana olduğu Orta Asya devletlerinde bir güvenlik tehdidi yaratmaması için adımlar atmaktadır. Rusya'nın kendi sınırları dışındaki en büyük askeri üssü Tacikistan'da bulunmaktadır. 2021 yılı Aralık ayında da bu askeri

[310] Catherine Putz, "China's Security Infrastructure Continues to Grow in Tajikistan", 27 Ekim 2021, https://thediplomat.com/2021/10/chinas-security-infrastructure-continues-to-grow-in-tajikistan/ Erişim Tarihi: 13 Ocak 2022

[311] ABD Tacikistan Büyükelçiliğinden yapılan açıklama, "U.S. Embassy to Support a New Border Guard Detachment at Ayvoj, along the Tajik-Afghan-Uzbek Border", 1 Eylül 2021, https://tj.usembassy.gov/u-s-embassy-to-support-a-new-border-guard-detachment-at-ayvaj-along-the-tajik-afghan-uzbek-border/ Erişim Tarihi: 19 Ocak 2022

[312] Reuters, "Russia to Finance New Tajik-Afghan Border Outpost", 12 Ağustos 2021, https://www.reuters.com/world/asia-pacific/russia-finance-new-tajik-afghan-border-outpost-report-2021-08-12/ Erişim Tarihi: 19 Ocak 2022

[313] Linda Lew, "Why China is Funding a Base in Tajikistan", SCMP, 7 Kasım 2021, https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3155133/why-china-funding-base-tajikistan Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022

[314] Reuters, "Russia-led Bloc Concludes Drills Near Afghan Border to Boost Tajik Security", 24 Ekim 2021, https://www.reuters.com/world/asia-pacific/russia-led-bloc-concludes-drills-near-afghan-border-boost-tajik-security-2021-10-23/ Erişim Tarihi: 18 Ocak 2022

üssüne 30 yeni tank gönderilmiştir ve bölgede Afganistan kaynaklı bir istikrarsızlık oluşmasına karşı Rusya da teyakkuz halindedir.[315]

Çin için Afganistan kaynaklı oluşacak bir istikrarsızlık; bölgede her zaman ön planda tuttuğu iki güvenlik konusunda tehdit yaratma potansiyeli taşımaktadır. Bunlardan birincisi, Afganistan'daki İslami terörün Çin'in Sincan bölgesine sıçraması ihtimali, ikincisi ise güvenliğe karşı oluşacak tehditlerin Çin'in büyük yatırımlar yaptığı KYG projesine zarar vermesidir.[316]

3.6.3.Tacikistan-Çin Ekonomik İlişkileri

Tacikistan, Orta Asya'daki devletler arasında en zayıf ekonomiye sahip olanlardan biridir. Beş yıl boyunca iç savaş yaşayan Tacikistan'da kurumsallaşmamış devlet yapısı ve zayıf ekonomi, halen sosyal tansiyonun stabil hale gelmemesinin başlıca nedenidir.[317] Pozitif büyüme rakamları sağlandığı görülse de yoksulluk giderek artmakta ve toplumun zengin ve yoksul kesimleri arasındaki makas da git gide açılmaktadır.[318]

Çin ve Tacikistan arasındaki ekonomik bağlar ilişkilerin kurulduğu ilk günden bu yana güçlenerek devam etmiştir. Büyük ölçüde altyapı yatırımları için sağlanan kredilerle gelişen ilişkilerde Çin, Tacikistan'ın en büyük ticaret ortağı ve en büyük doğrudan yabancı yatırım kaynağı haline gelmiştir.[319] Tacik uzmanlar, Çin ile sınır uyuşmazlığının tamamen çözülmesinin iki ülke arasındaki iş birliğinin daha da geliştirilmesi için önemli bir yol açtığını değerlendirmektedir.[320]

---

[315] Reuters, "Russia Sends New Tanks to Base in Tajikistan, Practices Missile Defence", 6 Aralık 2021, https://www.reuters.com/world/russia-sends-new-tanks-base-tajikistan-practices-missile-defence-2021-12-06/ Erişim Tarihi: 21 Ocak 2022

[316] Brendan Scott, "China to Build Tajik Police Base to Secure Afghan Border", 28 Ekim 2021, Bloomberg, https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-10-28/china-to-build-tajik-police-base-to-secure-porous-afghan-border Erişim Tarihi: 13 Ocak 2022

[317] Jeffrey Reeves, **Chinese Foreign Relations with Weak States: Asymmetrical Economic Power and Insecurity**, New York, Routledge, 2016, s. 74.

[318] Hooman Peimani, **Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus**, Oxford, Greenwood Publishing Group, 2009, s. 35.

[319] Dezan Shira, **China's Neighbors: Who Is Influencing China and Who China Is Influencing in the New Emerging Asia**, 3. Baskı, Londra, Springer, 2012, s. 75.

[320] Sodiqov, **a. y.**

Çin'in Tacikistan'daki doğrudan yatırımlarının çoğu Tacikistan'ın enerji sektörünün geliştirilmesi, başta alüminyum işleme olmak üzere işleme tesislerinin geliştirilmesi, ulaşım ve taşımacılık altyapısının geliştirilmesi, gaz boru hatlarının inşası gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Çin'in yatırım yapmayı tercih ettiği alanlar incelendiğinde, Tacikistan için bağımlılık ilişkisi yaratan gücünün kaynağı da anlaşılmaktadır. Çin'in yatırımları, Tacikistan'ın kalkınmasından çok Çin'in çıkarlarına destek olacak şekilde planlanmaktadır. Giderek artan enerji ihtiyacını karşılayabilmek adına enerji sektörüne, ticaretini artırabilmek adına ulaştırma ve altyapı yatırımlarına öncelik vermektedir.[321] Sonuç olarak da Çin'in yatırımları Tacikistan'ın GSYİH'sinin yükselişine katkı sunsa da yoksulluğun, işsizliğin azaltılması gibi Tacikistan'ın kalkınmasına yönelik olmadığı görülmektedir.[322]

Çin, Tacikistan'dan ülkenin iki ana ihracat ürünü olan işlenmemiş alüminyum ve pamuk almaktadır.[323] Ayrıca Tacikistan inşaat ve madencilik sektöründe Çin ana aktör haline gelmiştir. Çin tarafından finanse edilen ve yapılan projelerin bazılarına Duşanbe-Khujand anayolu, Shahristan geçişindeki kuzey-güney tüneli, Tacikistan ve Kırgızistan'ı birbirine bağlayan yol, Tacikistan-Özbekistan yolu örnektir. *China Road and Bridge Corporation* (CRBC) Çin ve Tacikistan'ı doğrudan bağlayacak Duşanbe-Kulma geçiş yolunu yapmaktadır.[324]

Tacikistan'ın en büyük ticaret ortağı haline gelmesi sebebiyle Çin ülkenin üretim yapısında ve iç istikrarında gittikçe artan bir önem kazanmıştır. Çin'in Tacikistan'a ihracatı genellikle işlenmiş sanayi ürünleri olmakta, Çin'in üretim kapasitesinden gelen rekabet gücü karşısında Tacikistan'da yerel üreticilerin tekstil

[321] Elzbeita Maria Pron, "China's Energy Diplomacy via the Shangai Cooperation Organisation", **Energy Security and Sustainable Economic Growth in China,** Ed. by Shujie Yao, Maria Jesus Herrerias Talamantes, Londra, Palgrave Macmillan, 2014, s. 59.
[322] Graeme P. Herd, "The 'Battle of Ideas, Concepts, and Geopolitical Projects' in Central Asia: Implications for Russo-Chinese Relations", **Shifting Priorities in Russia's Foreign and Security Policy,** Ed. by Roger Kanet and Rémi Piet, Surrey, Ashgate Publishing, 2014, s. 192.
[323] Jeffrey Reeves, **Chinese Foreign Relations with Weak States: Asymmetrical Economic Power and Insecurity**, New York, Routledge, 2016, s. 75.
[324] Mark Vinson, "Road Projects in Tajikistan Impact Its Strategic Geography", Eurasia Daily Monitor, Cilt: 9, 5 Kasım 2012, https://jamestown.org/program/road-projects-in-tajikistan-impact-its-strategic-geography/ Erişim Tarihi: 13 Eylül 2021

gibi hafif sanayi kollarında bile Çin'le rekabet edebilmesi zorlaşmakta, bu da ülke ekonomisinde yapısal sıkıntılar yaratmaktadır.[325]

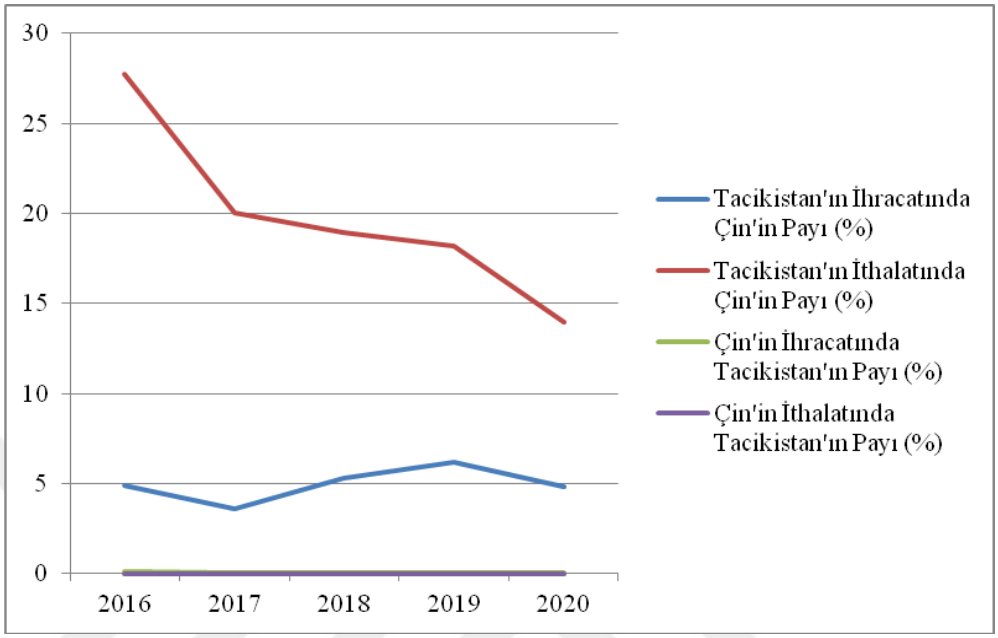

Grafik 4. Yıllara Göre Tacikistan-Çin Ticari İlişkileri

Tacikistan'ın iş gücündeki teknik bilgi ve beceri eksikliği de Çin'den Tacikistan'a gelen teknisyen, mühendis ve işçiler tarafından karşılanmaktadır. Çin'in Tacikistan'da yürüttüğü projelerin çoğunda özellikle teknik bilgi gereken noktalarda Çinli işgücünün istihdam edilmesi, projelerin Tacikistan iş gücünün teknik kapasitesini artırmaya katkı sunmamasını da beraberinde getirmektedir. Örneğin 2007'de Tacikistan'da çalışan Çinli işçilerin sayısı 30 bin civarında iken bu sayı 2014 yılında 82 bini bulmuştur.[326] Tacik liderlerin mühendislik ve teknik bilgi gerektiren diğer konularda ülkenin kapasitesini geliştirmek yerine Çinli firmalara ve Çinli işçilerin uzmanlığına bağımlı hale gelmeyi tercih eder hale gelmeleri toplumda hoş karşılanmamaktadır. Sonuç olarak ülke kalkınma için gerekli teknik beceriyi, iş gücü gelişimini sağlayamamaktadır.

[325] Oleg Salimov, "China Expands Influence in Tajikistan", The Central Asia-Caucasus Analyst, 1 Ekim 2014, http://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/13061-china-expands-influence-in-tajikistan.html Erişim Tarihi: 21 Ekim 2021

[326] Alexander Cooley, **Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia,** Oxford, Oxford University Press, 2012, s. 87.

Çin'in ve Tacikistan'ın siyasi elitleri arasında kurulan bağlar, iki ülkenin ekonomik ilişkileri derinleştikçe güçlenmiştir. Geleneksel olarak siyasi ve ekonomik konularda Moskova'yla etkileşim halinde olmaya alışık olan yöneticiler, gittikçe yüzlerini Pekin'e çevirmeye başlamışlardır. Cumhurbaşkanı Rahman, yaptığı bir açıklamada Çin'in uluslararası arenada Tacikistan'ın en önemli ortağı olduğunu ve Pekin'le uyumlu hareket etmenin Tacikistan'ın dış politikasının en önemli bileşenlerinden biri olduğunu ifade etmiştir. Cumhurbaşkanının Tacikistan-Çin ilişkilerine dair yaptığı konuşmalardan iki devletin geleceklerini birbirine bağlı olarak konumlandırdığı görülmektedir. Bunu yaparken Tacik toplumunun Çin'in ülkede gittikçe artan etkinliğine karşı tepkisini gözden kaçırdığını söylemek de yanlış olmayacaktır.[327]

3.7.Sonuç

SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya coğrafyasında oluşan yeni durumda Çin kendi çıkarları doğrultusunda politika üretebilmeyi ve bu bölgedeki komşularıyla ilişkilerini geliştirebilmeyi başarmıştır. Çin için enerji güvenliği, lojistik, ekonomi, sınır güvenliği gibi pek çok konuda kritik öneme sahip Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile ilişkilerini çok boyutlu şekilde geliştirmiş; projelerine ve çıkarlarını gerçekleştirmesine engel teşkil edebilecek sınır sorunlarını da müzakere ederek çözüme kavuşturmuştur.

Sınır sorunlarını çözmek, hele ki bunu sıcak çatışmaya vardırmadan başarılı bir şekilde yöneterek çözebilmek önemlidir. Bu sınırlar SSCB döneminde en çok silahlandırılan sınırlar haline gelmişken, 1980'li yıllarda sınırı korumanın artan maliyetinin SSCB üzerinde ekonomik yük oluşturması ile müzakerelere başlanması, çözümün temelini oluşturmuştur. Hali hazırda devam eden müzakere sürecinin olması, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsız hale gelen devletlerin bağımsızlığın ardından egemenlik alanını belirleme ihtiyacı, ekonomik zorluklar yaşanırken Çin gibi büyük bir komşunun finansal desteğini almayı gerekli görmeleri, zayıf ve

[327] Jeffrey Reeves, **Chinese Foreign Relations with Weak States: Asymmetrical Economic Power and Insecurity**, New York, Routledge, 2016, s. 78.

SSCB'ye bağımlı haldeki altyapı ve ulaşım imkanlarının geliştirilmesi için Çin'in finansal ve teknik desteğine olan ihtiyaçları sınır sorunlarının çözümünde Çin ile işbirliğine gitmelerinin en önemli nedenlerini oluşturmuştur. Bu nedenler, aynı zamanda Çin ile Orta Asya komşularının her biri arasında Hirschman'ın dikkat çektiği asimetrik karşılıklı bağımlılığın göstergelerine işaret etmektedir. Çin ise içeride sorun yaşadığı Sincan Uygur Özerk Bölgesine komşu ve bu bölgede yaşayan nüfusla etnik ve dini yakınlığı olan yeni bağımsız devletler ile bir güvenlik sorunu yaşamamak için en baştan temkinli yaklaşarak üç komşusunun da kendi güvenlik hassasiyetleriyle çelişmeyecek şekilde hareket etmelerini sağlamıştır. Ayrıca KYG projesinin hayata geçirilmesi için Orta Asya devletleri üzerinden Avrupa'ya doğru uzanan ulaşım hatları inşa edilmesi, bu hatların kurulması ve verimli bir şekilde işletilebilmesi için de bölgenin güvenlik riski taşımaması gerekliliği de Çin'in önem verdiği konuların başında gelmiştir.

Sınır sorunlarının çözümünde Çin'in talep ettiği toprakların bir kısmından vazgeçmesi dolayısıyla Çin'in uzlaşmacı tavır sergilediğini iddia edenler olduğu gibi; tartışmalı topraklar Çin sınırlarında değil, karşı taraftaki ülkelerin sınırları dahilinde olması dolayısıyla Çin'in kazançlı çıktığını iddia edenler de bulunmaktadır. Neticede sınır uyuşmazlıklarının çözümüyle Çin'in sınırları daralmamış, genişlemiştir; az ya da çok sınırlarına yeni toprak dahil eden taraf Çin'dir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN GÜNEY ASYA DEVLETLERİ İLE OLAN SINIR UYUŞMAZLIKLARI

4.1.Giriş

Çin, Güney Asya ülkelerinden Afganistan, Pakistan, Hindistan, Nepal, Bhutan, Myanmar, Laos ve Vietnam[328] ile sınır komşusudur.

Çin'in Asya'da en büyük rakibi olan Hindistan, aynı zamanda Çin'in bölgede en uzun sınırı paylaştığı ve sıcak çatışmaya en yakın sınır uyuşmazlığını yaşadığı ülkedir. Britanya'nın Asya'da sömürgeler elde ettiği dönemden kalan uyuşmazlıklar, iki yıl ara ile bağımsızlıklarını kazanan ÇHC ve Hindistan'a miras kalmış, sıcak çatışmalara sahne olmuş ve halen çözülememiştir. Hindistan'ın güç kapasitesi ile bölgedeki diğer devletler üzerindeki etkisi de büyüktür. Hindistan Çin sınırı boyunca yer alan devletler, Asya'nın iki büyük ülkesi arasına sıkışmış durumdadır ve bu büyük güçlerden birini tamamen göz ardı ederek diğeriyle ilişki kurmaları neredeyse imkansızdır. Yani her ne kadar Çin ile Nepal, Laos, Bhutan arasındaki ilişkilerde ilk bakışta yüksek derecede asimetrik bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi görülebileceği düşünülse de, bölgenin diğer etkin gücü Hindistan'ın bu küçük devletler üzerindeki etkisi, Çin'e sınırlılıklar getirmektedir.

[328] Çin, Vietnam ile kara sınırındaki sorunu çözmüş olup; Güney Çin Denizi'nde uyuşmazlık yaşamaktadır. Bu nedenle Vietnam ile olan sınır sorunu bir sonraki bölümde, GÇD'deki sınır uyuşmazlıkları başlığında incelenmiştir.

Harita 4. Çin'in Güney Asya Devletleri ile Olan Sınırları ve Uyuşmazlık Bölgeleri[329]

Bu devletlerden en kısa sınır 76 km ile Afganistan ile olan sınırıdır. Sınır, 1963 yılında belirlenmiş ve sonrasında da sorun yaşanmamıştır.[330] Bununla birlikte Çin, Afganistan ile olan ilişkilerinde hep temkinli davranmıştır. Afganistan'ın hem Soğuk Savaş döneminde hem sonrasında yaşadığı işgaller ve istikrarsızlık, aşırıcı dini hareketlerin varlığı Çin'de özellikle Sincan bölgesinde istikrarsızlık yaratma potansiyeli olarak görülerek bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu nedenle iki ülke ilişkilerinin gelişkin olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Afganistan'dan ABD'nin çekilmesinin ardından yönetime gelen Taliban, kendine en yakın müttefik

[329] CIA Factbook, https://www.cia.gov/the-world-factbook/maps/world-regional/Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022.

[330] Artemy M. Kalinovsky, "Sino-Afghani Border Relations", **Beijing's Power and China's Borders Twenty Neighbors in Asia**, Ed. by Bruce A. Elleman, Stephen Kotkin, Clive Schofield, New York, M. E. Sharpe, 2013, s. 16.

olarak Çin'i gördüğünü açıklamıştır.[331] Ayrıca KYG'ye de sıcak bakmaktadır. Fakat Afganistan'ın KYG'ye dahil edilmesiyle ilgili ciddi sorunlar devam etmektedir. Afganistan'daki güvenlik durumu Çin'in buna yatırım yapma kabiliyetini engelleyecektir. Siyasi istikrarsızlık, ulusötesi hedefler peşinde koşan militan İslamcı örgütlerin süregelen varlığı ve iki ülke arasında önceden var olan sosyal bağların göreceli zayıflığı Çinli politika yapıcıların ve yatırımcıların Afganistan konusunda tereddüt duymasını beraberinde getirmektedir.[332] İki ülke ilişkilerinin sınırlılığı dolayısıyla Afganistan, bu çalışmada ayrı bir başlık olarak incelenmemiştir.

Ayrı bir başlık olarak incelenmeyen bir diğer komşu ülke de Myanmar'dır. Çin ile Myanmar da yaklaşık 2 bin 200 km'lik bir sınırı paylaşmaktadır. Myanmar'ın hem Çin hem de Hindistan için jeopolitik önemi düşünüldüğünde iki ülke arasında güvenlik, enerji ve ekonomi alanlarında potansiyel bir rekabet alanı olduğu görülmektedir.[333] 1948'de bağımsızlığını kazandığında Burma, Büyük Britanya döneminden kalan tüm sınır sorunlarını da miras almıştır. Bazı haritalarda Burma'nın sınırları net bir şekilde belirtilmiş olsa da Çin ile olan sınırın sadece bir bölümü belirlenmişti ve fakat bu bölüm de Britanya döneminde eşitsiz anlaşmalarca oluşturulduğu gerekçesiyle Çin tarafından tamamen kabul edilmemiştir.[334] Myanmar, 4 Ocak 1961'de, bağımsızlığının 13'üncü yılında dev komşusu Çin ile sınırını belirlemiş; Myanmar ve Çin Başbakanları Çin-Burma Sınır Antlaşması ve Karşılıklı Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştır. Böylelikle Çin ve Myanmar arasındaki sınır uyuşmazlığı çözülmüştür ve Çin'in sınır uyuşmazlığını çözdüğü ilk ülke Myanmar olmuştur.[335] Fakat Kokang bölgesinde bulunan etnik ayrılıkçılar üzerinden Çin sınırında Myanmar ordusu ve Myanmar Ulusal Demokrasi Birliği (*Myanmar*

[331] Lucy Fisher, "Taliban Declare China Their Closest Ally", The Telegraph, 2 Eylül 2021, https://www.telegraph.co.uk/politics/2021/09/02/taliban-calls-china-principal-partner-international-community/ Erişim Tarihi: 11 Aralık 2021

[332] Magnus Marsden, "China, Afghanistan, and the Belt and Road Initiative: Diplomacy and Reality", The Diplomat, 15 Eylül 2021, https://thediplomat.com/2021/09/china-afghanistan-and-the-belt-and-road-initiative-diplomacy-and-reality/ Erişim Tarihi: 11 Aralık 2021

[333] Hong Zhao, "China and India: Competing For Good Relations with Myanmar", **The Journal of East Asian Affairs**, Cilt: 22, Sayı: 1, Spring/Summer 2008, s. 179.

[334] N. M. Ghatate, "The Sino-Burmese Border Settlement", **India Quarterly**, Cilt: 24, Sayı: 1, 1968, s. 17.

[335] Daphne E. Whittam, "The Sino-Burmese Boundary Treaty", **Pacific Affairs**, Cilt: 34, Sayı: 2, 1961, s. 174.

National Democratic Alliance) arasında yaşanan çatışmalar iki ülke arasındaki bağlar için tehdit yaratmıştır. On yıllar boyunca süren çatışmalar sadece ticaret ilişkilerini değil bölgenin ekonomik koşullarındaki gelişmeyi de tıkamıştır.[336]

Myanmar'ın konumu Hindistan'ın doğuya açılma politikası çerçevesinde özellikle enerji güvenliğini sağlamak ve Güneydoğu Asya'daki Çin etkisini dengelemek için merkezi bir önem taşımaktadır.[337] Bu konum Çin için de önemlidir. Coğrafi konumuyla birlikte düşünüldüğünde, Myanmar KYG projesi için önemli bir coğrafyada yer almaktadır. Bengal Körfezi, kritik öneme sahiptir.[338]

Çin tarafından KYG'nin bir parçası olarak Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru planlanmış ve bu projeyle Çin'in doğusunu Güney Asya'ya bağlamak amaçlanmıştır. Fakat Hindistan'ın proje konusunda isteksiz olması nedeniyle projenin güzergahı netleştirilememiştir.[339] Daha sonra gündeme gelen Çin-Myanmar Ekonomik Koridoru (ÇMEK) projesi için görüşmeler yapılmıştır. ÇMEK, Çin ve Myanmar'ı birbirine bağlayacak karayolları, demiryolları ve limanlar dahil olmak üzere stratejik altyapı projelerini içeren 1.700 kilometrelik şeklinde bir koridor olarak planlanmıştır. Eylül 2018'de Çin ile ÇMEK'i kurmak için bir mutabakat zaptı imzalanmış ve 18 Ocak 2020'de Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, konuyla ilgili görüşmelerde bulunmuştur.[340] Fakat 2021 yılında Myanmar'da gerçekleşen askeri darbe ile ÇMEK planlarında da yol alınamamıştır. Darbe başta ABD olmak üzere Batılı devletlerce kınanmasına ve Myanmar'a bazı yaptırımlar getirilmesine karşın Çin ve Rusya, darbe karşıtı tavır takınmamıştır. Rusya, Myanmar'ın başlıca silah tedarikçisi iken[341] Çin yönetimi Myanmar'ın iç siyasetine karışmadan kendi politikalarını yeni yönetimle de sürdürebilmeyi ummuştur. Darbe ile Myanmar'ın

[336] Mohd Aminul Karim, Faria Islam, "Bangladesh-China-India-Myanmar(BCIM) Economic Corridor Challenges and Prospects", **The Korean Journal of Defense Analysis**, Cilt: 30, Sayı: 2, 2018, s. 292.
[337] Zhao, **a.y.**
[338] Karim, Islam, **a. y.**, s. 293.
[339] **A. y.**, s. 285.
[340] Syah Vaghji, "What's Behind the China-Myanmar Economic Corridor 'Plus' Initiative?", 10 Ağustos 2022, The Diplomat, https://thediplomat.com/2022/08/whats-behind-the-china-myanmar-economic-corridor-plus-initiative/ Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022
[341] Richard C. Paddock, "Myanmar's Coup and Its Aftermath, Explained", 9 Aralık 2022, NY Times https://www.nytimes.com/article/myanmar-news-protests-coup.html , Erişim Tarihi: 13 Aralık 2022

izole olmasının Pekin ile yakınlaşmasını beraberinde getireceği düşünülmüştür.[342] Bununla birlikte Myanmar ordusuyla işbirliği uzun vadede Çin yatırımları için daha fazla istikrarsızlık potansiyeli de taşımaktadır.[343] Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi 2022 yılı ortasında Myanmar'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Çin-Myanmar Ekonomik Koridorunun görüşüldüğü bilinmekle birlikte medyaya çok az detay yansıtılmıştır.[344] Myanmar'ın Çin ile sınırının 1961'de netleştirilmiş olması, buna karşın Myanmar'ın kendi iç belirsizlikleri dolayısıyla Çin ile başta KYG olmak üzere ilişkilerinin tıkanması ve ülkedeki idarbe koşulları itibariyle de bilgi akışının sağlıklı olmaması nedeniyle ayrı bir başlık olarak değerlendirilmemiştir.

Orta Asya'da Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki duruma benzer şekilde Çin'in Güney Asya'daki sınır bölgesinde de Tibet Özerk Bölgesi bulunmaktadır. Tarihsel olarak Tibet'in Çin'in bir parçası olup olmadığı tartışmaları, günümüzde özerk bölge olarak Çin sınırları içerisinde yer alan Tibet'in ayrılıkçı hareket taşıma potansiyeli Çin'in bu bölgedeki hassasiyetini de artırmaktadır. Bu bölümde Çin'in güney sınırını oluşturan Güney Asya devletleri ile olan sınır sorunları, ekonomik ilişkileri ele alınacaktır.

4.2.Tibet Özerk Bölgesi

Çin'in güney komşuları ile ilişkilerine geçmeden önce, güney sınırını oluşturan hat boyunca uzanan Tibet özerk bölgesine değinmek faydalı olacaktır. Tibet, Çin'in güneybatısında yer alan, Hindistan'dan başlayarak Myanmar'a kadar uzanan sınır hattını da kapsayan bölgedir. Sincan Uygur Özerk Bölgesinden sonra Çin'in en büyük ikinci idari bölgesidir. Günümüzde resmi statüsü Çin'in özerk bölgesi olmasına karşın; Tibet'in bağımsızlığı ve tarihi ihtilaflı bir konudur. Çin tarafının tezlerine göre Yuan, Ming ve Qing hanedanlıkları (1271-1911) sırasında Tibet'in Çin

[342] Timothy McLaughlin, "China Is the Myanmar Coup's 'Biggest Loser'", 22 Şubat 2021, https://www.theatlantic.com/international/archive/2021/02/what-myanmars-coup-means-china/618101/ Erişim Tarihi: 14 Mart 2022
[343] Debby S. W. Chan, "Business as Usual: Chinese Investments After the Myanmar Coup", 2 Eylül 2021, The Diplomat, https://thediplomat.com/2021/09/business-as-usual-chinese-investments-after-the-myanmar-coup/ Erişim Tarihi: 17 Kasım 2022
[344] Vaghji, **a.y.**

topraklarının bir parçası olarak kaldığı herkes tarafından bilinmektedir ve Tibet ırkı Çin ulusunun bir parçasıdır.[345] Diğer bir görüşe göre ise Tibet, yüzlerce yıllık egemen ve bağımsız bir ülkedir. Çin ile ilişkileri de kendi topraklarında var oldukları süre kadar eskidir.

1244 yılında Moğol İmparatorluğu Tibet'i fethetmiştir. Bundan yaklaşık beş yüzyıl sonra 1717 yılında Moğol kökenli Cungarların Tibet'i ele geçirmesi üzerine Tibetliler Çin İmparatorundan yardım istemiş ve 1720 yılında Qing Hanedanı sayesinde Cungar hakimiyeti ortadan kaldırılmıştır ve Tibet'e Çin hakim olmuştur.[346] Tibet, 1912 yılında Qing hanedanının çöküşüyle oluşan otorite boşluğundan faydalanarak bağımsızlığını ilan etmiştir.

Tibet, 1912'den 1951'de ÇHC tarafından ilhak edilene kadar fiilen bağımsız bir devlet olmuştur.[347] Tibetliler, 1950 yılında Çinlilerin işgali ile bağımsızlıklarını kaybetmişler ve 23 Mayıs 1951'de Çin baskısı ile 17 noktalı anlaşmayı (*17-point Agreement on Measures fort he Peaceful Liberation of Tibet*) kabul etmek zorunda kalmışlardır.[348] Bu anlaşmaya göre Tibet, özerk bir bölge olarak ÇHC'ye katılmıştır. ÇKP, kuruluş yıllarında Sovyetler Birliği'nin yolunu izlemiş ve Çin'deki etnik bölgelerin ayrılma hakkına sahip özerk cumhuriyetler olacağı politikasını benimsemiştir. Bununla birlikte, zaman geçtikçe bu politika siyasi merkeziyetçiliğe kaymış ve Çin kendini özerk bölgelere sahip, bölünmez çok etnikli bir devlet olarak görmeye başlamıştır.[349]

Özellikle 19'uncu yüzyıl itibariyle Britanya Hindistanı döneminden başlayarak Tibet, bugün Hindistan ile halen çizilemeyen sınırların müzakeresinde önem arz eden bir bölge olmuştur. Çin için ise dini gruplar her zaman şüpheyle karşılanmış ve tehdit

[345] Wang Jiawei, Nyima Gyaincain, "The Historical Status of China's Tibet", **Journal of the Washington Institute of China Studies**, 2009, Cilt: 4, Sayı: 3, s. 21.
[346] Sam van Schaik, **Tibet, A History**, New Haven, Yale University Press, s. 138-140, 2011.
[347] R. P. Anand, **Studies in International Law and History: An Asian Perspective**, Londra, Springer, 2013, s. 112.
[348] S. S. Bhattacharya, "Tibet's Political Status with China", **Strategic Analysis**, Cilt: 6, Sayı: 12, 1983, s. 721.
[349] Melvyn Goldstein, **The Snow Lion and the Dragon: China, Tibet and the Dalai Lama**, Berkeley, University of California Press, 1997, s. 41.

olarak görülmüştür.[350] Tibet de tıpkı Sincan-Uygur Özerk Bölgesi gibi, Çin'in ayrılıkçı hareketlerin yaşanmasından çekindiği bir bölgedir. Özellikle Tibet'in Çin'in Asya'daki en önemli rakibi olan komşusu Hindistan ile olan ve uyuşmazlığın halen sürdüğü sınır bölgesinde yer alması, Çin'in hassasiyetini de artırmıştır.

4.3.Hindistan-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları

Çin, Güney Asya'da en uzun sınırı Hindistan ile paylaşmaktadır. Yaklaşık 3 bin 440 km'lik sınırda Britanya döneminden miras kalan uyuşmazlıklar halen devam etmektedir. Hindistan ve Çin, tarihsel benzerlikler içermektedir. Her iki ülke de geçmişte büyük imparatorluklar ve medeniyetler kurmuş; 19'uncu yüzyılda ise sanayi devrimini yakalayamamış olmanın sonucu olarak Batılı devletlerin hegemonyası altında kalmıştır. Hindistan, 15 Ağustos 1947'de Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını ilan etmiş; Çin'de de 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşu ilan edilmiştir.

Asya'daki bu iki büyük ülke uzun yıllardır daha derin işbirliği oluşturmak amacıyla görüşseler bile kökeni de yıllar öncesine dayanan güvensizlik, arzu edilen işbirliğinin hayata geçmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Ekonomi, bu ülkelerin üzerine konuşup ortaklaşabildiği alanların başında gelmektedir. Özellikle 1980'ler ve 1990'larda iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin artması, siyasi işbirliğinin de gelişebileceği ve toprak uyuşmazlıklarının çözülebileceği yönünde beklenti oluşturmuştur. Fakat iki ülke, aralarında çok güçlü ticari bağlar olmasına karşın on yıllardır süren sınır sorununu çözüme kavuşturamamıştır. İki ülkenin de bölgenin iki güçlü aktörü olması hem birbirlerine kendi çıkarlarını gerçekleştirecek şekilde bir çözüm dayatamamalarını, hem de kendi çıkarlarından geri adım atmamalarını beraberinde getirmektedir.

[350] Kunal Mukherjee, "China–Tibet Relations from 1950 untill 2008: The Interaction Between Religion, Nationalism, and Reform", **Korean Journal of Defense Analysis**, Cilt: 22, Sayı: 4, 2010, s. 467.

4.3.1.Hindistan-Çin Sınır Uyuşmazlığı

Hindistan ve Çin arasındaki sınır uyuşmazlığının kökeni Britanya İmparatorluğu dönemindeki "Büyük Oyun"[351] dönemine uzanmaktadır. 19'uncu yüzyıl itibariyle bölge, Büyük Britanya ile Çarlık Rusyası'nın çekişme alanı haline gelmiştir. Uyuşmazlığın yaşandığı topraklar batı ve doğu bölümü olmak üzere iki bölümde değerlendirilmektedir. Batı bölümü, Himalayalar boyunca uzanan ve toplamda 37 bin 250 km²'lik bir alan olan Aksai Chin bölgesidir. Doğu bölümü ise, 83 bin 740 km²'lik alanı kaplayan Andhra Pradeş (Arunachal Pradesh) bölgesidir.[352]

4.3.1.1.Doğu Bölümü ve McMahon Hattı

Doğu bölümü de kendi içerisinde doğu, orta ve batı bölümler olmak üzere üç alt bölümde incelenmektedir. Doğu bölümü Tawang ve Subansiri bölgelerini, orta ve batı bölümler Dihang ve Lohit bölgelerini içermektedir.[353] Bu bölümde yaşanan sınır uyuşmazlığının kökeni Büyük Britanya, Çin ve Tibet arasındaki Simla Konvansiyonuna gitmektedir.

Simla Konvansiyonu, Çin'de Qing Hanedanlığının çöküşünün hemen ardından Tibet'in statüsünü belirlemek amacıyla için Çin Cumhuriyeti, Tibet ve Büyük Britanya arasında Ekim 1913'ten Temmuz 1914'e kadar yapılan görüşmeler sonucu yapılan anlaşmadır.[354]

19'uncu yüzyıl sonunda Britanya Hindistanı ile Qing Hanedanlığı arasında imzalanan anlaşmalar ile Burma ve Sikkim'in Tibet ile sınırları belirlenmiştir. Bunun

---

[351] Büyük Oyun (*Great Game*) 19'uncu yüzyıl itibariyle Çarlık Rusyasının Orta ve Güney Asya'ya doğru genişlemeci politikalarının Britanya İmparatorluğunda yarattığı rahatsızlığı ve bu duruma engel olmak üzere izlenen strateji ve politikaların tamamını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. İngilizler, Rusların güneye doğru genişlemesini özellikle sömürge haline getirdikleri Hindistan'daki çıkarları ve Hindistan yolunun güvenliği için tehdit olarak görüyorlardı. Edward Ingram, "Great Britain's Great Game: An Introduction", **The International History Review**, Sayı: 11, 1980, ss. 160-171.

[352] David Scott, "Sino-Indian Territorial Issues: The "Razor's Edge?", **The Rise of China: Implications for India**, Ed. by Harsh V. Pant, New Delhi, Cambridge University Press, 2012, s. 197.

[353] Ranjit Singh Kalha, **India-China Boundary Issues: Quest for Settlement**, New Delhi, Pentagon Press, 2014, s. 51.

[354] W. F. Van Eekelen, "Simla Convention and the McMahon Line", **Journal of The Royal Central Asian Society**, Cilt: 54, Sayı: 2, 1967, s. 179.

öncesinde önemli bir ticaret şehri olan Tawang, Tibet'in sınırları içerisinde görülüyordu. Britanya 1906'da Çin'le yaptığı bir anlaşmada Çin'in Tibet topraklarındaki hakimiyetini kabul etmiş; 1907'de Ruslarla yapılan anlaşma ile de bunu bir kez daha teyit etmiştir. Bu anlaşmalar ile Britanya Tibet'i ilhak etmek gibi bir niyetinin olmadığını taahhüt etmiş; Britanya'nın da Rusya'nın da Tibet ile doğrudan müzakere etmeyeceği, görüşmelerin Çin'in aracılığında gerçekleşeceği ifade edilmiştir. Fakat 1912'de Qing Hanedanlığının düşmesinden sonra Dalai Lama gücünü yeniden kazanmış ve bağımsızlık ilan etmiştir. 1912'de kurulan Çin Cumhuriyeti ise bağımsızlık ilanını tanımamış ve oluşan karışıklığı gidermek için Simla Konvansiyonunda taraflar müzakereye oturmuştur. Çünkü Britanya, Tibet'in Hindistan ve Çin arasında tampon bir devlet olmasını Güney Asya'daki kolonyal çıkarlarını korumak adına gerekli görmüştür.[355]

Simla Konvansiyonuna göre Tibet, tamamen Çin kontrolü altında olacak İç Tibet ve yaklaşık olarak bugünkü Tibet Özerk Bölgesine denk düşen Dış Tibet olmak üzere ikiye bölünmüştür. Konvansiyona göre Britanya Dış Tibet'i işgal etmeyecek, Çin de burayı kendine bağlı bir şehir haline getirmeyecekti. 27 Nisan 1914'te taraflar antlaşmayı parafladıktan iki gün sonra Çin hükümeti temsilcisinin imzasını geri çekmiştir. Böylelikle konvansiyon ve McMahon hattı olarak anılan bu sınır hayata geçirilmemiştir.[356]

1930'lara gelindiğinde Çin'in Tibet'te gittikçe artan varlığı Yeni Delhi hükümetinin dikkatini çekmeye başlamış ve daha sert bir tutum takınmaya başlamıştır. 1935'te bir İngiliz Tawang üzerinden izinsiz şekilde Tibet'e geçmesi üzerine tutuklanmış ve McMahon hattı yeniden gündeme gelmiştir. Tibet yetkilileri 1914'te imzalanan anlaşmanın geçerli olduğunu ve uygulanması gerektiğini savunmuştur. 1935'e kadar sır olarak kalan anlaşma metni yayınlanmıştır. Bunun üzerine Tibet'teki kabine yüksek perdeden Tawang'ın 1914 öncesinde Tibet'e ait

[355] Amit Ranjan, "India-China Boundary Disputes: An Overview", **Asian Affairs**, Cilt: 47, Sayı: 1, 2016, s. 102.
[356] **Ibid.**

olduğu savunmaya başlamıştır. Çin de 1914'te onayları olmadan Britanya ve Tibet arasında imzalanan anlaşmanın geçersiz olduğunu savunmuştur.[357]

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinin ardından İngilizler, Çin'in Tibet konusunda daha ısrarcı hale gelmelerinden çekinmişlerdir. McMahon hattı konusunda daha sert bir duruş sergilemişlerdir. Hindistan da 1947 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından McMahon hattının Çin ile Hindistan arasındaki sınır olarak benimsemiş ve savunmaya devam etmiştir.[358] Çin, bu yaklaşımı benimsememesine ve 1914 öncesi sınırı tanıyor olsa da dönemin Hindistan lideri Nehru'ya Çin'in tavrı belirsiz görünmüştür. Nehru, 1954 yılında "Çin bu sınırın İngiliz emperyalistler tarafından çizildiğini ve adil olmadığı için tanımadığını belirtiyor fakat bu tamamlanmış bir konu ve Çin ile Hindistan, Burma gibi diğer ülkeler arasındaki dostluğa istinaden bu anlaşması ve McMahon hattını tanıması gerekiyor" demiştir.[359] Bu belirsizliğin kaynağı olarak Çin'in o yıllarda kendi iç meseleleriyle uğraşıyor olması gösterilebilir.

1960 yılına gelindiğinde Çin, Myanmar ile sınır belirleme görüşmeleri söz konusu olduğunda McMahon hattını bir referans noktası olarak kabul etmeye yaklaşmıştır.[360]

4.3.1.2.Batı bölümü: Johnson-Ardagh-Macartney-MacDonalds Hatları

Hindistan ve Çin, uzun bir süre Hindistan'ın kuzeyinde Ladakh bölgesi ve Himalaya eteklerinde uyuşmazlık yaşamıştır. Cemmu ve Keşmir'in Sincan ve Tibet ile yaklaşık 1100 millik bir sınırı bulunmaktadır. Bu sınırın üçte ikisini Ladakh ile olan sınır oluşturmaktadır. Bölgedeki Hindistan-Çin sınır uyuşmazlığının kökeni

[357] Manjari Chatterjee Miller, **Wronged by Empire: Post Imperial Ideology and Foreign Policy in India and China**, Stanford, Stanford University Press, 2013, s. 60.
[358] Ranjan, **a. y.**, s. 103.
[359] Jawaharlal Nehru, **Selected Works of Jawaharlal Nehru; 1 December 1956-2 February 1957**, Yeni Delhi, Jawaharlal Nehru Memorial Fund, 2005, s. 614.
[360] DNA India, "Settling Border Issue is Critical for India-China Ties: NSA Ajit Doval", 22 Mayıs 2015, http://www.dnaindia.com/india/report-settling-border-issue-critical-for-india-china-ties-nsa-ajit-doval-2088338 Erişim tarihi: 29 Kasım 2021.

1846'ya gitmektedir. Bu dönemde Britanya, kendi imparatorluğunun Güney Asya'daki sınırlarını genişletmek için Cammu ve Keşmir'i sınırlarına dahil etmiştir.[361] Bundan kısa bir süre önce de Sih İmparatorluğu Ladakh'tan Cammu'ya kadar ilerlemiş ve 1841'de Tibet'i işgal etmeye başlamıştır. Tibet'te Çin kuvvetleri ile yaşanan çatışmanın ardından Sihler ve Çinliler 1842'de barış antlaşması imzalamışlardır. Keşmir ve Çin İmparatorluğu temsilcileri arasında imzalanan bu antlaşma ile Ladakh ve Tibet'te geleneksel sınırları iki tarafın da kabul etmesi ve bu sınırları ihlal etmemesi kararlaştırılmıştır. 1847 yılında Çin yönetimi İngilizlere belirlenen sınırda yeni bir düzenlemeye ihtiyaç olmadığını bildirmiştir. Fakat sınırın bazı bölümleri net bir şekilde tanımlanmış ve tanınmış olmasına rağmen Karakurum Geçidi (*Karakoram Pass*), Pangong Gölü ve yerleşimin çok zayıf olduğu Aksai Chin bölgelerindeki sınırlar net olarak tanımlanmamış ve çizilmemiştir.[362]

Bu belirsizlik bölgedeki İngiliz egemenliği devam ettiği sürece çözülmemiştir. Bazı girişimler olsa da genişlemeci Rus tehlikesine karşı savunma hattı kurmayı zorlaştıracağı için kabul edilmemiş; birkaç sonuç almayan önerinin ardından 1896 yılında Kaşgar'daki Britanya Başkonsolosu George Macartney ile Çinli yetkililer arasında yapılan görüşmelerin sonucu olarak sınırın Karakurum Dağlarını takip edecek şekilde oluşturulması ve Aksai Chin'in kontrolünün Çin'e bırakılması Britanya tarafından da kabul görmüştür. Britanya'ya göre bu hat, Rusya'dan gelecek olası bir saldırıda savunmayı sıkıntıya sokmayacak nitelikteydi. Kabul edilmesinin ana nedeni bu olmuştur. Britanya bu kararla ilgili 1899 yılında Çin'e bir nota göndermiş; bu nota Çin'de bulunan Britanya temsilcisi Claude MacDonald tarafından iletilmiştir. Bu nedenle belirlenen sınırın adı da "Macartney-MacDonald Hattı" olarak anılmaya başlanmıştır.[363]

Qing Hanedanlığının çökmesi, ardından Birinci Dünya Savaşının sona ermesi ile Britanya Aksai Chin üzerinde talepte bulunmaya başlasa da kısa bir süre sonra İkinci Dünya Savaşının başlaması ve Sovyetlerden gelen tehdit algısı ile Aksai Chin konusu

[361] A.G. Noorani, **India-China Boundary Problem 1846-1947: History and Diplomacy**, Yeni Delhi, Oxford University Press, 2011, s. 1.
[362] Noorani, **a.y.,** s. 104.
[363] James Barnard Calvin, **The China-India Border War**, Virginia, Marine Corps Command and Staff College, 1984, s. 57-58.

ana bir gündem maddesi haline gelmemiştir. İngilizler, Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasına kadar bu bölgede varlığını güçlendirmeye yönelik ciddi girişimlerde bulunmamıştır. Bu dönemde İngilizlerin çizdiği haritalar ile Çin'de çizilen haritalarda sınırın geçtiği yer farklı şekillerde gösterilmiştir.[364]

1950'ler boyunca sorunu diplomatik yollarla çözmek için, özellikle Hindistan lideri Nehru'nun Çin ile Hindistan arasında bir müttefiklik kurma arzusuyla çaba gösterilmiş fakat sonuç alınamamıştır. 1950'lerin sonunda sınır bölgelerinde tansiyonu yükselten gelişmeler yaşanmıştır. Gerilim, Çin'in 1959'da Tibet'te yaşanan isyana müdahale etmesinden sonra Hindistan yönetiminin Dalai Lama ve yanındakilere sığınma hakkı vermesiyle iyice artmıştır.[365] 31 Mart 1959'da Dalai Lama ve takipçileri Hindistan'a gelmiş, Mayıs ayının sonuna gelindiğinde 7 binden fazla Tibetli, sığınma talebiyle Hindistan'a geçmiştir.[366]

1960'da ÇKP liderlerinden ve dönemin başbakanı Zhou Enlai, Hindistan'ın Aksai Chin üzerindeki iddialarını geri çekmesi karşılığında sınırın doğu bölümündeki iddiaları resmi olmayan bir şekilde geri çekmeyi teklif etmiştir. Ancak Nehru Çin, birliklerini Aksai Chin'den çekmeden Çin'e herhangi bir taviz vermeyi veya Çin'le müzakere etmeyi kabul etmemiştir.[367]

4.3.1.3.1962 Çin-Hindistan Çatışması

Kasım 1961'den sonra Hindistan, tartışmalı bölgelerdeki taleplerini çok daha üst perdeden dillendirmeye ve tartışmalı topraklarda Çin'in sınır karakolları bulunan bölgelerin karşısındaki askeri varlığın güçlendirmeye başlamış; Çin'i bölgeden çekilmeye zorlamak istemiştir. Bu yaklaşımın provokatif olabileceği ve Çin'in

[364] Ranjan, **a.y.**, s. 105.
[365] Chen Jian, "The Tibetan Rebellion of 1959 and China's Changing Relations with India and the Soviet Union", **Journal of Cold War Studies**, Cilt: 8, Sayı: 3, 2006, s. 80.
[366] **A.y.**, s. 54.
[367] Srinath Raghavan, "Sino-Indian Boundary Dispute, 1948-60: A Reappraisal", **Economic and Political Weekly**, 9-15 Eylül 2006, Cilt: 41, Sayı: 36, s. 3888.

misilleme yapacağı hesaba katılmamışçasına hareket edilmiştir.[368] Bu dönem, Çin'de Mao önderliğinde başlatılan kapsamlı ekonomik reformların (*Great Leap*) yapıldığı, bir diğer yandan Tayvan'dan gelebilecek bir saldırı tehdidinin yaşandığı yıllardır. Fakat Çin'i Hindistan'ın adımlarına karşılık vermekten alıkoymamış ve Çin, uyuşmazlığın yaşandığı hem doğu hem de batı bölümlerinde 20 Ekim 1962'de Hindistan'a saldırmıştır.[369]

Bir ay süren silahlı çatışma, Çin'in doğu kesiminde McMahon hattının önemli ölçüde güneyine ve batı kesiminde Macartney-McDonald hattına kadar nüfuz etmesine neden olmuştur. Çin 21 Kasım 1962'de tek taraflı ateşkes ilan ettiğinde, Halk Kurtuluş Ordusu güçlerini doğuda McMahon Hattının 20 km kuzeyine çekmiş; ancak yine de Aksai Chin'i işgal etmeye devam etmiştir.[370]

1962'deki çatışmanın ardından sınır uyuşmazlığının çözümü için ilk girişim Sri Lanka'nın başkenti Colombo'da düzenlenen konferansla yapılmıştır. Oluşan çıkmazı aşmak için altı bağlantısız ülke (Sri Lanka, Myanmar, Endonezya, Kamboçya, Birleşik Arap Emirlikleri, Gana) inisiyatif almış ve 10-12 Aralık 1962'de Colombo Konferansı yapılmıştır. Fakat bir uzlaşı sağlanamamıştır.

1962'deki çatışmanın ardından müzakere sürecinin başlamasına ve uzlaşıya dair en önemli adım 17 Mayıs 1964'te Nehru tarafından atılmıştır. Nehru, Çin yönetiminin Ladakh'taki askeri birliklerini çekmesi halinde müzakereye hazır olduklarını ifade etmiştir. Çin'in Nehru'ya yanıtı gecikmemiş ve Başbakan Zhou Enlai, Nehru'yu asla olmayacak ön koşullar koyarak müzakereyi imkansız hale getirmeye çalışmakla suçlamıştır. Nehru ayrıca Zhou Enlai'ye bir mektup yazarak uyuşmazlığın barış içerisinde çözümü için uluslararası hakemliğe başvurmak da dahil yapıcı adımlar atmayı önermiş fakat Çin yönetimi bunları da kabul etmemiştir.[371]

---

[368] Dibyesh Anand, "As Sushma Meets Xi, Question Lingers: Where Exactly is the India-China Border", 3 Şubat 2015, https://scroll.in/article/679808/as-sushma-meets-xi-a-question-lingers-where-exactly-is-the-india-china-border , Erişim Tarihi: 13 Eylül 2021.
[369] David M. Malone, **Does The Elephant Dance? Contemporary Indian Foreign Policy**, New Delhi, Oxford University Press, 2011, s. 134.
[370] **A. y.**, s. 106.
[371] A. K. Damodaran, "Diary of an Old China Hand", **Across the Himalayan Gap: An Indian Quest for Understanding China**, Ed. by Tan Chung, New Delhi, Gyan Publications, 1998, ss. 433-434.

1962'de yaşanan çatışma sonrası iki ülke arasındaki ilişkiler zora girmiş, sınırlarda görevli birlikler arasında yaşanan çekişmeler ve küçük ölçekli çatışmalar rutin haline gelmiş, 1967 yılı Eylül ayında bu çatışmalardan biri beş gün sürmüş ve 62 Hintli askerin ölümüne yol açmıştır. 2 Mart 1963'te Çin ve Pakistan arasında sınır anlaşması imzalanmış ve anlaşmayla Pakistan, Keşmir'in kuzey bölümleri ve Ladakh'daki Çin egemenliğini tanımıştır. Fakat bu anlaşma da Hindistan tarafından tanınmamıştır.[372] 1965'te Hindistan ve Pakistan arasında yaşanan çatışmada Çin Pakistan'ı desteklemiştir. Sincan bölgesi ile Pakistan arasında bağlantı kuracak, Hindistan'ın talepte bulunduğu topraklar üzerinden geçen ikinci bir yol inşa etmiştir. Üç ülkenin sınırının kesiştiği noktada da uyuşmazlık yaşanması, Hindistan'ı Çin'in Pakistan'la olan ilişkilerinde de tehdit algılar noktaya getirmiştir.

4.3.1.4.Sınır Uyuşmazlığını Çözmeye Yönelik Girişimler

1975 yılında Hindistan Başbakanı Indira Gandhi, özel sınır kuvvetlerinin sınırdan 10 km içeriye çekilmesini emretmiştir. Ayrıca 1976 yılı Temmuz ayında Çin'e bir büyükelçi atamış ve 1961'de kesilen diplomatik ilişkiler 15 yıl sonra tekrar büyükelçi yollama seviyesine gelmiştir.[373]

Indira Gandhi 1980 yılında ikinci kez başbakanlığa geldiğinde Çin Dışişleri Bakanı Huang Hua 1981 Haziran ayında Hindistan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette iki ülke sınır görüşmelerini yıllık görüşmelerle müzakere etmeyi kararlaştırmışlardır.[374]

1986'da Çinli birlikler Hindistan'ın hak iddia ettiği Arunaçhal Pradesh bölgesine girip burada helikopter pisti inşa etmeye başlayınca tansiyon yeniden yükselmiş bunun üzerine İndira Gandhi, kendisinin ölümünden sonra başbakanlık görevine

[372] Alastair Lamb, **Kashmir: A Disputed Legacy 1846-1990**, Hertingfordbury, Roxford Books, 1991, s. 70.
[373] Muchkund Dubey, **India's Foreign Policy: Coping with the Changing World**, New Delhi, Pearson, 2013, s. 195.
[374] **Ibid.**

gelecek olan oğlu Rajiv Gandhi'yi sınır konularını görüşmek üzere Çin'e yollamıştır.[375]

1988 yılında gerçekleştirilen bu ziyarette dönemin Çin lideri Deng Xiaoping'in sınır uyuşmazlığının çözümü konusunu bir sonraki nesle bırakmanın daha iyi olacağını ifade ettiği söylenmektedir.[376] Bununla birlikte yine 1988 yılında iki ülke sınır sorunlarını çözmek üzere ortak çalışma grubu kurmaya karar vermiştir. Bunun devamı olarak 1993 yılında diplomatlar, askeri yetkililer gibi teknik konuların değerlendirilmesi için bir de uzman grubu oluşturulmuştur. Bu uzmanlar ortak olarak her iki tarafın da yaklaşımını ve tedbirlerini detaylıca incelemiş ve gerçek kontrol hattını (*Line of Actual Control – LAC*) netleştirmeyi amaçlamışlardır.[377]

1996 yılında iki ülke de askeri alanda sınır sahasında bulunan silahlı birliklerin sayılarının azaltılması yönünde karşılıklı taahhütte bulunulmuş; LAC yakınlarında büyük ölçekli askeri tatbikatlar yapılmaması, bir tugaydan fazla askerin katılacağı tatbikatlarda karşı tarafın haberdar edilmesi, karşılıklı olarak ateşli silahların kullanılmaması, tehlikeli kimyasalların kullanılmaması, LAC'ın iki kilometreye kadar yakınında ateşli silahlarla avcılığa izin verilmemesi, sınırın iki tarafının temsilcileri ile düzenli toplantıların yapılması, iki tarafın yetkilileri arasında acil durum iletişim hattının kurulması gibi tedbirlerde uzlaşılmıştır.[378]

2003 yılında dönemin Hindistan Başbakanı Vajpayee'nin Çin'e gerçekleştirdiği ziyaret sırasında sınır sorununun üzerine çalışması için oluşturulan ortak çalışma grubuna destek olması için özel temsilciler atanmıştır. Fakat bu girişimler sınır sorununun çözülmesine tatmin edici bir katkısı bulunmamıştır.[379]

Çin ve Hindistan, 11 Nisan 2005 tarihinde ilişkilerdeki gerilimi azaltmak amacıyla ilerleyen aşamalarda bir barış anlaşmasına dönüşmesi temennisiyle sınırda

---

[375] **A. y.**, s. 108.
[376] Tansen Sen, "Hindi Chini Shy Shy", Times of India, 22 Eylül 2014, https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/toi-editorials/25828 Erişim Tarihi: 20 Eylül 2021
[377] Waheguru Pal Singh Sidhu, Jing-dong Yuan, "Resolving the Sino-Indian Border Dispute", **Asian Survey**, Cilt: 41, Sayı: 2, 2001, s. 356.
[378] Susan Shirk, "One-Sided Rivalry: China's Perceptions and Policies toward India", **The India-China Relationship: What the United States Needs to Know**, Ed. by Francine R. Frankel, Harry Harding, New York, Columbia University Press, 2004, s. 75-101.
[379] Sen, **a.y.**

yaşanan sorunlara nasıl yaklaşılacağına dair düzenlemeleri belirleyen rehber niteliğinde olacak bir anlaşma (*Agreement between the Government of the Republic of India and the Government of the People's Republic of China on the Political Parameters and Guiding Principles for the Settlement of the India-China Boundary Question*) imzalamışlardır.[380]

23 Ekim 2013'te de iki ülke arasında sınır savunma işbirliği anlaşması (*Border Defence Cooperation Agreement between India and China*) imzalanmıştır.[381] Anlaşma ile iki ülke arasında düşük seviyede kalan iletişimin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma alanı Asya-Pasifik bölgesi olan *The Diplomat* editörlerinden Ankit Panda, on maddelik bu anlaşmanın 2014 yılında Hindistan'da gerçekleşecek seçimlerde Narendra Modi'nin iktidara geleceği öngörüsü ile yapıldığını ifade etmektedir. Modi'nin başbakan olması durumunda fiili sınırı oluşturan gerçek kontrol hattının Hindistan tarafında silahlandırılmanın artması ihtimali ile sınır bölgesindeki iletişimin güçlendirilmesi ve tahrik yaratacak gelişmelerin önünün kesilmesi amaçlanmıştır.[382] Fakat sınır sorununun çözümüne dair yol alınamamıştır. Hindistan Başbakanı Modi, 2015 yılında Çin'e gerçekleştirdiği ilk resmi ziyarette her iki ülke için de adil ve kabul edilebilir bir çözüm için çalışmaya devam edeceklerini ifade etmiştir. Ayrıca bu ziyarette Hindistan Demiryolları ile Çin Demiryolları arasında işbirliği anlaşması da dahil kritik sektörleri de kapsayan 24 ekonomik anlaşma imzalanmıştır.[383] İlişkilerdeki tansiyonu düşürmek amacıyla atılan adımların ardından yine gerilimler yaşansa da bunlar kabul edilebilir sınırlar içerisinde kalmıştır.

---

[380] Hindistan Dışişleri Bakanlığı web sitesi, https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/6534/Agreement+between+the+Government+of+the+Republic+of+India+and+the+Government+of+the+Peoples+Republic+of+China+on+the+Political+Parameters+and+Guiding+Principles+for+the+Settlement+of+the+IndiaChina+Boundary+Question Erişim Tarihi: 11 Şubat 2022

[381] BM web sitesi, https://peacemaker.un.org/china-india-border-cooperation2013 Erişim Tarihi: 11 Şubat 2022

[382] Ankit Panda, "Indian PM Signs Border Defense Agreement with China", 24 Ekim 2013, The Diplomat, https://thediplomat.com/2013/10/indian-pm-signs-border-defense-agreement-with-china/ Erişim Tarihi: 11 Şubat 2022

[383] The Economic Times, "PM Modi's China Visit: India-China Sign 24 Key Agreements, Including One on Railways", 15 Mayıs 2015, https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/pm-modis-china-visit-india-china-sign-24-key-agreements-including-one-on-railways/articleshow/47292546.cms Erişim Tarihi: 17 Mart 2022

Çin Başbakanı Li Keqiang'ın 19-22 Mayıs 2013 tarihlerinde Hindistan ziyaretinden önce, Ladakh'a Çinli bir saldırı gelmiştir. Çin ancak Hindistan Chumar'daki sığınağını yıkmayı kabul ettikten sonra çekilmiştir. Ziyaret esnasında liderler arasında yapılan ortak açıklamada, izinsiz giriş konusuna değinilmemiştir.[384] Benzer bir olay, 2014 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in ziyaretinin ardından batı sektöründe de tekrarlanmıştır. Çin yönetimi doğu ve batı bölümlerindeki bazı bölgeleri kendi egemenlik alanı olduğu şekilde hareket etmeye devam etmiştir. Bunun aksi yönde herhangi bir ifade, Çin yönetimi ve medyası tarafından güçlü şekilde reddedilmiş, tepkiyle karşılanmıştır. Sınırdaki gerginlik halen devam etmektedir. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki ekonomik rekabet de gitgide artmaktadır.

4.3.2.Hindistan-Çin Ekonomik İlişkileri

Hindistan, Güney Asya'nın en geniş coğrafi alanına sahip olan, en kalabalık nüfuslu, en büyük orduya sahip ülkesidir. Aynı zamanda Güney Asya'nın en önemli ekonomik gücüdür. Dünyanın en hızlı gelişmekte olan ülkelerin başında sayılmaktadır ve yakın gelecekte dünya düzenine yön verebilecek potansiyele sahip ülkelerden biri olarak görülmektedir. Çin ile yakın tarihlerde bağımsızlığını kazanmış ve yine benzer şekilde bağımsızlık sonrasında ekonomik kalkınmada Sovyet modelini benimsemiştir. Çin, özel mülkiyete izin vermezken Hindistan'da özel mülkiyetin belli sınırlamalar dahilinde olmasına izin verilmiştir. Fakat devlet tekelinde olan ekonomik yapı, özel girişimlerin gelişimini zorlaştırmıştır. 1980'ler itibariyle ekonomide belirli ölçüde serbestleşmeye gidilmiştir. Fakat istenilen sonuç alınamamış ve Hindistan ekonomisi 1990'larla beraber küreselleşme ile tüm dünyada yaygınlaşan serbestleşme ve özelleştirmeler ile Hindistan ekonomisi serbest piyasa odaklı bir yapıya bürünmüştür.[385]

---

[384] SD Pradhan, "Assessing Chinese PM Li Keqiang's India visit", 27 Mayıs 2013, https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/ChanakyaCode/assessing-chinese-pm-li-keqiang-s-india-visit/?source=app&frmapp=yes Erişim Tarihi: 7 Şubat 2022

[385] Mehmetali Kasım, "Bağımsızlıkları Sonrasında Çin ve Hindistan'ın İkili İlişkilerinin Gelişimi ve Avrasya Stratejileri", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 24, Sayı: 3, 2020, s. 554-555.

1991 yılında Narasimha Rao, Hindistan'ın başbakanı olmuş ve görev yaptığı beş yıl boyunca ülke genelinde kökten bir ekonomik reform politikasını hayata geçirmiştir. Reformların merkezinde özelleştirme, serbestleştirme ve küreselleşme yer almıştır. Devletin ekonomiye müdahalesi asgari düzeye indirilmiştir. Fiyatların devlet tarafından değil piyasa tarafından belirlenmesine, yabancı yatırıma, dış ticarete önem verilmiş; insanların dış dünyayla irtibatını kolaylaştırmak için adımlar atılmıştır.[386] 24 Temmuz 1991'de ilan edilen "Yeni Sanayileşme Politikası" (*New Industrial Policy*) ile Hindistan'ın doğrudan yabancı yatırımlara olan geleneksel yaklaşımı bir kenara bırakılmıştır. Devlet tekelini elde tutmaya hizmet eden lisanslama sistemi tüm sektörlerde kaldırılmıştır. Madencilik, bankacılık, sigortacılık, telekomünikasyon, inşaat, liman yönetimi, hava yolları gibi pek çok sektör yabancı yatırımcılar da dahil olmak üzere özel girişimlere açık hale getirilmiştir.[387]

1990'lar itibariyle iki Asya devi Hindistan ve Çin arasındaki ilişkiler hızla ilerlemiştir. İki ülke, Asya'nın en büyük ve en dinamik ekonomileri haline gelmişlerdir. Bu durum dış politikalarına da yansımış; hem her biri tek tek hem de ilişkileri bölgesel ve küresel ölçekte belirleyici olmaya başlamıştır.

Hindistan'ın devlet merkezli ekonomiden serbestleşmeye geçmesine benzer şekilde Çin de 1970'lerin sonundan itibaren başladığı ekonomik reformlarla küresel ekonomiye entegre olmaya başlamış ve 2003'ten 2013'e kadar Çin Devlet Başkanlığı görevini yürüten Hu Jintao döneminde özel sektör ve girişimciler ekonominin merkezine konumlandırılmıştır. Jintao aynı zamanda Tibet başta olmak üzere Çin'in batı bölümlerinin kalkınmasına özel önem vermiştir. Bu durum iki ülkenin ticaret rakamlarına da hemen yansımıştır. 1999'da 1,9 milyar dolar olan Hindistan-Çin ticaret hacmi, 2004'e gelindiğinde 13 milyar dolara yükselmiştir. Öte yandan, rakamsal artış yüksek olsa da bu dönemde iki ülkenin ticaretleri içerisindeki paylara bakıldığında bu dönemde Çin'in toplam dış ticaret hacmi içerisinde Hindistan ile olan ticaretinin oranı yüzde 1, Hindistan'ın toplam dış ticaret hacmi içerisinde de Çin

[386] T. N. Srinivasan, "Economic Reforms and Global Integration," **The India-China Relationship: What the United States Needs to Know**, Ed. by Francine R. Frankel, Harry Harding, New York, Columbia University Press, 2004, s. 232.
[387] Amardeep Athwal, **China-India Relations: Contemporary Dynamics**, New York, Routledge, 2008, s. 85.

ile olan ticaretinin oranı yüzde 5'ler seviyesindedir ve ilerleyen yıllarda çok daha artacaktır. Bu ani artış ile Hindistan-Çin ekonomilerinin karşılıklı bağımlı hale gelmesi, bazı akademik çevrelerde iki ülkenin sınır sorunları kaynaklı çatışmasının ve rekabetinin işbirliğine evirilebileceği yönünde bir beklenti de yaratmıştır.[388] Fakat beklenen gerçekleşmemiş ve ticaret artarak devam etse de çatışmayı sonlandıracak bir çözüme halen varılamamıştır.

Hindistan'daki telefon, televizyon gibi elektronik ürünlerin yüzde 70'i, ilaç sanayinde kullanılan çeşitli hammaddelerin yüzde 100'e yakını Çin'den ithal edilmektedir. Bu haliyle Hindistan'ın özellikle belli alanlarda Çin'e derin bir bağımlılığı bulunurken; Çin'in Hindistan'dan ithalatına bakıldığında benzer bir bağımlılık görülmemektedir. Hindistan'ın Çin'e bağımlılığı oldukça yüksek düzeydedir.[389]

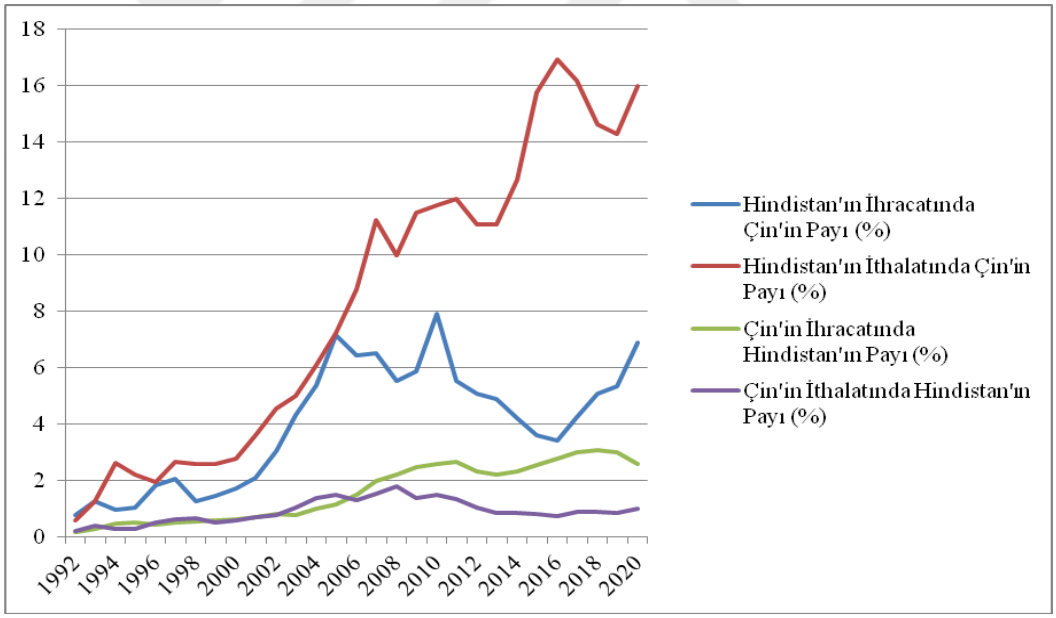

Grafik 5. Yıllara Göre Hindistan-Çin Ticari İlişkileri

2020 yılı Mayıs ayında Çin birlikleri LAC çizgisini aşarak Ladakh bölgesinin doğusunda kalan Galwan Vadisi'nin güneydoğusunda Hindistan'ın egemenlik iddia

[388] Athwal, **ibid.**, s. 86-87.
[389] Krzysztof Iwanek, "In Trade, China Has a Sharp Edge Over India, and Sharp Things Can Be Weaponized", The Diplomat, 28 Mart 2022, https://thediplomat.com/2022/03/in-trade-china-has-a-sharp-edge-over-india-and-sharp-things-can-be-weaponized/ Erişim Tarihi: 16 Haziran 2022

ettiği alanın 3 km içerisine geçmiştir.[390] Bunun üzerine Hindistan'da sosyal medya üzerinden örgütlenmeyle Çin mallarına karşı boykot başlatılmıştır. Benzer tepkiler 2016, 2019 yıllarında da görülmüştür. Toplumsal tepki düzeyinde kalan boykotlar, resmi kanallardan sahiplenilmemiş; politika haline getirilmemiştir. Hindistan'ın Çin'in sınır ihlallerine karşı boykot, yaptırım gibi ekonomik araçları etkin bir şekilde kullanamamasının nedeni kritik sektörlerde Çin'e olan yüksek bağımlılığıdır.[391]

4.3.3.Kuşak Yol Girişimi ve Hindistan

Çin'in KYG projesi ile ortaya koyduğu ekonomi politik vizyonu çerçevesinden bakıldığında da Hindistan önemli komşularından biridir. Deniz İpekyolu projesi ile kurulacak lojistik ağında Hint okyanusuna bağlanabilmek için Hindistan ile işbirliği önemlidir. Fakat Hindistan başından beri KYG projesine en şüpheci yaklaşan devletlerin başında gelmektedir. Projeye dahil olmamıştır. Ayrıca projenin önemli ayaklarından biri olarak görülen Pakistan'daki Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (ÇPEK/*China–Pakistan Economic Corridor, CPEC*) projesinden de rahatsızdır. Hindistan, KYG projesinin etkisini zayıflatmak üzere farklı girişimlerde de bulunmuştur. Bu girişimlerin başında başta ABD ve Japonya olmak üzere Çin'in yükselişinden tedirginlik duyan müttefikleri ile geliştirilen alternatif lojistik projeleri gelmektedir. Hindistan ABD, Japonya ve Avustralya'dan oluşan çok taraflı bir Hint-Pasifik girişimi olan BDN dahil olmak üzere diğer sürdürülebilir Çin dışı ittifak çerçevelerine ilgiyle yaklaşmaktadır. Altyapı yatırım standartlarını iyileştirmeyi amaçlayan ve Çin'in iddialı Kuşak ve Yol Girişimi'ne karşı bir girişim olarak görülen BDN, Hindistan için Hint-Pasifik'te yeni bir "ekonomik ittifak"ın başlangıcını işaret edebilir.[392]

---

[390] Snehesh Alex Philip, "Chinese Troops Challenge India at Multiple Locations in Eastern Ladakh, Standoff Continues", The Print, 24 Mayıs 2020, https://theprint.in/defence/chinese-troops-challenge-india-at-multiple-locations-in-eastern-ladakh-standoff-continues/428304/ Erişim Tarihi: 16 Haziran 2022

[391] Anubhav Roy, "The Limits of India's Urge to Boycott Chinese Brands", The Diplomat, 17 Haziran 2020, https://thediplomat.com/2020/06/the-limits-of-indias-urge-to-boycott-chinese-brands/ Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2022

[392] Jagannath P. Panda, "India, the Blue Dot Network, and the 'Quad Plus' Calculus", **Journal of Indo-Pacific Affairs**, 2020, s. 4. BDN projesiyle ilgili detaylı bilgi için, Bk. s. 6.

4.4.Pakistan-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları

Pakistan[393], coğrafi konumu, kapladığı alan ve nüfus özellikleri ve doğal kaynakları ile "küçük ülke" olarak değerlendirilemeyecek bir devlettir.[394] Bununla birlikte, ağımsız olmasından bu yana göçmenler, ekonomik zorluklar, terörizm gibi birçok sıkıntıyla karşı karşıya kalmıştır. Kuruluşundan bu yana aşılamayan ana sorunların başında da ekonomik sorunlar gelmektedir. Geniş ve verimli topraklara sahip bir tarım ülkesi olmasına rağmen, Pakistan'ın milli gelirinin çoğunu hizmet sektörü oluşturmaktadır ve yoksulluk temel problemlerden biridir.[395] Pakistan ve Çin, uzun süredir güvenilir ve zaman içinde test edilmiş bir ilişki geçmişine sahiptir. Savunmada, ekonomide ve sosyal alanlarda uzun yıllardır güçlü ilişkileri vardır. Her iki devlet de birbirinin bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstermektedir. Pakistan, tek Çin politikası, Tibet ve Tayvan konularında Çin'in bakış açısını desteklemekte; Çin de her zaman Pakistan'a savunma ve ekonomi alanlarında yardım sağlamaktadır. Ayrıca Çin, Pakistan'ın bölgedeki terörizme karşı duruşunu da desteklemektedir.[396] İki ülke arasında çözülememiş bir mesele ya da çıkar çatışması bulunmamaktadır.

4.4.1.Pakistan-Çin Sınır Uyuşmazlığı

Çin ve Pakistan, 596 km'lik bir sınırı paylaşmaktadır. Bu sınır her iki tarafın birbirine 1942 km²'lik toprak bırakmasıyla uzlaşılarak 1963 yılında imzalanan anlaşma ile çizilmiştir. Anlaşma ile Pakistan, Hindistan'ın egemenlik iddiasında bulunduğu Keşmir'in kuzey bölümlerinde ve Ladakh'da Çin egemenliğini tanıdığı

[393] Resmi adı Pakistan İslam Cumhuriyetidir.
[394] S. Gülden Ayman, "Ekonomik Kalkınma, Etnik Ayrılıkçılık ve Kökten Dinci Terör Üçgeninde Çin-Pakistan İlişkileri", **21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti**, 2. Cilt, Ed. by Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2022, s. 1025.
[395] Sadaf Mustaf, Ammad Zafar, "China Pakistan Economic Corridor: Importance and Challenges for Pakistan and China", **International Journal of Social Science and Economic Research**, Cilt: 2, Sayı: 11, 2017, s. 5059.
[396] Jafar Riaz Kataria, Anum Naveed, "Pakistan-China Social and Economic Relations", **South Asian Studies**, Cilt: 29, Sayı: 2, 2014, s. 396.

için Hindistan'ın bu anlaşmayı tanımadığını da hatırlatmak gerekir.[397] Bu nedenle üç ülkenin sınırının kesiştiği noktada Hindistan ile süre gelen sınır uyuşmazlıkları halen çatışma potansiyeli yüksek halde devam etmektedir. Fakat sorun Çin-Pakistan arasında değil; Hindistan kaynaklıdır. Bu nedenle iki ülke arasındaki ilişkilerde olumsuz etki yaratmamaktadır. Aksine Hindistan'a karşı daha yakın işbirliğine zemin hazırladığı da söylenebilir.

4.4.2.Pakistan-Çin Ekonomik İlişkileri

Pakistan için Çin sadece güvenilir ilişkiler geliştirdiği bir komşusu değil; aynı zamanda Pakistan'ın milli geliri üzerinde önemli etkisi olan bir ticaret ortağıdır. Çin'in Pakistan'a ekonomik yardımları büyük ölçüde hibeler ve projeler için verdiği krediler üzerindendir. 1970'lerden itibaren Çin Pakistan'daki çok sayıda büyük projeye finansal destek sağlamıştır.[398]

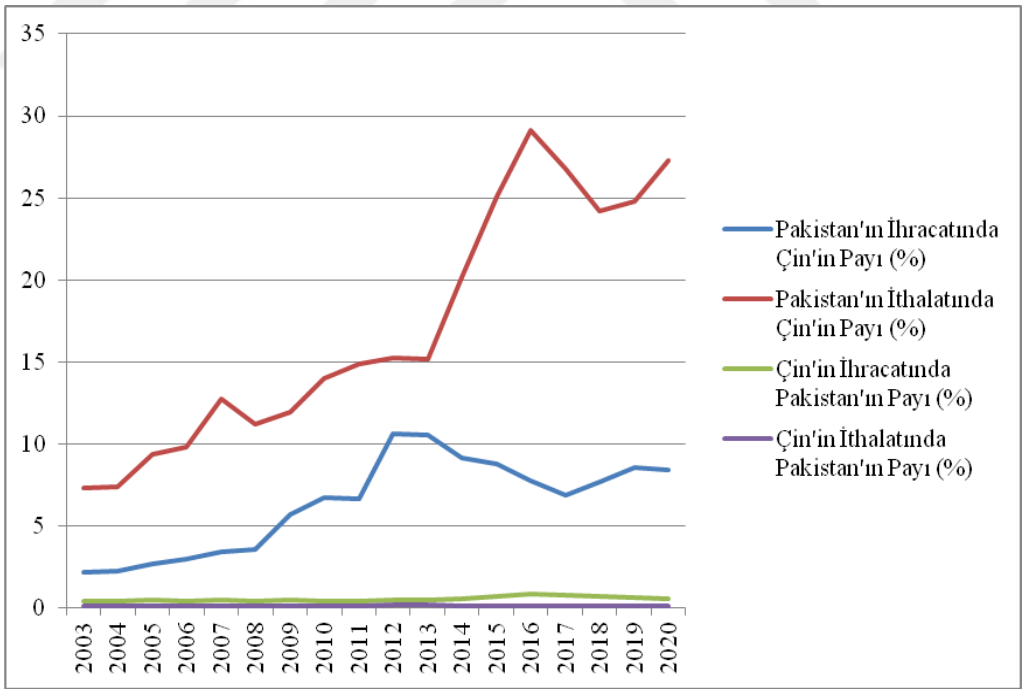

Grafik 6. Yıllara Göre Pakistan-Çin Ticari İlişkileri

[397] Lamb, **Ibid.**
[398] Riaz Mohammad Khan, "Pakistan-China Relations: An Overview", **Pakistan Horizon**, Cilt: 64, Sayı: 4, 2011, s. 19.

Çin Pakistan'da altyapı, yollar, otoyol, limanlar, enerji ve iletişim sektörlerinin geliştirilmesine yatırımlar yaparken Pakistan da Çin'in sosyal ve ekonomik kalkınma için yaptığı yatırımı memnuniyetle karşılamaktadır. Her iki devlet de ekonomik ilişkilerini güçlendirmeye büyük önem vermektedir. Çin'in Pakistan'daki yatırımları giderek artmıştır ve Pakistan da bu durumu ekonomik kalkınması için çok önemli görmüştür. Güney Asya'da Pakistan, Çin ile serbest ticaret anlaşması imzalayan ilk ülkedir. Pakistan ve Çin iyi ticaret ortaklarıdır. Her iki devlet de ticaret, ekonomi, tarım, sanayi, enerji, iletişim ve teknoloji sektörlerinde birbirleriyle işbirliği yapmaktadır.[399] CPEC ile de ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi planlanmaktadır. Projenin aynı zamanda Pakistan'da ekonomik istikrara katkı sunacağı düşünülmektedir.[400]

4.4.3.Kuşak Yol Girişimi ve Pakistan

Hindistan, hem Çin ile olan sınır sorunları hem de Çin ile olan rekabeti dolayısıyla Çin'in bölgedeki genişlemesinin önünü açacak projelere sıcak bakmamaktadır. Çin de aşamadığı bu durumu Pakistan üzerinden by-pass edecek projeler geliştirmektedir. 2013 yılında Çin ve Pakistan arasında çok sayıda altyapı projesi için anlaşmalar imzalanmıştır. Bu projeler daha sonra "Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru" (*China Pakistan Economic Corridor / CPEC*) başlığı altında toplanmıştır. CPEC, KYG projesinin bir pilot uygulaması olarak görülmektedir.

4.4.3.1.Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC)

CPEC, Pakistan'da altyapıyı ve enerji üretimini geliştirme projeleri içermektedir. 2013 yılı Mayıs ayında Çin Başbakanı Li Keqiang, İslamabad'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyarette iki ülke arasındaki işbirliğinin artırılmasına yönelik

[399] Jafar Riaz Kataria, Anum Naveed, "Pakistan-China Social and Economic Relations", **South Asian Studies**, Cilt: 29, Sayı: 2, 2014, s. 397.
[400] Mustaf, Zafar, **a.y.**, s. 5060.

bir dizi anlaşma imzalanmıştır.[401] Temmuz 2013'te Başbakan Nawaz Sharif Çin'i ziyaret etmiş; bu ziyarette Çin Başbakanı Li Keqiang ile iki ülke bir mutabakat anlaşması imzalayarak enerji, ticaret, iletişim alanlarında işbirliğini güçlendirme hedeflerini belirlemişlerdir. Burada kilit öneme sahip olan Çin'in batısı ve Pakistan arasındaki iletişim ve taşımacılık altyapısının güçlendirilmesi ve bir ticaret koridoru oluşturulmasıdır. 2014 yılında Pakistan Başbakanı Çin'i ziyaret etmiş ve 200 km'lik bir tünel inşası için anlaşmalar imzalanmıştır. Nisan 2015'te Çin lideri Xi Jinping'in Pakistan'a gerçekleştirdiği ziyarette iki ülke CPEC ve aralarında kurulacak diğer bağlantılar ile ilgili toplamda 46 milyar dolarlık 51 mutabakat anlaşmasına daha imza atılmıştır.[402]

CPEC sadece Çin ve Pakistan'ı bağlayacak yolların inşa edileceği bir proje değil; KYG içerisinde konumlandırılmış haliyle Orta Asya, Güney Asya, Orta Doğu, Avrupa ve Afrika gibi ekonomik bölgeleri bağlayarak tüm bölgeye refah getirecek; tüm bölgenin ekonomik kalkınması için bir köşe taşı olarak görülmektedir.[403] Pakistan, CPEC'i ekonomik kalkınmasını destekleyecek bir itici güç olarak görmektedir. CPEC fırsatı ile öncelikle ekonomik kalkınmasının önünde atlanması gereken bir eşik olarak gördüğü, tıkanıklık yaşadığı taşımacılık, enerji gibi altyapı yatırımları gerektiren eksiklerini tamamlamayı, sonrasında da güvenilir ve sürdürülebilir taşımacılık ağları, sanayi bölgeleri kurmayı hedeflemektedir. Tüm bunlarla hem ülke içi istikrarın hem de bölgesel kalkınmanın sağlanabileceğini düşünmektedir. Çin de CPEC ile dünya ekonomisindeki öncü konumunu sağlamlaştırarak devam ettirmeyi ve Güney Asya bölgesindeki etki gücünü artırmayı amaçlamaktadır.[404] Çin için genel olarak KYG ve özel olarak da CPEC projelerinin iki ana itici gücü bulunmaktadır. Birincisi iç dinamikler, ikincisi ise stratejik hedefler

[401] Ayaz Gül, "China's Premier Promises Deeper Ties with Pakistan", VOA News, 22 Mayıs 2013, https://www.voanews.com/a/chinas-premier-seeks-stronger-ties-with-pakistan/1665835.html Erişim Tarihi: 13 Nisan 2022

[402] Mustaf, Zafar, **a.y.**, s. 5061; İrfan Haider, "Economic Corridor in Focus as Pakistan, China Sign 51 MoUs", 20 Nisan 2015, https://www.dawn.com/news/1177109 Erişim Tarihi: 13 Nisan 2022

[403] Massarrat Abid, Ayesha Ashfaq, "CPEC: Challenges and Opportunities for Pakistan", **Journal of Pakistan Vision**, 2015, Cilt: 16, Sayı: 2, s. 144.

[404] Zahir Shah, "China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) and Its Importance", **The Diplomatic Insight**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2016, s. 10.

doğrultusunda Pakistan'ın jeopolitik konumundan çok daha verimli bir şekilde faydalanabilmektir.[405]

CPEC projesinin içeriğini ve yaratacağı dışsallığı enerji sektörü, altyapı projeleri, özel ekonomik bölgelerin oluşturulması gibi üç ana kategoride değerlendirmek mümkündür. Bu kategorilerden ilki olan enerji sektörü, CPEC'in en önemli ayaklarından biridir. Özellikle son yıllarda yetersiz kapasite, yeni keşiflerin yapılmaması, enerji kaynaklarının verimli kullanılamaması gibi nedenlerle enerji açığı yaşayan Pakistan'da enerji açığının ülkenin GSYİH'sinde yüzde 4 ile 7 arasında tahmin edilen bir oranda kayıp yaratmaktadır. Hükümet, 2025 hedeflerini belirttiği planlama raporunda elektrikteki arz açığını 2018 itibariyle kapatmayı ve daha da artacak elektrik talebine de karşılık gelecek şekilde üretim gerçekleştirmeyi, enerji kaynaklarını çeşitlendirmeyi hedefine koymuştur.[406] Pakistan, CPEC kapsamındaki enerji projeleri tamamlandığında elektrik üretiminde kendi kendine yeter duruma gelmeyi planlamaktadır. İkinci kategoriyi oluşturan altyapı projeleri ile de mevcut iletişim ve taşımacılık olanaklarının iyileştirilmesi ve yenilerinin inşa edilmesi planlanmaktadır. CPEC ile oluşturulan ulaşım ağı Çin'in Gwadar limanı üzerinden Hint Okyanusuna açılmasının yanı sıra Pakistan'ın şehirlerini de birbirine bağlayan bir ağ olacaktır. Üçüncü ve son olarak, kurulacak özel ekonomik bölgelerin Pakistan'ın sanayileşme sürecini hızlandırması ve projeler hayata geçtikçe dikkate değer ölçüde sosyoekonomik faydaların ortaya çıkması beklenmektedir.[407] CPEC ile Çin'in batısı modern kara ve demir yolları ile Gwadar limanına bağlanacak, Güney Çin Denizinden farklı olarak hiçbir tartışmalı alanı olmayan alternatif ve kısa bir rota üzerinden denize bağlanılacak ve Çin'in Malakka Boğazı'na bağımlılığı azalacaktır.[408]

---

[405] Murad Ali, "China-Pakistan Economic Corridor: Prospects and Challenges", **Contemporary South Asia**, Cilt: 28, Sayı: 1, 2020, s. 104.
[406] Pakistan Planlama, Kalkınma ve Reform Bakanlığı Planlama Komisyonu, "Pakistan 2025: One Nation-One Vision", 2014, s. 59. https://www.pc.gov.pk/uploads/vision2025/Pakistan-Vision-2025.pdf Erişim Tarihi: 10 Mart 2022
[407] Murad Ali, **a.y.**, s. 103-4.
[408] Richard Ghiasy, Jiayi Zhou, **The Silk Road Economic Belt: Considering Security Implications and EU-China Cooperation Prospects**, SIPRI, Stokholm, 2017, s. 7.

4.4.3.2.CPEC'e Yönelik Eleştiriler

Başta Hindistan ve ABD olmak üzere, CPEC projesine karşı olan da birçok ülke bulunmaktadır. Pakistan'ın Hindistan ile ilişkileri yaşadığı toprak uyuşmazlığı dolayısıyla hiçbir zaman çok iyi olmasa da; ABD ile ilişkilerini iyi şekilde sürdürmeye devam etmiştir. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin teröre karşı açtığı savaşta ve takiben Afganistan işgalinde Pakistan ABD'yi desteklemiştir. Bu işgal, Pakistan için de büyük kayıplar yaratmıştır ve Pakistan halen bu tahribatı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu noktada Pakistan CPEC'i bir fırsat olarak görürken, ABD projeye karşıdır.[409]

Hindistan, tartışmalı Jammu ve Keşmir topraklarının bir parçası olarak gördüğü Pakistan'ın Gilgit-Baltistan bölgesinden geçen bazı iletişim projelerine itiraz etmiş ve CPEC, Hindistan ve Pakistan arasındaki siyasi gerginliğin artmasına neden olmuştur.[410] Hindistan lideri Narendra Modi, Haziran 2015'te Çin'e gerçekleştirdiği ziyarette projeyi "kabul edilemez" olarak tanımlamıştır.[411] Ayrıca Hindistan, Çin'in Gwadar limanı vasıtasıyla Hint Okyanusunda daha fazla etkinlik kazanmasına da şüpheyle yaklaşmaktadır. Pakistan da Çin de limanın tamamen sivil ve ticari amaçlar için kullanılacağını belirtse de Hindistan tarafında Gwadar limanının Çin donanması için bir deniz üssü olarak kullanılacağına dair güçlü bir kanaat bulunmaktadır. Hindistan'daki bazı basın organlarında, Çin'in Gwadar'da limanla birlikte gizli alanlar da inşa ettiği ve buraları askeri faaliyetler için kullanacağı yönünde haberler yer almaktadır.[412] Sonuç olarak Hindistan, CPEC'i bölgesel ticareti ve bağlantıları artıracak ekonomik bir proje olmaktan ziyade bir güvenlik projesi ve jeopolitik bir hamle olarak değerlendirmektedir.

---

[409] Mustaf, Zafar, **a.y.**, s. 5065.

[410] Priyanka Singh, "India's Participation in CPEC: The Ifs and Buts", 17 Şubat 2017 https://idsa.in/system/files/issuebrief/ib_india-in-cpec_psingh_170217.pdf Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022

[411] The Express Tribune, "China-Pakistan Economic Corridor 'unacceptable', Modi tells China", 1 Haziran 2015 https://tribune.com.pk/story/895611/china-pakistan-economic-corridor-unacceptable-modi-tells-china Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022

[412] Times of India, "China Building High-security Compound at Gwadar to Establish Naval Base", 3 Haziran 2020, https://timesofindia.indiatimes.com/world/pakistan/china-building-high-security-compound-at-gwadar-to-establish-naval-base/articleshow/76175780.cms Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022

Tüm bunlarla birlikte projeye Pakistan içinden gelen eleştiriler de bulunmaktadır. Pakistan'da CPEC projesinin enerji üretimi, altyapı geliştirme, sanayileşme ve istihdam alanı yaratma gibi etkilerle ekonomik kalkınmayı destekleyeceğine dair görüşler baskın olsa da; konunun bir diğer boyutunu da Pakistan'ın Çinli şirketlere olan kredi borçlarını ödeme noktasında ciddi finansal sıkıntıya düşeceği öngörüsü oluşturmaktadır. Pakistan'ın önde gelen düşünce kuruluşlarından *Institute of Regional Studies*'ten araştırmacı Khurram Husain, CPEC projesinin uzun vadede Pakistan için bir borç çıkmazı yaratabileceğine dikkat çekmektedir.[413] KYG'ye katılan hemen hemen her ülkede gündeme gelen, Çin'in finansman modelinin ülkeleri borç tuzağına çekeceği düşüncesi Pakistan için de dillendirilmektedir.

4.5.Bhutan-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları

Bhutan[414] Güney Asya'da tarihi İpek Yolu üzerinde, Güneydoğu Asya ve Tibet'in kesişim noktasında yer alan ve denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Tıpkı Nepal gibi, iki Asya devi Çin ve Hindistan arasına sıkışmıştır. 38 bin 394 km²'lik yüzölçümü ile dünyadaki en küçük devletlerden biridir. Çin ile 470 km, Hindistan ile 605 km sınırı bulunmaktadır. 8 Ağustos 1949'da Hindistan'dan bağımsızlığını kazanmıştır. Az gelişmiş ülke kategorisindedir.

Bhutan, Hindistan'ın himayesi altında bir devlettir. Dış işlerinde halen Hindistan'a bağlıdır. Zayıf bir devlet, başka bir devletten hamisi olmasını isterse, himaye altındaki devlet statüsü ancak bir antlaşma ile sağlanmaktadır. Güçlü bir devletin koruması altına giren devletler, genel olarak üç kategoride sınıflanmaktadır: Himaye altındaki devletler, uluslararası himaye altındaki devletler ve koloni devletler. Mevcut durumuyla Bhutan, ilk kategoriye girmektedir. Bu statü, bağımsızlık kazandığı tarih olan 8 Ağustos 1949'da Hindistan ile imzaladığı Dostluk Antlaşması ile sağlanmıştır.[415] Bu antlaşma ile Hindistan'a Bhutan adına diplomatik

[413] Khurram Husain, "CPEC Cost Build-up", 15 Aralık 2016, https://www.dawn.com/news/1302328 Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022
[414] Resmi adı Bhutan Krallığı'dır.
[415] Hindistan ve Bhutan, dostluk anlaşmalarını 2007 yılında yenilemiş; Bhutan'ın dış politika kararlarında, silah ithalatında Hindistan'dan tavisye almasını öngören antlaşma maddesi sembolik

hakları kullanma yetkisi verilmemiştir ve fakat Hindistan Bhutan dış politikasından sorumlu olmaya devam etmiştir. Ayrıca Hindistan'da Bhutan'ın iç işlerine karışmayacağını taahhüt etmiştir.[416]

Bhutan-Hint ilişkileri, 1950'de Çin'in Tibet'i ilhak etmesinden sonra daha da güçlenmiştir. Çinli askerlerin sınır ötesi akınlarının ve Çin'in geleneksel Çin-Bhutan sınırlarının lehlerine değiştiğini gösteren bir harita yayınlamasının ardından Bhutan, Kuzey'deki sınır ötesi ticareti kısıtlamış ve Hindistan ile ilişkilerini geliştirmiştir. Bhutan'ın modernleşme süreci, Hindistan'ın kalkınma programlarındaki yardımını kabul etmesiyle başlamıştır.[417]

1950'lerde Tibet'teki koşullar kötüleştikçe, Çin'in Bhutan'a yönelik tutumları sertleşmeye başlamıştır. Bu durum, sınır anlaşmazlıkları da dahil olmak üzere gelecekteki Çin-Bhutan ilişkilerinde Bhutan'ın bakış açısını anlamak için önemlidir. Bhutan, güvenliği ve sınır müzakereleri çabaları hakkındaki hesaplamalarını Tibet'te olanlara bakarak şekillendirmeye çalışmıştır.[418] 1950'nin sonlarında ve 1951'de Çin, geleneksel olarak yarı özerk bir statüye sahip olan ve Hindistan'ın da geleneksel olarak bir tampon devlet olarak gördüğü Tibet üzerindeki egemenliğini pekiştirmek için askeri güç kullanınca; Hindistan ve Çin arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamış, bu da Bhutan üzerindeki baskıyı artırmıştır. Bu dinamikler, sonraki yıllarda Bhutan'ın Çin ile olan sınır uyuşmazlıklarının temelini de oluşturmuştur.[419]

---

olarak kaldırılmıştır. Yenilenen anlaşmaya göre, Bhutan ve Hindistan'ın ulusal çıkarlarıyla ilgili konularda birbirleriyle yakın işbirliği yapmaları gerektiği belirtilmiş; "Hiçbir Hükümet, topraklarının diğerinin ulusal güvenliğine ve çıkarlarına zararlı faaliyetler için kullanılmasına izin vermeyecektir" denilmiştir. Bunun Bhutan'ın egemenliğini ve dış ilişkilerini yönetmesi için daha fazla özgürlük sağladığını söyleyenler olduğu gibi Hindistan'ın Bhutan'ın dış politikası, ticareti ve güvenliği üzerindeki etkisini genişletmeye yönelik devam eden çabalarının bir parçası olarak görüp eleştirenler de vardır. 2008'de Bhutan'ın demokrasiye geçişini memnuniyetle karşılayan Hindistan, Bhutan'ın diğer ülkelerle (Çin hariç) ticareti için 16 giriş ve çıkış noktasına da izin vermiştir. Bkz. Madhu Rajput, "Indo-Bhutan Relations: A Critical Ananlysis", **The Indian Journal of Political Science**, Cilt: 75, Sayı: 1, 2014, s. 154; Sherpem Sherpa, "Bhutan: Between Two Giants", **World Policy Journal**, 2013-2014 Kış, s. 43.

[416] Bengt Broms, "States", **International Law: Achievements and Prospects**, Ed. by Mohammed Bedjaoui, Paris, UNESCO, 1991, s. 51.

[417] Sherpa, **a.y.**, s. 42.

[418] Paul J. Smith, "Bhutan-China Border Disputes and Their Geopolitical Implications", **Beijing's Power…,** s. 24.

[419] **Ibid.**, s. 23-24.

Çin'in 14 sınır komşusu arasında en küçük devlet Bhutan'dır. Ayrıca Çin'in diplomatik ilişkilerinin olmadığı tek komşusu da Bhutan'dır. Bhutan ve ÇHC'nin resmi diplomatik ilişkileri bulunmamaktadır. İki ülkenin ilişkileri tarihsel olarak gergindir. 470 km'lik sınırda toprak anlaşmazlıkları potansiyel bir çatışma kaynağı olarak görülmektedir.

Bhutan, 1971'de BM'ye katılarak dış ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Fakat halen Avrupa Birliği de dahil olmak üzere Birleşmiş Milletler'in 193 üye devletinden sadece 54'ü ile diplomatik ilişkilere sahiptir. Hindistan'ın koruması altında kabul edilen Bhutan, yabancı etkiyi sınırlamaya yönelik kasıtlı bir izolasyon politikası ile çoğu devlet ile diplomatik ilişki kurmaktan kaçınmıştır. Bu duruşla devletlerin Bhutan'a müdahalesinin engellenmesi, Bhutan kültürünün ve doğal kaynaklarının korunması amaçlanmaktadır. Güneydoğu Asya'da yer alan devletler dışındaki ülkelerle turizm bile çok sınırlı olarak yapılmaktadır.[420]

4.5.1.Bhutan-Çin Sınır Uyuşmazlığı

Bhutan, Çin'in resmi olarak çözülmemiş sınır anlaşmazlıklarına sahip olduğu komşularından biridir. Sınır görüşmelerinin tarihi, Çin'in Bhutan toprakları üzerinde hak iddia eden haritalar yayınladığı ve böylece konuyu kamuoyunda bir tartışma konusu haline getirdiği 1950'lere kadar uzanmaktadır. Çin'in egemenlik iddia ettiği tartışmalı bölgeler Doklam, Pasamlung ve Jakarlung vadisi merkezli olup toplamda 764 km²'lik alan kaplamaktadır.[421]

19'uncu yüzyılın ortalarından itibaren Çinlilerin Nepal, Butan, Sikkim ve Tibet'in hepsinin Çin İmparatorluğunun bir parçasını oluşturduğu hissini defalarca dile getirmeleri de Bhutan'da tedirginlik yaratmıştır. 1954 yılında ÇHC yayınladığı "*A Brief History of China*"da Bhutan'ın önemli bir kısmı Çin'in bir parçası olarak

[420] Lahav Harkov, "Israel Normalizes Ties with Bhutan", The Jarusalem Post, 13 Aralık 2020, https://www.jpost.com/international/israel-normalizes-ties-with-bhutan-651904 Erişim Tarihi: 24.05.2022

[421] Medha Bisht, "Sino-Bhutan Boundary Negotiations: Complexities of the Package Deal", IDSA Comment, 19 January 2010, http://www.idsa.in/idsacomments/sino-Bhutanboundarynegotiationsbisht190110 , Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2022

gösterilmiştir.[422] 1958'de yayınlanan başka bir harita ile Çin, Bhutan topraklarının büyük bir bölümünü sınırları dahilinde göstermiş ve daha sonra kuzey ve kuzeydoğu Bhutan'da yaklaşık 800 km² toprağı işgal etmiştir. Çin Bhutan, Sikkim ve Ladakhis'in Tibet'te birleşik bir aile oluşturdukları, her zaman Tibet'e ve büyük Çin anayurduna tabi oldukları iddiasını sürdürmüştür.[423] 1959 yılında Dalai Lama'nın Tibet'ten Hindistan'a geçmesi, 1960 yılında Lhasa'daki Çinli liderlerin "emperyal Hindistan'ın yanlış bir şekilde elinde tuttuğu Bhutan'ın özgürleştirilmesi"ne dair konuşmalar yapması da zayıf bir devlet olan Bhutan'ı korkutmaya yetmiştir.[424]

Bhutan dış baskıya direnmeye çalışmış; Kral Hindistan'la yapılan 1949 anlaşmasının savunmayla ilgili herhangi bir madde içermediğini ısrarla belirtmiştir. 1961'de Bhutan'ın "Çin'in ne dostu ne de düşmanı olmak istemediğini" söylemiştir. Fakat 1960 yılında, birkaç ay önce Hindistan'ın da yaptığı gibi Tibet ile ticareti tamamen yasaklamaya karar vermiş ve Bhutan, Lhasa'daki temsilcisini ve Batı Tibet'teki memurunu geri çekmiştir.[425]

Bhutan'ın Çin ile teması Tibet üzerinden olduğu için, Çin'in Tibet'e müdahalesi Bhutan'da tedirginlik yaratsa da 1970'ler itibariyle ilişkilerde kademeli bir yakınlaşma gözlenmiştir. Bhutan Çin ile ilişkilerinde düşmanca bir tavır gütmemiş; örneğin 1971'de ÇHC'nin BM'de Tayvan'ın yerini almasında lehte oy kullanmıştır. 1980'ler itibariyle seyrek de olsa iki ülke arasında ziyaretler başlamıştır.[426] Hindistan ile kurduğu ilişki itibariyle diğer dev komşusu Çin ile ilişki kurmaz iken uluslararası siyasetin değişen dinamikleri, Çin'in ekonomik yükselişinin özellikle Güney Asya'da getirdiği yeni konjonktür Bhutan'ı da Çin ile ilişki kurma ve geliştirme seçeneğini yeniden gözden geçirme noktasına getirmiştir.

---

[422] Pranav Kumar, "Sino-Bhutanese Relations: Under the Shadow of India-Bhutan Friendship", **China Report**, Cilt: 46, Sayı:3, 2010, s. 245.
[423] Dorji Penjore, "Security of Bhutan: Walking Between the Giants", **Bhutan Studies**, 2010 s. 115. 108-131 https://www.bhutanstudies.org.bt/publicationFiles/JBS/JBS_Vol10/v10-9.pdf Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2022
[424] Kumar, **Ibid.**
[425] Thierry Mathou, "Bhutan-China Relations: Towards a New Step in Himalayan Politics", Bhutan Studies, 2009, s. 394, https://www.bhutanstudies.org.bt/publicationFiles/ConferenceProceedings/SpiderAndPiglet/19-Spdr&Pglt.pdf Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2022.
[426] Kumar, **a.y.,** s. 246.

İki ülke arasında sınır uyuşmazlığının çözümü için görüşmeler resmi olarak 1984 yılında başlamıştır. 1988'de Sınır Sorunlarının Çözümüne İlişkin Yol Gösterici İlkeler Anlaşmasını ve 1998 yılında sınır bölgelerinde Barış ve Huzurun Korunmasına İlişkin Anlaşmayı imzalamışlardır. 1984'ten bu yana, Bhutan ve Çin arasındaki görüşmeler, Doklam ve Bhutan'ın batısındaki diğer alanlar da dahil olmak üzere, 269 km²'lik Bhutan-Çin-Hindistan üç kavşağının yakınındaki bölgeler ile Bhutan'ın kuzeyinde, Tibet'in yakınında bulunan 495 m²'lik alanı kaplayan Jakarlung ve Pasamlung vadileri de dahil olmak üzere iki ayrı anlaşmazlık alanına odaklanmıştır. Fakat daha yakın zamanlarda Çin, Bhutan'ın doğu Sakteng bölgesine de iddialarda bulunmaya başlamıştır.[427] Bhutan'ın doğu ucunda bulunan yaklaşık 750 km²'lik Himalaya Dağları'nın yoğun ormanlık bir bölgesinde bulunan, eşsiz florası ve faunası ile tanınan Sakteng Yaban Hayatı Koruma Alanında egemenlik iddiasında bulunmuştur. Haziran 2020'de Bhutan, sürdürülebilir kalkınma projelerini finanse eden küresel bir çevre örgütünden bu alan için hibe istediğinde, Çin'in bu kuruluştaki temsilcileri hibe verilmesine karşı çıkmış; bu alanın tartışmalı bölge olduğunu iddia etmişlerdir.[428] Böylelikle 5 Temmuz 2020'de Çin, 1986'dan bu yana ilk kez doğu bölgesinde Bhutan ile sınır anlaşmazlığı yaşadığını açıkça belirtmiştir.

Çeşitli seviyelerde otuzun üzerinde görüşme gerçekleştirilmiş olup somut bir sonuç elde edilememiştir. En son 14 Ekim 2021'de sınır uyuşmazlıklarının çözümünün hızlandırılmasına dair üç basamaklı bir yol haritası üzerinde anlaşılmış ve bir mutabakat anlaşması imzalanmıştır.[429] Yıllardır süren görüşmeler içerisinde en dikkat çeken noktalardan biri 1996 yılında Çin'in Bhutan'a sunduğu teklif olmuştur. Çin, Bhutan'ın sınırın batı bölümündeki Doklam, Sinchulung, Dramana ve Shakhatoe üzerindeki Çin egemenliğini tanıması karşılığında Pasamlung ve Jakarlung vadileri üzerindeki Bhutan egemenliğini tanıma önerisini ortaya

[427] Jianli Yang, "Bhutan-China Border Negotiations in Context", The Diplomat, https://thediplomat.com/2021/11/bhutan-china-border-negotiations-in-context/, 18 Kasım 2021, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2022

[428] Felix K. Chang, "No Sanctuary: China's New Territorial Dispute with Bhutan", https://www.fpri.org/article/2020/07/china-territorial-dispute-bhutan/ , 29 Temmuz 2020, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2022.

[429] Bhutan Dış İşleri Bakanlığı Basın Açıklaması, https://www.mfa.gov.bt/?p=11456 , 14 Ekim 2021, Erişim Tarihi: 26.05.2022.

koymuştur. Bu teklif Bhutan tarafından kabul görmemiştir.[430] Çin, kabul görmeyen bu takas önerisini düzenleyerek 2020 yılında tekrar gündeme getirmiştir. Pekin'in yeni bölgelerde de hak iddia etmeye başlaması, Hindistan'a karşı bir avantaj elde etme umuduyla Çin-Bhutan sınır uyuşmazlığını çözmek için takas anlaşması yapma baskısını artırması olarak da değerlendirilmiştir.[431]

2022 yılı başında Reuters'ta yer alan haber, uydu görüntülerine dayanarak Çin'in Bhutan ile tartışmalı sınırı boyunca 110 km²'lik bir alanda yerleşim inşasını hızlandırdığını ve altı noktada iki katlı binalar da dahil olmak üzere iki yüzün üzerinde yapının inşa edilmekte olduğunu ortaya koymuştur. Hintli yetkililer, inşaatın Çin'in sınır iddialarını somut bir biçim vererek çözme eğiliminde olduğunu gösterdiğini söylemektedir. Bhutan Dışişleri Bakanı ise konuyla ilgili kendisine yöneltilen bir soruyu, "Sınır uyuşmazlıklarına dair konuları kamuoyu önünde konuşmuyoruz" şeklinde yanıtlamıştır.[432]

4.5.2.Bhutan-Çin Ekonomik İlişkileri

Dünyanın en küçük ve en az gelişmiş ülkelerinden biri olan Bhutan'ın ekonomisi, nüfusun yüzde 60'ından fazlasının ana geçimini sağlayan tarım ve ormancılığa dayanmaktadır. Tarım, büyük ölçüde geçimlik tarım ve hayvancılıktan oluşur. Engebeli dağlar araziye hakimdir ve yolların ve diğer altyapıların inşasını zor ve pahalı hale getirmektedir.

Kuruluşundan itibaren Bhutan'ın en önemli ticaret ve kalkınma desteği ortağı Hindistan olmuştur. Bhutan'ın ekonomisi, güçlü ticaret ve parasal bağlantılar ve Hindistan'ın mali yardımına bağımlılığı sayesinde Hindistan'ın ekonomisiyle

---

[430] Sudha Ramachandran, "China's Bhutan Gambit", The Diplomat, https://thediplomat.com/2020/07/chinas-bhutan-gambit/ , 23 Temmuz 2020, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2022.

[431] Felix K. Chang, "No Sanctuary: China's New Territorial Dispute with Bhutan", https://www.fpri.org/article/2020/07/china-territorial-dispute-bhutan/ , 29 Temmuz 2020, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2022.

[432] Devjyot Ghoshal, Anand Katakam, "China Steps up Construction Along Disputed Bhutan Border, Satellite Images Show", 13 Ocak 2022, Reuters, https://www.reuters.com/world/china/china-steps-up-construction-along-disputed-bhutan-border-satellite-images-show-2022-01-12/ Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022.

yakından uyumludur. Sanayi sektöründeki üretimin çoğu, yazlık sanayi tipindedir. Yol inşaatı gibi kalkınma projelerinin çoğu, Hintli göçmen işgücüne dayanmaktadır. Eğitim, sosyal kalkınma ve çevreyle ilgili konular ise çok taraflı kalkınma kuruluşlarının desteğiyle yürütülmektedir.

Hindistan, Bhutan'ın ithalatının yüzde 90'ını ve ihracatının yüzde 77'sini oluşturmaktadır.[433] Bu destek, Bhutan'ın ekonomisinin hızla büyümesine yardımcı olmuş; GSYİH 1980'de 128 milyon dolar iken 2000'de 400 milyon dolara yükselmiştir. 2020 yılına gelindiğinde bu rakam 2,3 milyar dolara yükselerek yirmi yılda yaklaşık altı kat artmıştır.[434]

Fakat Bhutan'ın ekonomik büyüme modeli yeterli istihdam yaratamamıştır. Genç işsizlik oranının çok yüksek olduğu[435] ülkede Hindistan, desteklediği projelerde yerelden ziyade Hint emeğini, sermayesini, teknolojisini ve mallarını kullanmakta; projeler istihdama ve ekonomide yapısal dönüşüme katkı sunmamaktadır. Bu da Bhutan'da çeşitli kesimlerce eleştirilmektedir.[436]

Çin'in ekonomik büyümesi, Çin ile Bhutan -özellikle özel sektör- arasında daha derin ekonomik bağlara duyulan ihtiyacı beslemektedir. Çeşitli sektörler, Çin mallarını Hindistan üzerinden ithal ederken ortaya çıkan ek maliyetlerden ve diğer sorunlardan şikayet etmektedir. Bhutanlı küçük tüccarlar da ülkeye ucuz Çin mallarını kaçırmaya devam etmektedir.[437] Ek olarak Bhutan'daki Çinli turistlerin de artış göstermesi, Bhutan'ın Çin ile ekonomik ve diplomatik ilişkilere sahip olma

---

[433] Bhutan Hindistan Büyükelçiliği web sitesi, "India-Bhutan Trade Relations," https://www.indembthimphu.gov.in/pages.php?id=42 Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022.

[434] Dünya Bankası web sitesi, "GDP (current US$)–Bhutan," Dünya Bankası, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2020&locations=BT&start=1980&view=chart Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.

[435] Bhutan National Statistics Bureau, "2020 Labour Force Survey Report", https://www.nsb.gov.bt/wp-content/uploads/dlm_uploads/2021/04/2020-Labour-Force-Survey-Report.pdf , s. 35. Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2022.

[436] Medha Bisht, "The Rupee Crunch and India-Bhutan Economic Engagement", IDSA Issue Brief, s. 9-10. https://www.files.ethz.ch/isn/150950/IB_IndiaBhutanEconomicEngagement_MedhaBisht_160712.pdf Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2022.

[437] Medha Bisht, "Chinese Inroads into Bhutan: Diplomatic Gimmickor Strategic Reality?", Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses, 14 Ağustos 2012, https://www.idsa.in/idsacomments/ChineseInroadsintoBhutan_mbisht_140812 Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022

ihtiyacını daha acil hale getirmiştir. Özellikle 2008 yılında demokrasiye geçilmesi ve son yıllarda sosyal medyanın yükselmesi ile Bhutan'da sınır anlaşmazlığını sona erdirmek için kamuoyu talebi de artmıştır.[438]

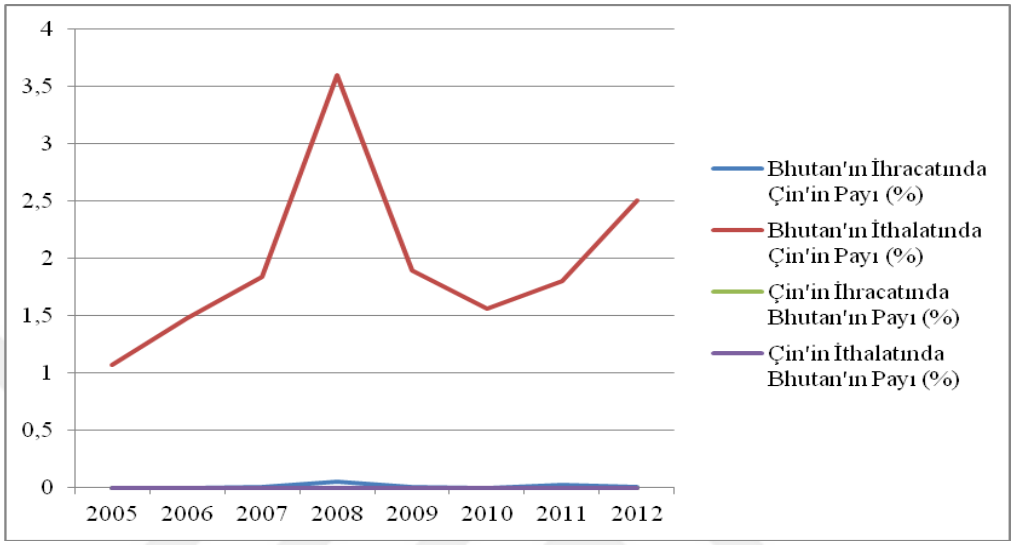

Grafik 7. Yıllara Göre Bhutan-Çin Ticari İlişkileri

Bununla birlikte, Çin'in hem bölgesel hem de küresel düzeyde ekonomik aktör olarak yükselişi, Bhutan için de önemli olmuştur. Her ne kadar Bhutan ile ilişkilerini geliştirerek bir ticaret ortaklığı kurma düşüncesi Çin'de de olsa da sınır sorununun ağır bastığı görülmektedir. Çin, Tibet'te ayrılıkçı bir hareket yaşanmasından endişe duymakta ve ekonomik ve askeri gücünü sınır güvenliğini güçlendirmek için kullanmaktadır. Xi Jinping döneminde de Tibet sınır bölgelerini yeniden nüfuslandırmaya ve ulusal güvenliği güçlendirmeye odaklanılmıştır.[439]

Çin, Bhutan'a sınırlı da olsa tarım ve telekomünikasyon ekipmanı ihracatı gerçekleştirmektedir.[440] 2012 yılında, Bhutan Başbakanı'nın damadına ait bir şirket,

[438] Manoj Joshi, "Doklam: To Start at the Very Beginning", Observer Research Foundation Özel Raporu, 9 Ağustos 2017, https://www.orfonline.org/research/doklam-start-very-beginning/ , Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022

[439] Robert Barnett, "China is Using Tibetans as Agents of Empire in the Himalayas", Foreign Policy, 28 Temmuz 2021, https://foreignpolicy.com/2021/07/28/china-tibet-bhutan-empire-borders-villages/ Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.

[440] Medha Bisht, "Sino-Bhutan Border Negotiations: Complexities of the 'Package Deal'", 19 Ocak 2010, Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses, https://www.idsa.in/idsacomments/Sino-BhutanBoundaryNegotiations_mbisht_190110 Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022

Bhutan'da satmak üzere Çin yapımı otobüsler satın alma ihalesini kazanmıştır.[441] Bu gelişme, Bhutan'daki lobi grupları, siyasi partiler ve iş dünyası seçkinleri arasında Çin ile artan bir ilişkiye, ilişkileri geliştirme niyetine bir işaret olarak değerlendirilebilir.

4.5.3.Kuşak Yol Girişimi ve Bhutan

Bhutan, Çin ile ikili ilişkilerindeki temkinli yaklaşımı, jeopolitik rekabetler ve toprak uyuşmazlıkları, Bhutan'ı KYG'nin dışında tutmuştur. Hindistan'ın baskısını da hisseden Bhutan, Çin ile diplomatik veya ekonomik ilişkilerini de geliştirmede oldukça mesafeli davranmakta; KYG ile de ilgilenmemektedir. Çin, Bhutan'ı ikna etmek için adımlar atmakta ve Bhutan'daki işadamları ve gençler de Pekin ile resmi bağlar kurmayı ve KYG'ye katılmayı giderek daha fazla desteklese de; bu konuda somut gelişme henüz yaşanmamıştır. KYG'nin vaat ettiği küresel pazarlarla bağlantı, karayla çevrili Bhutan için çekici bir girişim olarak görünse de; mevcut siyasi denklem itibariyle projeye katılımı gündemde değildir.[442]

Çin tarafından bakıldığında ise Bhutan'ın diplomatik ilişkileri veya herhangi bir yasal ticareti bulunmamakla birlikte, Çin'in Güney Asya'daki artan çıkarları Bhutan'ı da kapsamaktadır.[443]

Çin Dış İşleri Bakan Yardımcısı Kong Xuanyou'nun 2018 yılı Temmuz ayında Bhutan'a gerçekleştirdiği ziyaret sonrasında yapılan resmi açıklamada, "Çin tarafı, karşılıklı saygı, yarar ve kazan-kazan sonuçları temelinde ortak kalkınmayı sağlamak için üst düzey temasları sürdürmek, pratik işbirliğini genişletmek ve çok taraflı iletişim ve koordinasyonu güçlendirmek için Bhutan tarafı ile birlikte çalışmaya

[441] Medha Bisht, "Chinese Inroads into Bhutan: Diplomatic Gimmickor Strategic Reality?", 14 Ağustos 2012, Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses, https://www.idsa.in/idsacomments/ChineseInroadsintoBhutan_mbisht_140812 Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022

[442] Khushboo Ejaz, Fiza Jamil, "Belt and Road Initiative of China: Implications for South Asian States", **South Asian Studies**, Cilt: 36, Sayı: 2, 2021, s. 360. 351-366

[443] Kumar, **a.y.**, s. 243.

isteklidir" denilmiştir. Bu ziyarette Çin, Bhutan'ı KYG'ye aktif olarak katılmaya ve ekonomik kalkınmada Çin ile ortaklaşmaya da davet etmiştir.[444]

4.6.Nepal-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları

Nepal, tıpkı Bhutan gibi küçük bir coğrafi alan kaplayan, iki Asya devi Çin ve Hindistan arasına sıkışmış bir ülkedir. Doğu, batı ve güneyinde Hindistan ile toplam 1700 km, kuzeyinde ise Çin ile 1414 km'lik sınırı paylaşmaktadır. İki sınır komşusu ile de tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi bağları bulunmaktadır.[445]

Nepal ile Tibet arasında tarih boyunca defalarca istilalar, saldırılar, fetihler yaşanmıştır. Bu çatışmalara Çin'in müdahil olduğu dönemler de olmuştur. 19'uncu yüzyılda Çin'de yaşanan iç karışıklıklardan Nepal de faydalanmak istemiştir. Özellikle Taiping İsyanı'ndan (1850-1864) yararlanan Nepal, 1854'te Tibet'i işgal etmiştir. Yaşanan savaş hızla sona ermiş ve Mart 1856'da Katmandu'da bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmayla Nepal, Çin'e haraç ödemeye devam etmeyi ve Tibet'e yabancı bir saldırı olması durumunda Tibet'in savunmasına yardım etmeyi kabul etmiştir. Fakat Nepal Çin'deki iç siyasi sorunlardan ve Himalayalar'da artan İngiliz aktivizminden yararlanarak 1908'den itibaren Çin'e haraç ödemeyi bırakmıştır. Bununla birlikte, 1910'a gelindiğinde Çin, Tibet'teki İngiliz faaliyetinden endişe duymuş ve Tibet'teki egemenlik haklarını yeniden dile getirmeye başlamıştır. Tibetliler, Çin'in 1911 devriminden yararlanarak Çinlileri Tibet'teki Lhasa şehrinden kovduğunda, Nepal de Çin ile ilişkilerini koparmıştır.[446]

İkinci Dünya Savaşı sonrası Çin ve Hindistan'daki siyasi gelişmeler, Pekin ve Katmandu arasındaki ilişkilerde köklü bir değişikliğe yol açmıştır. İngilizler 1947'de Hindistan'dan çekilirken, Çin'de de Milliyetçiler 1949'da Komünistler tarafından yenilgiye uğratılmış ve ÇHC kurulmuştur. Çin, Tibet üzerindeki egemenlik

[444] Çin Dış İşleri Bakanlığı web sitesi, "Vice Foreign Minister Kong Xuanyou Visits Bhutan", 24 Temmuz 2018, https://www.mfa.gov.cn/ce/ceme//mon/wjbxw/t1580397.htm Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022

[445] Bhim Nath Baral, "Nepal-China-India: Prospects and Challenges of Trilateralism", **Journal of Political Science**, Cilt: 19, 2019, s.1.

[446] Chitra K. Tiwari, "China-Nepal Border: Potential Hot Spot?", **Beijing's Power…**, s. 206-209.

iddialarını sürdürmüştür. 1954'te Yeni Delhi ve Pekin, Çin'in Tibet'teki egemenliğini tanıyan bir anlaşma imzalamıştır.[447] 1954 Çin-Hindistan Antlaşması, Katmandu'nun Pekin ile ilişkileri üzerinde anında bir etki yaratmıştır. 1955'te iki ülke, diplomatik ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlayan kapsamlı görüşmelere başlamıştır. Eylül 1956'da, her iki ülke, Nepal'in Çin'in Tibet üzerindeki egemenliğini tanıdığı ve tüm haklarını teslim etmeyi kabul ettiği bir anlaşma imzalamıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki ticaretin ve dostluğun geliştirilmesiyle ilgili anlaşmalar da imzalanmıştır.[448] Çin ile Nepal arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını bir dizi antlaşma izlemiştir.

4.6.1.Nepal-Çin Sınır Uyuşmazlığı

Çin'in Nepal ile olan sınırının en alçak noktası 3000 metre yükseklikte iken, en yüksek noktası Everest'in zirvesinde 8848 metreyi bulmaktadır. Sınır bölgesinin Nepal tarafında 10, Çin tarafında 18 köy bulunmakla birlikte yerleşim oldukça sınırlıdır. Sınır boyunca 34 geçit olmasına karşın bunların sadece dört tanesi (Hilsa, Rasuwagarhi, Kodari, Olangchunggola) işlemektedir. Bu dört geçitten de sadece ikisi (Rasuwagarhi ve Kodari) her mevsim koşulunda kullanılabilir niteliktedir.[449]

1956'da Nepal'in Çin'in Tibet üzerindeki egemenliğini tanımasının ardından iki ülke arasında görüşmeler başlamış Çin-Nepal Sınır Anlaşması Ekim 1961'de Pekin'de imzalanmıştır. Fakat Çin ile Nepal arasında, Everest Dağı'nın tamamına sahip olmak ve Nepal'in Dalai Lama destekçilerinin Nepal'e mülteci olarak girmelerini kolaylaştıracak şekilde sınır kontrolünü gevşetmesi konuları başta olmak üzere birkaç ikili anlaşmazlık da yaşanmıştır.[450]

[447] Hindistan Dışişleri Bakanlığı web sitesi, https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/7807/Agreement+on+Trade+and+Intercourse+with+Tibet+Region Erişim Tarihi: 12 Nisan 2022
[448] Y P Pant, "Nepal-China Trade Relations", The Economic Weekly, 14 Nisan 1962, https://www.epw.in/system/files/pdf/1962_14/15/nepalchina_trade_relations.pdf , Erişim Tarihi: 6 Mart 2022 s. 623.
[449] Tiwari, **a.y.**, s. 205.
[450] **Ibid.**

Günümüzde Nepal'de zaman zaman Çin'in sınırı ihlal ettiğine dair iddialar yükselmektedir. Çin'in yayılmacı politika izlediği ve Nepal hükümetinin buna göz yumduğu düşünülmekte bu durum ve Nepal'de protestolara yol açmaktadır. 2017 yılında Nepal Tarım Bakanlığı tarafından hazırlanan bir raporda Çin'in sınırın tespit edilen on noktasında Nepal topraklarına geçtiği yazılmıştır. 2020 yılı Eylül ayında, Çin'in sınırın Nepal tarafında binalar inşa ettiği iddiaları gündeme gelmiştir. Nepal hükümeti ve Dış İşleri Bakanlığı, yapıların sınırın Çin tarafında kaldığını söylese de iddialar üzerine bölgede incelemede bulunan yetkililer, binaların Nepal topraklarına yapıldığını söylemiştir. Katmandu'da Çin Büyükelçiliği önünde eylemler düzenlenmiş ve Çin yayılmacılığı protesto edilmiştir.[451] Çin'in Nepal topraklarına geçerek sınırı ihlal ettiği iddiası, 2017 yılında Nepal Tarım Bakanlığı tarafından yayınlandığı iddia edilen bir rapora dayandırılmaktadır. Fakat Dış İşleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklama ile böyle bir raporun olmadığı ve ihlal söylentilerinin asılsız olduğu vurgulanmıştır.[452] Daha önce BBC'de yer alan sınır ihlali haberini yalanlayan açıklama, BBC tarafından "Nepal'in dev komşusu Çin ile ilişkilerini zedelemekten kaçınması" olarak yorumlanmıştır.[453] Halen iddia sahiplerinin geri adım atmadığı olaydan yola çıkarak, Nepal kamuoyunda Çin'in yayılmacı politikalarının kendi ülkelerinin sınırını da ihlaline yol açabileceğine dair bir tedirginlik yarattığını görmek mümkündür. Nepal Hükümetinin ise yaptığı açıklamalardan Çin ile ilişkilerini bozmak istemediği anlaşılmaktadır. Ayrıca yerel internet sitelerinde zaman zaman Çin'in Nepal'in sınır köylerini Tibet'e dahil olduğu gerekçesiyle işgal ettiğine dair sahte haberler de yer almaktadır. Bu haberler Nepal kamuoyunda ciddi tepkiye yol açarken, haberlerin Nepal'in Çin ile ilişkilerinin bozulması için kasten yayıldığını söyleyen uzmanlar da bulunmaktadır.

Nepal-Çin sınır ilişkilerine Çin'in Tibet'teki ayrılıkçı hareketlerin tetiklenme potansiyeli üzerinden yaşadığı tehdit algısı ağırlık oluştururken Nepal'in sınır

[451] Santosh Sharma Poudel, "Has China Encroached into Nepali Territory in Humla District?", The Diplomat, https://thediplomat.com/2021/09/has-china-encroached-into-nepali-territory-in-humla-district/ Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022

[452] Nepal Dışişleri Bakanlığı web sitesi, https://mofa.gov.np/press-statement-on-news-reports-about-nepal-china-boundary/ Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022

[453] Michael Bristow, "China Enroaching Along Nepal Border-Report", BBC News, 8 Şubat 2022, https://www.bbc.com/news/world-asia-60288007 Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022

konusunda yaşadığı esas sorun, Hindistan ile ile olan sınır uyuşmazlığıdır. Uzun süreli sınır anlaşmazlıkları, Hindistan ve Nepal arasındaki ikili ilişkilerin bozulmasına yol açmaktadır. Bu uyuşmazlıkta da en kritik alanlar Nepal-Hindistan-Çin sınırlarının kesiştiği noktalardaki uyuşmazlıklardır.

1816 yılında imzalanan Sugauli Antlaşması ile belirlenen Nepal-Hindistan sınırı, iki ülke arasında 1950'de imzalanan Barış ve Dostluk Antlaşması kapsamında yönetilmektedir. Yaklaşık 1800 km'lik sınırda iki ülke arasında uyuşmazlıklar bulunmaktadır. Anlaşmanın iki ülke tarafından farklı yorumlanmasından kaynaklanan uyuşmazlığı çözmek için Nepal ve Hindistan, 1981'de bir ortak teknik komite kurmuştur. Bu komite sınır sorunlarının yüzde 97'sini çözmede başarılı olmuştur. Geri kalan yüzde 3'lük bölüm yaklaşık 606 km²'lik bir alandır ve bu tartışmalı alan uzayan sınır anlaşmazlıklarının can alıcı noktasını oluşturmaktadır.[454] 2020 yılında Hindistan'ın Nepal ile tartışmalı sınır bölgesinde Hint hacıların Çin'in Tibet Özerk Bölgesi sınırları içerisindeki Kailash Mansarovar bölgesine gidiş sürelerini kısaltmak için yeni bir yol inşa edildiğini açıklamasının ardından, Yeni Delhi ile Katmandu yönetimleri arasındaki tartışmaların dozu artmıştır. Fakat Çin, yolun yapıldığı bölgenin Hindistan sınırlarına dahil olduğunu söylemekte ve tartışmalarda taraf olmamaktadır.[455]

4.6.2.Nepal-Çin Ekonomik İlişkileri

Çin ve Hindistan; Asya ülkeleri arasında ekonomileriyle küresel güç olarak yükselen, aynı zamanda nükleer silah sahibi de olan iki devlettir. Değişen bölgesel siyasi ve ekonomik ortamda Nepal de bu iki büyük güç arasına sıkışmış küçük ve zayıf bir devlettir. Dış ilişkileri de iki dev komşusu ile oluşturduğu denge

[454] DB Subedi, Bikram Timilsina, "Border Disputes Between India and Nepal: Will India Act as a Responsible Rising Power?", Australian Outlook, Australian Institute of International Affairs, 21 Mayıs 2020 http://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/20832/?fbclid=IwAR2uROQEfjj2i9rcl6PaoBbVSlqNa-Q_jOsj-_yg8F31yeJK3Nl7J4rWbDA. Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2022

[455] Constantino Xavier, "Interpreting the India-Nepal Border Dispute", Brookings Institute, 11 Haziran 2020, https://www.brookings.edu/blog/up-front/2020/06/11/interpreting-the-india-nepal-border-dispute/ Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2022

çerçevesinde devam etmektedir. Her iki yükselen güç için de Nepal'in stratejik önemi bulunmaktadır. Nepal için de iki devlet de önemli bir kalkınma ortağıdır. Bu çerçevede Nepal'in bir tampon devlet olmaktan çıkıp köprü rolünü güçlendirmesi de ekonomik kalkınması için önem taşımaktadır.[456] Nepal'in liderleri de sıklıkla ülkenin Hindistan ve Çin arasında dinamik bir ekonomiye dönüşmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Çin, Hindistan'dan sonra Nepal'in en büyük ikinci ticaret ortağıdır. Toplam ticaret hacminin yüzde 14,14'ü Çin ile yapılmaktadır. Çin, Nepal'in en çok ithalat yaptığı ikinci, en çok ihracat yaptığı altıncı ülkedir. Nepal'in Çin'den ithal ettiği ürünlerin ekseriyeti cep telefonu, bilgisayar gibi teknoloji ürünleri, sağlık alanında aşı ve ilaç, elektrikli araçlar, ayakkabı gibi ürünlerden oluşmaktadır. Nepal'in Çin'e ihraç ettiği ürünlerin başında ise halı, el işi ürünler, deri, kıyafet, başta olmak üzere tekstil ürünleri, müzik enstrümanları, pamuk gibi ürünler gelmektedir.[457] Nepal, Çin'e hammadde ya da emek yoğun ürünler satarken; Çin'den teknoloji yoğun ürünler satın almaktadır. Nepal'in Çin ile olan ticaret açığının da her geçen yıl arttığı görülmektedir.

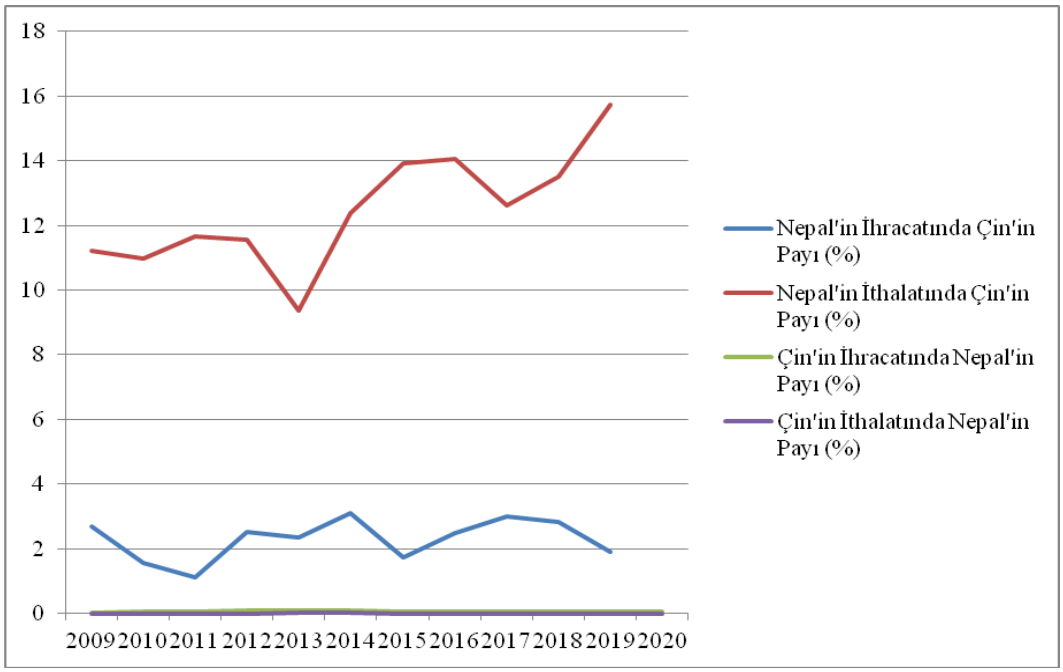

[456] Baral, **a. y.**, s. 2-3.
[457] Nepal Büyükelçiliği web sitesi, https://cn.nepalembassy.gov.np/bilateral-relations/ Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022

Grafik 8. Yıllara Göre Nepal-Çin Ticari İlişkileri

2019 yılında Xi Jinping'in gerçekleştirdiği resmi ziyaretin ardından Nepalli yetkililer, ziyaretle ilgili yaptıkları açıklamalarda Başkan Xi'nin ülkelerinin karayla çevrili bir ülkeden kara bağlantılı bir ulusa dönüşmesine yardım edeceğine söz verdiğini söylemiştir. Çin lideri, "Ülkelerin bağlantılarını artıracağını umuyorum" diyerek, Pekin ve Katmandu'nun ilişkilerini stratejik ortaklığa yükselteceğini de sözlerine ekledi.[458]

4.6.3.Kuşak Yol Girişimi ve Nepal

Nepal, 12 Mayıs 2017 tarihinde resmi olarak KYG projesine dahil olmuştur.[459] Nepal, 2030 hedefi olarak en az gelişmiş ülke seviyesinden orta gelirli bir ülke seviyesine yükselmeyi koymuştur. Bu çerçevede KYG kapsamında Çin ile kurulacak ekonomik ortaklığın, Nepal'in güney komşusu olan Hindistan'a coğrafi ve ekonomik bağımlılığını azaltacağı ve gelecekteki ekonomik kırılganlığı en aza indireceği düşünülmektedir. İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasına dahil olmanın Nepal'in bağlatılarını artıracağı, böylelikle ticaret ve yatırımların, insanların hareketliliğinin artacağı, ticaret ve yatırımı entegre eden yeni ekonomik fırsatlar yaratacağı öngörülmektedir. Nepal'in çağdaş ekonomisine fayda sağlaması beklenmektedir.[460]

Nepal'de KYG çerçevesinde düşünülen projelerin başında Nepal ve Çin'i Himalayaları aşarak bağlayacak sınır aşırı Kerung-Kathmandu demiryolu projesi gelmektedir. Bu proje, Nepal tarafından ülkenin Hindistan'a olan aşırı bağımlılığını dengeleyecek bir faktör olarak da görülmektedir.

2021 yılı Aralık ayında Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Çin'in Nepal'e karayolu ve demiryolu bağlantısı konusunda yardım edeceğini söylemiştir. Wang, "Çin, sınır ötesi bir demiryolu projesinin fizibilite çalışmasında sağlam ilerleme kaydedecek,

[458] DW, "China Aims to up Nepal Partnership with Belt and Road Initiative", DW, 13 Ekim 2019, https://www.dw.com/en/china-aims-to-up-nepal-partnership-with-belt-and-road-initiative/a-50810381 Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022

[459] Nepal Dış İşleri Bakanlığı web sitesi, https://mofa.gov.np/nepal-china-relations/ Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2022

[460] Biranchi Poudyal, "Economic Prospect of Belt and Road Initiatives in Nepal", **KMC Research Journal**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2019, s. 37-38.

Trans-Himalaya Çok Boyutlu Bağlantı Ağı ile Nepal'in 'karayla sınırlanmış bir ülkeden' (*land-locked country*) 'karadan bağlantılı bir ülke' olma hayalini gerçekleştirmesine yardımcı olacak" ifadelerini kullanmıştır.[461] Bununla birlikte, Çin'in Nepal'de planladığı KYG projeleri oldukça yavaş ilerlemektedir. Bakan Wang, 2022 Mart ayı sonunda Nepal'e bir ziyaret daha gerçekleştirmiş ve iki ülke arasında dokuz anlaşma daha imzalanmıştır. Fakat bu anlaşmaların hiçbiri KYG projeleri ile ilgili değildir. Basında yer alan ifadelere göre Nepal tarafı, Çin'den kredilerden daha fazla hibe talebinde bulunmuştur. İki ülkenin de dışişleri bakanları, devam eden projelerin yürütülmesini hızlandırmak için ortak çabalara duyulan ihtiyacın altını çizse de Çin tarafından Nepal'in hibe taleplerine olumlu bir karşılık da gelmemiştir.[462]

4.7.Laos-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları

19'uncu yüzyılın sonlarından itibaren Fransız sömürgesi haline gelen Laos[463], 22 Ekim 1953'te bağımsızlığını kazanmıştır. 2 Aralık 1975'te de monarşiye son verilerek Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti'ne dönüşmüştür. 1953'te kurulduğunda Çin Cumhuriyeti'ni (Tayvan) meşru Çin hükümeti olarak tanıyan Laos, 25 Nisan 1961 tarihinde bu yaklaşımını değiştirerek ÇHC hükümetini Çin'in tek meşru temsilcisi olarak tanımıştır.[464]

Komünizmle yönetilen Laos'ta, Laos Halkın Devrimci Partisi Genel Sekreteri ve Devlet Başkanı olarak 2016 yılında göreve gelen Bounnhang Vorachith, ilk resmi ziyaretini Çin'e gerçekleştirmiştir. İki ülke de karşılıklı siyasi güveni artırmaya, ikili işbirliği programlarının uygulanmasını teşvik etmeye ve kalkınma konusundaki

[461] Prithvi Man Shrestha, "North Has Renewed Cross-Border Train Pledge, but Progress Slow on the Ground", The Kathmandu Post, 18 Aralık 2022, https://kathmandupost.com/national/2021/12/18/north-has-renewed-cross-border-train-pledge-but-progress-slow-on-the-ground Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022.
[462] Anil Giri, "Wang Visit: Nepal, China Siign Nine Agreements, None on BRI", 27 Mart 2022, https://kathmandupost.com/national/2022/03/27/wang-visit-nepal-china-sign-nine-agreements-none-on-bri Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022.
[463] Resmi adı Laos Demokratik Halk Cumhuriyetidir.
[464] ÇHC'nin Laos Büyükelçiliği web sitesi, https://www.mfa.gov.cn/ce/cela/eng/news/t1034300.htm Erişim Tarihi: 12 Nisan 2022.

değişimleri ve deneyim paylaşımını artırmaya hazır olduklarını ifade etmişlerdir.[465] 2021 yılında devlet başkanlığına gelen Thongloun Sisoulith de benzer politikayı sürdürmektedir.

4.7.1.Laos-Çin Sınır Uyuşmazlığı

Laos, Çin ile 475 km'lik bir sınırı paylaşmaktadır. Sınırın her iki tarafı da coğrafi olarak dağlık ve ormanlık bölgeler olup; bazı bölgelerinde tarım yapılabilmektedir. Ağırlıklı olarak da azınlık gruplar yaşamaktadır.

20'nci yüzyıl itibariyle Fransız yönetimi altında bulunan Laos ile Çin'in sınırı 1895'te imzalanan Çin-Fransız Antlaşması ile belirlenmiştir.[466] Fransızların bölgedeki egemenliği İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon kontrolünde devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa, bölgedeki etkinliğini geri kazanmaya çalışırken Ağustos 1945'te başka bir Asya gücü olan Japonya tarafından boyun eğdirildiğini gördükleri sömürgecilere boyun eğmeyecekleri şiarıyla Vietnam'da Ho Chi Minh, başka bir Asya gücü olan Japonya tarafından boyun eğdirildiğini gördükleri sömürgecilere boyun eğmeyecekleri şiarıyla bağımsızlık ilan etmiştir. Sonuç olarak Vietnamlı bağımsızlık yanlıları ile Fransız kuvvetleri arasında Birinci Çinhindi Savaşı (1946-1954) olarak bilinen çatışma yaşanmıştır. Ardından toplanan Cenevre Konferansı sonucunda Fransa; Vietnam, Kamboçya ve Laos'tan çekilmiş ve bu devletler bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.[467] Bağımsızlıkla birlikte iki ülke sınır olarak Fransızlarla yapılan anlaşmayı miras almıştır.

1990'larda Laos ve Çin arasındaki ilişkilerin kademeli olarak yakınlaşması, iki ülke arasındaki sınırı mümkün olduğunca kesin olarak belirlemek için de bir sürecin başlatılmasını kolaylaştırmıştır. Bu çalışmalar için 1991 yılında bir anlaşma imzalanmış ve bir Sınır Komisyonu kurulmuştur. 1994 yılında, Laos ve Myanmar

[465] ASEAN Çin Merkezi web sitesi, "China Laos Pledged Further Cooperation", 4 Mayıs 2016, http://www.asean-china-center.org/english/2016-05/05/c_135335467.htm Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.
[466] Ian Townsend-Gault, "The China-Laos Boundary: Lan Xang Meets the Middle Kingdom", **Beijing's Power…**, s. 145.
[467] **Ibid.**, s. 148.

arasındaki sınır çizilmiş; Laos, Çin ve Vietnam arasındaki üçlü sınır da 10 Ekim 2006'da imzalanan anlaşma ile belirlenmiştir.[468] Mevcut Çin-Laos sınır sorunları, ticareti kolaylaştırmak, insan kaçakçılığı, uyuşturucu ve diğer mallar gibi yasa dışı faaliyetlerin kontrolü ve güvenlik dahil olmak üzere diğer bölgesel devletler arasındaki sorunlarla büyük ölçüde aynıdır. [469]

4.7.2.Laos-Çin Ekonomik İlişkileri

Tek partili komünist sistemle yönetilen az sayıda ülkeden biri olan Laos, 1986 itibariyle kontrolü gevşetmeye ve özel girişimleri desteklemeye başlamıştır. 1988-2008 arasında her yıl ortalama yüzde 6'nın üzerinde ekonomik büyüme gerçekleştirmesine karşın özellikle kırsal kesimde altyapı geliştirme projelerine önemli ölçüde ihtiyaç duymaktadır. Pirinç üretiminin ağırlıklı olduğu tarım, ülke GSYİH'sinin %20'sini, toplam istihdamın ise %73'ünü oluşturmaktadır. Ekonomi sermaye yoğun doğal kaynak ihracatına bağımlı haldedir. Mekong Nehri üzerine kurulan barajlar ve hidroelektrik santraller için yabancı sermaye çekebilmiştir. Hükümet, yabancı yatırımcılar için Laos'u tercih edilebilir kılmak için çaba gösterse de ülkenin bürokrasi ve ekonomideki yapısal sorunları engel teşkil etmektedir.[470]

Çin Laos'un en büyük doğrudan yabancı yatırım ve kalkınma finansmanı sağlayıcısı, ikinci en büyük ticaret ortağı ve ikinci en büyük turizm gelir kaynağıdır. Çin aynı zamanda Laos'taki büyük ölçekli altyapıların en önemli finansörü ve kurucusudur. Tüm bunlar Laos'un iki ulusal kalkınma önceliğine ulaşması için Çin'i kritik bir ortak haline getirmektedir. Laos, karaya sıkışmış (*landlocked*) bir ülke olmaktan çıkıp karaları bağlayan (*land-linked*) bir ülkeye dönüşmek ve hidroelektrik ihracatı yoluyla "Güneydoğu Asya'nın bataryası" haline gelebilmeyi

[468] Çin Dışişleri Bakanlığı web sitesi, "China, Vietnam and Laos Sign the Treaty on Definition of the Tri-Junction Point of the National Boundaries", https://www.mfa.gov.cn/ce/celk/eng/zgxw/t276388.htm Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2022
[469] Townsend-Gault, **a.y.**, s. 149-50.
[470] CIA Factbook, "Laos", https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/laos/#economy Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022

hedeflemektedir.[471] Esasen doğu-batı ekseninde yapılacak ulaşım yatırımları ile Myanmar ve Tayland'ı GÇD limanlarına bağlayabilecek, kuzey-güney hattında da Çin'in Yunnan şehrinden güneye inmesini kolaylaştıracak stratejik bir potansiyele sahiptir. Bu çerçevede planlanacak altyapı yatırımları yöneticiler için önemli görülmektedir.[472] Zira 21'inci yüzyılın ilk yıllarında yapılan keşif ve sondaj çalışmaları göstermiştir ki ülkenin doğal kaynakları ve enerji üretimi potansiyeli tahmin edilenin çok daha üzerindedir. Buna karşın ülkede bu potansiyeli değerlendirebilecek altyapı bulunmamaktadır. Sonuç olarak da Laos, Güneydoğu Asya'da yer alan en yoksul ülkelerden biridir.

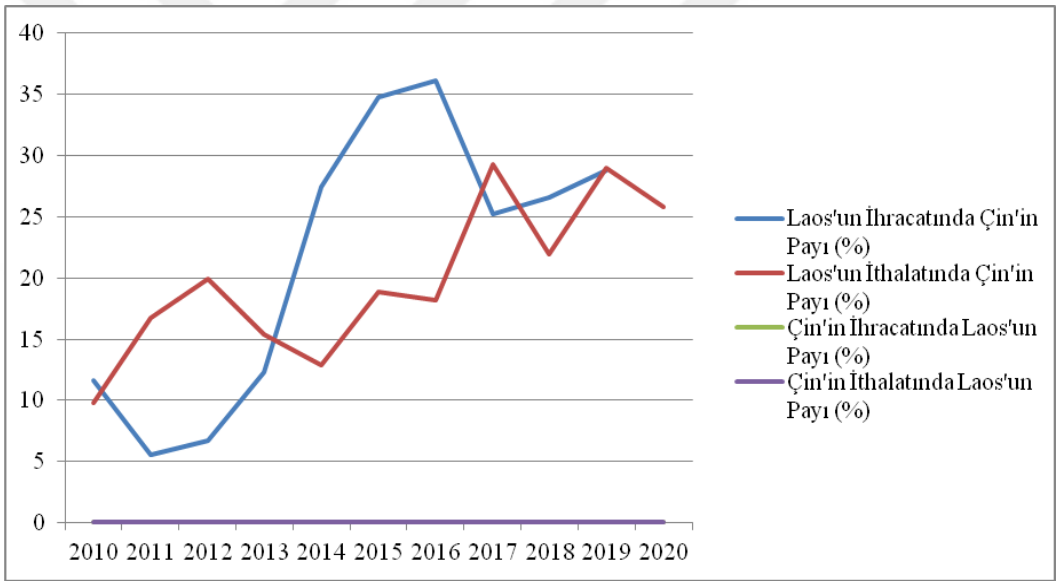

Grafik 9. Yıllara Göre Laos-Çin Ticari İlişkileri

Daha ziyade Vietnam ile birlikte hareket Laos son dönemde Çin ile ilişkilerini de geliştirme yoluna gitmiştir. Laos'un altyapı yatırımları ile kendisini yoksulluktan kurtarabilecek doğal kaynakları barındırdığı göz önüne alındığında, kuzeyindeki ekonomik ve askeri hegemon olan Çin ile işbirliği düzenlemelerine girmesini

[471] Kearrin Sims, "On China's Doorstep, Laos Plays a Careful Game of Balancing", The Diplomat, 7 Temmuz 2021, https://thediplomat.com/2021/07/on-chinas-doorstep-laos-plays-a-careful-game-of-balancing/ Erişim Tarihi: 12 Nisan 2022

[472] Randi Jerndal, Jonathan Rigg, "From Buffer State to Crossroads State: Spaces of Human Activity and Integration in the Lao PDR", **Laos Culture and Society**, Ed. by Grant Evans, Chiang Mai, Silkworm Books, 1999, s. 53.

anlaşılır kılmaktadır. Çin ve diğer komşu devletlerle olan sınır ötesi bağlantılar ışığında, Laos'un Çin-Laos sınırı boyunca kendi toprakları üzerinde tam egemen kontrolü ne ölçüde elinde tutabileceği henüz görülmedi. Nispeten yeni olan Çin'e yönelik bu kayma, kendisini Vientiane'nin hamisi olarak görme eğiliminde olan Vietnam ile çok yakın ve asimetrik bir ilişkiden uzaklaşmayı da akla getirmektedir.[473] Fakat özellikle kendi potansiyelini değerlendirme imkanını sağlayacak altyapı yatırımlarının finansmanında komşusu Çin'in sunduğu fırsatlar, Laos'un Çin'e yaklaşmasını anlaşılır kılmaktadır.

Laos'taki toplam doğrudan yabancı yatırımların içerisinde Çin'den gelen yatırımların payı yüzde 25'in üzerindedir. Bu yatırımların da yarıdan fazlası madencilik ve hidroelektrik sektörlerindedir. 2005'ten 2018'e kadar Çin, Laos'ta toplam 11 milyar ABD dolarının üzerinde yatırımla 840'tan fazla projeye sahipken lojistik projelerinin de eklenmesiyle Laos ekonomisinde Çin'in yeri daha da artmıştır.[474] KYG de Laos ve Çin arasındaki ekonomik işbirliğini teşvik etmede büyük önem taşımaktadır.

4.7.3.Kuşak Yol Girişimi ve Laos

Laos'un karaya sıkışmış bir ülke olmaktan kurtularak bağlantı ülkesi haline gelme hedefi için Çin'in KYG projesi azımsanmayacak fırsatlar sunmaktadır. KYG ayrıca Laos 2016-2020 Ulusal Sosyo-Ekonomik Kalkınma Planı, 2016-2025 Ulusal Kalkınma Stratejisi ve Laos 2030 vizyonu ile de uyumludur. Laos'un hedefi 2024 yılına kadar az gelişmiş ülke statüsünden çıkmak ve 2030 yılında üst-orta gelirli ülke statüsüne yükselmektir.[475]

2013 yılında KYG girişiminin başlatılmasından bu yana, Laos'ta demiryolu, Boten-Mohan Ekonomik İşbirliği Bölgesi, bir uydu projesi (Lao Sat-1), Vientiane'den Çin sınırına giden bir otoyol, hidroelektrik projeleri ve bağlantılı

[473] Townsend-Gault, **a.y.**, s. 143-44.
[474] Phetsamone Phommouny, "The Impact of China's Foreign Direct Investment on Economic Growth of Lao PDR", **North American Academic Research**, Cilt: 2, Sayı: 11, 2019, s. 184.
[475] Vörös Zoltan, Pongkhao Somsack, "Laos and the Belt and Road Initiative: An InterconnectorHelping the Chinese Needs?", **Foreign Policy Review**, 2020, s. 25.

şebeke ağı inşaatları başlatılmıştır. Bu projeler Laos için iş fırsatları yaratan, geliri artıran, aynı zamanda Laos'un uzun vadeli gelişimine kapsamlı fayda sağlayan ve iki ülke arasında ekonomik işbirliği için istikrarlı dinamikler oluşturan kalkınma projeleri olmuştur. Demiryolu projesi, Çin'in güney anakarasını Laos üzerinden Güneydoğu Asya ülkeleriyle birleştiren Pan-Asya Demiryolu Ağının bir parçası olmuştur. Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında inşa edilen Vientiane-Kunming bağlantısı, Laos'taki ilk modern demiryolu hattı olmuş ve Tayland ve Malezya'ya uzanması planlanmaktadır. Pekin'in ASEAN ülkelerindeki limanlara erişme isteklerini yansıtan demiryolu, Çin'in hedefleri için de önemlidir. Laos için de demiryolu bağlantısı, bölge için bir kara köprüsü olarak hizmet verme konusundaki isteğini gerçekleştirmesine yardımcı olacaktır.[476] Çin teknolojik standartlarını ve Çin ekipmanını kullanan Çin-Laos demiryolu, yalnızca Laos ve Çin'deki üst düzey liderler tarafından teşvik edilen bir model işbirliği projesi değil, aynı zamanda Çin ve ASEAN ülkeleri arasında uygulanan bir ara bağlantı altyapısı projesidir. İnşaatı 2016 yılında başlamış ve 3 Aralık 2021'de açılmıştır. Projenin tüm avantajlarının yanında, diğer ülkelerde söz konusu olan borç tuzağı kaygısı Laos için de gündeme gelmiştir. Ekonomistler, Laos'un bu proje ile altından kalkmakta çok zorlanacağı bir borç altına girdiğini ifade etmektedir.[477]

4.8.Sonuç

Çin'in Güney Asya ülkeleriyle olan sınır sorunlarında en önemli sınır uyuşmazlığı Hindistan ile yaşanmaktadır ve bu durum Çin'in Güney Asya'yı aşarak Hint Okyanusuna erişimini kolaylaştıracak lojistik projelerinin önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Güney Asya'da yer alan çoğu küçük devlet kendi kalkınmaları ve ekonomik çıkarları için hızla yükselip büyük bir güç haline gelen Çin'in gücünden faydalanmaya çalışmaktadır. Hindistan ile Çin arasındaki güç asimetrisi, diğer devletler kadar fazla olmadığından hem sınır uyuşmazlığında hem

[476] **A.y.**, s. 27.
[477] Reuters, "China and Laos Open $6 Billion High-Speed Rail Link", 3 Aralık 2021, https://www.reuters.com/markets/deals/china-laos-open-6-billion-high-speed-rail-link-2021-12-03/ Erişim Tarihi: 13 Nisan 2022

de başta lojistik olmak üzere ticari projelerde ilişkilerin Çin'in istediği doğrultuda gelişmesine engel teşkil etmektedir. Dahası, Hindistan çoğu zaman Çin'i engelleyici adımlar atmaktadır. Bunu yaparken başta ABD olmak üzere Çin'in etki alanının genişlemesinden rahatsızlık duyan devletlerle işbirliği yoluna da gitmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇİN'İN GÜNEY ÇİN DENİZİNDEKİ SINIR UYUŞMAZLIKLARI

5.1.Giriş

Sınır uyuşmazlıkları, genellikle iki ülkenin doğrudan taraf olduğu sorunlardır. Taraf sayısının artması, çözümü zorlaştıran unsurlardan biri olarak görülmektedir. Dünyada çok az sayıdaki sınır uyuşmazlığı Güney Çin Denizinde (GÇD) yaşanan uyuşmazlık kadar çok taraf içeren ve karmaşık haldedir.[478] Polling, GÇD'deki uyuşmazlıkları dünyanın en çekişmeli, en karmaşık uyuşmazlıklarından biri olarak tanımlamaktadır.[479] Çin'in taraf olduğu uyuşmazlıkları Pratas Adaları, Paracell Adaları, Spratly Adaları ve Scarborough Resifi üzerinde yaşanan uyuşmazlıklardır. Bu adalar üzerinde Çin'in Vietnam, Filipinler, Malezya, Brunei ve Tayvan'ın birbiriyle çakışan iddiaları bulunmaktadır. Çin'in uyuşmazlık yaşadığı devletlerle ilişkilerine birebir bakıldığında Çin asimetrik karşılıklı bağımlılık çerçevesinde daha avantajlı görünse de ABD ve müttefiki Japonya da bölgede önemli birer aktör olduğundan Çin, güç asimetrisindeki avantajından faydalanarak istediği çözümü dayatamamaktadır.

Çin'in GÇD'de uyuşmazlık yaşadığı ülkelerin başında Tayvan gelmekle birlikte Tayvan ile arasındaki anlaşmazlık sınır uyuşmazlığı değil; Çin'in gerçek temsilcisi olma iddialarının çatışması olduğundan, bu çalışmada Tayvan ile yaşanan sorunlar ele alınmamıştır. Ayrıca Tayvan, KYG projesi güzergahında da değildir.

---

[478] Ian Storey, "The South China Sea Dispute: How Geopolitics Impedes Dispute Resolution and Conflict Management", Global and Regional Powers in a Changing World FLACSO-ISA, Buenos Aires, 23-25 Temmuz 2014, http://web.isanet.org/Web/Conferences/FLACSO-ISA%20BuenosAires%202014/Archive/b1d7cb3a-0487-493a-92e5-4c85727ba1b9.pdf Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022

[479] Gregory B. Poling, "The South China Sea in Focus: Clarifying the Limits of Maritime Dispute", **CSIS Raporu**, 2013, s. 1, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/130717_Poling_SouthChinaSea_Web.pdf Erişim Tarihi: 13 Mart 2022.

5.2.Deniz Sınırlarının Belirlenmesi

19'uncu yüzyılın sonlarına kadar denizlerin serbestliği temel prensip olarak kabul edilirken; 20'inci yüzyılın ilk yıllarından itibaren denizlerin statüsünün daha kapsamlı değerlendirilip devletlerin yetkilerinin belirgin hale getirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda ilk girişimler Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılmış fakat sonuç elde edilememiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası, uluslararası deniz hukukunu oluşturmak üzere BM tarafından yapılmış; ilk olarak 28 Nisan 1958'de Cenevre Deniz Hukuku Konferansı toplanmıştır.[480] 1960 yılında ikincisi toplanan konferanstan da sonuç çıkmamıştır. 1973 yılında New York'ta üçüncüsü toplanan ve görüşmeleri 9 yıl süren konferans ise 1982 yılında BM Deniz Hukuku Sözleşmesinin (BMDHS) kabul edilmesi ile sonuçlanmıştır. Günümüzde halen geçerli olan sözleşme, deniz hukukunun temel belgesi olarak kabul görmekte ve denizlerde ulaşım hakları, karasularının sınırı, ekonomik yetkiler, deniz yatağındaki doğal kaynakların hukuki statüsü, gemilerin dar boğazlardan geçişi, denizin ve deniz canlılarının korunması, denizlerdeki bilimsel araştırmaların yürütülme şekli gibi konuları düzenlemektedir.[481]

Roma hukukunun temel prensiplerine kadar giden temel hukuk anlayışı, bir hakkın kullanılmasının başkalarının haklarına zarar vermemesidir. Bu çerçevede devletler, karasularının esas hattını belirlerken, münhasır ekonomik bölgeler ve kıta sahanlıkları kurarken, diğer devletlerin çıkarlarına zarar veremezler. Çıkar çatışması olan kıyı devletleri, bir anlaşmaya varmak için birbirleriyle müzakere etmelidir. Daha da önemlisi, devletler münhasır ekonomik bölgeler veya kıta sahanlıkları içinde yer alan adaları kendi toprakları olarak kabul edemezler. Denizin karayı yönetmesi yerine karanın denizi yönetmesi uluslararası hukukta yapılageliş ilkesine göre önemli

[480] Arthur H. Dean, "The Geneva Conference on the Law of the Sea: What was Accomplished", **The American Journal of International Law**, Cilt: 52, Sayı: 4, 1958, s. 607.
[481] Yücel Acer, İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, USAK Yayınları, 2010, s. 146.

bir kuraldır. Bir devlet, deniz üzerinde ilgili egemenlikten yararlanabileceği karaya sahip olmalıdır.[482]

Çin BMDHS'yi 7 Haziran 1996'da onaylamıştır. Deniz sınırlarının karaya göre belirlenmesi koşulunu oluşturmak adına Çin GÇD'de çok sayıda yapay ada da oluşturmuştur.

5.3.Güney Çin Denizinin Önemi

Güney Çin Denizi; Çin, Tayvan, Filipinler, Malezya, Brunei, Singapur, Endonezya, Kamboçya, Tayland ve Vietnam tarafından çevrelenmiş; sadece kıyısı olan devletler için değil, önemli bir geçiş güzergahı olması nedeniyle ABD, Hindistan, Japonya gibi hem küresel hem de bölgesel güçler için önemli bir deniz alanıdır. Deniz taşımacılığının başladığı ilk tarihlerden itibaren önemli bir geçiş noktası, doğal bir kanaldır. Hint ve Pasifik Okyanuslarını birbirine bağlayan, bölgenin coğrafi yapısı itibariyle kıyı devletlerin topraklarına ait çok sayıda girinti, ada, adacık ve kayalıklar bulunduran bir yapıdadır.

Ulaşım ve dünya ticaretinin deniz güzergahında en kritik noktalarından biri olan Malakka Boğazı burada yer almaktadır. Malakka Boğazı, Hürmüz Boğazından sonra en fazla ham petrol ve LPG taşınan güzergahın üzerinde bulunmaktadır.[483] BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) verilerine göre dünya ticaret hacminin yaklaşık yüzde 70'i deniz yoluyla taşınmaktadır. Bunun da yüzde 60'ı GÇD'den geçmektedir. Bu noktada Malakka Boğazı Çin, Tayvan, Japonya, Güney Kore gibi Asya'da yer alan ve uluslararası ticaret hacmi yüksek ülkeler için çok daha kritik bir öneme sahiptir. Dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan ve dış ticaret hacminin

[482] Cuibai Yang, Qianwen Zhang, **Legal Study on China's Sovereignty over the Nansha Islands**, Nanjing, Nanjing University Press, 2021, s. 134-35.
[483] Yijia Xiao, Yanming Chen, Xiaoqiang Liu, Zhaojin Yan, Liang Cheng ve Manchun Li, "Oil Flow Analysis in the Maritime Silk Road Region Using AIS Data", **International Journal of Geo-Information**, Cilt: 9, Sayı: 265, 2020, s. 13.

yaklaşık olarak yüzde 60'ını deniz taşımacılığı ile gerçekleştiren Çin'in ekonomik güvenliği Güney Çin Denizi ile yakından ilişkilidir.[484]

Diğer yandan, GÇD'de hidrokarbon kaynaklar bulunduğu da tespit edilmiş durumdadır.[485] Bu durum, başta Çin olmak üzere diğer ülkeler için de enerji güvenliği için de önemli olduğunu göstermektedir. Ek olarak GÇD balıkçılık ve deniz ürünleri açısından da önemli bir bölgedir. Üç tarafı kara ile çevrili olan Çin için Güney Çin Denizinin stratejik önemi üst seviyededir.

5.4.ABD'nin Güney Çin Denizindeki Rolü

Coğrafi olarak GÇD'den uzak olmasına ve GÇD'ye kıyısı olmamasına karşın dünya siyasetinin hegemon gücü olarak ABD GÇD'deki en önemli aktörlerin başında gelmektedir. ABD, GÇD'de hak iddia eden konumda olmamakla birlikte, denizin dünya ticaretinin en önemli rotalarından biri olması nedeniyle Çin'in buradaki egemenlik iddialarının karşısında yer alan en güçlü aktör konumundadır. Bunun yanında çoğu araştırmacı ve uzman, doğal kaynakların ve deniz yolu kullanımının da önemli olmasına karşın GÇD'deki gerilimin ABD'nin Çin'in yükselen gücü karşısında rekabet üstünlüğünü elinde tutma çabasından kaynaklandığını ifade etmektedir.[486] GÇD için ABD-Çin güç mücadelesinin en yoğun yaşandığı coğrafya demek yanlış olmayacaktır.

Çin, ABD'ye karşı askeri gücüyle doğrudan bir meydan okumaya girmemesine karşın ABD Çin'in askeri güçlenmesini bir tehdit olarak algılamakta ve Çin'i düşman olarak görmektedir. Bu da Çin'in ABD'ye benzer şekilde karşılık vermesini beraberinde getirmektedir.[487] Çinli uzmanlar; son yıllarda ABD ordusunun büyük askeri tatbikatlardan casusluk faaliyetlerine kadar GÇD'deki varlığını büyük

[484] China Power Team, "How Much Trade Transits the South China Sea?", 2 Ağustos 2017, Güncelleme: 25 Ocak 2021, https://chinapower.csis.org/much-trade-transits-south-china-sea/ Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022

[485] US Energy Information Administration Raporu, 7 Şubat 2013, https://www.eia.gov/international/content/analysis/regions_of_interest/South_China_Sea/south_china_sea.pdf Erişim Tarihi: 12 Mart 2022

[486] Victor Alexandre Gonçalves Teixeira, "United States' Policy Strategy in South China Sea", **Scholar Journal of Applied Sciences and Research**, Cilt: 1, Sayı: 6, 2018, s. 24. 24-32

[487] **A. y.**, s. 30.

ölçüde yoğunlaştırdığını ve Çin'in güvenlik çıkarlarına zarar vererek bölgedeki çatışma riskini de artırdığını savunmaktadır.[488] Son dönemde ABD, Çin başta olmak üzere GÇD'de varlık gösteren tüm ülkeler bölgedeki askeri gücünü artırma yoluna gitmiştir. Çinli politika yapıcılar ise ABD'nin GÇD'deki ve başka yerlerdeki egemenlik konusundaki anlaşmazlıkları, Asya-Pasifik'teki tüm Çin etkisini kontrol altına almak için bir aracı olarak kullandığını, bu yüzden Pekin'in konumunu güçlendirme çabalarını artırarak ABD'ye ve diğerlerine Çin'in sindirilemeyeceğini göstermesi gerektiğini düşünmektedir.[489]

Çin'in 1980'lerden itibaren gerçekleştirdiği ekonomik büyüme ve askeri genişleme, ABD'nin Doğu Asya'daki müttefiklerini Çin ile ilişkilerini geliştirmeye mecbur kılmış; bu da ABD'nin bölgedeki hareket kabiliyetine sınırlılık getirmiştir.[490] Küresel güç dengesinin batıdan doğuya doğru kaymaya başlamasıyla, ABD Asya-Pasifik bölgesine daha çok önem vermeye başlamıştır. Bölgenin küresel ekonominin motoru haline gelmesiyle özellikle Obama dönemi itibariyle ABD için önemi merkezileşmiştir denebilir. Soğuk Savaşın sona erdiği dönemde Çin'de yüzlerce kişinin yaşamını yitirdiği Tiananmen Meydanı protestoları yaşanmış; devletin olaylara müdahalesinde aşırı şiddet kullanımı ABD başta olmak üzere Batı dünyasının tepkisini çekmiş ve insan hakları, demokrasi, ifade özgürlüğü gibi konular üzerinden Çin karşıtlığı yükselmiştir. Bu atmosfer devam ederken ABD'de George W. Bush başkanlığa geldiğinde Çin'e karşı takındığı sert tutum, 11 Eylül saldırılarının ardından Çin ile teröre karşı işbirliği geliştirilmesiyle yumuşamıştır. 2009 yılında Başkanlık görevine gelen Barack Obama ise ABD'nin dikkatini Asya-Pasifik bölgesine çevirmiştir. Obama, 17 Kasım 2011'de Avustralya

[488] Zhang Zhihao, "US increases presence in S. China Sea" https://global.chinadaily.com.cn/a/202203/29/WS62423c08a310fd2b29e53c18.html Erişim Tarihi: 3 Ekim 2022

[489] Michael D. Swaine, "America's Security Role in the South China Sea", 23 Temmuz 2015, Carnegie Endowment for International Peace, https://carnegieendowment.org/2015/07/23/america-s-security-role-in-south-china-sea-pub-60826 Erişim Tarihi: 2 Ekim 2022.

[490] Steven W. Hook, John Spanier, **Amerikan Dış Politikası**, Çev. Özge Zihnioğlu, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2016, s. 363.

parlamentosunda yaptığı konuşmada ABD'nin bölgedeki çıkarlarının kaynağı olarak bölgenin büyüklüğünü ve ekonomik dinamizmini vurgulamıştır.[491]

GÇD'nin ABD için önemini iki ana başlık altında toplamak mümkündür. İlk olarak; GÇD, ABD Donanması ve ticaret trafiği için ana geçiş yolunun bir parçasıdır. Çin ve yakınındaki Güneydoğu Asya devletleri arasındaki birçok küçük ada, resif, atol ve kayanın egemenlik hakları konusundaki anlaşmazlıklar, çatışmaya yol açabilir. Bu bölgede istikrarsızlık ve gerilim yaratma potansiyelini beraberinde getirecektir. İkinci olarak ise Çin'in ekonomik ve siyasi yükselişinin bir sonucu olarak Pekin'in bölgedeki artan etkisini ABD çıkarlarına zarar verecek bir etki alanı yaratmak için kullanabilecek olması ABD için bir tehdit olarak algılanmaktadır.[492] ABD'nin Güneydoğu Asya'daki çıkarları geleneksel olarak bölgedeki mevcut güç dengesinin ve istikrarın korunması, bölgenin tek bir devlet tarafından kontrol edilebilir hale gelmesinin engellenmesi, seyrüsefer serbestliği ve su yollarının güvenliğinin sağlanması, bölgedeki ABD müttefiklerinin desteklenmesi, ticaret ve yatırım çıkarlarının korunması, hukukun üstünlüğünün geçerli kılınması ve bölgenin terör faaliyetleri için bir üs haline gelmemesi olarak tanımlanabilir. Fakat esas amacının bölgenin en güçlü aktörü iken Çin'in yükselişi ile birlikte yaşanacak olası bir Çin'in ABD'nin yerini almasını engellemek olduğunu savunan araştırmacılar da mevcuttur. Obama döneminde merkeze alınmaya başlayan bu politikalar, "Asya'ya Yöneliş" (*Pivot to Asia/Asia Pivot*) olarak adlandırılmaktadır.[493] ABD'li politika yapıcılar bu politikaların Çin'i çevrelemeyi amaçlamadığını savunsa da bazı akademik çevreler ABD'nin Soğuk Savaş yıllarında SSCB'ye karşı yürüttüğü çevreleme politikası ile özdeşleştirilmektedir. Peter Navarro, ABD'nin Asya'daki esas hedefinin GÇD'deki uyuşmazlığa çözüm bulmak değil; Çin'in artmakta olan

[491] Beyaz Saray Basın Ofisi, "Remarks By President Obama to the Australian Parliament", 17 Kasım 2011, https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament Erişim Tarihi: 20 Ekim 2022.
[492] Swaine, **a. y.**
[493] Richard C. Bush, "The Response of China's Neighbors to the U.S. 'Pivot' to Asia", 31 Ocak 2012, Brookings, Erişim Adresi: http://www.brookings.edu/research/speeches/2012/01/31-us-pivot-bush# Erişim Tarihi: 21 Aralık 2022.

etkisini sınırlamak olduğunu söylemektedir.[494] John Mearsheimer, ABD'nin Çin'in bölgeyi domine etmesinin önüne geçmesi için bölgedeki müttefikleriyle güvenlik işbirliğini daha da geliştirmesinin önemli olduğunu ifade etmektedir. Böylelikle bölgede çoğu Çin'in komşusu olan ülkelerle birlikte dengeleyici bir koalisyon oluşturulacak ve Çin çevrelenerek Asya-Pasifik bölgesini domine etmesi engellenecektir.[495]

ABD için ise müttefiklerini Çin karşısında kendisine bağlı kılmak oldukça zor görünmektedir. Soğuk Savaş yıllarında SSCB'ye uygulanan çevreleme politikası ile bugün Çin ile mücadele etmek gerçekçi değildir. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin de müttefiklerinin de kaybedecek çok şeyi varken bugün bölgedeki ABD müttefiklerinin Çin ile de görmezden gelemeyecekleri –özellikle ekonomik- ortak çıkarları bulunmaktadır. Japonya, Güney Kore gibi ABD müttefiki ülkelerin Çin'le olan karşılıklı ekonomik bağımlılıkları oldukça yüksektir. Bu ülkeler için Çin'i dışlamanın ekonomik ve siyasi maliyeti tercih edilemeyecek kadar büyük olacaktır ve hiçbiri ABD'nin Çin'e yönelik çevreleme politikalarını desteklemek adına en büyük ticaret ortakları ile ilişkilerine zarar vermek istemeyecek; Çin'e karşı düşmanca tutum takınmayacaktır.[496] Ikenberry ve Lim, GÇD üzerinde ABD'nin stratejisini bölgedeki askeri varlığını artırmak, tatbikatlar düzenlemek, bölgedeki müttefiklerini finansal olarak desteklemek, yeni teknolojileri paylaşmak ve yeni işbirliği anlaşmalarıyla ilişkilerini derinleştirmek olarak özetlemektedir.[497] Fakat Ikenberry'ye göre de bölgesel bir güç haline gelmiş Çin'i çevrelemeye çalışmak

[494] Peter Navarro, "Mearsheimer on Strangling China & the Inevitability of War", 10 Mart 2017, Huffpost, https://www.huffpost.com/entry/mearsheimer-on-strangling_b_9417476 Erişim Tarihi: 12 Ekim 2022.
[495] John Mearsheimer, "The Rise of China Will Not Be Peaceful at All", 18 Kasım 2005, The Australian, https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/06/The-Australian-November-18-2005.pdf Erişim Tarihi: 12 Kasım 2022.
[496] Robert Kagan, "Avoiding War: Containment, Competition, and Cooperation in US-China Relations", Brookings Enstitüsü Röportajı, 2017, s. 17, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/11/fp_20171121_china_interview.pdf Erişim Tarihi: 14 Ekim 2022
[497] Gilford John Ikenberry, Darren J. Lim, "China's Emerging Institutional Statecraft", Nisan 2017, Brookings Enstitüsü Raporu, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/04/chinas-emerging-institutional-statecraft.pdf Erişim Tarihi: 12 Ekim 2022

başarılı olabilecek bir strateji değildir. Çünkü Asya'da gücün ekonomik unsurları, askeri güçten daha ön plandadır.[498]

Denizlerde ve deniz alanlarının tabanlarında yer alan doğal kaynakların öneminin gittikçe artması, devletlerin deniz alanlarına daha çok ilgi göstermesini de beraberinde getirmiştir. Çin, GÇD'yi aşağılanma yüzyılında kaybedilmiş, kendine ait bir alan olarak görmekte ve esasen kendisine ait olduğunu kabul ettirme girişimindedir. Asya'ya yöneliş politikasının en önemli ayağı olarak Obama döneminde *Trans Pacific Partnership* (*TPP*) gündeme alınmıştır. Bu ortaklıkla Çin'in dışlanması amaçlanmış fakat Trump döneminde ABD'nin ortaklıktan çıkmasıyla proje anlamını yitirmiştir. ABD ve GÇD'de yer alan devletlerin giderek daha çok silahlanmaları da bölgedeki tansiyonu artırmış; dünya ticaretine ve barışa tehdit olarak görülmeye başlanmıştır.[499]

5.5.GÇD'deki Sınır Uyuşmazlıklarının Kökeni

Güneydoğu Asya Bölgesinde kara sınırlarının çizilmesi 19'uncu yüzyıl itibariyle ancak başlamışken, deniz sınırlarının belirlenmesi daha ileri bir tarihe denk gelmektedir.[500] 19'uncu yüzyıl itibariyle Avrupa devletlerinin Hint ve Atlantik Okyanusu üzerinden yoğun olarak ticarete dahil olarak Uzak Asya'yla ilgilenmeye başlamaları ve bu coğrafyada sömürge devletleri oluşturmalarıyla, deniz sınırlarının nasıl belirleneceğine dair hukuki tartışmaların başlaması hemen hemen eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir.[501] Tanımlanmış kurallara bağlı olmayan, afaki sınırlardan daha netleştirilmiş sınırlara ve egemenlik alanlarına geçilmesi GÇD'deki uyuşmazlıkların da temelini oluşturmuştur.[502]

---

[498] John Ikenberry, "Between the Eagle and the Dragon: America, China, and Middle State Strategies in East Asia", **Political Science Quarterly**, Cilt: 131, Sayı: 1, 2016, s. 38.
[499] Teixeira, **a. y.**, s. 25.
[500] Stein Tønnesson, "Why are the Disputes in the South China Sea So Intractable? A Historical Approach", **Asian Journal of Social Science**, Cilt: 30 Sayı: 3, 2002, s. 571.
[501] Jonathan Ziskind, "International Law and Ancient Sources: Grotius and Selden", **The Review of Politics**, Cilt: 35, Sayı: 4, 1973, s. 537.
[502] Bill Hayton, **The South China Sea: The Struggle For Power in Asia**, New Haven, Yale University Press, 2014, s. 47.

GÇD'deki uyuşmazlıkların nedeni, Çin tarafından talep edilen toprakların çoğunun diğer ülkelerin Münhasır Ekonomik Bölgeleri (MEB) ile örtüşmesidir. MEB'ler, toprak anlaşmazlığındaki tüm ülkeler tarafından onaylanan bir antlaşma olan BMDHS tarafından kurulmuştur. Sözleşmeye göre, kıyı devletlerine kıyı şeridinin 200 deniz mili içindeki kaynaklar üzerinde daha fazla kontrol sağlamak amacıyla MEB'ler oluşturulmuştur. BMDHS'nin 56'ncı maddesi, devletlere bölgenin doğal kaynaklarını araştırmak, işletmek, korumak ve yönetmek amacıyla egemenlik hakları vermektedir.[503] Bununla birlikte, 56'ncı madde, MEB'lerde devletlerin askeri veya keşif misyonlarına araştırma veya yürütme konusunda hak vermemektedir. Çin ve GÇD'deki diğer hak sahipleri, BMDHS'yi imzalayarak, başka bir ülkenin MEB'inde bulunan alanlara ilişkin ekonomik haklarından fiilen vazgeçiyor, ancak bölgeye girme haklarını korumaktadırlar. BMDHS'nin temel amacı, denizlerin serbest dolaşımını korumaktır. BMDHS'nin denizdeki topraklara ilişkin tarihsel temelli iddialar için herhangi bir meşruiyet sunmadığını da akılda tutmak gerekir.[504]

Çin'in GÇD'deki egemenlik iddiaları da "aşağılanma yüzyılında", kolonyal güçler tarafından kendisinden zorla ve haksız yere alınan topraklar tezine dayanmaktadır. Çin, hanedanlık dönemi kayıtlarına kadar götürerek GÇD'nin toplam alanın yüzde 90'ına denk gelen 3 buçuk milyon km²'lik alanda hak iddia etmektedir.[505] 1982-1988 yılları arasında Çin Donanmasının başında bulunan, bu yıllarda Çin donanmasının geliştirilmesinde önemli etkisi bulunan komutan Liu Huaqing GÇD'nin enerji kaynakları ve balıkçılık potansiyeline vurgu yaparak geliştirdiği doktrin ile GÇD'nin Çin için bir yaşam alanı olarak görülmesi gerektiği savını kabul ettirmiştir. Bu çerçevede Çin donanmasına stratejik bir misyon yüklemiş ve görevde olduğu yıllarda bütçe artışları talep ederek donanmanın altyapısını güçlendirmiş; okyanuslarda daha etkin olabilecek kapasiteye getirmiştir. 1989 Mart

[503] BMDHS metni, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf Erişim Tarihi: 6 Haziran 2022

[504] Raul (Pete) Pedrozo, "Preserving Navigational Rights and Freedoms: The Right to Conduct Military Activities in China's Exclusive Economic Zone", **Chinese Journal of International Law**, 2010, s. 11.

[505] Ralph Jennings, "5 Years After South China Sea Ruling, Rivals Quietly Accepting China's Refusal to Comply", https://www.voanews.com/a/east-asia-pacific_5-years-after-south-china-sea-ruling-rivals-quietly-accepting-chinas-refusal/6209008.html , 31 Temmuz 2021, Erişim Tarihi: 21 Mart 2022.

ayında Çin donanması, Güney Çin Denizi ek tedbirler almış ve Çin'in egemenliğini ve denizlerdeki haklarını korumak için yeni bir güvenlik paradigmasıyla hareket edeceklerini açıklamıştır. 1990 yılında da Çin'in Paracel adalarındaki Woody adasına 2,6 km'lik iniş pisti inşa ettiği ortaya çıkmıştır.[506]

25 Şubat 1992'de Çin Ulusal Halk Kongresi sonradan çok tartışmaya konu olan bir kanunu onaylamıştır. Dışişleri Bakanlığından Fu Ying'in açıklamasına göre kanun BM DHS karşısında Çin'in haklarını daha güçlü savunmak amacıyla çıkarılmıştır. Kanunun 2'nci maddesi Güney Çin Denizini Çin'in iç suları olarak tanımlamıştır. Buna göre Güney Çin Denizinden geçecek olan gemilerin, denizin üzerinde uçacak uçakların geçiş için Çin'den izin alması öngörülüyordu. 8'inci madde, Pekin'in kendi iç sularından yapılacak geçişlerde tehlikeli görülen tüm durumları engellemek için önlem almasını söylüyordu.[507] Taraf olmasına karşın BMDHS ile çelişen birçok noktası olan bu yasa ile Çin'in ilerleyen dönemlerde GÇD'de savaş gemilerini bir dış politika aracı olarak daha çok kullanacağı ve bu duruşunda ısrarcı olursa uzun dönemde de çatışmaların kaçınılmaz olacağı şeklinde yorumlanmıştır.[508] Sonuç olarak Çin'in geliştirdiği bu yaklaşımın müzakereyi daha da zorlaştırdığını söylemek mümkündür.

Son yıllarda Çin'in GÇD'deki faaliyetleri artmış ve diğer kıyıdaş ülkelerin de tepkisini çekmiştir. GÇD'de egemenlik hakkı iddia eden diğer devletlerin yapabilecekleri, Çin'in ekonomik ve askeri gücü karşısında kapasiteleri çok daha küçük kalmaktadır. Buradan yola çıkarak 2022 yılı başında Endonezya Deniz Güvenliği Kurumu GÇD'de Çin ile ihtilaf yaşayan Vietnam, Brunei, Malezya, Filipinler ve Singapur'u tecrübe paylaşımı ve işbirliğini güçlendirmek amacıyla ortak bir toplantı düzenlemeye davet etmiştir.

---

[506] Leszek Buszynski, "ASEAN, the Declaration on Conduct, and the South China Sea", **Contemporary Southeast Asia**, Cilt: 25, Sayı: 3, 2003, s. 346-347.

[507] BM web sitesi, "Law on the Territorial Sea and the Contiguous Zone", 25 Şubat 1992, https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CHN_1992_Law.pdf Erişim Tarihi: 12 Nisan 2022.

[508] Hyun-Soo Kim, "The 1992 Chinese Territorial Sea Law in the Light of the UN Convention", The International Law Quarterly, Cilt: 43, Sayı: 4, 1994, s. 904.

5.6.Çin ve GÇD'deki Sınır Uyuşmazlıkları

Çin'in GÇD'de yaşadığı uyuşmazlıklar coğrafi olarak dört ana bölge ile tarif edilebilir. Bunlar Pratas Adaları, Paracell Adaları, Spratly Adaları ve Scarborough Resifi üzerinde yaşanan uyuşmazlıklardır. Pratas Adaları Hong Kong'un 200 mil güneyinde bulunmaktadır. Bu bölgede Çin hak iddia etmektedir. Kuzeyde bulunan Paracel adaları üzerinde Vietnam ve Çin hak iddia etmektedir ve Çin, 1974'te Paracel adalarını Vietnam'dan güç kullanarak almıştır. Filipinler egemenliğindeki Luzon adasının 130 mil uzağında bulunan Scarborough kayalıkları/resifi üzerinde Çin ve Filipinler hak iddia etmektedir. GÇD'nin tam ortasında yer alan Spratly adalarının tamamında Çin ve Vietnam; bazı kısımlarında da Malezya, Brunei ve Filipinler hak iddia etmektedir.[509]

[509] Kelsey Broderick, "Chinese Activities in the South China Sea: Implications fort he American Pivot to Asia", Project 2049 Institute, Mayıs 2015, https://project2049.net/wp-content/uploads/2018/06/150511_Broderick_Chinese_Activities_South_China_Sea_Pivot.pdf Erişim Tarihi: 26 Şubat 2022.

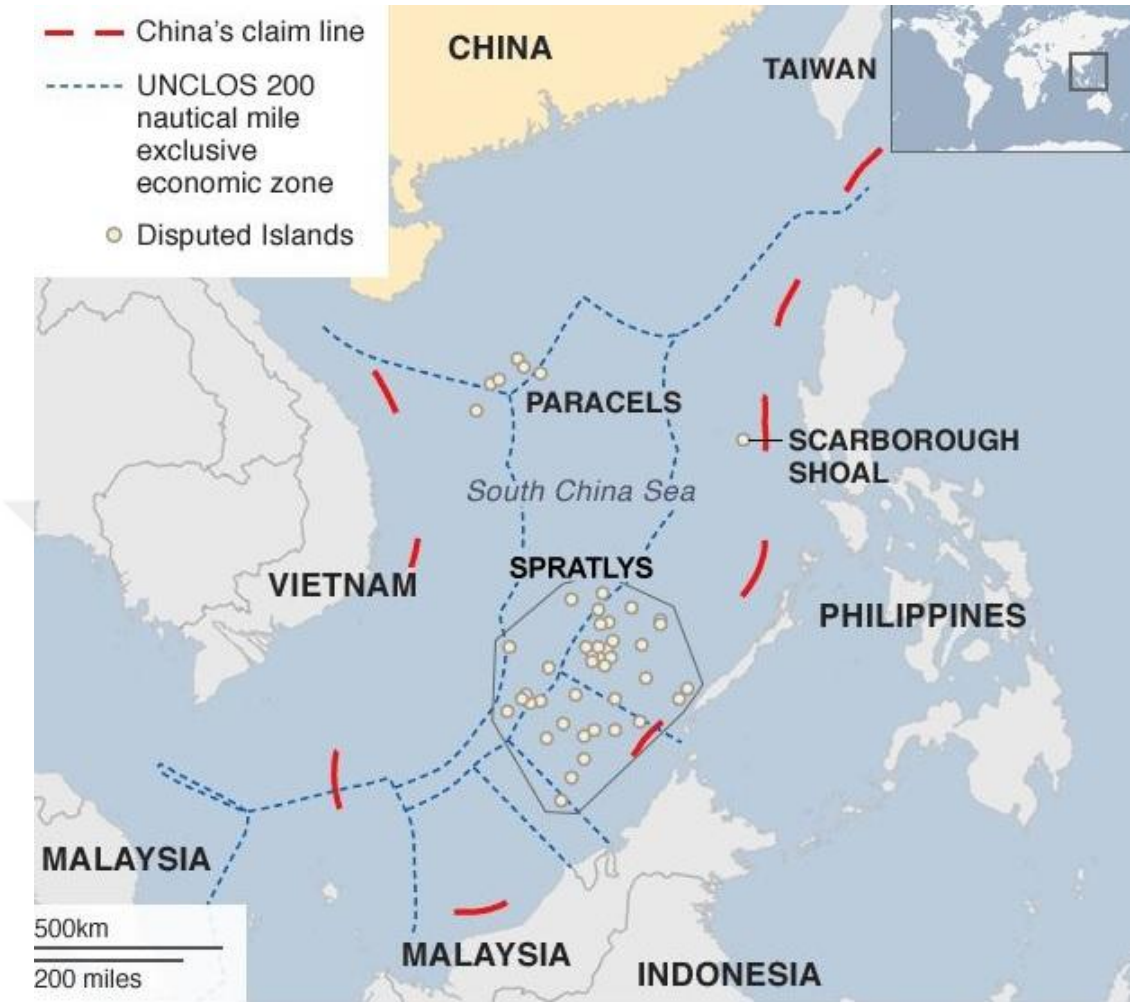

Harita 5. Çin'in GÇD'de Uyuşmazlık Yaşadığı Alanlar[510]

Balık kaynağı olarak zengin olmasına ve uzun süredir Çinli ve Filipinli balıkçılar tarafından barınak olarak kullanılmasına rağmen, Scarborough kayalıklarının önemli bir ekonomik veya stratejik değeri bulunmamaktadır. Ancak, Güney Çin Denizi'nin tartışmalı diğer bölgelerinde potansiyel olarak büyük doğal gaz ve petrol rezervlerinden kimin yararlanacağını belirlemeye yardımcı olacak egemenlik sorunlarında her iki ülke için de jeostratejik açıdan büyük önem kazanmıştır.[511]

[510] Dan Blumenthal, Michael Auslin, and Michael Mazza, "A South China Sea Strategy", https://www.aei.org/a-south-china-sea-strategy/ Erişim Tarihi: 23 Kasım 2022.
[511] Andrew Higgins, "In Philippines, Banana Growers Feel Effect of South China Sea Dispute", The Washington Post, 10 Haziran 2012, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/in-

Spratly adaları, GÇD'de toplamda 5 km²'den daha az bir toprak parçası olan fakat yayılmış 400 bin km²'lik bir alana yayılmış yüzün üzerinde ada, adacık ve kayalıklardan oluşan bir bölgedir.[512] Adalar Vietnam dilinde Truong Sa Adaları, Flipinler'de "Kalaya'an Ada Grubu, Çin'de ise Nansha Archipelago olarak bilinmektedir. Spratly adalarının bulunduğu bölgede zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin olduğu düşünülmektedir. Ayrıca adalar uluslararası deniz güzergahı üzerinde stratejik bir konumda yer almaktadır. Balıkçılık açısından önemlidir.[513]

Scarborough Resifi, GÇD'deki çok sayıda kaya ve kayacıklardan oluşan en büyük mercan adasıdır. Deniz kaynaklarının zenginliği ile 1997 yılından beri Çin ile Filipinler arasında bir uyuşmazlık kaynağı olmuştur. 2012 yılı Nisan ayında Filipinler'e ait bir savaş gemisi ile sekiz Çinli balıkçı teknesi arasında Filipinler'in iddia ettiği münhasır ekonomik bölge sınırları içerisinde gerilim yaşanmıştır.[514]

Çin, GÇD'deki iddialarını dokuz çizgili hat (*nine-dash line*) üzerinden tanımlamaktadır. İlk olarak 1947 yılında on bir çizgiden oluşturulan hat, daha sonra Vietnam'a bırakılan bölüm ile dokuz çizgiye inmiştir. Fudan Üniversitesi Tarih Bölümünden Feng Wei, Çin'in GÇD'deki egemenliğinin tarihi bir sürece dayandığını belirterek, hat ilk oluşturulduğunda ABD'nin ve İngiltere'nin de hazırladıkları haritalarda hatta yer verildiğini, bu alanda egemenliğin Çin'e ait olduğunu kabul ettiklerini iddia etmektedir.[515]

philippines-banana-growers-feel-effect-of-south-china-sea-dispute/2012/06/10/gJQA47WVTV_story.html Erişim Tarihi: 15 Mart 2022.

[512] Britannica çevrimiçi ansiklopedi, "Spratly Islands" https://www.britannica.com/place/Spratly-Islands Erişim Tarihi: 15 Mart 2022.

[513] Brinton Scott, "Resolving the Question of Sovereignty Over the Spratly Islands", **Willamette Bulletin of International Law and Policy**, Cilt: 3, Sayı: 1, 1995, s. 38.

[514] Bonnie S. Glaser, "Trouble in the South China Sea", Foreign Policy, 17 Eylül 2012, https://foreignpolicy.com/2012/09/17/trouble-in-the-south-china-sea/ Erişim Tarihi: 21 Ocak 2022.

[515] China Radio International, "Dokuz Çizgili Hat: Çin'in Güney Çin Denizi Egemenliğinin Tarihi Kanıtı", 5 Temmuz 2016, http://turkish.cri.cn/741/2016/07/05/1s177121.htm Erişim Tarihi: 15 Mart 2022.

5.7.Vietnam-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları

Vietnam, yaklaşık bin yıl boyunca Çin yönetimi altında varlığını sürdürmüştür. 19'uncu yüzyılda Fransızlar tarafından sömürge devleti haline getirilmiş; İkinci Dünya Savaşı yıllarında Japonya tarafından işgal edilmiştir. Bu yıllarda sömürge hakimiyetinin zayıflamasını fırsat bilen Vietnamlılar 2 Eylül 1945'te bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. 1955'te Kuzey ve Güney Vietnam olmak üzere ikiye bölünen Vietnam'da kuzeyde Çin'in desteklediği komünist, güneyde ise Fransa'nın da desteklediği Batı yanlısı bir hükümet kurulmuştur. Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti olarak yeniden birleşme ise 1976 yılında gerçekleşmiştir.[516]

1979'da Vietnam'ın Kamboçya'ya saldırması üzerine Çin de Vietnam'a saldırmış ve iki ülke arasında çıkan savaş bir ay sürmüştür. Çin-SSCB ilişkilerinin en gergin döneminde Çin'in Varşova Paktı üyesi bir devlete saldırması, SSCB'nin müttefiki olan ülkelerin savunmasına destek olup olamayacağı konusunda şüpheler de yaratmıştır.[517] Savaşın sonunda her iki taraf da zafer ilan etmiş; fakat Vietnam'ın Kamboçya işgalini sonlandırması sağlanamamıştır. Çin, Vietnam'ın Kamboçya'dan çekilmesini de, sınırdaki çatışmaları bitirmeyi de başaramamış; güç gösterisi yapmak isterken esasen zayıf bir görüntü ortaya koymuştur.[518] Vietnam açısından ise 1970'lerde yaşananlar; Vietnam'a çözülmemiş sınır sorunlarının ne kadar tehlikeli olabileceğini göstermiştir.[519]

Vietnam Çin ilişkileri değerlendirilirken GÇD'deki egemenlik çatışması ihtilaflı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İki ülken, yakın ilişkilere sahip olsa da GÇD'deki ihtilaflı durum sıklıkla tansiyonun yükselmesine neden olmaktadır. İki ülkenin donanma güçleri kıyaslandığında arada çok büyük fark olduğu görülmektedir. Bu yüzden GÇD'deki uyuşmazlık Vietnam için riskli bir durum yaratmaktadır.[520]

---

[516] Justin Corfield, **The History of Vietnam**, Londra, Greenwood Publishing Group, 2008, s. xv-xxi.
[517] Bruce A. Elleman, **Modern Chinese Warfare 1795-1989**, Londra, Routledge, 2001, s. 297.
[518] Gerald Segal, **Defending China**, New York, Oxford University Press, 1985, s. 226.
[519] Ramses Amer, Nguyen Hong Thao, "The Management of Vietnam's Border Disputes", **Contemporary Southeast Asia**, Cilt: 27, Sayı: 3, 2005, s. 439.
[520] Doan Ba Toai, Xi Guan, Amogh Ghimire, "Situational Analysis of Vietnam for Belt and Road Initiative", **Advances in Economics, Business and Management Research**, Cilt: 67, 2018, s. 177.

5.7.1.Vietnam-Çin Sınır Uyuşmazlığı

Vietnam, 1990'lar itibariyle sınır uyuşmazlıklarını barışçıl şekilde çözmek amacıyla aktif bir rol sergilemiştir. 1992-2004 yılları arasında kara ve deniz sınır sorunlarını çözmek üzere Malezya, Tayland, Çin ve Endonezya ile müzakereler yürütmüş, anlaşmalar imzalamıştır.[521] Güneydoğu Asya'daki devletlerin egemenlik anlayışı çerçevesinde düşünüldüğünde, Vietnam'ın yaklaşımı son derece başarılı bir uygulama olarak görülebilir.

Vietnam ve Çin'in kara sınırı 1650 km'dir. Kara sınırının bazı bölümleri ile Güney Çin Denizinde Tonkin Körfezinde, Paracel ve Spratly Adalarında çakışan egemenlik iddiaları bulunmakta iken; kara sınırı sorunu 30 Aralık 1999'da imzalanan sınır anlaşması ile çözülmüş; Vietnam'ın "Doğu Denizi" olarak isimlendirdiği GÇD'deki uyuşmazlıklar ise 2000 yılında imzalanan anlaşmaya rağmen halen devam etmektedir. Vietnam'ın sınırlarının yarısı deniz alanlarından oluşmaktadır ve buradaki egemenliği Vietnam için de önemlidir. Tayland Körfezi ve GÇD'deki petrol yatakları, balıkçılık alanları; Vietnam ekonomisi için önemlidir. Ayrıca diğer ülkelerin donanmaları ile yaşanması muhtemel sürtüşmeleri de müzakereler ve anlaşmalar ile olabildiğince engellediği söylenebilir.[522]

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Kasım 1991'de Çin-Vietnam ilişkileri normalleşse de zaman zaman sınır uyuşmazlıkları nedeniyle tansiyon yükselmiştir. 1990'lı yıllar boyunca GÇD'de petrol arama faaliyetleri, bu faaliyetler için yabancı şirketlerle anlaşmalar imzalamak yaygın hale gelmiştir.[523] 30 Aralık 1999'da imzalanan Kara Sınırı Antlaşması (*Land Border Treaty*) ile iki ülkenin kara sınırı belirlenmiştir. 25 Aralık 2000'de "*Agreement on the Delimitation of the Territorial Seas, Exclusive Economic Zones and Continental Shelves in the Gulf of*

[521] Amer, Thao, **a.y.**, s. 438.
[522] **A.y.**, s. 440.
[523] **A.y.**, s. 433.

Tonkin" ile de denizde yaşanan uyuşmazlıkların çözülmesi amaçlansa da uyuşmazlık tamamen ortadan kaldırılamamış; günümüzde de halen devam etmektedir.[524]

Çin ve Vietnam, uyuşmazlıklarını çözebilmek için sistematik şekilde adımlar atmışlardır. Bu adımlar, en genel hatlarıyla liderler seviyesinde gerçekleştirilen görüşmeler, dış işleri bakanları seviyesinde gerçekleştirilen görüşmeler, hükümetler seviyesinde sürdürülen görüşmeler ve uzman kadrolardan oluşan çalışma gruplarının yaptığı teknik görüşmeler olarak sınıflandırılabilir. Halen sürdürülen bu diyalog neticesinde ilk olarak kara sınırı sorununun ve Tonkin Körfezindeki uyuşmazlıkların çözülmesiyle ilgili 19 Ekim 1993'te prensiplerde anlaştıklarına dair bir anlaşma imzalamışlardır.[525] Takiben çalışma grupları oluşturulmuştur. Tonkin Körfezindeki uyuşmazlığın çözümü için oluşturulan çalışma grubu 1994 Mart ayından 2000 yılı sonuna kadar 17 kez toplanmış ve sonuç olarak Aralık ayında "Tonkin Körfezindeki Deniz Alanları, Münhasır Ekonomik Bölge ve Karasularının Belirlenmesi Antlaşması" imzalanmıştır.[526] Tonkin Körfezindeki balıkçılık faaliyetleri üzerinde yaşanan uyuşmazlık doğrudan sınır sorunu olarak tanımlanmasa da imzalanan anlaşma iki ülke arasındaki ortak balıkçılık alanlarının düzenlenmesi, deniz kaynaklarının kullanılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için düzenlemeler getirmiştir.[527] Bu açıdan bir taraftan da GÇD'deki uyuşmazlıkların çözümü için bir yol haritası olarak görülmüştür. Fakat Tonkin Körfezi ile kıyaslandığında GÇD'deki uyuşmazlıkların çözümünde sürecin ilerlemesi çok daha yavaş olmuştur.

1995 yılında Vietnam ve Çin arasında uzman seviyesindeki görüşmeler başladığında masaya gelen ilk konu, uyuşmazlığın yönetilmesinin belli kurallara bağlanması olmuştur. Örneğin 1999 yılı Mart ayında Çin'in GÇD'deki balıkçılığa av yasağı getirmesi karşısında Vietnam'ın bunu protesto etmesi, 27 Şubat 1999'da

[524] Tran Truong, Le Thuy Trang, **Power, Law and Maritime Order in the South China Sea**, Londra, Lexington Books, 2015, s. 248.
[525] BM web sitesi, "Agreement on the basic principles to settle border and territorial issues between the Socialist Republic of Viet Nam and the People's Republic of China" https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=080000028032bee3&clang=_en Erişim Tarihi: 14 Nisan 2022.
[526] BM web sitesi, Law of the Sea Bulletin, Sayı: 63, 2007, s. 72-74. https://digitallibrary.un.org/record/3890288/files/bulletin63e.pdf Erişim Tarihi: 14 Nisan 2022.
[527] Ramses Amer, "The Sino-Vietnamese Approach to Managing Border Disputes: Lessons, Relevance and Implications for the South China Sea Situation", 2009, http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:378507/FULLTEXT01.pdf Erişim Tarihi: 10 Nisan 2022.

Vietnam Komünist Partisi (VKP) Genel Sekreterinin Çin ziyareti sırasında imzalanan ortak bildirge çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu bildirgeye göre taraflar uyuşmazlığa uzun vadeli bir çözüm bulmak üzere müzakere sürecini korumak için çaba gösterecekler ve uyuşmazlığı daha da genişletecek kuvvet kullanma tehdidi gibi yaklaşımlardan kaçınacaklardır. 2000 yılında iki ülke arasında Dışişleri Bakanları arasında da benzer bir ortak bildirge imzalanmış ve devamındaki on yıl boyunca da taraflarca benzer özen gösterilmeye çalışılmıştır.[528]

Vietnam, ikili temasların yanı sıra çok taraflı müzakereleri de önemsemektedir. Spratly adaları ve genel olarak GÇD'de yaşanan uyuşmazlıklarla ilgili ASEAN-Çin Diyaloğuna aktif katılım göstermektedir. Bu çerçevede 4 Kasım 2002'de Kamboçya'da düzenlenen 8'inci ASEAN zirvesinde "*ASEAN-China Declaration on the conduct of parties in the South China Sea*" imzalanmıştır. Bu deklarasyon ile GÇD'de yaşanan uyuşmazlıklara taraf olan ülkeler, sorunu uluslararası hukuk çerçevesinde barışçıl yollarla çözeceklerini taahhüt etmişlerdir.[529]

1 Eylül 2004'te Çin Ulusal Deniz Petrol Şirketi (*Chinese National Offshore Oil Company*-CNOOC) ile Filipinler Ulusal Petrol Şirketi (Philippines National Oil Company PNOC) GÇD'de sismik araştırma yapılmasına dair bir anlaşma imzalanmıştır. Spratly adaları da araştırma yapılacak alan içerisinde yer almıştır. Bu nedenle Vietnam, Spratly ve Paracel adaları bölgesinde iddia ettiği egemenlik haklarını tekrarlayarak Çin'den ve Filipinler'den anlaşmanın içeriği hakkında bilgilendirilmeyi talep etmiş; 2002'de ASEAN zirvesinde imzalanan deklarasyona uyulmasına da dikkat çekmiştir. 2005 yılında da benzer sismik araştırma için bu kez Vietnam'ın da dahil olduğu üç taraflı bir anlaşma üç yıllığına imzalanmıştır.[530]

Tonkin Körfezinde 2005 Ocak ayında meydana gelen ve Vietnamlıların vurularak öldürüldüğü olayın ardından iki ülke arasında işbirliğinin artması gerektiği kanaatine varılmış ve Temmuz ayında dönemin Devlet Başkanı Tran Duc Luong'un Çin ziyaretinde deniz güvenliğinin sağlanması ve balıkçılık faaliyetlerinin

[528] Ramses Amer, "China, Vietnam, and the South China Sea: Disputes and Dispute Management", **Ocean Development & International Law**, Cilt: 45, Sayı: 1, 2014, s. 20. 17-40
[529] Amer, Thao, **a.y.**, s. 435.
[530] Amer, Thao, **a.y.**, s. 435.

düzenlenmesi konularında birlikte hareket etmeyi taahhüt eden ortak bir bildiri imzalanmıştır.[531] GÇD'deki uyuşmazlıklarda buna benzer çok sayıda olay yaşanmıştır. Taraflar bir araya gelip barışçıl yöntemlerle çözüm arama iradelerini beyan etseler de ortak bir çözümde uzlaşabilmek için egemenlik haklarının bir bölümünden feragat etmeye yanaşmadıkları gibi, masa başında verdikleri taahhütler de büyük ölçüde masada kalmaktadır.

Vietnam Ulusal Meclisi 2012 yılında Deniz Yasasını kabul ederek Paracel ve Spartly adalarındaki iddia ettiği haklarını yeniden vurgulamıştır.[532]

5.7.1.1.Bach Long Vi Adası'nın Vietnam'a Bırakılması

Tonkin Körfezindeki uyuşmazlıkta dikkat çeken bir konu da, burada yer alan Bach Long Vi (BLV) adasıdır. Yüzyıllarca Çin toprağı olan ada, 1887 yılında Qing Hanedanlığı ile Fransa arasında yapılan bir konvansiyon ile Fransızlara geçmiş; fakat Çin'in haritalarında Çin toprağı olarak gösterilmeye de devam etmiştir. Buna karşın 1957'de Çin-Vietnam dostluğunun bir göstergesi olarak Mao tarafından Vietnam'a bırakılmıştır.[533] Tonkin Körfezinde stratejik bir noktada yer alan adanın Çin toprağı olarak görülürken Çin'den Vietnam'a bırakılması, Çin'in toprak uyuşmazlıklarına yaklaşımını nasıl yüksek siyaset konusu olarak ele aldığını gösterir niteliktedir.

BVL adası, sadece Vietnam'ın savunulması açısından değil; yeraltı kaynakları ve balıkçılık faaliyetleri açısından da önemli bir yer olarak değerlendirilmektedir. 20'nci yüzyıla kadar yerleşim olmayan ve sadece balıkçıların bir uğrak noktası olarak kalan adada 1920'lerde su kaynağının bulunmasıyla birlikte

[531] Carlyle A. Thayer, "Vietnam and Rising China: The Structural Dynamics of Mature Asymmetry", Southeast Asian Affairs , 2010, s. 396.
[532] Jane Perlez, "Vietnam Law on Contested Islands Draws China's Ire", NY Times, 21 Haziran 2012, https://www.nytimes.com/2012/06/22/world/asia/china-criticizes-vietnam-in-dispute-over-islands.html Erişim Tarihi: 13 Nisan 2022.
[533] Adanın Vietnam'a bırakıldığına dair anlaşma kayıtları bulunamadığı için bu konuya dair araştırmalar oldukça sınırlı olsa da, yakın bir tarihte gerçekleşmiş olması dolayısıyla üzerine yazılmış metinler bulunmaktadır. Konuya dair anlaşma ya da kayıtlı metnin sınırlı olmasının nedeni olarak adanın Vietnam Savaşı başladığında Vietnam'a gizli olarak verilmesi görülebilir. Zou Keyuan, "Maritime Boundary Delimitation in the Gulf of Tonkin", **Ocean Development & International Law**, Cilt: 30, Sayı: 3, 1999, s. 245.

yerleşim de başlamıştır. Bazı kaynaklarda, ÇHC'nin kurulmasından sonra KMT üyelerinden bu adaya da gelip yerleşenler de olduğu, fakat aynı zamanda adada Fransızlar da bulunduğu için bu dönemde Çin'in Fransızlarla bir çatışmaya girmekten kaçındığı için adadaki KMT mensuplarına da müdahale etmediği söylenmektedir. 1954'te Fransızlar Vietnam'daki savaşı kaybedip Vietnam Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye bölününce ada Güney Vietnam'a geçmiştir ve Çin Halk Kurtuluş ordusu 1955'te adaya gelerek KMT mensuplarını da adadan uzaklaştırmışlardır.[534]

ABD'nin Vietnam Savaşı'na katılımı 1950'lerde yoğunlaşırken, Kuzey Vietnam hava savunmasını güçlendirmek için BLV adasında bir radar istasyonu inşa etmek istemiştir. Ada, konumu itibariyle bunun için çok elverişlidir. 1957'de Kuzey Vietnam'ın lideri Ho Chi Minh Pekin'e gelerek Çin Başbakanı Zhou Enlai ile görüşmüş ve Başkan Mao Zedong'dan adanın Vietnam'a bırakılmasını istemiştir. Netice itibariyle de Mart 1957'de ada resmi olarak Vietnam'a bırakılmıştır. Dünya komünist hareketinin bir üyesi olarak Çin'in, Vietnam Savaşında ABD tarafından desteklenen Güney Vietnam'a karşı Kuzey'i desteklemesi beklenmiştir. Öte yandan Çin, Kore Savaşı'ndan henüz çıkmış iken ABD ile karşı karşıya geleceği başka bir savaşa dahil olmak istememiştir. BLV'yi Kuzey Vietnam'a aktararak hem Kuzey Vietnam'a destek olmuş; hem de ABD ile doğrudan askeri bir çatışmaya girmekten kaçınmıştır. Mao Zedong, devrimci dostlukları ve ortak Amerikan karşıtı hedefleri adına BLV'yi devretmeyi kabul etmiştir. Devir teslimin ardından da Çin, Vietnam'ın adada bir radar istasyonu inşa etmesine yardımcı olmuştur. Savaş esnasında adadan siviller tahliye edilmiş ve silahlı kuvvetler yerleştirilmiştir. 1992 yılına kadar da bu şekilde devam etmiş; 1992'nin sonunda, Vietnam hükümeti bazı aileleri, gönüllüleri ve balıkçıları adaya geri dönmeleri ve yerleşmeleri için teşvik etmiştir.[535]

Çin ile Vietnam arasında 25 Aralık 2000 tarihinde imzalanan Tonkin Körfezi'nin Sınırlandırılmasına İlişkin Anlaşmada BLV'nin Vietnam'a ait olduğu

[534] Zhen-Gang Ji, "The South China Sea Island China Gave Away: Bach Long Vi Island and Its Secret Transfer from China to Vietnam", The Diplomat, 14 Ağustos 2019 https://thediplomat.com/2019/08/the-south-china-sea-island-china-gave-away/ Erişim Tarihi: 14 Nisan 2022.
[535] **A.y.**

açıkça belirtilmektedir. Anlaşmaya göre Vietnam, Tonkin Körfezi'nin (BLV dahil) yüzde 53,23'üne ve Çin'e ise alanın yüzde 46,77'sine sahiptir. Sınırlandırma çizgisi, BLV'den 15 deniz milidir.[536]

İkinci Dünya Savaşının ardından Çin'in yayınladığı haritalarda GÇD'deki adaların 11 çizgili hat ile Çin'e ait olduğu belirtilmiştir. Bu haritalarda BVL adası da Çin toprağı olarak gösterilmiştir. 1949'da ÇHC'nin kurulmasıyla ÇHC aynı toprakları miras almasına rağmen 1953 yılında Vietnam'la dostluk bağlarının bir göstergesi olarak Başbakan Zhou Enlai döneminde Çin, Tonkin Körfezinde yer alan iki çizgi hattını silmiş; böylelikle günümüze kadar gelen 9 çizgili hat oluşmuştur.[537] Vietnam, Çin'in GÇD'deki iddialarını dayandırdığı ve resmi haritalarda da kullandığı "dokuz çizgi hattı" yaklaşımını kabul etmemektedir.[538]

5.7.2.Vietnam-Çin Ekonomik İlişkileri

Vietnam, dünyadaki en dinamik piyasalardan biri olarak görülmektedir. 2018 yılında Dünya Bankası Vietnam'ın gösterdiği kalkınma performansına dikkat çekmiştir. Vietnam, en yoksul ülkelerden biriyken düşük-orta gelir seviyesindeki ülkeler kategorisine yükselmeyi başarmıştır.[539]

1986 yılında Vietnam Komünist Partisinin Ulusal Kongresinde ilan edilen *Doi Moi* (Vietnam dilinde yenilik/yenilenme anlamına gelmektedir) politikasıyla Doğu Asya ülkelerinde sıklıkla görülen devlet güdümlü serbest piyasa ekonomisi kurmayı hedefleyerek sosyalizmden vazgeçmeden piyasa ekonomisine de entegre olmayı amaçlayan reformlarla ekonomik liberalizasyon gerçekleştirilmiş ve

[536] Keyuan, **a.y.**, s. 15.
[537] Wei Pu, "How The Eleven-Dash Line Became a Nine-Dash Line, And Other Stories", 16 Temmuz 2015, https://www.rfa.org/english/commentaries/line-07162015121333.html , Erişim Tarihi: 15 Nisan 2022.
[538] Ramses Amer, "China, Vietnam, and the South China Sea: Disputes and Dispute Management", **Ocean Development & International Law**, Cilt: 45, Sayı: 1, 2014, s. 18.
[539] Dünya Bankası web sitesi, "Vietnam Country Overview", https://www.worldbank.org/en/country/vietnam/overview Erişim Tarihi: 15 Nisan 2022.

1986'dan bu yana ekonomik büyüme sağlanmıştır.[540] 11 Ocak 2007'de de Vietnam DTÖ'ye üye olmuştur.

1991 yılında iki ülkenin ilişkilerinin normalleşmesinin ardından ikili ticaret gittikçe artmıştır ve 2004 yılından bu yana da Çin, Vietnam'ın en önemli ticaret ortağı haline gelmiştir. Vietnam Çin ile 2013 yılında genişletilmiş stratejik ortaklık anlaşması imzalamıştır.[541] Fakat iki ülke ticaretinin yapısı incelendiğinde Vietnam'ın Çin'e azımsanmayacak bir şekilde bağımlı hale geldiği görülmektedir. Çin'den ithalatın kolay ve ucuz hale gelmesi, Vietnamlı işadamlarının kendi üretim kapasitelerini artırıp güçlendirmelerinin önüne geçmiş; Vietnam'ın ekonomik potansiyelini değerlendirmesini sınırlamıştır. Ayrıca Vietnam hem ağrı sanayi ürünlerinde hem de ara mal ve hammaddede Çin'e bağımlı durumdadır. Vietnam'ın Çin ile ticaretinden oluşan ticaret açığı 2001 yılından beri hızlı şekilde artmaktadır. Bu da ara mallarda ve sanayi ürünlerinde Çin'e olan yüksek bağımlılık; Vietnam'ın tüm üretim zincirlerinde kırılganlık yaratmaktadır. Bu nedenle, ekonomik ilişkilerini çeşitlendirmek ve Çin'e bağımlılığından gelen kırılganlığını azaltmak için Vietnam 2014 yılı itibariyle farklı ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları imzalamaya başlamıştır.[542] 2014 yılı, aynı zamanda Çin'in GÇD'de Paracel (Çince *Xisha*) adaları yakınında Vietnam'ın münhasır ekonomik bölgesine denk gelen sularda büyük bir petrol sondaj platformu kurmasıyla Vietnam'da Çin karşıtı protestoların başladığı ve iki ülkenin ilişkilerinde gerilimlerin yaşandığı bir yıl olmuştur.[543] Bu olayın ardından Vietnam, Çin'e bağımlı olan ekonomik ilişkilerini çeşitlendirip bağımlılığı azaltmak için farklı ülkelerle ticaret anlaşmaları imzalamayı bir öncelik olarak görmüştür.

Vietnam Komünist Partisi 2016 yılında düzenlenen 12'nci ulusal parti kongresinde de Vietnam'ın herhangi bir ülkeye ya da pazara bağımlı olmasını

[540] Melanie Beresford, "*Doi Moi* in Review: The Challenges of Building Market Socialism in Vietnam", **Journal of Contemporary Asia**, Cilt: 38, Sayı: 2, 2008, s. 221.
[541] Çin Dışişleri Bakanlığı web sitesi, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/yzs_663350/gjlb_663354/2792_663578/#:~:text=In%202013%2C%20the%20comprehensive%20strategic,witnessed%20frequent%20high%2Dlevel%20exchanges. Erişim Tarihi: 15 Nisan 2022.
[542] Bich T. Tran, "Vietnam Continues Efforts to Reduce Trade Dependence on China", **ISEAS Perspective**, Cilt: 2021, Sayı: 114, 27 Ağustos 2021, s. 2-3.
[543] Shannon Tiezzi, "Vietnam, China Clash Over Oil Rig in South China Sea", The Diplomat, 7 Mayıs 2014, https://thediplomat.com/2014/05/vietnam-china-clash-over-oil-rig-in-south-china-sea/ Erişim Tarihi: 13 Haziran 2022.

engelleyecek şekilde uluslararası ekonomiye eklemlenmesini sağlayacak yeni serbest ticaret anlaşmaları oluşturmaya devam edeceğini açıklamıştır. Buna rağmen Vietnam'ın Çin'e olan bağımlılığındaki asimetriyi azaltmaya yönelik çabaları tam olarak istediği sonucu vermemiştir. Örneğin bu süreçte Avrupa Birliği (AB) ile serbest ticaret anlaşması ve Çin'in dahil olmadığı ve ABD öncülüğünde tasarlanan Trans-Pasifik Ortaklık Antlaşması imzalanmış; fakat ABD, Donald Trump'ın iktidara gelmesiyle antlaşmadan çekilmiş ve antlaşma anlamını ve işlevselliğini yitirmiştir. Bu durum iki ülkenin GÇD'de yaşadığı uyuşmazlıkla birlikte düşünüldüğünde, mevcut ticaret açığı Hanoi tarafından bir güvenlik zafiyeti olarak görülmektedir.[544]

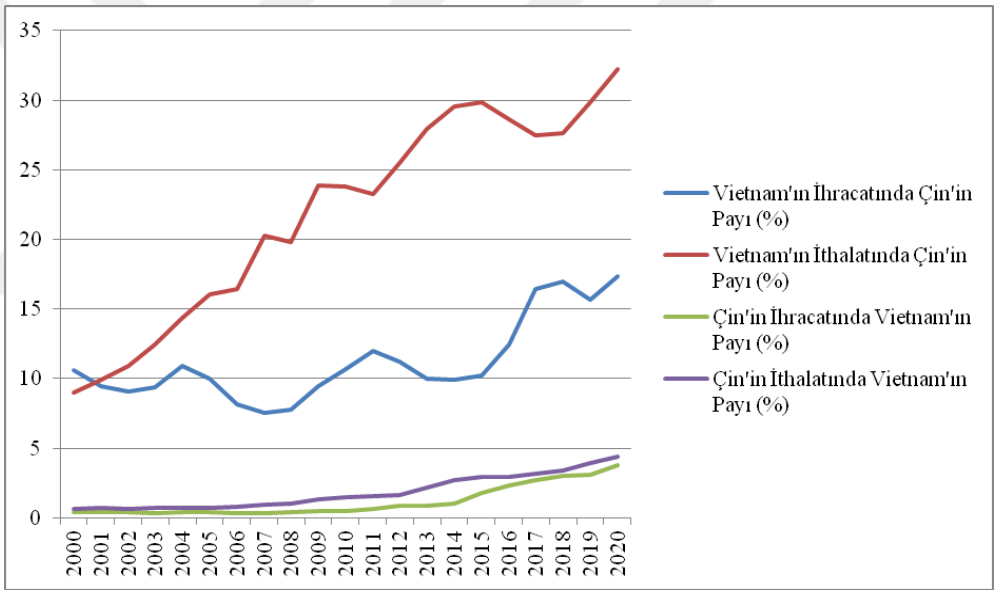

Grafik 10. Yıllara Göre Vietnam-Çin Ticari İlişkileri

2020 Ekim ayı itibariyle COVID-19 pandemisinin yarattığı tüm olumsuz koşullara rağmen Çin, Vietnam'ın ticaret hacminin 100 milyar doları aşan ilk ülke olmuştur. Vietnam'ın Çin'den ithalatı 65 milyar doları, toplam ticaret hacmi 103 milyar doları aşmıştır. Çin, Vietnam'ın en büyük ve 2020'de 100 milyar doları aşan ilk ticaret ortağıdır.[545] Bu artış Vietnam tarafında tedirginlik yaratmaktadır zira iki ülke arasındaki ticaret açığı artmaktadır ve ticari ilişkiler daha bütünleşik hale

[544] Tran, **a.y.**, s. 2-5.
[545] Nguyen Thi Phuong Hoa, Pham Thao Nguyen, "The Reception and Implementation of the Belt and Road Initiative in Vietnam", **Strategic Analysis**, Cilt: 45, Sayı: 2, 2021, s. 138.

geldikçe bu açığın daha da telafisi zor bir noktaya ulaşmasından tedirginlik duyulmaktadır.[546]

5.7.3.Kuşak Yol Girişimi ve Vietnam

Çin ile olan sınırı, Deniz İpekyolu Güzergahı boyunca uzanan kıyıları ile Vietnam, KYG projesinde Çin için çok kilit bir noktada yer almaktadır. Bu nedenle Vietnam'ın desteği Çin için önemlidir. Dolayısıyla Çin, Vietnam'ın projeye dahil olması konusunda son derece aktif bir yol izlemekte, tüm diplomatik kanalları kullanmaktadır. 2013 Ekim ayında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping KYG projesini ilan etmiş fakat Vietnam ile proje üzerine görüşülmemiştir. 2014 yılı boyunca GÇD'de yaşanan anlaşmazlık dolayısıyla iki devlet arasında üst düzeyde bir temas gerçekleşmemiştir. Çin, ilk olarak Nisan 2015'te Vietnam'a projeye dahil olmasını resmi olarak teklif etmiştir. 7 Nisan 2015'te gerçekleştirilen üst düzey bir toplantıda Vietnam Komünist Partisi Genel Sekreteri Nguyen Phu Trong'a Vietnam'ın KYG'ye katılımından memnuniyet duyacaklarını ifade ederek projeye katılmaya davet etmişlerdir. Nguyen Phu Trong, Deniz İpekyolu Projesi üzerine çalıştıklarını ifade etmiş fakat görüşmeler sonrası yayınlana ortak bildirilerde KYG projesinden bahsedilmemiştir.[547]

Kasım 2015'te Çin Devlet Başkanı Xi Jinping Vietnam'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyaretin odak noktası KYG projesi olmuştur. İlk kez bu ziyaretteki görüşmenin ardından yapılan ortak açıklamada KYG projesine de değinilmiştir. Xi Jinping'in Kasım 2017'de gerçekleştirdiği Vietnam ziyaretinde ise Vietnam ilk kez KYG'ye katılmak konusunda net bir pozisyon belli etmiştir. "İki Koridor Bir Kuşak" projesiyle "Kuşak ve Yol Girişimi"ni birbirine entegre eden belgeler imzalanmıştır.[548] Vietnam KYG projesine dair mutabakat antlaşmasını 2017 yılında imzalamıştır. Bu anlaşma, Vietnam'ın KYG projesine verdiği diplomatik

[546] Hoa, Nguyen, **a.y.**, s. 132.
[547] **A.y.**, s. 128-29.
[548] **A.y.**, s. 129-30.

destek olarak değerlendirilmiştir. Vietnam, GÇD'deki uzun kıyısıyla KYG'nin deniz yolu projesi için kritik bir öneme sahiptir.[549]

Başlangıçta Vietnam, KYG projesine birçok ülkeye kıyasla çok daha şüpheci yaklaşmıştır. Hanoi, Çin ile olan ilişkilerinde ciddi bir baskıyla ve zorluklarla karşılaşmış; bir taraftan Çin tarafından yürütülen bölgesel entegrasyon projelerinden dışlanmamak, diğer yandan Çin'e bağımlı hale gelmemek için ciddi çaba sarf etmiştir.

Girişime dahil olmaya ikna olmuş fakat meşru egemenlik haklarına saygı duyulması ve ortak çıkarlarda eşit söz sahibi olabilmek gibi koşulları görüşmelerin her adımında sıklıkla tekrarlamıştır. KYG'ye Çin ve Vietnam'ın bakış açılarında farklılıklar bulunmaktadır. Çin için KYG projesi altyapı sistemleri inşa edecek, ekonomide ve istihdamda yeni gelişimleri ortaya çıkaracak ve katılımcı ülkelerle birlikte ortak fayda sağlanacak bir kazan-kazan projesidir. Çin tarafı yeni fırsatların altını çizerken, Vietnam bölgesel entegrasyonun egemenlik üzerine getirebileceği riskler noktasında kuşkulu yaklaşmaktadır.[550]

Le Hong Hiep'e göre iki ülke arasındaki güvensizlik ve GÇD'deki uyuşmazlıklar nedeniyle Vietnam'da gittikçe artan Çin karşıtlığı nedeniyle Vietnam KYG'ye halen şüpheyle yaklaşmaktadır. Ayrıca Çin'den kredi kullanmanın ne kadar cazip ya da maliyetli olduğu konusunda da şüpheler bulunmaktadır.[551]

Vietnam, KYG'ye katılımda ulusal güvenliği ve egemenliği konusunda kaygılıdır. Çünkü iki ülke GÇD'de (ya da Vietnam'ın deyişiyle Doğu Denizinde) uzun bir sınırı paylaşmaktadır ve uyuşmazlık içindedir. Vietnam'a göre Doğu Denizinde daha çok Çin projesini desteklemek, Çin'in bölgedeki iddialarını

[549] Doan Ba Toai, Xi Guan, Amogh Ghimire, "Situational Analysis of Vietnam for Belt and Road Initiative", **Advances in Economics, Business and Management Research**, Cilt: 67, 2018, s. 177.
[550] Hoa, Nguyen, **a.y.**, s. 131.
[551] Le Hong Hiep, "The Belt and Road Initiative in Vietnam: Challenges and Prospects", **ISEAS Perspective**, Sayı: 18, 2018, s. 1.

güçlendirmesine de yardımcı olacaktır. Çin, son yıllarda GÇD'de Vietnam'ı rahatsız eden çok sayıda adım atmıştır.[552]

5.8.Filipinler-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları

Güneydoğu Asya'da 7 bin 641 ada ve adacıktan oluşan bir devlet olan Filipinler[553], Çin'in GÇD kıyılarının hemen karşısına denk gelen bir coğrafyada yer almaktadır. Üç yüzyıldan uzun bir süre İspanyol sömürgesi olmuş devlette 19'uncu yüzyılın sonu itibariyle başka birçok devlette de görüldüğü gibi sömürge karşıtı hareketler başlamış; 12 Haziran 1898'de İspanya'dan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Fakat aynı yıl İspanya-ABD savaşından ABD'nin galip çıkmasıyla Filipinler de ABD'ye geçmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Japonya'nın işgaline uğramıştır. Savaşın sona ermesinin ardından Filipinlerin bağımsızlığı tüm dünya devletleri tarafından kabul edilmiştir.

ÇHC'nin kurulmasıyla birlikte Filipinler, Çin'i dünyadan izole etmeye yönelik politikaları benimsemiş ve Çin-Filipinler ticari ilişkileri askıya alınmıştır. Soğuk Savaşın ilk yıllarında yapılan bu siyasi ve ekonomik düzenlemeler çok da sorgulanmamış, Filipinler tamamen ABD ile olan ilişkilerine odaklanmıştır. ABD'nin Filipinler topraklarında askeri varlığını sürdürmesine müsaade etmiş ve Soğuk Savaş yıllarında oluşturulan bu ittifak aynı zamanda Filipinler'in dış politika ekseninde de belirleyici olmuştur. Çin-Filipinler diplomatik ilişkilerinin kurulması, ÇHC'nin kurulmasından çeyrek asır sonra, 1975'te gerçekleşmiştir. Takiben de ticari ilişkiler başlamıştır. 1975 yılının Haziran ayında da Filipinler lideri Ferdinand Marcos Çin'e resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyarette iki ülkenin ilişkilerinin normalleşmesi için ortak bildiri imzalanmıştır. Bu bildiride "Tek bir Çin vardır ve Tayvan Çin toprağının bir parçasıdır" ifadesi de yer almıştır. Yani Filipinler liderliği, Çin'in Tek Çin politikasına desteğini ifade etmiştir. Filipinler, Tayvan'la olan tüm resmi ilişkilerine son vermiştir. Başkent Manila'da yer al an Tayvan

[552] The Economist, "What is China's Belt and Road Initiative?", 15 Mayıs 2017, https://www.economist.com/the-economist-explains/2017/05/14/what-is-chinas-belt-and-road-initiative Erişim Tarihi: 12 Ocak 2022.
[553] Resmi adı Filipinler Cumhuriyeti'dir.

Büyükelçiliği'nin ismi Pasifik Ekonomi ve Kültür Merkezi, Tayvan'daki Filipinler Büyükelçiliğinin ismi de Asian Exchange Center olarak değiştirilmiştir.[554]

1975 yılında resmi olarak başlayan Çin-Filipinler ilişkilerine tarihsel olarak etki eden temel faktörler üç ana başlık altında toplanabilir. Birincisi Tayvan sorunu, ikincisi GÇD uyuşmazlığı, üçüncüsü ise ABD-Çin ilişkileridir. Hem siyasi hem ticari ilişkiler bu üç alandaki gelişmelerle şekillenmektedir.

5.8.1.Filipinler-Çin Sınır Uyuşmazlığı

Filipinler ve Çin, Spratly adalarının bazıları ile Scarborough Sığlığında yer alan adaların bazıları üzerinde uyuşmazlık yaşamaktadır. GÇD'deki iki ülke arasındaki bu uyuşmazlık 1975'te diplomatik ilişkilerin başlamasından 1995 yılına kadar ciddi bir mesele olmamıştır. Aquino'nun ardından 1992'de iktidara gelen Fidel V. Ramos, Çin hükümetinin Filipinler'e bakışını yatıştırmak ve Çin ile ilişkileri düzeltmek için hızlıca adımlar atmıştır. 1993 yılı Nisan ayı sonunda Çin'e gerçekleştirdiği resmi ziyarette gündemi, ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve Spratly adalarındaki uyuşmazlığın çözümü olmuştur. Ramos yönetimi döneminde iki ülke arasında en çok ihtilafa neden olan konu Spratly adaları üzerindeki rekabet olmuştur.[555]

Ramos'un Çin ziyaretinin ardından iki ülkenin ilişkileri sakin bir çizgide ilerlerken 9 Şubat 1995'te Çin'in Spratly adaları bölgesinde yer alan Mischief (*Panganiban*) resifini işgal etmesiyle Filipinler-Çin ilişkileri bozulmuştur. İşgal, Dışişleri Bakanlığı tarafından uluslararası kamuoyu gündemine taşınmış ve Çin'in işgalinin meşruiyetini tartışmaya açmak amacıyla adımlar atılmıştır. Filipinler ordusu Çin'in hareketini Filipinlerin bölgesel egemenliğine zarar veren bir istila, ihlal olarak; Filipinler topraklarına ve sularına karşı bir işgal olarak yorumlamıştır. Ve

[554] Benito Lim, "The Political Economy of Philippines-China Relations", PASCN Discussion Paper, Sayı: 99-16, 1999, s. 7, 8, 10.
[555] **A. y.**, s. 19, 20.

1995'ten bu yana Filipinler ordusu Mischief Resifindeki Çin varlığını Filipinlerin güvenliğine bir tehdit olarak yorumlamaktadır.[556]

1995'te Çin'in Mischief Resifini işgal etmesinin ardından Çin ile Filipinler'in dostane bir raya oturan ilişkilerinin tamamen kopmasından endişe edilmiştir. Ticari ilişkilerin sadece Çin'in işgali sona erdirmesiyle düzeleceği düşünülmüşse de, işgal ticareti durdurmamış; aksine takip eden yıllarda ticaret hacmi artmaya devam etmiştir.[557] O dönemde Filipinler Temsilciler Meclisi üyesi olan Roilo Golez Çin'in bu işgalin, Filipinler'in 8 Mayıs 1994'te ABD enerji şirketi Vaalco ile petrol arama faaliyetleri için imzaladığı anlaşmaya tepki olarak gerçekleştirdiğini iddia etmiştir.[558] Pekin'in bu anlaşmayı egemenliğinin ihlal edilmesi olarak tanımlayarak protesto amaçlı gerçekleştirdiğini söylemiştir.[559]

Miscief resifinin işgalinden sonra Filipinler bir yol olarak da Çin'e karşı ASEAN'ın desteğini sağlamaya çalışmıştır. 1995 yılı Mayıs ayında konuyu ASEAN Bölgesel Forumuna taşımış fakat Çin buna karşı çıkmıştır. ABD ve Japonya'nın da dahil olduğu düzlemde konunun tartışılması Çin'in istemediği şekilde konunun uluslararasılaşması ve Çin'in pazarlık gücünün zayıflaması olacaktır. Dönemin Çin Dışişleri Bakanı Qian Qichen, Çin'in uyuşmazlığı başka taraflar müdahil olmadan komşusu ile ikili görüşmelerle çözeceği konusunda ısrarcı olmuştur.[560] Filipinler, ABD desteğini yanına çekmeye yardımcı olmasını da düşünerek 10 Şubat 1998'de ABD ile "*Visiting Forces Agreement*" (VFA) imzalamıştır. Anlaşmaya göre ABD kuvvetleri Filipinler'deki askeri üsleri kullanabilecek ve Filipinler askeri kuvvetlerine eğitimler verecektir. Bu anlaşma, 26 Mayıs 1999'da Filipinler Senatosunda onaylanmıştır. 1992'de ABD donanmasının varlığını ulusal onurlarına hakaret olarak gördükleri için Filipinler'den ayrılması için ezici çoğunlukla karar veren senato, 1999'a gelindiğinde VFA'yı yayılmacı bir güç olarak gördükleri Çin'e karşı caydırıcı bir unsur olarak gördüğü için ülkeye davet etmiştir. Bu dönemde ABD

[556] **A. y.**, s. 20-21.
[557] **A. y.**, s. 22.
[558] Leszek Buszynski, "ASEAN, the Declaration on Conduct, and the South China Sea", Contemporary Southeast Asia, Cilt: 25, Sayı: 3, 2003, s. 348.
[559] Ian James Storey, "Creeping Assertiveness: China, the Philippines and the South China Sea Dispute", **Contemporary Southeast Asia**, Cilt: 21, Sayı: 1, 1999, s. 97.
[560] Buszynski, **a. y.**, s. 352.

Filipinler Büyükelçisi Thomas Hubbard da Filipinler'in GÇD'de saldırıya uğraması durumunda, Ortak Savunma Anlaşması gereğince ABD'nin Filipinler'i savunacağını söylemiştir.[561]

Bir diğer uyuşmazlık konusu da Scarborough Sığlığında yer alan Huangyan Adası üzerinden 2012 yılında yaşanmıştır. Scarborough Filipinler'e uzaklığı 100 deniz mili iken Çin'e uzaklığı 500 deniz milidir. BMDHS'ye göre devletlerin 200 mile kadar kıta sahanlığı ilan edebilmesinden yola çıkarak Filipinler adaların kendisine ait olduğunu savunurken Çin ise adaların tarihsel olarak Çin'in bir parçası olduğunu savunarak egemenlik hakkı iddia etmektedir.[562] 2012 Nisan ayında Filipinler donanmasından yetkililer Huangyan Adası yakınlarındaki Çinli balıkçıları tutuklamaya kalkmış ve Çinli teftiş gemisinin müdahale etmesiyle durdurulmuştur.[563] Saldırının hemen ardından Filipinler ve ABD'nin GÇD'de her yıl düzenledikleri Balikatan ortak askeri tatbikatı gerçekleştirilmiştir.[564] Çin-Filipinler uyuşmazlığı bu olayın ardından tırmanmıştır. Çünkü GÇD'deki ülkeler arasındaki toprak anlaşmazlıkları tarih boyunca sürse de, bu çatışma benzeri bir olay görülmemiştir. Olayın ardından iki ülkenin siyasi ilişkileri giderek bozulmuş; bu bozulma ikili ticareti de hızla engellemiştir.[565]

Yaşanan olayların ardından Çin, Filipinler'in BM'ye başvurmamasını, ASEAN gibi uluslararası örgütlerin meseleye müdahil edilmemesini, ABD'yle ittifak içinde bulunmamasını, konuyla ilgili medyaya açıklama yapılmamasını istemiştir.[566] Ayrıca hemen ardından Çin, yeni e-pasaportlara "dokuz çizgili hat" haritasının

---

[561] **A. y.**, s. 352-53.
[562] Özlem Zerrin Keyvan, "Güney Çin Denizinde Tahkim: Çin-Filipinler Rekabeti", **ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2017, s. 254.
[563] Rosemarie Francisco, "China Pulls Out 1 of 3 Ships, No End Yet to Sea Standoff", Reuters, 13 Nisan 2012, https://www.reuters.com/article/uk-philippines-china-idUKBRE83C0AM20120413 Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2022.
[564] BBC, "US and Philippines Begin South China Sea Drills", 16 Nisan 2012, https://www.bbc.com/news/world-asia-17724429 Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2022.
[565] Changyuan Luo, Shiyi Sun, Guanghua Wan, "The Impact of Political Relations on International Trade: China-Philippines Island Dispute as a Quasi-Natural Experiment", **The World Economy**, 2020, s. 3422.
[566] The Wall Street Journal, "Manila Takes a Stand", 25 Ocak 2013, https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887323539804578261140985134254 Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2022.

görüntüsünü eklemiştir.[567] Filipinli balıkçı tekneleri Scarborough resifine yaklaştıklarında Çin'in devriyeleri tarafından engellenmiştir. Filipinler ise Çin'in iddialarını reddederek Filipinler, 22 Ocak 2013 tarihinde GÇD'de yaşanan anlaşmazlığın çözülmesi için BM Daimi Tahkim Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme, 12 Temmuz 2016'da kararını açıklamış ve Filipinler'i haklı bulmuştur. Lahey Daimi Tahkim Mahkemesi Pekin'in GÇD üzerindeki çoğu iddiasını reddetmiş; Çin'in bu su yolu üzerinde tarihsel olarak münhasır kontrol uyguladığına dair hiçbir kanıt bulunmadığını söylemiştir.[568]

28 Nisan 2014'te Filipinler ABD ile Güçlendirilmiş Savunma İşbirliği Antlaşması (*Agreement Between the Government of the United States of America and the Government of the Republic of the Philippines on Enhanced Defense Cooperation*) imzalamıştır.[569] Bu anlaşma ile hem ABD Filipinler'de yeni askeri üsler elde etmiş; hem de böylelikle iki ülkenin güvenlik ilişkileri daha da derinleşmiştir.[570] ABD'nin bu antlaşmayla Asya Pasifik'i dengelemesinin kolaylaştığı ve daha geniş hareket alanı elde ettiği söylenebilir.

Çin'in GÇD'de inşa ettiği suni adaların üzerinde uçak pistleri ve askeri altyapı bulunmaktadır. 2022 itibariyle Filipinler de tartışmalı adalardan üçünde karakol kurmaya başlamıştır. Uluslararası basında yer alan bilgilere göre Filipinler'in aldığı bu tedbirler tamamlandığında tartışmalı bölgede Filipinler sahil güvenlik personelinin en büyük konuşlandırılması olacaktır.[571]

---

[567] Mingjiang Li, Loh Ming Hui Dylan, "China's Fluid Assertiveness in the South China Sea Dispute", **Security and Conflict in East Asia**, Ed. by Andrew T. H. Tan, Routledge, 2015, s. 96.
[568] Pratik Jakhar, "Whatever Happened to the South China Sea Ruling?", Lowy Institute, 12 Temmuz 2021, https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/whatever-happened-south-china-sea-ruling Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2022.
[569] ABD Dışişleri Bakanlığı, "Agreement Between the United States of America and the Philippines", https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/14-625-Philippines-Defense-Cooperation.pdf Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022.
[570] Cao Xiaoyang, "The US Asia-Pacific Rebalance Strategy versus China's Belt and Road Initiative", **China's Belt and Road Initiatives and Its Neighboring Diplomacy**, Ed. by Jie Zhang, World Scientific Publishing, 2017, s. 42.
[571] AP News, "Philippines Establishes Coast Guard Outposts in Disputed Sea", Associated Press, 20 Mayıs 2022, https://apnews.com/article/china-beijing-philippines-manila-493bd445e580ebb133f55ecc4c0c5403 Erişim Tarihi: 2 Haziran 2022.

5.8.2.Filipinler-Çin Ekonomik İlişkileri

Filipinler-Çin ekonomik ilişkilerini de etkileyen en önemli faktörler arasında Filipinler'in ABD ile olan ilişkileri, Tayvan meselesi ve GÇD'deki uyuşmazlıklar gelmektedir. 1975'te iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını takiben ticari ilişkiler de başlamıştır. Bundan on ay kadar önce Çin, Filipinlerin petrol krizinden dolayı petrol fiyatlarındaki artıştan kaynaklanan ekonomik sıkıntılarına yardımcı olabileceğini göstermiş ve 25 Eylül 1974'te iki ülke arasında bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Buna göre Çin, Filipinler'e yüksek kaliteli petrol satacak; Filipinler ise Çin'e bazı metaller ve tüketim ürünleri ihraç edecekti. Anlaşmadan hemen bir ay sonra 125 bin varil ham petrol Çin'den Filipinler'e ulaşmıştır.[572] Çin'in Filipinler'deki yatırımlarının çoğunu küçük ve orta ölçekli işletmeler oluşturmaktadır.

1986 yılında Filipinler'de Corazon Aquino yönetime gelmiştir. Aquino yönetimi, Filipinler'in bir önceki lider Marcos ile 14 yıl süren sıkıyönetim dönemini sonlandırmıştır. Çin, Aquino yönetimini ilk tanıyan devletler arasında yer almış ve Çin Kültür Bakanı Filipinler'i ziyaret ederek bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmaya göre 1985 yılında henüz Marcos yönetimde iken yapılan Filipinler'in Çin'den pirinç ithalatının 11,2 milyon dolarlık ödemesi yeniden yapılandırılmış ve Bank of China'nın Filipinler'e verdiği kredi yenilenmiştir. Bu gelişmelerle Aquino yönetimi ile Çin ilişkileri gayet olumlu bir havada başlasa da Aquino yönetimiyle birlikte Filipinler'den Tayvan'a resmi olmayan ziyaretler de gerçekleştirilmeye başlamıştır. Aquino'nun ekibinde yer alan bir temsilcinin Tayvan'da düzenlenen bir forumda kullandığı "Filipinler-Tayvan ilişkileri mevcut koşullar altında yeniden gözden geçirilmelidir. Tayvan'ın varlığını görmeliyiz" ifadelerinin ardından Çin ile ilişkilerin düzelmesi üç yıl almıştır. Aquino, 1988 yılı Aralık ayında Çin'e gerçekleştireceği ziyaretin hemen öncesinde Filipinler hükümeti yetkililerinin Tayvan'ı ziyaret etmesini yasaklayan bir kararı imzalamak durumunda kalmıştır.[573]

[572] Lim, **a. y.**, s. 10.
[573] **A. y.** , s. 13-14.

Bu esnada Tayvan, gittikçe artan ekonomik gücü ile Asya kaplanlarından biri haline gelmiş Tayvan'ı karşısına almanın Filipinler'in ulusal çıkarlarına ne gibi bir katkısı olacağı sorusunu yükseltmeye başlamıştır. Buna karşılık Filipinler'de de hükümet yetkilileri Tayvanlı iş adamlarını ülkede yatırım yapmak üzere davet etmenin Çin'in "Tek Çin" politikasını reddetmekten ziyade ülkenin ekonomisini düzeltmek amacını taşıyan bir girişim olduğu duruşu geçerlilik kazanmıştır. Sonuç olarak da 1986 itibariyle Tayvan-Filipinler ticareti her geçen yıl artmaya başlamıştır.[574]

1980'lerde Filipinler, diğer Güneydoğu Asya ülkelerinin yaptığı gibi, ithal ikamesi politikasından ihracata yönelik bir politikaya zamanında ve kararlı bir geçiş yapamamış; imalat sektörü performansında Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nin (ASEAN) diğer üyelerinin gerisinde kalmıştır. Diğer Asya ülkeleri endüstriyel dönüşümler yaşarken, Filipinler çok daha az yabancı yatırım almıştır. 21'inci yüzyılın başında Filipinler, ekonomik gelişimini genişletmek için tarım ve altyapı yatırımlarını artırmıştır. Gloria Arroyo 2001 yılında devlet başkanlığına seçildiğinde, Çin'in bölgesel bir büyüme motoru olarak Filipinler'deki ekonomik kalkınmayı yönlendirmeye yardımcı olabileceğini düşünmüştür. Bu nedenle Çin ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.[575]

[574] Lim, **a. y.**, s. 17.
[575] Ian Storey, **Southeast Asia and the Rise of China: The Search for Security**, Londra, Routledge, 2011, s. 159.

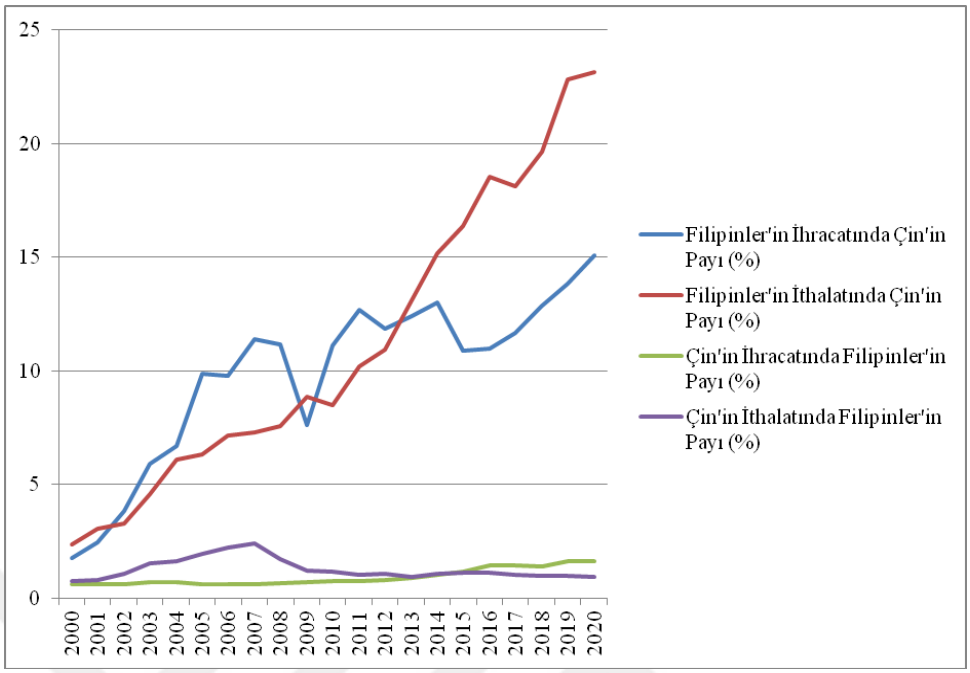

Grafik 11. Yıllara Göre Filipinler-Çin Ticari İlişkileri

Çin ve Filipinler arasındaki siyasi ve güvenlik ilişkileri, ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişimini engelleyen bir unsur olmuştur. Burada en önemli faktörü GÇD'deki anlaşmazlık oluşturmaktadır. Egemenlik konusundaki bu anlaşmazlık, ikili ekonomik ve ticari ilişkileri etkilemiş; örneğin 2016 yılında çıkan tahkim kararından sonra ticarette düşüş gözlenmiştir.[576] Çin, tarihsel olarak uyuşmazlık yaşadığı ülkeleri cezalandırmada ticareti silah olarak kullanan bir devlettir. Örneğin 2012'de Scarborough Resifindeki uyuşmazlık nedeniyle Filipinler ile Çin arasındaki tansiyonun yükselmesinin ardından Çin, Filipinler'den yapılan muz ithalatına sınırlama getirmiştir.[577]

[576] Wan-Ping Tai, Yang-Fu Huang, "Political and Economic Relationships Between China and the Philippines Under the OBOR Initiative", **The Chinese Economy**, Cilt: 51, Sayı: 4, 2018, s. 357.
[577] Andrew Higgins, "In Philippines, Banana Growers Feel Effect of South China Sea Dispute", The Washington Post, 10 Haziran 2012, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/in-philippines-banana-growers-feel-effect-of-south-china-sea-dispute/2012/06/10/gJQA47WVTV_story.html Erişim Tarihi: 15 Mart 2022

5.8.3.Kuşak Yol Girişimi ve Filipinler

Çin'in uluslararası deniz yollarında baskın olma çabasının ardında yatan motivasyonda ticaretin önemi büyüktür. Çin, dünyanın en çok ticaret yapan devleti ve bu ticaretin lojistiği de büyük oranda deniz yolu aracılığı ile yapılmaktadır. Deniz İpek Yolu Projesi, Çin limanları ile Güney Çin Denizindeki ve Hint Okyanusundaki liman ağını geliştirmeyi amaçlayan bir proje olduğu için Filipinler'i esas ilgilendiren kısmını oluşturmaktadır.[578] İyi planlanmış bir liman geliştirme projesi Filipinler ekonomisi için de faydalı olacaktır. Bu çerçevede KYG projesine katılımı da başta finansman olmak üzere birçok açıdan makul görünmektedir. Fakat Filipinler'in Çin ile ortak büyük ölçekli altyapı yatırımı projelerine dahil olmasının kazançları ve riskleri tartışmalı bir konudur.

Filipinler, 2015 yılında KYG projesini finanse etmek için kurulan Asya Altyapı ve Yatırım Bankasının kurucularına dahil olmuştur. Bu kararda Filipinler'in yatırım ihtiyaçları, kendi altyapı projelerini finanse etmek için kaynak ihtiyacı da belirleyici olmuştur.[579]

2016 yılında iktidara gelen Rodrigo Duterte yönetiminde, Filipinler'in dış politika çizgisi ABD'den uzaklaşarak Çin'e daha çok yakınsamıştır. Duterte, KYG projesine de olumlu baktığını açıklamıştır. Bu süreçte Çin ile çok sayıda ikili anlaşma imzalanmış ve yatırımlar için Çin'den 24 milyar dolarlık finansal destek sağlanmıştır. Ekim 2016'da Manila ve Pekin arasında toplamda 24 milyar doları bulan işbirliği anlaşması, 13 tane de hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır. Kasım 2018'de de Filipinler resmi olarak KYG'ye dahil olacağını duyurmuş ve iki ülke arasında buna dair bir mutabakat anlaşması imzalanmıştır.[580]

Altyapıyı geliştirmek, Filipinler'in öncelikleri arasında yer almaktadır. İhtiyaç duyulan altyapıyı inşa etmeye ve geliştirmeye yönelik Çin hükümetinin yardımı yeni barajlar, köprüler, demiryolları yapımını da olası kılmaktadır. Diğer bir yandan da

[578] Darlene V. Estrada, "The Belt and Road Initiative and Philippine Participation in the Maritime Silk Road", **CIRSS Commentaries**, Cilt: 9, Sayı: 7, 2017, s. 1-2.
[579] Jonina O. Fernando, "China's Belt and Road Initiative in the Philippines", **Asia Pacific Bulletin**, Sayı: 542, 16 Aralık 2020, https://www.eastwestcenter.org/publications/china%E2%80%99s-belt-and-road-initiative-in-the-philippines Erişim Tarihi: 13 Ocak 2021.
[580] Estrada, **a. y.**, s. 1-2.

bölgede Çin'in etkisini giderek artırmasını beraberinde getirmektedir. KYG projelerinin Filipinler'de yaklaşık 21 bin vatandaşa istihdam olanağı sağlayacağı düşünülmektedir.[581]

KYG projesi ile küresel ticaretin rotalarının değişmesi, lojistiğin gelişmesi en çok Filipinler gibi kalkınmakta olan ülkelere fayda sağlayacaktır. KYG projeleri ortak olan ülkelerdeki iç verimliliği artırdıkça bu ülkeler küresel serbest piyasaya ve kültürler arası ilişkilere daha kolay dahil olabileceklerdir.[582] Fakat GÇD'deki mevcut uyuşmazlıklar, Filipinler'in ABD ile olan ilişkileri Çin ile ekonomik işbirliğini derinleştirmesi önünde bir engel olarak durmaktadır. Çin, lojistiğin deniz güzergahı için Filipinler'in coğrafi konumundan faydalanmayı istese de GÇD'de yaşanan gerilim ve Filpinler-ABD müttefikliği ekonomiden önce yüksek siyaset konusu olarak karşısında durmakta ve işbirliğinin gelişmesinin önünü tıkamaktadır.

5.9. Malezya-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları

Güneydoğu Asya'da yer alan; 16'ncı yüzyılda Portekizlilerin, 17'nci yüzyılda Hollandalıların egemenliği altında olan Malezya, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Japonya tarafından işgal edilmiş; 31 Ağustos 1957 yılında İngiliz Milletler Topluluğu içerisinde kalması şartıyla Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazanmıştır. Malezya toprakları, Batı Malezya ve Doğu Malezya adı verilen iki büyük kara parçası ile bunların arasında GÇD'de bulunan adalardan müteşekkildir.

Malezya-Çin diplomatik ilişkileri 31 Mayıs 1974'te Malezya'nın "Tek Çin" politikasını kabul etmesiyle başlamıştır.[583] Malezya, dünya ticaretinin en önemli deniz güzergahlarından biri üzerinde yer alan Malakka Boğazına giden deniz yolunun iki yanında uzanan toprakları ile stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bu

[581] Fernando, **a. y.**
[582] **A. y.**
[583] Malezya Dışişleri Bakanlığı web sitesi, "Overview of Malaysia-China Relations", https://www.kln.gov.my/web/chn_beijing/history Erişim Tarihi: 19 Ocak 2021.

coğrafi konum, büyük güçlerin rekabet alanıdır ve ayrıca fırsatları ve riskleri beraberinde getirmektedir.[584]

1981-2003 ve 2018-2020 yılları arasında Malezya'nın başbakanlığını yapan Mahathir Mohamad, 22 yıl boyunca dengeli, saldırgan olmayan ve tüm taraflarla müzakereye açık bir dış politika anlayışını sürdürmüştür. Bazı kaynaklarda "Mahathir Doktrini" olarak da anılan bu anlayış, uzun vadeli, prensiplere dayanan, hukuk çerçevesinde barışı ve refahı önceleyen bir yaklaşımdır.[585] Mahathir döneminde Malezya dış politikasının en önem verilen unsurlarından biri de başta Japonya ve Güney Kore olmak üzere Kuzeydoğu Asya ülkeleriyle de yakın ilişki kurulmasıdır. Mahathir'in özellikle Japonya'nın çalışma disiplinine, teknoloji yatırımlarına ve ekonomik kalkınmasına olan özel ilgisiyle, iktidara gelmesinin hemen ardından gündeme gelen ve sürdürülen bu politika Doğu'ya Bakış/Doğu'ya Yöneliş (*Look East Policy*) olarak adlandırılmaktadır.[586]

Doğu ve Batı arasında güç dengesi kurarak, ABD'ye de Çin'e de eşit mesafede durmayı bilerek yönetilen dış politikanın ardından 2003 yılından sonra Mahathir Mohamad'ın yerine gelen başbakanlar bu dengeyi korumakta selefleri kadar özenli hareket etmemişler ve Malezya'nın Çin'e olan bağımlılığı artmıştır. 2018 yılında yeniden Başbakan olan Mahathir Mohamad'in önceliği, Çin'e oluşan ekonomik bağımlılığı azaltmak olmuştur.[587] Ayrıca bu dönemde ABD'de Donald Trump'ın iktidara gelmesiyle artan ABD-Çin rekabeti ortamında Malezya'yı iki tarafa da eşit mesafeli bir noktada tutmak için çaba göstermiştir. Malezya'da farklı iktidarların Çin ile ilişkiler konusundaki farklı tutumları, KYG'ye yaklaşımlarında da doğrudan görülmektedir.

---

[584] Shahriman Lockman, "The 21st Century Maritime Silk Road and China-Malaysia Relations", **ISIS Focus**, Mayıs 2015, s. 2.
[585] Rizal Abdul Kadir, "Can teh Mahathir Doctrine Ensure that the South China Sea Does Not Become a Theatre of Conflict?", **The Journal of Defence and Security**, Cilt: 11, Sayı: 2, 2019, s. 13.
[586] Khadijah Md Khalid, "Malaysian Foreign Policy Orientation and Relations in the Post-Mahathir Years", International Conference on Malaysia: Malaysia in Global Perspective, 27-28 Eylül 2009, Kahire Üniversitesi, Mısır, s. 309.
[587] Muhammad Danial Azman, "'Mahathir Doctrine': Avoiding Conflicts in the South China Sea", **The Journal of Defence and Security**, Cilt: 11, Sayı: 2, 2019, s. 11.

5.9.1.Malezya-Çin Sınır Uyuşmazlığı

Malezya Ulusal Haritacılık Kurumu, 1969 yılında Endonezya ile iki ada üzerinden yaşanan sınır uyuşmazlığını takiben; 21 Aralık 1979 tarihinde yayınladığı harita[588] ile karasularını 3 milden 12 mile çıkarmış ve deniz sınırlarını bu harita ile ilan etmiştir.[589]

Malezya, Spratly adalarının güney kısmında ve buraya yakın mercan adalarında 1978 yılından bu yana hak iddia etmektedir. İddialarını coğrafi konumuna, 1958 Cenevre Karasuları Sözleşmesi, 1958 Kıtasahanlığı Sözleşmesi ve 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne dayandırmaktadır.[590]

1971'de, yani Soğuk Savaş'ın büyük güçlerinin Güneydoğu Asya'daki rekabetinin gerilimli bir hal aldığı bir dönemde, Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da bir araya gelen dönemin ASEAN ülkelerinin (Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland) dış işleri bakanları imzaladıkları Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi (*Zone of Peace, Freedom and Neutrality – ZOPFAN*) deklarasyonu ile Güneydoğu Asya'da işbirliğini geliştireceklerini ve büyük güçlerin bölgeye müdahalelerinden bağımsız hareket edeceklerini belirtmişlerdir.[591] Malezya da 1971'den bu yana GÇD ile ilgili konularda bu çizgiyi sürdüren bir politika izlemiştir. Esasen Çin ve Malezya'nın coğrafi olarak birbirinden uzak olması uzun yıllar Malezya'nın sessiz diplomasisini sürdürmesini kolaylaştırmıştır.

Güneydoğu Asya'yı yakından takip eden siyaset bilimci Prashanth Parameswaran, Malezya'nın GÇD uyuşmazlığındaki geleneksel yaklaşımını, "güvenli alanda kalmak" olarak tanımlamaktadır. Hem taleplerinden

[588] Malayca'da "yeni harita" anlamına gelen "*Peta Baru*" olarak anılmaktadır.
[589] Robert Beckman, Ian Townsend-Gault, Clive Schofield, Tara Davenport, Leonardo Bernand, **Beyond Territorial Disputesin the South China Sea: Legal Frameworks for the Joint Development of Hydrocarbon Resources**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2013, s. 16.
[590] Brinton Scott, "Resolving the Question of Sovereignty Over the Spratly Islands", **Willamette Bulletin of International Law and Policy**, Cilt: 3, Sayı: 1, 1995, s. 47.
[591] National University of Singapure Centre for International Law, "Zone of Peace Freedom and Neutrality Declaration", https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1971-Zone-of-Peace-Freedom-and-Neutrality-Declaration-1-1.pdf Erişim Tarihi: 29 Nisan 2022.

vazgeçmemekte, hem de Çin ile olan ikili ilişkilerini korumaktadır.[592] Mahathir Muhamad, 2011 yılında verdiği bir röportajda GÇD'deki uyuşmazlıklarda Çin'in hiç kimse için tehdit oluşturmadığını, bu yüzden Çin'in saldırmasına dair bir kaygı taşımadığını, ABD'nin Çin'i komşularıyla karşı karşıya getirmek amacıyla uyuşmazlıkları provoke ettiğini söylemiştir.[593] Mahathir Mohamad, sıklıkla Çin'in Malezya'da yapacağı yatırımların ülkedeki Çinli nüfusu daha da artıracağı için çekinceli olduğunu söylese de, Çin ile yapılacak işbirliklerinin Malezya ekonomisine önemli katkılarının olacağını vurgulayan açıklamalarda da bulunmuştur.[594] Bu çerçevede Mahathir Muhamad'in Malezya'nın Çin'in artan ekonomik gücünün farkındalığıyla kendi çıkarlarını tehlikeye atmayacak ve bir tarafa bağımlı hale gelmeyecek bir politikayı savunmaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

Çin'in nine-dash line iddiası gerçekleşirse, Malezya petrol ve gaz rezervlerinin de dahil olduğu münhasır ekonomik bölgesinin yaklaşık yüzde 80'ini kaybedecektir. Malezya, uyuşmazlığa rağmen ikili ilişkilere zarar vermemeye yönelik tavrıyla, rahatsızlıklarını kamuoyu önünde açıklamadan Pekin'deki yetkililerle özel olarak paylaşmasıyla, tepkisel davranmayarak yürüttüğü diplomasiyle Vietnam ve Filipinlerden ayrılmaktadır. Fakat son yıllarda Çin'in Malezya'nın deniz sınırını ihlalleri daha sıklıkla yaşanmaya başlamıştır.[595]

1 Haziran 2021'de Malezya Hava Kuvvetleri, Çin Hava Kuvvetlerine ait 16 uçağın Malezya'nın uçuş bilgi bölgesine girdiğini açıklamıştır. Uçaklar, Malezya ile Çin arasında uyuşmazlık nedeni olan Luconia Resifi üzerinde uçuş yapmıştır. Olayın ardından yapılan açıklamalarda Malezya Hava Kuvvetleri durumu "ulusal güvenliği ve havacılık güvenliğini tehdit eden ciddi bir mesele" olarak tanımlarken Malezya Dış İşleri Bakanı da Malezya'nın hava sahasını ve egemenliğini ihlal olarak

[592] Prashanth Parameswaran, "Malaysia's Approach to the South China Sea Dispute After teh Arbitral Tribunal's Ruling", **Contemporary Southeast Asia**, Cilt: 38, Sayı: 3, 2016, s. 376.
[593] Kazuto Tsukamoto, "Malaysia's Mahathir Says China is No Threat", The Asahi Shimbun, 9 Kasım 2011, https://archive.md/20130903083217/http://ajw.asahi.com/article/asia/south_east_asia/AJ201111091691 0#selection-345.0-345.43 Erişim Tarihi: 21 Aralık 2021.
[594] Wong Chun Wai, Nelson Benjamin, "Johor Ruler Slams Dr M Over Chinese Investment Comments", The Star, 16 Ocak 2017, https://www.thestar.com.my/news/nation/2017/01/16/political-spin-angers-sultan-johor-ruler-slams-dr-m-over-chinese-investment-comments/ Erişim Tarihi: 18 Şubat 2022.
[595] Parameswaran, **a. y.**

değerlendirmiştir. Çin ise rutin bir olayın rutin bir eğitim uçuşu olduğunu belirterek Malezya'nın iddialarını kabul etmemiştir. Bu olay, GÇD'de Çin'in Malezya'yı doğrudan hedef alan ilk hareketi olarak da değerlendirilmiştir.[596] Malezya, geleneksel olarak Çin'in sınır ihlalleri ile ilgili kamuoyuna açıklama yapmamayı, Çin'i suçlamamayı ve sessiz diplomasi yürütmeyi tercih eden bir ülkedir. Çin'in askeri olarak Malezya'dan çok daha güçlü olması ve Çin ile olan derin ekonomik bağlara zarar vermekten kaçınmak için Çin ile açıktan bir tartışmaya girmeyen Malezya, ilk kez bu olaydan sonra açıklama yapmış ve Çin'i ulusal güvenliğini tehdit etmekle suçlamıştır. Bölgeyi takip eden araştırmacılar, Çin'in bu hareketine olayın iki ay öncesinde Malezya'nın ABD ile yaptığı ortak tatbikatın[597] neden olduğunu söylemektedir.[598] Malezya ve ABD arasındaki ilişkiler, Malezya'nın bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından 1957 yılında başlamıştır. ABD halen Malezya'nın en önemli ticaret ortaklarından biri ve askeri ve ekonomik alanlar başta olmak üzere pek çok alanda en önemli müttefiklerinin başında gelmektedir. Malezya'nın ABD ile özellikle savunma alanında güçlü bir işbirliği bulunmaktadır.[599]

Aynı zamanda Malezya GÇD'deki egemenlik haklarını ve iddialarını korumak için ek tedbirler de almaktadır. Devriye gemilerinin sayıları son yıllarda artmıştır. Deniz güvenliği ile ilgili farklı ülkelerdeki birimlerle koordinasyonunu güçlendirmiştir ve kendi karasularına giren yabancı gemilere karşı çok daha katı tedbirler uygulamaya başlamıştır. Bu tedbirler doğrudan Çin'e yönelik olmasa da çıkış nedeni Çin olmuştur denebilir.[600] Eskiye nazaran daha çok tepki vermeye

[596] Andrew Taffer, Christopher Cairns, "China and Malaysia in the South China Sea: Probing the Limits of Malaysia's Tolerence", CNA, 22 Temmuz 2021, https://www.cna.org/news/InDepth/2021/07/china-and-malaysia-in-the-south-china-sea Erişim Tarihi: 30 Mart 2022.
[597] "RMAF joins US Navy in bilateral exercise over South China Sea", The Star, 7 Nisan 2021 https://www.thestar.com.my/news/nation/2021/04/07/rmaf-joins-us-navy-in-bilateral-exercise-over-south-china-sea Erişim Tarihi: 30 Mart 2022.
[598] Ralph Jennings, "Why Malaysia, Normally Calm, Is Upset with China Over a Maritime Dispute", VOA, 9 Haziran 2021, https://www.voanews.com/a/east-asia-pacific_voa-news-china_why-malaysia-normally-calm-upset-china-over-maritime-dispute/6206796.html Erişim Tarihi: 30 Mart 2022.
[599] Prashanth Parameswaran, "US-Malaysia Military Ties in Focus with Defense Ministerial Meeting", 25 Eylül 2018, https://thediplomat.com/2018/09/us-malaysia-military-ties-in-focus-with-defense-ministerial-meeting/ Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022.
[600] Parameswaran, "Malaysia's Approach…", s. 379.

başlayan Malezya'nın bundan sonraki ihlallerde de tepkisinin dozunu artıracağını öngörmek mümkündür.

5.9.2.Malezya-Çin Ekonomik İlişkileri

Malezya, 330 bin km²'lik toprakları ve 27 milyon nüfusuyla Güneydoğu Asya'nın en dinamik ülkelerinden biridir. Petrol ve gaz rezervleri de bulunmakla birlikte palm yağı ve kauçuk üretiminde dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. Yabancı yatırımlar sayesinde son yıllarda ihracatında elektronik ürünlerin payı da artmıştır.[601] Lockman, Malezya'nın ticarete bağımlı bir devlet olduğu ve ticaretin ekonomik faaliyet olmaktan öte Malezya ulusal kimliğinin bir bileşeni olduğunu söylemektedir. Yabancı yatırım çekmek, Malezya'nın ekonomik önceliklerindendir.[602] 1957 yılında bağımsız olmasından bu yana Malezya uluslararası ticarette liberal bir çizgi izlemiştir. Dışa odaklı bu stratejiyle daha önce hızla endüstrileşen ve literatürde Asya kaplanları olarak da anılan Güney Kore, Singapur, Tayvan ve Hong Kong gibi ihracat odaklı sanayileşmeyi başarabilmiş örnekleri kendine rol model olarak aldığını söyleyen araştırmacılar da bulunmaktadır.[603]

Malezya, Güney Doğu Asya bölgesinin önemli ekonomilerinden biri olmakla birlikte Çin'in en büyük ticaret ortaklarından biridir. Çin ve Malezya'nın uzun yıllardır süren ikili ticari ilişkilerinin yanı sıra, Malezya'da yaşayan Çin kökenli vatandaşların da Malezya ekonomisinde etkileri büyüktür.[604] Çin kökenli vatandaşlar, Malezya nüfusunun yaklaşık yüzde 25'ini oluşturmaktadır ve Malezya

[601] Andrew Sheng, **From Asian to Global Financial Crisis: An Asian Regulator's View of Unfettered Finance in the 1990s and 2000s**, New York, Cambridge University Press, 2009, s. 187-189.
[602] Shahriman Lockman, "The 21st Century Maritime Silk Road and China-Malaysia Relations", **ISIS Focus**, Mayıs 2015, s. 2.
[603] Greg Felker, "The Political Economy of Southeast Asia's Techo-glocalism", **Cambridge Review of Interntional Affairs**, Cilt: 22, Sayı: 3, 2009, s. 480-82; Chan-Yuan Wong & Kee-Cheok Cheong, "Diffusion of Catching-up Industrialization Strategies: The Dynamics of East Asia's Policy Learning Process", **Comparative Asian Development**, Cilt: 13, Sayı: 3, 2014, s. 372.
[604] Guanie Lim, "Resolving the Malacca Dilemma: Malaysia's Role in the Belt and Road Initiative", **Securing the Belt and Road Initiative**, Ed. by Alessandro Arduino, Xue Gong, Singapur, Palgrave, Macmillan, 2018, s. 82.

devleti belli alanlarda Çinlilerin faaliyet göstermesini sınırlandırmış olsa da iki ülkenin ticaret ve yatırım faaliyetlerinin geliştirilmesinde Çinli nüfus önemli bir rol oynamıştır.[605]

2009 yılında Başbakanlık görevine gelen Najib Razak Haziran ayında, Çin ile diplomatik ilişkilerin kurulmasının 35'inci yılında Pekin'i ziyaret etmiş ve bu ziyarette iki ülke arasında stratejik işbirliği için bir ortak eylem planı üzerinde anlaşılmıştır.[606]

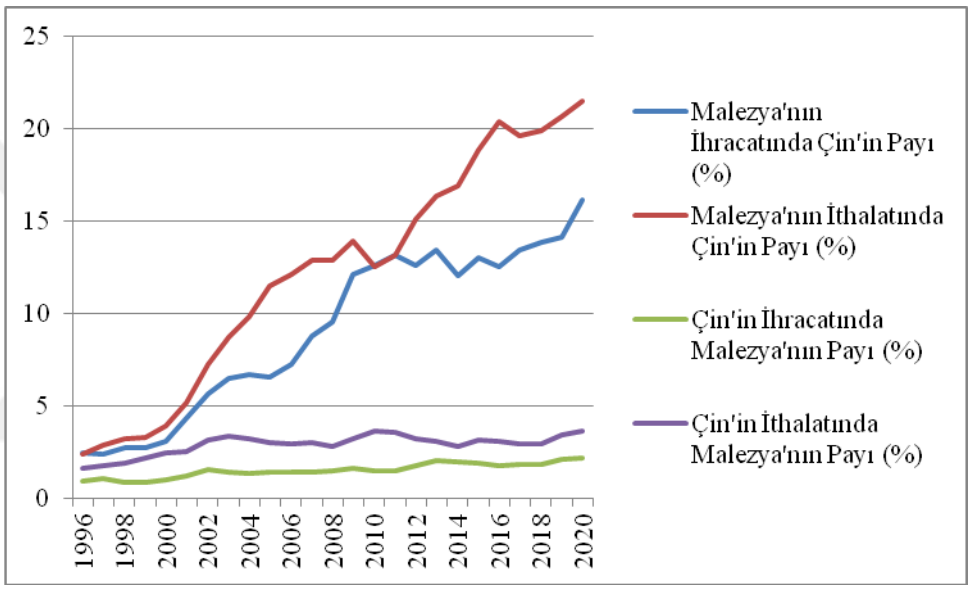

Grafik 12. Yıllara Göre Malzeya-Çin Ticari İlişkileri

Najib Razak, 2009 yılında Malezya dış politikasının değerlendirildiği bir konferansta, gelecek vizyonunu şu şekilde anlatmıştır:

> "Ekonomik kalkınmaya yaklaşımımız, kendi kimliğimiz ve ekonomik çıkarlarımızı koruyacak şekilde tüm dünya ile karşılıklı bağımlılığımızı artırmak yönündedir. Finans sektörü başta olmak üzere liberalizasyonu sağlayarak yabancı sermayeyi ve yatırımları ülkemize çekebilmeyi, şirketlerimizin küresel piyasaları şekillendiren rekabetçi dinamiklerin içerisinde yeni dünya düzeninde güçlü bir şekilde var olabilmesini istiyoruz. Malezya'nın dünyadaki konumu orta gelir seviyesinden yüksek gelir seviyesindeki ülkeler arasına çıkarabilmek. İnovasyona, yaratıcılığa yer açıp; yüksek katma değerli ürünler üretmek ve hizmet sektörümüzü geliştirmeyi amaçlıyoruz. Malezya, bazı komşularının uyuşmazlıklar yaşadığı ortamda daha büyük bölgesel bir rol oynamalıdır. Komşularımızın her biriyle daha

[605] James Chin, "The Malaysian Chinese dilemma: the Never Ending Policy (NEP)", **Chinese Southern Diaspora Studies 3**, 2009, ss. 167.
[606] Kuwait News Agency, "China, Malaysia agree joint action plan on strategic cooperation", 4 Haziran 2009 https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2004672&language=en Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

> yakın ikili ilişkiler geliştirmeliyiz. Çin ile özel ilişkilerimiz var. Çin kökenli Malezya vatandaşlarımızın toplumumuza çok büyük katkıları bulunuyor. Fakat birer ekonomik güç olarak yükselen Hindistan, Brezilya gibi diğer ülkelerle de yakın iş ilişkileri kurup sürdürmeye ihtiyacımız var. Bunu yaparken geleneksel olarak yakın ilişkilerimiz olan ABD, Avrupa ülkeleri, Japonya, Güney Kore, Avustralya gibi ülkelerle ilişkilerimizi azaltmak da bizim için akıllıca olmayacaktır. Enerji, çevre, insan haklarının korunması, sınır aşırı suçlar ve terörizm gibi konularda işbirliği içerisinde yapılacak çok iş var. Hem geleneksel ortaklarımızla hem de Orta Doğu, Afrika, Latin Amerika ve Asya'nın diğer bölgelerinde yer alan ülkelerle yeni ticaret ve yatırım fırsatları oluşturmaya devam etmeliyiz."[607]

Malezya'nın yıllardır ABD ile sürdürdüğü ilişkilerini zedelemeden yükselen ekonomik güç Çin ile de benzer ilişkiler kurmayı ve bu iki ülke dışındaki ülkelerle de ekonomik işbirliklerini geliştirip çeşitlendirmeyi hedefleyen bu ifadeler, Malezya'nın dış politika yaklaşımını da oluşturmaktadır. Bir yandan ekonomik çıkarları doğrultusunda Çin ile ilişkilerini geliştirmek, diğer yandan güvenlik konularında ABD ile olan bağlarını sürdürmek ve bu iki devletten birine bağımlı hale gelmeden dengeli ilişkiler sürdürmek hedeflenmektedir.

İki ülke 2013 yılında ilişkilerini genişletilmiş stratejik ortaklık seviyesine taşımak, askeri işbirliğini artırmak ve toplam ticaret hacimlerini 2017'ye kadar 160 milyar dolara yükseltmek üzere anlaşmışlardır.[608]

5.9.3.Kuşak Yol Girişimi ve Malezya

Malezya, Çin'in KYG girişimine de olumlu yaklaşmış; 2014 yılı Mayıs ayında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin başlamasının 40'ıncı yılına istinaden yapılan görüşmelerde KYG projesinde iş birliğinin geliştirilmesine dair ortak bir bildiri yayınlanmıştır.

Çin'in enerji ihtiyacının yaklaşık yüzde 80'i Malakka Boğazından geçerek Çin'e ulaşmaktadır. Karada demiryolu ile kurulacak bu ağ, Çin'in Malakka Boğazına olan bağımlılığına etkili bir çözüm getirerek Malakka ikilemini ortadan kaldırabilecek potansiyele sahiptir. Oluşturulacak bu yeni ticaret rotası aynı zamanda

[607] Najib Razak, "Malaysian Foreign Policy: Future Direction for 2009-2015" Konferansı Açılış Konuşması, 22 Haziran 2009, https://najibrazak.com/keynote-address-at-the-7th-heads-of-mission-conference-malaysian-foreign-policy-future-direction-for-2009-2015/ Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022.

[608] Yantoultra Ngui, "China elevates Malaysia ties, aims to triple trade by 2017", Reuters, 4 Ekim 2013, https://www.reuters.com/article/us-malaysia-china-idUSBRE99304020131004 Erişim Tarihi: 13 Kasım 2021

bölgede Çin'in etki gücünü de artıracaktır.[609] Öte yandan Malezya'ya etkileri tartışma konusudur. Bu kadar büyük bütçeli bir projenin Malezya ekonomisinin bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçları çerçevesinde ne kadar öncelikli bir yatırım alanı olduğu tartışmalıdır. Malezya ekonomisinin içinde bulunduğu orta gelir tuzağından kurtulması için öncelikli olarak yüksek katma değerli üretime geçmesi gerekmektedir. Bunun için de daha ileri teknoloji ve daha eğitimli ve becerileri yüksek insan kaynağı gerekmektedir.[610] 1997 Asya finansal krizi ile doğrudan yatırımların ve yabancı sermayenin Malezya'da üretime odaklı sektörlere yatırım yapmadığı; gayrimenkul ve finans gibi spekülasyona açık alanlara odaklandığı gün yüzüne çıkmıştır.[611] Najib Razak 2009 yılında iktidara geldiğinde Malezya'yı orta gelir tuzağından kurtaracak politikalar üzerine yoğun olarak çalışmış ve çözümü Batı ülkeleri, Singapur, Japonya gibi tüm üretim süreçlerinin bağımlı hale geldiği geleneksel yabancı sermaye ortaklarının dışında yeni yatırımcılar kazanıp farklı ülkelerden de yabancı sermayenin Malezya'ya gelmesinde görmüşlerdir. Bu noktada Çin, en cazip ekonomik ortaklardan biri olarak görülmüştür.[612] 2016 yılına gelindiğinde Çin 1,6 milyar dolar ile Malezya'da en çok yatırım yapan ülke haline gelmiştir.[613] Fakat lojistik alanındaki iyileştirmeler, orta gelir tuzağını aşmaya yeterli olmadığı için ekonominin esas ihtiyaçlarına tam olarak karşılık gelmeyen böyle bir projeye bu kadar büyük bir kaynak ayırmak eleştiri konusudur. Bir önceki Başbakan Mahathir Muhamad de projeyi eleştirenlerin başında gelmiştir. Proje, kendi klasmanında dünyanın en pahalı demiryolu yatırımı olarak görülmüş ve anlamsız bulunmuştur.[614] Ayrıca proje detaylarının yeterince net ve şeffaf olmaması da bir

[609] Lim, **a. y.**, s. 87.
[610] Reda Cherif, Fuad Hasanov, "The Leap of the Tiger: How Malaysia Can Escape the Middle-Income Trap", **IMF Working Report**, 2015, s. 2.
[611] Sheng, **a. y.**, s. 187-189.
[612] Tuan Yuen Kong, "China's 21st Century Maritime Silk Road: Malaysian Perspectives", **China's One Belt One Road Initiative**, Ed. by T. W. Lim, H. Chan, K. Tseng, & W. X. Lim, Londra, Imperial College Press, 2016, s. 291.
[613] Malezya Yatırım ve Kalkınma Ajansı, "Malaysia-China Ties Remain Strong Amid Global Health Crisis", 17 Aralık 2021, https://www.mida.gov.my/mida-news/malaysia-china-ties-remain-strong-amid-global-health-crisis/#:~:text=China%20remains%20Malaysia's%20largest%20foreign,of%20a%20global%20health%20crisis. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.
[614] Jose Barrock, "The World's Costliest Railway", 8 Kasım 2016, https://www.theedgemarkets.com/article/world%E2%80%99s-costliest-railway Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022

diğer eleştiri konusudur.[615] Çin'in denizaşırı projelerinin çoğunda olduğu gibi bu projenin yüzde 85'inin de bir devlet kurumu olan Çin İhracat İthalat Bankası tarafından düşük faizli kredi ile finanse edilecek olması; eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Malezya Maliye Bakanlığına göre, Çin'in diğer tüm uluslararası finans kuruluşlarına göre sağladığı düşük faizli kredi imkanı, Çin'i en tercih edilebilir finansman modeli olarak öne çıkarmaktadır.

2013 yılında ilan edilen Pahang şehrindeki Malezya-Çin Kuantan Sanayi Bölgesi (*Malaysia-China Kuantan Industrial Park*) ve Kuantan Limanı, Guangxi şehrindeki China-Malaysia Qinzhou Industrial Park ile birlikte KYG projesinin amiral gemileri olabilir. Ortaya konacak işbirliği aynı zamanda Güneydoğu Asya'daki diğer ülkelerin KYG projesinin yaklaşımını etkileme potansiyeli ile de önemlidir.[616]

Doğu Kıyısı Demiryolu Bağlantısı (*East Coast Rail Link, ECRL*) projesi, 2016 yılı Kasım ayında Najib Razak'ın başbakanlığı döneminde Çin'e gerçekleştirdiği bir hafta süren resmi ziyareti sırasında karara bağlanmış ve bölgedeki denklemi değiştirme iddiasında olan bir projedir. Bu iddia, proje ile Singapur ve Malakka Boğazını *by-pass* edebilecek imkanın oluşturulmasından kaynaklanmaktadır.[617]

Esas Üstlenicisi Çin devlet şirketi China Communications Construction Company (CCCC) olan proje ile Malakka Boğazına açılan Klang Limanından başlayarak Malezya'nın başkenti ve ticari merkezi olan Kuala Lumpur ile Pahang, Terengganu, Kelantan gibi doğu şehirleri demiryolu ile birbirine bağlanması hedeflenmektedir. Projenin inşasına 2017 Ağustos'unda başlanmış; dönem dönem

[615] Yeo Bee Yin, "Three Questionable Areas of East Coast Rail Line (ECRL), 2 Nisan 2017, https://www.yeobeeyin.com/2017/04/three-questionable-areas-of-east-coast.html Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022.
[616] Lim, **a. y.**, s. 84.
[617] Leslie Lopez, "Malaysia's East Coast Rail Line Touted as a Game Changer", Straits Times, 22 Aralık 2016, http://www.straitstimes.com/asia/se-asia/malaysias-east-coast-rail-line-touted-as-a-game-changer Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

yaşanan sıkıntılar ile çalışmalar dursa da uzlaşma sağlanarak devam edilmiştir. 2026'da tamamlanması planlanmaktadır.[618]

Proje, ilk imzaların atıldığı dönemde Malezya'nın bir önceki Başbakanı Mahathir Mohamad tarafından "Çin'den korkmamıza gerek yok fakat orantısız projeler sonlandırılmalı" sözleriyle eleştirilmiştir.[619] Nitekim 2018 yılında tekrar Başbakanlığa geldiğinde yaptığı ilk icraatlardan biri projeyi durdurmak olmuştur. 2019 Ocak ayında Malezya Ekonomi Bakanı, "20 milyar dolarlık bu projenin Malezya'nın finansal kapasitesinin çok üzerinde olduğunu" söyleyerek projenin iptal edildiğini duyurmuştur.[620] Nisan ayında ise Çin ile yapılan görüşmeler sonucu proje yeniden gözden geçirilerek bütçesi yaklaşık yüzde 30 oranında azaltılarak yeniden uygulamaya alınmıştır.[621]

ECRL, Malezya ekonomisi için itici bir güç olabilecek niteliktedir. Proje ile daha çevrede kalan Malezya şehirleri, Kuala Lumpur merkezine bağlanacaktır. Bu bağlantı ile doğu ve batı arasındaki farklılığın da ortadan kalkması öngörülmektedir.[622] 2021 Ağustos ayında Başbakanlık görevine gelen İsmail Sabri Yaakob ECRL projesini 12'nci Malezya Planı kapsamında yeniden başlatma ve tamamlama sözü vermiştir.[623] Projelerin ilerleyişi halen belirsizlik içermektedir.

Malaya Üniversitesinden Ngeow Chow Bing, KYG ve GÇD'deki anlaşmazlığa bağlı olarak artan baskıyla iki ülke ilişkilerinin "daha soğuk ve belki de

---

[618] Oliver Cuenca, "Malaysian Government Announces East Coast Rail Link Realignment", 14 Eylül 2020, https://www.railjournal.com/infrastructure/malaysian-government-announces-east-coast-rail-link-realignment/ Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

[619] Zuraidah Ibrahim, Bhavan Jaipragas, "Nothing to Fear from China, Says Malasia's Mahathir Mohamad, but Lopsided DealsMust End", 19 Haziran 2018, https://www.scmp.com/week-asia/geopolitics/article/2151451/nothing-fear-china-says-malaysias-mahathir-mohamad-lopsided Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

[620] Reuters, "Malaysia to Cancel $20 Billion China-backed Rail Project: Minister", 26 Ocak 2019, https://www.reuters.com/article/us-china-malaysia-idUSKCN1PK03P Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

[621] Bhavan Jaipragas, "Malaysia to Go Ahead with China-backed East Coast Rail Link", 12 Nisan 2019, https://www.scmp.com/week-asia/geopolitics/article/3005831/malaysia-decide-today-stalled-china-backed-east-coast-rail Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

[622] Lim, **a. y.**, s. 86.

[623] Alifah Zainuddin, "What Happened To China's BRI Projects in Malaysia?", The Diplomat, 5 Ekim 2021, https://thediplomat.com/2021/10/what-happened-to-chinas-bri-projects-in-malaysia/ Erişim Tarihi: 12 Mart 2022.

daha gerçekçi" hale geldiğini söylemektedir.[624] KYG çerçevesindeki projelere Malezya siyasetinden farklı kanatların getirdiği farklı yaklaşımlar iktidar değiştikçe projeye bakış açısını değiştirdiği gibi, GÇD'deki uyuşmazlıkta Çin'in daha saldırgan hale gelmesi ve Malezya'nın da son yıllarda Çin'in artan saldırganlığına eskisi kadar sessiz kalmaması da projelerin kaderini etkileyecek gelişmelere gebe olduğunu gösterir niteliktedir.

5.10.Brunei-Çin İlişkileri ve Sınır Uyuşmazlıkları

Brunei Güneydoğu Asya'da yer alan, toplam 5 bin 765 km²'lik yüz ölçüme sahip birbiriyle kara bağlantısı olmayan iki kara parçasından oluşan bir ülkedir. Güneydoğu Asya'nın mutlak monarşi ile yönetilen tek ülkesidir. Muhalefet, yok denecek kadar zayıftır. Britanya kolonisiyken bağımsızlığını kazanmış fakat Britanya'nın etkisi halen devam etmektedir. Petrol ve doğalgaz kaynakları bulunan Brunei'de özellikle Britanyalı petrol şirketi Shell'in faaliyet alanı çok geniştir. Brunei, ABD'nin sıkı bir ortağı olmamakla birlikte, iki ülke ortak askeri eğitim yürütmektedir. Buna ek olarak Brunei, ABD gemilerinin ve uçaklarının transit geçişine de izin vermektedir.[625]

Brunei, petrol ve gaz rezervleri gibi önemli kaynaklara sahip olsa da Çin ile mukayese edildiğinde oldukça zayıf bir devlettir.[626] İki ülkenin Soğuk Savaş yıllarındaki ilişkileri gerilimli seyretmiş; diplomatik ilişkiler 30 Eylül 1991'de

[624] Ngeow Chow Bing, "Have Friendly Malaysia-China Relations Gone Awry?", Carnegie Endowment for International Peace, 16 Temmuz 2021, https://carnegieendowment.org/2021/07/16/have-friendly-malaysia-china-relations-gone-awry-pub-84981, Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.

[625] Liselotte Odgaard, "The South China Sea: ASEAN's Security Concerns about China", **Security Dialogue**, Cilt: 34, Sayı: 1, 2003, s. 19.

[626] Lowy Institute'ün her yıl yayınladığı Asia Power Index raporu ile devletlerin Asya'daki güç ve etki kapasitelerini ölçerek karşılaştırmaktadır. En son yayınlanan 2021 raporuna göre 26 ülke içerisinde Çin 2'nci, Brunei ise 18'inci sırada yer almaktadır. ABD, uzun yıllardır zirvedeki yerini korumaktadır. Herve Lemahieu, Alyssa Leng, Lowy Institute Asia Power Index Key Findings 2021, https://power.lowyinstitute.org/downloads/lowy-institute-2021-asia-power-index-key-findings-report.pdf Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2022.

kurulmuştur. 5 Nisan 2013'te stratejik işbirliği seviyesine yükseltilmiştir.[627] Brunei, Pekin'le resmi ilişkilerini en son kuran ASEAN üyesi ülke olmuştur.

Brunei'de rejim, nüfusun tamamına ücretsiz sağlık ve eğitim hizmeti, barınma desteği gibi ekonomik refaha katkı sunacak hizmetler sağlamaktadır. Bu destekler, petrol ihracatından sağlanan gelirlerle finanse edilmektedir.[628] Ekonomik faaliyetler devlet güdümünde yürütülmektedir. Brunei vatandaşlarının çoğu devlete ait işletmelerde istihdam edilmektedir ve vergiden muaftır. Yönetici elitlerin otoritesinin ve meşruiyetinin temel kaynağı da ekonomik performans olmaktadır. Rejimin otoritesine karşı olabilecek ana tehdit de ülkenin hidrokarbon kaynaklarının tükenmesi olacaktır. 2035 yılı civarında kaynakların tükenebileceğini gösteren çalışmalar mevcuttur. Bu nedenle Sultanlık, ülkenin ekonomik yapısında değişiklik yapmayı, ekonomik kaynakları çeşitlendirmeyi hedeflemiştir. Uzun vadeli planlarla özel sektörü geliştirmeyi, yetişmiş insan kaynağı açığını kapatmayı, yer altı kaynaklarının çıkarılması ve işlenmesi dışındaki alanlarda da yabancı sermayeyi çekmeyi amaçlamaktadır.[629] 2000'li yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan ani düşüşler, bu çabaları hızlandırmıştır. Bu nedenle Brunei'nin Çin ile ilişkileri değerlendirilirken, ülkenin stratejik hedeflerini ve 2035 vizyonunu ortaya koyan "*Wawasan Brunei 2035*"i de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. *Wawasan Brunei 2035,* ülkedeki eğitimin iyileştirilmesi, işgücünü becerileri küresel ekonomik şartlarla uyumlu bir niteliğe kavuşturulması, sürdürülebilir bir ekonomi oluşturmak gibi çok sayıda hedef içermekle birlikte; Çin'in KYG projesi ile örtüşmektedir.[630]

[627] Brunei Dışişleri Bakanlığı web sitesi, http://www.mfa.gov.bn/Pages/br_China.aspx Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2022.
[628] Naimah S. Talib, "Brunei Darussalam: Royal Absolutism and the Modern State" **Kyoto Review of Southeast Asia**, Sayı: 13, 2013, s. 2.
[629] Manu Bhaskaran, "Economic Diversification in Brunei Darussalam", **CSPS Strategy and Policy Journal**, Cilt: 1, 2010, s. 2.
[630] Bo Ma, "An Analysis of the Strategic Synergy Between Brunei Darussalam's Wawasan Brunei 2035 and China's Belt and Road Initiative",**Southeast Asian Affairs**, Sayı: 1, 2017, s. 63.

5.10.1.Brunei-Çin Sınır Uyuşmazlığı

İslami monarşi ile yönetilen Brunei'de yönetici elitler meşruiyet kaynağı olarak ekonomi ve refahı görmektedir. Bununla birlikte monarşinin ideolojisi milliyetçi bir çizgide olmadığı için Brunei'nin GÇD'de Çin ile olan uyuşmazlığında düşük bir profil izlemesine de olanak tanımaktadır.[631] Vietnam, Filipinler, hatta egemenlik iddiasında bulunmayan (*non-claimant state*) Endonezya Çin'e karşı GÇD'de güçlü bir karşı duruş sergilerken Brunei Çin ile ekonomik işbirliğini kendi ulusal çıkarına daha uygun bulduğu için sessiz kalmaktadır.[632]

Çin'in GÇD'deki iddialarını dayandırdığı dokuz çizgili hat tezi, Spratly Adaları'nın güney kesimlerinde yer alan bir mercan adası olan Louisa Resifi'ni de kapsamaktadır. Bu bölgede Brunei'nin de egemenlik iddiası bulunmaktadır. İddia sahibi ülke olmasına karşın Brunei, Çin ile olan görüşmelerinde uyuşmazlığı ön planda tutmamış, üzerinde durmamıştır. Çin'e karşı dengeleyici bir politika izlemek için farklı müttefik arayışına da girmemiş, Çin'in peşine de takılmamıştır. ABD-Çin rekabetinin yükseldiği bir dönemde rekabetçi güçler arasında taraf tutmamış; sadece kendi gündemini önceleyerek hareket etmiştir. Küresel güç dağılımının hem küresel hem de bölgesel düzeyde değişmesiyle de Çin'e daha faydacı yaklaşmaya başlamıştır.[633]

Brunei'nin GÇD'deki uyuşmazlıklar göz önüne alındığında toprak ya da deniz alanı talepleri açısından en ısrarcı olmayan devlet olduğu söylenebilir. Borneo adasının[634] kuzeyindeki deniz alanlarında kesin bir sınır oluşturulmasını talep etmektedir. Bu durum, Çin ile arasında bir uyuşmazlık kaynağıdır.[635] Brunei'yi yöneten seçkin sınıf, Çin ile ilişkilerini geliştirmeyi hem ekonomik hem de

[631] Ithrana Lawrence, "Brunei's Response to China's Belt and Road Initiative: Embracing Asymmetry, Enhancing Authority", **Asian Perspective**, Cilt: 45, Sayı: 2, 2021, s. 399.
[632] Lawrence, **a. y.**, s. 399.
[633] **A. y.**, s. 400.
[634] Yüzölçümü ile dünyanın en büyük üçüncü adasıdır. Malezya ve Endonezya'nın da hak iddia ettiği bölümleri vardır.
[635] Bama Andika Putra, "Comprehending Brunei Darussalam's Vanishing Claims in the South China Sea: China's Exertion of Economic Power and the Influence of Elite Perception", **Cognet Social Sciences**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2021, s. 3.

geleneksel güvenlik ortakları haricinde bir devlet ile bağ kurmak açısından stratejik bulmuştur.[636]

Aralık 2012'de Filipinler tarafından düzenlenen ve GÇD'de iddiası olan ASEAN ülkelerinin bir araya geldiği toplantıya Malezya ve Brunei katılmamıştır.[637] 2013 yılında Brunei ASEAN dönem başkanı iken GÇD'de yaşanabilecek acil durumlar, kurtarma faaliyetleri ve ileride de askeri işbirliği ve diyalogun geliştirilmesine katkı da sunabilecek şekilde üst düzey yöneticiler arasında bir acil yardım hattı kurulması için girişimlerde bulunmuştur. Brunei'nin ikili müzakereleri ve ASEAN gibi çok taraflı organizasyonları toprak uyuşmazlıkları karşısında barış ve istikrarı korumak için kullanma çabası, Pekin tarafından da övgüyle karşılanmıştır. Bir yandan ASEAN üzerinden çok taraflı diplomatik ilişkilerini sürdürürken diğer yandan da Çin ve diğer ülkelerle ikili ilişkilerini sürdürmüş; tansiyonu yükseltecek hareketlerde de bulunmamıştır. Örneğin Çin'in Güney Çin Denizi'nin tartışmalı bölgelerinde ortak kaynak geliştirme önerisiyle ilerlemekten kaçınmıştır. Brunei Sultanlığı, Pekin'in GÇD'deki tartışmalı bölgelerdeki enerji kaynaklarını birlikte geliştirme önerisini kabul etmemiştir.[638]

Çin, GÇD'de daha saldırgan hale geldikçe Brunei beklenmedik durumlara karşı daha farklı stratejik tedbirler alma yoluna gitmiştir. Örneğin Britanya, ABD ve Singapur ile uzun süredir devam eden geleneksel savunma işbirliği bağlarını güçlendirmiş; bunun yanında Vietnam, Filipinler, Japonya ve Rusya ile de askeri işbirlikleri oluşturmuştur. Çin ile de işbirliğinin çerçevesini genişletmiştir.[639]

---

[636] Lawrence, **a. y.**, s. 400.

[637] Jiang Zhida, "Brunei's Burden", **Beijing Review**, 18 Nisan 2013, http://www.bjreview.com/print/txt/2013-04/15/content_533383.htm Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2022.

[638] Ian Storey, "President Xi Jinping's Visit to Brunei Highlights Progress and Problems in Bilateral Relations", ISEAS Perspective, Cilt: 2018, Sayı: 83, 28 Aralık 2018, https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEAS_Perspective_2018_83@50.pdf Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2022.

[639] Lawrence, **a. y.**, s. 402.

5.10.2.Brunei-Çin Ekonomik İlişkileri

Ekonomisi petrol gelirlerine bağlı olan Brunei için Çin ile güçlü bir ortaklık, ekonomik yapısındaki üretim kollarını çeşitlendirmek için hayati görülmüştür.[640] Brunei'nin petrol ve gaz rezervlerinin önümüzdeki 20 ila 30 yıl içinde tükenmesi beklenmektedir. Bu yaklaşan krizi ele almak için 2007'de hükümet, ekonomiyi çeşitlendirmeyi ve ülkenin fosil yakıtlara olan bağımlılığını azaltmayı amaçlayan uzun vadeli bir stratejik plan olan *Brunei Vision 2035*'i uygulamaya koymuştur. 2014'te petrol fiyatlarındaki ani düşüş ve eş zamanlı olarak Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya gibi geleneksel ortaklardan gelen doğrudan yabancı yatırımlardaki keskin bir düşüş, Brunei ekonomisini sert bir şekilde vurmuş ve *Brunei Vision 2035*'e ivme kazandırmıştır. Brunei, özellikle ülkenin ulaşım ve endüstriyel altyapısını iyileştirmeye ve geleneksel olmayan kaynaklardan yatırım çekmeye çalışmıştır. Tam da bu noktada Çin, her iki alanda da kritik bir önem kazanmıştır.[641] Brunei için dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan Çin ile ekonomik ilişkiler kurup geliştirmek; sınır sorunu üzerinden zıtlaşmaktan daha tercih edilir olmuştur.

Çin'in petrol şirketleri denizaşırı faaliyetler yürüterek genişlemede ticari çıkar görmektedir. Bu noktada Brunei, çıkarılan petrolün Çin'e ulaşması için Malakka Boğazından geçmesi gerekmediğinden jeostratejik konumuyla Çinli petrol şirketleri için cazip olmuştur.[642] Bu durum, Çin'in enerji güvenliği için de önem taşımaktadır. Ayrıca bu şirketler, sadece petrolü çıkarıp Çin'e getirmekle kalmamakta, aynı zamanda petrol ürünlerini uluslararası piyasalarda satmaktadırlar. Brunei de bu noktada Çin için önemli pazarlardan biridir. Brunei-Çin stratejik işbirliğiyle yapılan en büyük yatırımlardan biri de 2013 yılında Brunei Sultanının Çin ziyareti sırasında kamuoyuna duyurulan ortak petrol ve doğalgaz arama faaliyetleridir. İki ülkenin

[640] **A. y.**, s. 399.
[641] Storey, "President Xi..." s. 3.
[642] Nargiza Salidjanova, Iacob Koch-Weser, "China's Economic Ties with ASEAN: A Country-by-Country Analysis", 17 Mart 2015, s. 12, https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/China%27s%20Economic%20Ties%20with%20ASEAN.pdf Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2022.

2014 yılında kurduğu ortak girişim ile Brunei ve Çin, GÇD'de ortak petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerine başlamıştır.[643]

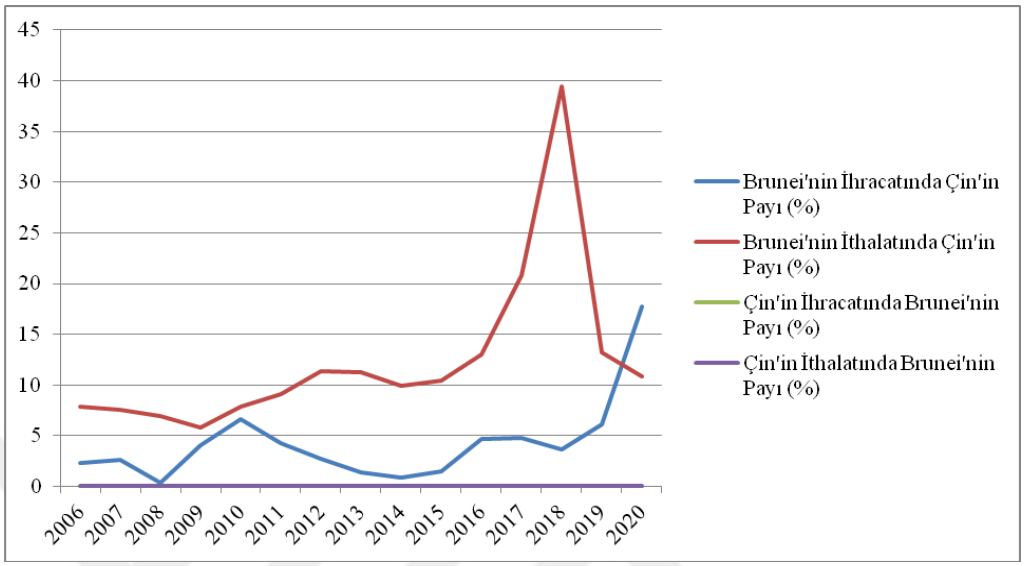

Grafik 13. Yıllara Göre Brunei-Çin Ticari İlişkileri

Hengyi petrokimya tesisi, Brunei'nin Çinli özel bir şirket tarafından gerçekleştirilen ilk büyük yatırım olmuştur. 2011 yılında Zhejiang-Hengyi 4,3 milyar dolarlık bir yatırım ile entegre petrokimya tesisi kurmak üzere anlaşmıştır.[644]

Brunei için turizm de önemli sektörlerden biri olarak görülmüştür. 2020 yılı Brunei-Çin turizm yılı ilan edilmiştir. COVID-19 pandemisi dolayısıyla beklenen sonuç alınamasa da, çevrimiçi olarak gerçekleştirilen kapanış seremonisinde turizm işbirliğinin sürekli olarak gündemde tutulup sürdürüleceği ifade edilmiştir.[645]

Çin'in uzun vadede Brunei sultanlığının ekonomik yapıyı petrole bağımlı olmaktan çıkarıp farklı sektörlere yayma hedefine destek olup olamayacağı net değildir.[646] Brunei'nin Çin ile hızla geliştirdiği işbirliği, geleneksel ekonomik

[643] Liu Zhen, "China and Brunei to step up oil and gas development in disputed South China Sea", 19 Kasım 2018, https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/2173959/china-and-brunei-step-oil-and-gas-development-disputed-south Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2022.
[644] Lawrence, **a. y.**, s. 406.
[645] Xinhua, "Brunei China tourism cooperation continues to strengthen despite COVID-19: minister", 28 Aralık 2021, https://english.news.cn/asiapacific/20211228/9dca003753d8419c8cf8f80832f0f73d/c.html Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2022.
[646] Lawrence, **a. y.**, s. 406.

ortakları ile olan ilişkilerinin ikinci planda kalmasına yol açmamış; aksine Japonya, Güney Kore gibi geleneksel ortaklarla da işbirlikleri artmıştır. Çünkü Brunei için aslolan, petrol gelirine dayalı bir ekonomi olmaktan çıkıp farklı sektörleri de geliştirmek ve ekonomik yapısındaki sektörel çeşitliliği artırarak kırılganlığı azaltmaktır.

5.10.3.Kuşak-Yol Girişimi ve Brunei

Brunei ekonomisini çeşitlendirmek için büyük güç açığı ve artan iç ihtiyaçlar göz önüne alındığında, saltanat, Brunei'nin ve Çin'in GÇD'deki örtüşen iddialarına karşı düşük profilli, çatışmacı olmayan yaklaşımı sürdürmeyi ve Çin yatırımlarından faydalanmayı seçmiştir.[647] KYG projesini de bu çerçevede önemsemiştir.

Brunei, Çin'in KYG projesini destekleyen ilk devletlerden biri olmuştur. Xi Jinping'in projeyi açıklamasının hemen ardından, 2014 yılında iki ülke arasında bir mutabakat anlaşması imzalanarak Brunei-Guangxi Ekonomik Koridoru (*Brunei-Guangxi Economic Corridor-BGEC*) kurulmasında uzlaşılmıştır.[648]

Brunei Sultanı Hassanal Bolkiah KYG projeleri çerçevesinde Çin ile ikili işbirliği projelerine son derece olumlu bakmaktadır. 2018 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Brunei ziyaretinde KYG projesi çerçevesinde ikili işbirliğini geliştirmek amacıyla çok sayıda anlaşma da imzalanmıştır.[649] Brunei'nin KYG'ye olumlu yaklaşması, Çin ile ekonomik ilişkilerini genişletip derinleştirme arzusundan kaynaklanmaktadır. Brunei'nin KYG projelerinde yer alırken; diğer ülkelerden önemli bir farklılığı bulunmaktadır. Brunei'de yapılan KYG projelerinin tamamı Brunei bütçesinden planlanmıştır. Çoğu ülke için projelerin en cazip yanı Çin'den düşük faizli kredi kullanma imkanı olsa da, Brunei yabancı kredilere sıcak bakmamış; borçlanmadan, kendi kaynakları ile projeleri hayata geçirmeyi

[647] **A. y.**, s. 405.
[648] Huang Ying, Luo Chuanyu, Huang Qin, Chen Caijiian, Liu Wen, Yuan Yue, Cheng Cheng, "China and Brunei Cooperation Report", **China-ASEAN Relations Cooperation and Development Cilt: 1**, Ed. by Jianren Lu, Zuojun Fan, World Scientific Publishing, Singapur, 2015, s. 206.
[649] Nile Bowie, "Little Brunei welcomes China's big helping hand", 21 Kasım 2018, https://asiatimes.com/2018/11/little-brunei-welcomes-chinas-big-helping-hand/ Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2022.

planlamıştır. Çin'den gelen doğrudan yabancı yatırımlar, Brunei firmaları ile işbirlikleri ve ortaklıklar üzerinden hayata geçirilmiştir. Brunei'den hiçbir kurum, Çin'e borçlanmamıştır. KYG projelerinin planlandığı diğer ülkelerde bir diğer eleştiri konusu da projelerin gerçekleştirilmesinde Çinli işgücü kullanıldığı için o ülkenin iş gücüne beceri kazandırmasına katkı sağlamadığı yönündedir. Bu noktada Brunei, yerli işgücü kotası, iş gücüne gerekli donanımı kazandıracak eğitim olanaklarının sağlanması gibi önemli görülen konularda Çin ile sıkı bir pazarlık yapmıştır.[650]

Bu bağlamda, 2011 yılında ilan edilen fakat daha sonra ertelenen Hengyi Sanayi Kompleksi (*Hengyi Industrial Complex*) gibi projelerin yeniden gündeme gelmesinde KYG itici bir güç işlevi de görmüştür. Bu proje bölgede daha geniş başka gelişmelere de öncülük etmiştir. KYG ilan edildikten sonra Brunei-Çin işbirliğinin öncelikli alanları taşımacılık ve bağlantının artırılması, iletişim altyapısı, tarım, finansal hizmetler olmuştur. Brunei'deki projelerin bütçesi Malezya, Kamboçya gibi ülkelerde KYG şemsiyesi altında yapılan projelerin bütçesi yanında küçük kalsa da kapsamı çok daha geniştir.[651] Devletin zirvesinin bu işbirliğine istekli olması, çok daha geniş kapsamlı ve ilişkilere derinlik katacak projelerin geliştirilmesinin önünü açmıştır denebilir.

China Harbour Engineering Company (CHEC), 2,7 kilometrelik anakaraya bağlayan dört şeritli köprü, iletişim ve su temini ağları dahil olmak üzere 204 milyon ABD Doları tutarında altyapı inşa etmiştir. Proje, 2017 yılı Aralık ayında planlanan tarihten önce bitirilmiştir.[652] Ayrıca Muara bölgesinde de özel bir ekonomik bölge kurma planları da vardır. Bunun için de Çin şirketi Guangxi Beibu Gulf International Port Group ile Brunei Darussalam Asset arasında bir ortaklık kurulmuştur. KYG işbirliği çerçevesinde farklı altyapı projeleri de gündeme gelmiştir. İki ülkenin mühendislik ve altyapı şirketleri, viyadük, köprü, karayolları gibi ulaştırma

[650] Lawrence, **a. y.**, s. 398, 406.
[651] **A. y.**
[652] Xinhua Silk Road Information Service, "CHEC to complete Brunei's Pulau Muara Besar Bridge by next April", 24 Ekim 2017, https://en.imsilkroad.com/p/66038.html Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2022.

projelerini hayata geçirmek için işbirlikleri kurmuşlardır.[653] 2019 yılında Huawei, Brunei'de 5G ağını kurabileceğini açıklamıştır.[654]

5.11.Sonuç

Üç tarafı kara ile çevrili Çin için denizlere erişim jeostratejik açıdan önem arz etmektedir. Ticaret odaklı politikaları için deniz ulaşımı bu denli önemli iken Çin'in GÇD'deki iddialarından geri adım atmaması anlaşılabilir bir durumdur. Çin her ne kadar uyuşmazlık yaşadığı devletlerle KYG girişimi çerçevesinde ve diğer ekonomik araçlarla işbirliklerini güçlendirse de GÇD'deki egemenlik iddialarından vazgeçmemektedir. Aksine son dönemde Çin'in GÇD'de çok daha saldırgan bir tutum benimsediği de görülmektedir. Bununla birlikte GÇD'nin hem bölgesel hem küresel aktörler için önemi, uyuşmazlıklardaki taraf sayısının fazlalığı ve rakiplerinin Çin'in etki alanını sınırlandırma isteği GÇD'deki uyuşmazlıkların kısa ve orta vadede çözülmeyeceğinin göstergelerini oluşturmaktadır.

[653] Xu Wei, "China and Brunei Get Down to Business", China Daily, 11 Aralık 2018, https://global.chinadaily.com.cn/a/201812/11/WS5c0f101aa310eff3032903b9_3.html Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2022.

[654] Austin Bodetti, "Brunei: Huawei's Foothold in Southeast Asia", 3 Nisan 2019, https://thediplomat.com/2019/04/brunei-huaweis-foothold-in-southeast-asia/#:~:text=A%20Bruneian%20website%20reported%20in,1.4%20per%20second%20for%20downloads. Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2022.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma, Richard Rosecrance'ın "*The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*" (1986) kitabında detaylandırdığı, ticaretin gelişmesiyle devletlerin yeni topraklar kazanma isteğinden uzaklaşacağı iddiasını kavramsallaştırdığı "ticaret devleti" tanımından yola çıkarak, ticaretin barışın kurulmasındaki etkisini Çin'in sınır sorunları üzerinden incelemeyi amaçlamıştır. Rosecrance, ticaretle kurulan ilişkilerin çatışmanın maliyetini artıracağı, bu nedenle de devletlerin yeni topraklar kazanmak için çatışmaya girmekten çekineceğini iddia etmiştir. Çalışma, bu iddiadan yola çıkarak dünyanın en çok ticaret yapan devletlerinden biri haline gelen, dış politikasında da ticaret önemli yer tutan Çin'in ticari ilişkilerinin sınır sorunlarının çözümüne katkı verip vermediğini cevaplamayı hedeflemiştir. Çin, ABD'den sonra dünyanın en çok ticaret yapan ikinci devleti konumundadır. Ayrıca Çin, dünyadaki en fazla sınır komşusuna sahip devlettir. Komşularının neredeyse tamamıyla sınır sorunları yaşamaktadır. Bu sorunların bazıları çözülüp sınırlar netleştirilirken; bazıları halen çözülememiştir. Bu yönüyle Çin, ticaret-barış ilişkisinin incelenebileceği önemli bir örnektir.

Ticaret ile barış arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda araştırma literatürde mevcuttur. Çin'in ekonomik kalkınması, ticari ilişkileri merkeze alan dış politika yaklaşımı üzerine de birçok araştırma yapılmıştır. Ayrıca Çin'in komşularıyla olan sınır sorunları ya da ekonomik ilişkileri de müstakil olarak araştırmaların konusu olmuştur. Fakat ticari ilişkiler ile sınır sorunlarının çözümü arasında bir bağlantı olup olmadığı incelenmemiş; çözülen ve çözülmeyen sınır sorunları karşılaştırılmamıştır. Bu çalışma ile Çin'in sınır sorunları ticaret-barış ilişkisi çerçevesinde bütüncül olarak ele alınmıştır. Çalışmada Çin'in KYG projesi güzergahında bulunan Orta Asya devletleri ile olan sınır uyuşmazlıkları, Güney Asya devletleri ile olan sınır uyuşmazlıkları ve GÇD'deki sınır uyuşmazlıkları karşılaştırmalı olarak Albert O. Hirschman'ın ortaya koyduğu asimetrik karşılıklı bağımlılık ilişkileri çerçevesinde incelenmiştir.

Ticaretin barış üzerindeki etkisine literatürde dört farklı yanıt verilmiştir. Bunlardan ilki, uluslararası ticaretin gelişmesinin devletler arası çatışmaları azaltarak barışa hizmet edeceği görüşüdür. Bu görüşe göre ticaretle oluşacak karşılıklı ekonomik bağımlılık, devletler için askeri güce başvurmanın maliyetini yükselteceğinden devletlerin silahlı güç kullanımına gitmesini engelleyecektir. İkincisi, ticari ilişkilerle devletler arasındaki ilişkiler geliştikçe uyuşmazlık çıkması potansiyelinin de artacağı görüşüdür. Ekonomik karşılıklı bağımlılık yaratan ticari ilişkilerdeki çıkar çatışmaları, silahlı çatışmalara neden olabilir. Üçüncüsü, ticaretin devletler arasında çatışma yaşanmasında olumlu ya da olumsuz etkide bulunmayacağı görüşüdür. Bu görüşe göre, devletler arasında çatışma doğuracak bir konu söz konusu olduğunda karar vericiler ticari ilişkilerin seviyesini göz önünde bulundurmayacaktır; çünkü ilki yüksek siyasetin konusu iken ikincisi alçak siyaset konusudur. Dördüncü görüş ise ticaret ile barış arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların neredeyse tamamının açıklayıcı değişken olarak kullandığı karşılıklı bağımlılığın niteliğine dikkat çeken görüştür. Ticaretteki karşılıklı bağımlılığın niteliği, seviyesi devletler arası ilişkilerde çatışmayı engelleyici ya da çatışma potansiyelini artırıcı yönde etki gösterebilir. Özellikle ticaretle oluşan karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki asimetriler, devletler için bir güç kaynağı olabilir. Albert O. Hirschman, 1945'te yayınladığı "*National Power and Structure of Foreign Trade*" kitabında bu görüşü detaylı olarak incelemiş, dış ticaretle gelen karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin niteliğinin iki devlet arasındaki ilişkide belirleyici olacağını, özellikle asimetrik bağımlılık olan durumlarda bağımlılığın bir baskı unsuru olabileceğini belirtmiştir.

Hirschman, ekonomik karşılıklı bağımlılığın niteliğine odaklanarak asimetrik bağımlılık ilişkilerinin bazı devletler için güç kaynağı, ekonomik baskı aracı; bazı devletler için ise tehdit olabildiğini ortaya koymaktadır. Barış-ticaret ilişkisine liberal perspektiften yaklaşanlar ticaretin artmasıyla çatışmaların azalacağı görüşüne karşı; ticaretin niteliğinin belirleyiciliğine dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, dış ticaret bir ülkenin başka bir ülkeyi kendine bağımlı hale getirmesinin aracı da olabilir. Ya da dış ticaretle milli gelirini artıran bir ülke, bu geliri askeri yatırımlarda kullanarak askeri güç kapasitesini artırabilir ve diğer devletlerce bir tehdit unsuru olarak

algılanmasına neden olabilir. Bu yüzden ekonomik karşılıklı bağımlılıkların niteliği önemlidir.

Çin'in sınır uyuşmazlıkları, 1839'da Afyon Savaşlarıyla başlayan ve 1949'da ÇHC'nin kurulmasına kadar süren, Çin'in Batılı devletler ve Japonya tarafından yarı sömürge bir duruma büründüğü döneme dayanmaktadır. Bu yüzyıllık süreçte Çin, sahip olduğu toprakların üçte birini kaybetmiştir. Çin, bu dönemi "aşağılanma yüzyılı" olarak adlandırmaktadır. Bu dönemde toprak kaybına neden olan anlaşmaları ise eşitsiz anlaşmalar olarak nitelemektedir. 1949'da ÇHC'nin kurulmasıyla son bulduğu kabul edilen "aşağılanma yüzyılı", ilerleyen yıllarda da Çin kimliğinde önemli bir yer tutmuştur. Çin, uzun yıllar içine kapanmış ve dış dünyaya şüpheyle yaklaşmıştır. Ancak 1978'den itibaren ekonomide dışa dönük kalkınma politikalarına kademeli olarak geçmeye başlamış, 2001'de DTÖ'ye üye olmuş ve dünyanın en çok ihracat yapan ülkesi konumuna yükselmiştir. Bu durum, Çin'in verimli bir lojistik ağına ihtiyacını da artırmıştır. 2012 yılında ilk kez Kazakistan'da ilan edilen KYG, bu ihtiyacı karşılamaya yönelik olmanın yanı sıra aynı zamanda jeopolitik fırsatlar ve tehditler de içeren siyasi boyutuyla da tartışılmaktadır. Çin ile rekabet halindeki devletler için tehdit olarak da algılanmaktadır. Fakat her şeyden önce sınırları aşan bir proje olduğundan, hayata geçmesi ve verimli bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için sınır sorunlarının çözülmesi önemlidir.

Bu çalışmada KYG'nin güzergahında yer alan Çin'in Orta Asya komşuları, Güney Asya komşuları ve GÇD'deki komşuları ile yaşadığı sınır sorunları ticaret-barış ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir. Ticaret de barış da çok geniş kapsamlı başlıklar olduğundan; çalışmada ticaret Çin'in KYG projesi, barış da sınır sorunlarının çözülmesi olarak sınırlandırılmıştır. Çin'in Orta Asya devletleri ile olan sınır uyuşmazlıkları çözülmüş, Güney Asya ve GÇD'deki komşuları ile olan uyuşmazlıklar ise halen devam etmektedir. Üç farklı coğrafyanın birinde sorunlar çözülürken diğer ikisinde çözülememesi, bölgeleri birbiriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirme imkanını sunmuştur.

Çin, SSCB'nin dağılmasının ardından kurulan beş Orta Asya devletinin üçü ile 3300 km'yi aşan bir sınır paylaşmaktadır. Çin'in batı sınırını oluşturan bu bölge hem Sıncan Uygur Özerk Bölgesi, hem de Çin'in Orta Asya üzerinden Avrupa'ya açılan kapısı olması nedeniyle önemlidir. Ayrıca enerji ihtiyacı giderek artan Çin için de bölgenin yer altı kaynaklarının zenginliği önem taşımaktadır. Bununla birlikte üç devlet de bağımsızlıklarını yeni kazandıkları dönemde finansal desteğe ihtiyaç duymuş; Çin gibi büyük bir komşunun desteğini almayı önemli görmüşlerdir. Bölgedeki sınır uyuşmazlıkları Çarlık Rusyası ile Qing Hanedanlığı dönemine kadar uzanmaktadır. 1969 yılında ÇHC ve SSCB arasında silahlı çatışmaya neden olan uyuşmazlıkla gerilim tırmanmış; 1980'li yıllarda Çin-Sovyet sınırı dünyanın en çok silahlandırılmış sınırlarından biri haline gelmiştir. SSCB dağılmadan önce Gorbaçov döneminde başlayan müzakereler, SSCB'nin dağılmasının ardından yeni bağımsız olan devletlerle birebir olarak devam ettirilmiş ve Çin ile olan sınır sorunlarının çözülmesinin yanı sıra ŞİÖ'nün kurulmasına giden süreci de hazırlamıştır. Sınır uyuşmazlıklarının çözülmesiyle de ticari ilişkiler ve işbirlikleri artmıştır.

Kazakistan, Orta Asya devletleri arasında Çin ile en uzun sınırı paylaşan ülkedir. Çin'in sınır sorunlarını çözmek için yaklaştığı ilk devlet Kazakistan olmuştur. Hem Çin için Avrupa'ya uzanan kara yolunda önemli bir güzergah üzerinde bulunmakta, hem de zengin enerji kaynakları ile Çin için önemli bir tedarikçidir. Denize kıyısı bulunmayan Kazakistan için de Çin, doğuya açılan bir kapı ve finansal sınırlılıklarını aşmasına yardımcı olabilecek bir komşudur. Bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda Moskova'ya olan bağımlılığı azaltmak için Çin iyi bir alternatif olarak görülse de Çin'le ilgili endişeler de yaşanmıştır. İki ülke arasındaki sınır sorunu 1994 ve 1998 yıllarında imzalanan anlaşmalar ile çözülmüştür. Tartışmalı toprakların yüzde 56,9'u Çin'in olmuştur. Kazakistan yönetimi bu durumu bir başarı olarak lanse etse de bu anlaşma toplumda tepki de çekmiştir. Sonuç olarak Kazakistan'ın toprakları azalırken Çin toprak alarak sınırlarını genişletmiştir.

Henüz sınır müzakereleri sürerken gelişmeye başlayan ticari ilişkiler, enerji ve lojistik alanındaki yatırımlar sınır sorunlarının çözülmesi ile daha da hızlanmıştır. Çin Ulusal petrol şirketi Kazakistan petrol ve gaz piyasasına girerek Kazakistan

enerji şirketi AktobeMunaiGas'ın yüzde 60 hissesini satın almıştır. Ayrıca Kazakistan'daki yer altı kaynaklarının çıkarılmasına dair anlaşmalar da imzalanmıştır. Çin lideri Xi Jinping, KYG projesini 2013 yılında ilk kez Kazakistan'da açıklamıştır.

Benzer şekilde Kırgızistan Çin ile yaklaşık 1000 km'lik bir sınırı paylaşmaktadır. 1996, 1997, 1998 ve son olarak 1999'da imzalanan anlaşmalar ile tartışmalı toprakların yüzde 32'sini Çin almıştır. Çin'e toprak bırakılması Kırgızistan'da da toplumun tepkisine neden olmuştur. Ulaştırma, yer altı kaynaklarının işlenmesi, enerji gibi konularda da işbirlikleri yapılmıştır. Kırgızistan'ın altından kalkamayacağı maliyetleri bulan ulaştırma projeleri, Çin'in finansal desteği ile hayata geçirilmiştir. KYG projesi kapsamında Çin, Kırgızistan'daki yabancı yatırımların ana kaynağı haline gelmiştir. Ekonomik ortaklıklar da sınır sorunu çözülürken Çin'e toprak bırakıldığı için gösterilen toplumsal muhalefet benzeri bir tepkiyle karşılaşmıştır. Kırgız toplumu, Çin'in ülkedeki yatırımlarını iyi niyetli bulmamakta ve Çin'i bağımsızlıklarına bir tehdit olarak görmektedir.

Tacikistan'ın da bağımsızlığın ardından en çok finansal destek aldığı ülke Çin olmuştur. Borçlarının bir kısmının silinmesi karşılığında Pamir dağlarında 1158 km²'lik bir alanı Çin'e devretmiştir. 2002 yılında imzalanan anlaşma ile Çin'in talepte bulunduğu toprakların yüzde 4'üne denk gelen bir alan Çin'e bırakılmıştır. Çin'e bırakılan toprakların yer altı kaynakları açısından zengin bir bölge olması, Tacik toplumunda da tepkiyle karşılanmıştır.

Orta Asya devletleri ile Çin arasında bir diğer ilişki de toprak kiralamadır. Orta Asya devletlerinin Çin'e tarım amacıyla uzun süreli toprak kiralaması, toplumda tepkiyle karşılanmaktadır. Orta Asya toplumları uzun yıllar göçebe yaşamış halklar oldukları için toprak önemlidir. Çin'in kiralamalar yapması toplumsal protestolara neden olmaktadır. 2009'da Çin Kazakistan'dan 1 milyon hektar tarım yapmak amacıyla toprak kiralamıştır. Bu da Kazakistan'da protestolara neden olmuştur. Kazak toplumunda Çin'in kendi topraklarına yayılacağı korkusu yayılmıştır. Benzer şekilde Tacikistan'da 2000 hektarlık bir alan Çin'e tarım için kiralanmıştır ve Çinli çiftçilerin buraya gelerek tarım yapmaya başlaması Tacik toplumunun tepkisini

çekmiştir. Çin Kırgızistan'dan da toprak kiralamak istemektedir ve bu da kamuoyunun tepkisini çeken konulardan biridir. Kırgız halkı, sınır bölgelerinde Çin'e toprak kiralamanın, o toprakları uzun vadede Çin'e bırakmak anlamına geleceğini düşünmektedir.

Çin'in Orta Asya devletleri ile olan sınır sorunları, bu çalışmada ele alınan KYG güzergahındaki sınır sorunları içinde çözülebilen yegane uyuşmazlıklardır. Diğer iki bölgedeki (Güney Asya ve GÇD) uyuşmazlıklar çözülememiştir. Bu bölgede komşu olunan üç devletle de sınır sorunlarının çözüm sürecine bakıldığında, Çin'in SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da oluşan yeni durum içerisinde kendi çıkarları çerçevesinde çözümler getirmeyi ve ilişkileri geliştirmeyi başarabildiği görülmektedir. Orta Asya komşularının üçüyle de Çin arasında güç asimetrisi fazladır. Sınır sorunlarının çözülmesinde etki eden faktörler olarak yeni bağımsız olan devletlerin egemenlik alanlarını netleştirme isteği, Çin gibi her alanda kendilerinden daha güçlü olan dev bir komşu ile ilişkilerini bozmalarının maliyetinin yüksek olacağını düşünmeleri, ihtiyaç duydukları altyapı yatırımlarını gerçekleştirebilmek için gerekli olan finansal desteğin kaynağı olarak Çin'i görmeleri ve Çin ile ilişkilerini geliştirmeye istekli olmaları sayılabilir. Bir diğer önemli faktör ise, sınır sorunları uzun süredir devam eden sınırlarda olsa da yeni kurulan devletlerin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından inşa ettikleri ulusal kimliklerin SSCB'nin varisliğini üstlenen bir nitelik taşımamasıdır. Ayrıca sınır sorunlarındaki taraf sayısının azlığı da çözümü kolaylaştıran faktörlerden olmuştur. SSCB döneminde başlayan sınır müzakereleri, ŞİÖ'nün kurulmasına giden yolu hazırlarken, sınır sorunlarının çözülmesine yönelik müzakereler Orta Asya devletlerinin her biri ile Çin arasında birebir gerçekleştirilmiştir. Çözümler, her üç taraf devlette de toplumsal muhalefetin tepkisini çekmiştir. Orta Asya'da yaşayan toplumların toprak konusunda hassas olmalarının yanı sıra, yönetimlerin demokratik olmaması, müzakere süreçlerinin şeffaf yürütülmemesi, anlaşmalarla ilgili yapılan açıklamaların net olmaması Kazak, Kırgız ve Tacik toplumlarının tepki göstermesinin başlıca nedenleri arasındadır. Buna karşılık sınır anlaşmaları imzalayan yönetimler, tartışmalı toprakların hepsinin Çin'e bırakılmadığı, ülke

çıkarları gözetilerek anlaşmaya gidildiği savıyla kendilerini savunmuşladır. Fakat sonuca bakıldığında, yapılan anlaşmalar ile sınırları genişleyen taraf Çin olmuştur.

Rosecrance'ın teritoryal genişlemenin maliyetli, tehlikeli ve ulusal kalkınmada bir strateji olarak belirlemek için fazla riskli olduğu; uluslararası bir ticaret stratejisinin teritoryal genişleme sistemine barışçıl bir alternatif olarak yükseldiği iddiası, Çin'in Orta Asya devletleriyle ilişkilerinde karşılık bulmamaktadır. Çin, her ne kadar uluslararası bir ticaret stratejisi geliştirmiş ve dış politikasında buna merkezi yer veriyor olsa da, bu iki yaklaşımın birbirine alternatif olmadığı görülmektedir. Çin, bir yandan ticari ilişkilerini geliştirirken diğer yandan da koşulların kendi lehine olduğu durumlarda teritoryal genişlemeyi de gerçekleştirmektedir. Bu noktada Hirschman'ın da dikkat çektiği iki ülke arasındaki güç asimetrisi, karşılıklı bağımlılığın niteliği belirleyici olarak ön plana çıkmaktadır.

Çin'in güney sınırını oluşturan Güney Asya ülkelerinden de Hindistan, Pakistan, Bhutan, Nepal, Laos ile sınır sorunları bulunmaktadır. Orta Asya'da Uygur Özerk bölgesine benzer şekilde bu bölgede de sınır bölgesinde ayrılıkçı hareketlerin filizlenmesinden çekinilen Tibet Özerk bölgesi yer almaktadır. Hindistan, yaklaşık 3440 km. ile bölgede Çin'in en uzun sınırı paylaştığı komşusudur. Hindistan ile Aksai Chin ve Andhra Pradeş bölgelerinde 120 bin km² civarı bir alanda uyuşmazlık yaşanmaktadır. Sınır sorunu Qing Hanedanlığı ve Britanya Hindistan'ı dönemine uzanmaktadır. Hindistan, Güney Asya'nın en geniş coğrafi alanı kaplayan, en büyük ordusuna sahip ülkesi ve en büyük ekonomik gücüdür. 1990'lar itibariyle hem iki ülkenin de ekonomik büyümesi ve dış dünyaya açılması hızlanmış; hem de kendi aralarındaki ilişkiler hızla gelişmiştir. Çin ile Hindistan arasında ekonomik ve siyasi rekabet de güçlüdür, güç asimetrisi azdır. Fakat telekomünikasyon, ilaç sektörü gibi bazı stratejik sektörler düşünüldüğünde, Hindistan'ın Çin'e bağımlılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Hindistan'ın zaman zaman Çin'in yaptığı sınır ihlallerine karşılık verememesinin bu bağımlılıktan kaynaklandığı söylenmektedir. Bununla birlikte Hindistan, Çin'e olan bağımlılığını azaltmaya yönelik adımlar da atmaktadır. Görülmektedir ki, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi, sınır sorunlarının çözümünde kolaylaştırıcı bir faktör olarak rol oynamamıştır. Çin ile

Hindistan arasındaki güç asimetrisinin büyük olmaması, iki ülkenin de birbirine karşı taviz vermekten kaçınmasını beraberinde getirmektedir.

Hindistan, KYG projesine de dahil olmamış; hatta projeden rahatsız olmuştur. Çin'in yükselişini tehdit olarak algılayan ABD, Japonya gibi ülkelerle KYG'ye alternatif projeler geliştirme yoluna gitmiştir. Oysa Çin için Hint Okyanusuna erişim önemlidir. Hindistan üzerinden bunu gerçekleştiremediği için, Pakistan ile KYG projesinin de bir pilot uygulaması olarak görülen Çin Pakistan Ekonomik Koridoru projesini hayata geçirmiştir. Hindistan, bu projeye tepki göstermiş; özellikle Pakistan-Hindistan arasında uyuşmazlığa neden olan topraklardan geçen yola itiraz etmiştir. Ayrıca Çin'in Pakistan üzerinden Hint Okyanusuna açılmasından da rahatsız olmuştur.

Bölgedeki diğer sınır komşusu devletler de Çin ve Hindistan arasındaki rekabetten etkilenmekte, iki ülke ile de ilişkilerini dengeli şekilde yürütmeye çalışmaktadır. Hindistan ile Çin arasındaki sınır uyuşmazlığı zaman zaman tansiyonun yükseldiği ve sıcak çatışmaların da yaşandığı bir uyuşmazlıktır. Bununla birlikte, iki ülke de Asya'daki güç yarışının iki başa baş rakibi olduğundan, ikisi de güç denkleminde kendi avantajlı durumunu koruma, rakibine ise avantaj sağlayacak durumları engelleme pozisyonunu uzun süredir devam ettirmektedir.

Güney Asya'da Çin ile Hindistan arasına sıkışmış iki ülke olan Bhutan'ın ve Laos'un da Çin ile sınır sorunları bulunmaktadır. Bu devletler küçük devletler olsa da Hindistan'la olan ilişkileri Çin'i sınırlamaktadır. Çin gibi büyük bir ülkenin küçük komşuları iken Hindistan'la olan ilişkileri dengeleyici bir unsur olarak görülmektedir. Bhutan, Hindistan himayesi altında olmakla birlikte Çin'in ekonomik yükselişiyle Çin ile ticari ilişkilerini geliştirmeye verdiği önem de artmıştır. Bununla birlikte, Bhutan'da özellikle iş çevrelerinde KYG projesine katılım yönünde destek olsa da Bhutan projeye dahil olmamıştır. Hindistan'a olan yüksek bağımlılığı da attığı adımlarda belirleyici olmaktadır. Çin, zaman zaman sınır ihlali sayılacak adımlar atsa da Bhutan açıktan Çin'e karşı gelmemektedir.

Çin ile sınır sorunlarını çözmek için 2006 yılında anlaşma imzalayan Laos da bölgede yer alan diğer küçük devletlerin yaşadığı sınır problemlerini yaşamaktadır.

Çin, Laos için de önemli bir finans sağlayıcısı, kalkınma hedefleri için kritik bir ortak konumundadır. Bu çerçevede Laos KYG projesine dahil olmuştur.

Benzer şekilde Nepal'de dönem dönem Çin'in sınır ihlali yaptığına dair iddialar yükselmekte, Nepal hükümeti Çin ile ilişkilerini zedelememek adına bu ihlallere göz yumduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Fakat sınır uyuşmazlığının yaşandığı daha kritik alanlar, Çin-Hindistan-Nepal sınırlarının kesişim noktalarındadır. Ayrıca Nepal'in Hindistan'la da sınır sorunları bulunmaktadır. İki büyük devlet arasına sıkışmışlığı yaşayan Nepal için her iki komşusu da stratejik öneme sahiptir ve ekonomisini iyileştirmek için iki komşusuyla ilişkilerini geliştirmenin öneminin farkındadır. Nepal, karayla çevrili bir ülke olmaktan çıkıp kara bağlantılarını sağlayan bir köprü konumuna gelmek amacıyla Çin'in KYG projesine de dahil olmuştur. Böylelikle az gelişmiş ülke seviyesinden orta gelirli ülke kategorisine yükselmeyi ve Hindistan'a olan yüksek bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir.

Güney Asya'daki komşularıyla yaşadığı sınır uyuşmazlıklarının en önemlisi Hindistan ile yaşanandır ve diğer ülkelerle olan ilişkilerde de Hindistan'ın belirleyiciliği önemlidir. Çin ve Hindistan'ın ticaretten teknolojiye çoğu alanda birbirine rakip konumda olmaları, Hindistan'ın Çin'i çoğu alanda engelleyecek politikalara da başvurmasını beraberinde getirmektedir.

GÇD'de yaşanan uyuşmazlıklar ise temelde deniz sınırlarının belirlenmesinin -özellikle GÇD'nin dağınık ve çok sayıda ada, adacık, kayalık gibi küçük kara parçaları barındıran bir yapıda olması nedeniyle- zorluğundan kaynaklanmaktadır. Çin, GÇD'yi imparatorluk dönemi boyunca Çin'in doğal bir parçası olarak görmüş, günümüzde ise Çin'in talep ettiği deniz alanlarının çoğu GÇD'deki diğer ülkelerin münhasır ekonomik bölgeleri ile çakışmaktadır. GÇD, hem deniz ve deniz tabanında bulunan yer altı kaynakları ile hem de deniz taşımacılığında kritik bir geçiş alanı olması itibariyle önemli bir denizdir. Ayrıca KYG'nin deniz güzergahı için de önemlidir. Sadece bölge devletleri değil; başta ABD olmak üzere tüm devletler için stratejik bir öneme sahiptir. Çin, Spratly ve Paracel adaları üzerinde Vietnam ile, Spratly adaları ve Scarborough resifi üzerinde Filipinler ile uyuşmazlık

yaşamaktadır. Spratly adaları ayrıca Çin'in Malezya ve Brunei uyuşmazlık yaşadığı bir bölgedir.

Vietnam ile yürütülen müzakereler ile kara sınırındaki uyuşmazlıklar çözülse de GÇD'deki uyuşmazlığa dair müzakereler çok daha yavaş ilerlemiş ve halen çözüm bulunamamıştır. Bununla birlikte Çin-Vietnam ticari ilişkileri gelişkindir ve yaklaşık yirmi yıldır Çin, Vietnam'ın en önemli ticaret ortağı konumundadır. Çin'e bağımlılığı oldukça yüksek olan Vietnam, 2014 yılında münhasır ekonomik bölgesi olan alanda Çin'in sondaj yapmaya başlamasıyla Çin'e olan bağımlılığını azaltmak için farklı ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları imzalamaya başlamıştır. Vietnam, GÇD'deki uzun kıyısı ile KYG'nin deniz yolu projesi için önemli bir ülkedir. Çin'e olan bağımlılığının yaratabileceği kırılganlıklardan çekindiğinden, projeye en şüpheci yaklaşan devletlerden biri olmuştur. Fakat Çin'in bölgesel entegrasyon projelerinin dışında da kalmak istememiştir. Bununla birlikte egemenlik hassasiyeti de Vietnam'da tedirginlik yaratmıştır.

GÇD'de ABD'nin önemli müttefiklerinden olan Filipinler, Çin'in ekonomik yükselişiyle Çin ile ticari ilişkilerini geliştirmeye yönelik girişimlerde bulunsa da ilişkilerin merkezinde GÇD'de yaşanan uyuşmazlık yer almaktadır. 1994'te ABD ile GÇD'de petrol aramak için anlaşma imzalamasının ardından 1995'te Çin'in Spratly adaları bölgesinde yer alan Miscief resifini işgal etmesi Filipinler tarafından ABD'li şirket ile imzalanan petrol arama anlaşmasına Çin'in misillemesi olarak görülmüştür. Bunun üzerine ABD ile ABD askerlerinin Filipinler'deki askeri üsleri kullanabilmesine dair bir anlaşma imzalanmıştır. Filipinler, GÇD'de sıklıkla ABD ile ortak tatbikatlar düzenlemektedir. Tüm bunlar, Filipinler-Çin arasındaki uyuşmazlıkta ABD'nin de etkili bir aktör olarak dahil oluşunu bize göstermektedir. Çin bu durumdan da rahatsızdır. 2012 yılında Scarborough sığlığında Çin ve Filipinler karşı karşıya gelmiş ve Filipinler konuyu BM Daimi Tahkim Mahkemesine taşımıştır. 2016'da Filipinler lehine çıkan karar, Çin'in GÇD'deki iddialarının çoğunu geçersiz bulmuştur. Filipinler, Çin ile diplomatik ilişki kurarken tek Çin politikasını kabul etmiş olsa da, sonrasında Tayvan'la da ekonomik ilişkilerini geliştirmek istemesi de iki ülke arasında bir diğer gerilim kaynağı olmuştur. Siyasi

ilişkiler ve güvenlik ilişkileri Çin-Filipinler ekonomik ilişkilerinin gelişmesini engelleyecek şekilde seyretmiştir. Fakat Çin'in bölgedeki ekonomik etkisinin gittikçe artması ile Filipinler kaygılarına rağmen 2018'de KYG projesine dahil olmuştur. Deniz yolu güzergahında Filipinler coğrafi konumuyla Çin için önemli olsa da GÇD'de yaşanan uyuşmazlıklar ve Filipinler-ABD ilişkileri iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin gelişmesine engel olmaktadır.

Çin'in Spratly adaları üzerindeki egemenlik iddiaları Malezya ile de çakışmaktadır. Malezya, yirmi yılı aşkın bir süre başbakanlık yapan Mahathir Mohamad döneminde doğu-batı dengesi gözeterek Çin'e aşırı bağımlı hale gelmemeye özen gösteren politikalar izlerken, iktidar değişimiyle birlikte Çin'e de yaklaşmış ve KYG projelerine ortak olmuştur. 2018'de Mahathir Muhamad yeniden başbakan olduğunda ilk olarak Çin'le imzalanan anlaşmaları gözden geçirmiş ve Çin'e olan ekonomik bağımlılığı azaltmaya çalışmıştır. Malezya, Çin ile doğrudan karşı karşıya gelmemeye özen gösterirken; egemenlik iddialarından da geri adım atmamaktadır. Bu nedenle Mohamad, Çin'e bağımlılığı yükseltecek projelere imza atmakta mesafelidir. Ekonomik açıdan da Malezya'nın orta gelir tuzağından kurtulması için yapılması gereken yatırımlarla Çin'in lojistik ağırlıklı yatırım önceliklerinin uyuşmadığını savunmaktadır. Diğer yandan muhalif kanatta Çin'le yapılacak işbirliklerine daha olumlu bakan bir yaklaşım da mevcuttur. Fakat güç asimetrisinde olası bir artışın tehdit yaratma potansiyeli, Çin ile ilişkilerinde Malezya'nın da diğer çoğu ülke gibi dikkat ettiği bir husustur. Diğer yandan Malezya'nın da komşusu Brunei ise çok daha küçük bir ülke olmasına karşın petrol gelirlerine bağlı ekonomik yapısını daha geniş bir yelpazeye çekmek için Çin ile işbirliği yapmakta, fakat bağımlılığın artması gibi bir kaygı taşımamaktadır. Çünkü Brunei KYG projesinin finansmanında Çin'den kredi kullanmamakta, maliyeti kendisi üstlenmektedir. GÇD'deki egemenlik iddialarında da ısrarcı bir tavır sergilememekle beraber, son yıllarda Çin'in GÇD'de daha agresif bir tutum sergilemesi üzerine bölgesel ve küresel işbirliklerini güçlendirerek tedbir alma yoluna gitmiştir.

GÇD'de egemenlik iddia eden diğer devletlerin güç kapasiteleri Çin'in ekonomik ve askeri gücü karşısında çok daha küçük kalıyor olsa da ABD, Japonya bölgedeki önemli aktörler arasında yer almaktadır. Asya-Pasifik bölgesinin güvenliğinde ABD'nin rolü geleneksel olarak büyüktür. Çin, saldırgan bir tutum sergiledikçe ABD bölge müttefikleriyle askeri tatbikatlar düzenlemekte, bölgedeki varlığını işbirlikleriyle perçinlemektedir. Dörtlü Güvenlik Diyaloğu (*The Quadrilateral Security Dialogue / QSD*) bu oluşumlardan sonuncusudur. GÇD'nin kısa ve orta vadede ABD-Çin küresel rekabetinin sahnesi olmaya devam edeceğini öngörmek yanıltıcı olmayacaktır. Denizlerde seyrü sefer serbestisi korunduğu sürece egemenlik alanı olmasa dahi lojistiğin devam etmesinde sıkıntı yaşanmayacak olmasına karşın Çin, GÇD'deki egemenlik iddialarını ısrarla sürdürmektedir. Bunun nedeni olarak bölgedeki enerji kaynaklarının da önemli olduğunu belirtmek gerekir.

Dünyanın ticaret devi haline gelen Çin'in komşularıyla olan sınır uyuşmazlıkları ve ticari ilişkileri bir arada detaylıca incelendiğinde görülmektedir ki; ticari faaliyetler, komşu ülkelerdeki yatırımların artması ya da yaşanan uyuşmazlıkların planlanan projelerin gerçekleşmesine teşkil ettiği engelin yarattığı fırsat maliyeti Çin üzerinde egemenlik iddia ettiği topraklardan vazgeçmeye dönük bir etki yaratmamıştır. Başka bir deyişle, dünyanın en çok ticaret yapan ikinci devleti haline gelen Çin'in, bu konumunun komşularıyla yaşadığı sınır uyuşmazlıklarına etki ettiğini söylemek mümkün değildir. Bu çerçevede Rosecrance'ın "ticaret devleti" kavramı ile öne sürdüğü, devletlerin daha çok ticaret yaparak var olmasıyla toprak hırsının önemini kaybedeceği iddiası da, bu çalışmada karşılık bulmamıştır. Daha geniş coğrafi alan kaplamanın devletler için birincil öncelik olmayacağı düşünülse dahi, bir devletin sınırlarını genişletmesi sadece coğrafi alanla açıklanabilecek bir durum değildir. Devletlerin sahip oldukları topraklar, yer altı ve yer üstü kaynaklar, lojistik imkanlar ile doğrudan bağlantılıdır. Bunun da ötesinde Çin örneğinde de görüldüğü gibi devletin sınırları ulusların kolektif hafızasında yer etmekte; ulusal kimliğin belirleyicisi dahi olabilmektedir.

İncelenen örnek uyuşmazlıklar karşılaştırmalı olarak analiz edildiğinde; Çin'in bir ticaret devleti haline gelmesinin komşularıyla yaşadığı sınır uyuşmazlıklarına etki

ettiğini söylemek mümkün olmayacaktır. Liberal düşünürlerin savunduğu ticaretten gelen karşılıklı bağımlılık ilişkileri arttıkça uyuşmazlıkların daha kolay çözülebileceği fikri Çin'in en aktif ticaret rotalarının geçtiği sınırlarındaki uyuşmazlıklarda gerçekleşmemiş; buna karşın konuya realist perspektiften bakan Hirschman'ın belirttiği asimetrik karşılıklı bağımlılıktan gelen gücün ve nüfuz etkisinin ilişkilere yansıması görülmüştür. Orta Asya devletleri ile yaşanan sınır uyuşmazlıklarının çözümü incelendiğinde yeni bağımsız olan devletler ile Çin arasındaki güç asimetrisinin ve nüfuz etkisinin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.

Bu tespitlerden yola çıkarak, ilerleyen dönemde Çin'in aşağılanma yüzyılı döneminde kaybettiği topraklara ilişkin yeni girişimlerde bulunup bulunmayacağı takip etmeye değer bir husustur. İlk olarak GÇD'deki uyuşmazlıkların çatışma potansiyeli de taşıyan gelişmelere gebe olduğu görülmektedir. Ayrıca tüm komşu devletlere bakıldığında, ülkelerin iç siyasetlerinin Çin ile ilişkilerde belirleyici olduğu da görülmektedir. Örneğin çoğu ülkenin KYG'ye katılımı, o ülkenin farklı gruplarınca farklı değerlendirilmektedir. Çin'in finansman modeli, Çin ile ortak projelerde yer alan hemen her ülkede borç tuzağı kaygısı yaratmaktadır. Borçların geri ödenememesi durumu da devletlerin Çin ile ilişkilerinde yeni gelişmeler yaratma potansiyelini taşımaktadır.

KAYNAKÇA

A. Kocs, Stephen: "Territorial Disputes and Interstate War, 1945-1987", **The Journal of Politics**, Cilt: 57, Sayı: 1, 1995, ss. 159-175.

ABD Dışişleri Bakanlığı web sitesi: "Welcoming the Inaugural Meeting of the Blue Dot Network Executive Consultation Group", 21 Haziran 2021, https://www.state.gov/welcoming-the-inaugural-meeting-of-the-blue-dot-network-executive-consultation-group/ Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.

"Blue Dot Network", https://www.state.gov/blue-dot-network/ Erişim Tarihi: 26 Nisan 2022

"Agreement Between the United States of America and the Philippines", https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/14-625-Philippines-Defense-Cooperation.pdf Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022.

ABD Tacikistan Büyükelçiliği web sitesi: "U.S. Embassy to Support a New Border Guard Detachment at Ayvoj, along the Tajik-Afghan-Uzbek Border", 1 Eylül 2021, https://tj.usembassy.gov/u-s-embassy-to-support-a-new-border-guard-detachment-at-ayvaj-along-the-tajik-afghan-uzbek-border/ Erişim Tarihi: 19 Ocak 2022.

Abdurasulov, Abdujalil: "Kazakhstan's Land Reform Protests Explained", **BBC**, 28 Nisan 2016, https://www.bbc.com/news/world-asia-36163103 Erişim Tarihi: 11 Ekim 2021.

Abid, Massarrat, Ayesha Ashfaq: "CPEC: Challenges and Opportunities for Pakistan", **Journal of Pakistan Vision**, 2015, Cilt: 16, Sayı: 2, ss. 142-69.

Acar, Hasan, Serhat Bulut: "Çin'in Doğu Türkistan Politikasının Uluslararası Topluma Yansımaları", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2021, ss. 1-42.

Acer, Yücel, İbrahim Kaya: **Uluslararası Hukuk**, Ankara, USAK Yayınları, 2010.

Adhikari, Ramesh, Yongzheng Yang: "What Will WTO Membership Mean for China and Its Trading Partners?", Cilt: 39, Sayı: 3, Eylül 2002, Finance and Development, https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2002/09/adhikari.htm Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.

Ali, Murad: "China-Pakistan Economic Corridor: Prospects and

Challenges", **Contemporary South Asia**, Cilt: 28, Sayı: 1, 2020, ss. 100-112.

Alisson, Graham: "The Thucydides Trap", **Foreign Policy**, 9 Haziran 2017, https://foreignpolicy.com/2017/06/09/the-thucydides-trap/ Erişim Tarihi: 3 Eylül 2021

Amer, Ramses, Nguyen Hong Thao: "The Management of Vietnam's Border Disputes", **Contemporary Southeast Asia**, Cilt: 27, Sayı: 3, 2005, ss. 429-452.

Amer, Ramses: "China, Vietnam, and the South China Sea: Disputes and Dispute Management", **Ocean Development & International Law**, Cilt: 45, Sayı: 1, 2014, ss. 17-40.

"China, Vietnam, and the South China Sea: Disputes and Dispute Management", **Ocean Development & International Law**, Cilt: 45, Sayı: 1, 2014, ss. 17-40.

"The Sino-Vietnamese Approach to Managing Border Disputes: Lessons, Relevance and Implications for the South China Sea Situation", 2009, http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:378507/FULLTEXT01.pdf Erişim Tarihi: 10 Nisan 2022.

Anand, Dibyesh: "As Sushma Meets Xi, Question Lingers: Where Exactly is the India-China Border", 3 Şubat 2015, https://scroll.in/article/679808/as-sushma-meets-xi-a-question-lingers-where-exactly-is-the-india-china-border , Erişim Tarihi: 13 Eylül 2021.

AP News: "Philippines Establishes Coast Guard Outposts in Disputed Sea", Associated Press, 20 Mayıs 2022, https://apnews.com/article/china-beijing-philippines-manila-493bd445e580ebb133f55ecc4c0c5403 Erişim Tarihi: 2 Haziran 2022.

Aris, Stephen: "The Sahanghai Cooperation Organisation: 'Tackling the Three Evils' A Regional Response to Non-Traditional Security Challenges or an Anti-Western Bloc?", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 61, Sayı: 4, 2009, ss. 457-82.

Arlene Tan, Nor: "Malaysia's PM halts China's 'belt and road' but relations remain strong", 25 Ağustos 2018, https://www.arabnews.com/node/1361571/%7B%7B Erişim Tarihi: 27 Eylül 2021.

Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2009.

Armbrecht, Arwen: "China is Still King of Commodity Consumption", 2 Eylül 2015, https://www.weforum.org/agenda/2015/09/china-

king-of-commodity-consumption/ Erişim Tarihi: 28 Mart 2022.

ASEAN Çin Merkezi web sitesi: "China Laos Pledged Further Cooperation", 4 Mayıs 2016, http://www.asean-china-center.org/english/2016-05/05/c_135335467.htm Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

Athwal, Amardeep: **China-India Relations: Contemporary Dynamics**, New York, Routledge, 2008.

Ayman, S. Gülden: "Ekonomik Kalkınma, Etnik Ayrılıkçılık ve Kökten Dinci Terör Üçgeninde Çin-Pakistan İlişkileri", **21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti**, 2. Cilt, Ed. by Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2022, ss. 1024-1059.

Azman, Muhammad Danial: "'Mahathir Doctrine': Avoiding Conflicts in the South China Sea", **The Journal of Defence and Security**, Cilt: 11, Sayı: 2, 2019, ss. 11-12.

Bakshi, Jyotsna: "Post-Cold War Sino-Russian Relations: Indian Perspective", **Strategic Analysis**, Cilt: 26, Sayı: 1, 2002, ss. 80-117.

Ballis, William B.: "The Pattern of Sino-Soviet Treaties, 1045-50", **The Annals of the American Academiy of Political and Social Science**, Cilt: 277, 1951, ss. 167-176.

Baral, Bhim Nath: "Nepal-China-India: Prospects and Challenges of Trilateralism", **Journal of Political Science**, Cilt: 19, 2019, ss. 1-20.

Barbieri, Katherine, Gerald Schneider: "Globalization and Peace: Assessing New Directions in the Study of Trade and Conflict", **Journal of Peace Research**, Cilt: 36, Sayı: 4, 1999, ss. 387-404.

Barbieri, Katherine: "Economic Interdependence: A Path to Peace or a Source of Interstate Conflict", **Journal of Peace Research**, Cilt: 33, Sayı: 1, 1996, ss. 29-49.

Barnett, Robert: "China is Using Tibetans as Agents of Empire in the Himalayas", Foreign Policy, 28 Temmuz 2021, https://foreignpolicy.com/2021/07/28/china-tibet-bhutan-empire-borders-villages/ Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.

Barrock, Jose: "The World's Costliest Railway", 8 Kasım 2016, https://www.theedgemarkets.com/article/world%E2%80%99s-costliest-railway Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022

BBC News: "Tajikistan Cedes Land to China", 13 January 2011, https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-12180567

Erişim Tarihi: 13 Mart 2022

"US and Philippines Begin South China Sea Drills" 16 Nisan 2012, https://www.bbc.com/news/world-asia-17724429 Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2022.

Beckman, Robert, Ian Townsend-Gault, Clive Schofield, Tara Davenport, Leonardo Bernand: **Beyond Territorial Disputesin the South China Sea: Legal Frameworks for the Joint Development of Hydrocarbon Resources**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2013.

Beresford, Melanie: "*Doi Moi* in Review: The Challenges of Building Market Socialism in Vietnam", **Journal of Contemporary Asia**, Cilt: 38, Sayı: 2, 2008, ss. 221-243.

Beyaz Saray Basın Ofisi: "Remarks By President Obama to the Australian Parliament", 17 Kasım 2011, https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament Erişim Tarihi: 20 Ekim 2022.

Bhaskaran, Manu: "Economic Diversification in Brunei Darussalam", **CSPS Strategy and Policy Journal**, Cilt: 1, 2010, ss. 1–12.

Bhutan Dış İşleri Bakanlığı web sitesi: Basın Açıklaması, https://www.mfa.gov.bt/?p=11456 , 14 Ekim 2021, Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2022.

Bhutan Hindistan Büyükelçiliği web sitesi: "India-Bhutan Trade Relations," https://www.indembthimphu.gov.in/pages.php?id=42 Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022.

Bhutan National Statistics Bureau: "2020 Labour Force Survey Report", https://www.nsb.gov.bt/wp-content/uploads/dlm_uploads/2021/04/2020-Labour-Force-Survey-Report.pdf , s. 35. Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2022.

Bing, Ngeow Chow: "Have Friendly Malaysia-China Relations Gone Awry?", Carnegie Endowment for International Peace, 16 Temmuz 2021, https://carnegieendowment.org/2021/07/16/have-friendly-malaysia-china-relations-gone-awry-pub-84981, Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.

Birbudak, Togay Seçkin: "The Sino-Japanese War of 1894-1895 and the Ottoman Empire", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 37, Sayı: 63, 2018, ss. 199-218.

Bisht, Medha: "Chinese Inroads into Bhutan: Diplomatic Gimmickor Strategic Reality?", Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses, 14 Ağustos 2012,

https://www.idsa.in/idsacomments/ChineseInroadsintoBhutan_mbisht_140812 Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022.

"Sino-Bhutan Border Negotiations: Complexities of the 'Package Deal'", 19 Ocak 2010, Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses, https://www.idsa.in/idsacomments/Sino-BhutanBoundaryNegotiations_mbisht_190110 Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022.

"The Rupee Crunch and India-Bhutan Economic Engagement", IDSA Issue Brief, https://www.files.ethz.ch/isn/150950/IB_IndiaBhutanEconomicEngagement_MedhaBisht_160712.pdf Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2022.

Bitabarova, Assel: "Contested Views of Contested Territories: How Tajik Society Views the Tajik-Chinese Border Settlement", **Eurasia Border Review**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2015, ss. 63-71.

Blank, Stephen: "Kazakhstan Border Relations with China", **Beijing's Power and China's Borders: Twenty Neighbors in Asia**, Ed. by Bruce A. Elleman, Stephen Kotkin ve Clive H. Schofield, New York, M. E Sharpe, 2003, ss. 97-110.

Blomberg, S. Brock, Gregory D. Hess: "How Much Does Violence Tax Trade?", **The Review of Economics and Statistics**, Kasım 2006, Cilt: 88, Sayı: 4, ss. 599-612.

Blumenthal, Dan, Michael Auslin, and Michael Mazza: "A South China Sea Strategy", https://www.aei.org/a-south-china-sea-strategy/ Erişim Tarihi: 23 Kasım 2022.

BM web sitesi: "Agreement on the basic principles to settle border and territorial issues between the Socialist Republic of Viet Nam and the People's Republic of China" https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=080000028032bee3&clang=_en Erişim Tarihi: 14 Nisan 2022.

"Law on the Territorial Sea and the Contiguous Zone", 25 Şubat 1992, https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CHN_1992_Law.pdf Erişim Tarihi: 12 Nisan 2022.

BMDHS metni,

https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf Erişim Tarihi: 6 Haziran 2022.

Law of the Sea Bulletin, Sayı: 63, 2007, https://digitallibrary.un.org/record/3890288/files/bulletin63e.pdf Erişim Tarihi: 14 Nisan 2022.

"China India Border Cooperation", 2013, https://peacemaker.un.org/china-india-border-cooperation2013 Erişim Tarihi: 11 Şubat 2022.

Bodetti, Austin: "Brunei: Huawei's Foothold in Southeast Asia", 3 Nisan 2019, https://thediplomat.com/2019/04/brunei-huaweis-foothold-in-southeast-asia/#:~:text=A%20Bruneian%20website%20reported%20in,1.4%20per%20second%20for%20downloads. Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2022.

Bokhari, Kamran: "China's One Belt, One Road Faces Pushback", 21 Kasım 2017, https://geopoliticalfutures.com/chinas-one-belt-one-road-faces-pushback/ Erişim Tarihi: 27 Eylül 2021.

Bowie, Nile: "Little Brunei welcomes China's big helping hand", 21 Kasım 2018, https://asiatimes.com/2018/11/little-brunei-welcomes-chinas-big-helping-hand/ Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2022.

Bristow, Michael: "China Enroaching Along Nepal Border-Report", BBC News, 8 Şubat 2022, https://www.bbc.com/news/world-asia-60288007 Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022.

Britannica çevrimiçi ansiklopedi: "Spratly Islands" https://www.britannica.com/place/Spratly-Islands Erişim Tarihi: 15 Mart 2022.

Broderick, Kelsey: "Chinese Activities in the South China Sea: Implications fort he American Pivot to Asia", Project 2049 Institute, Mayıs 2015, https://project2049.net/wp-content/uploads/2018/06/150511_Broderick_Chinese_Activities_South_China_Sea_Pivot.pdf Erişim Tarihi: 26 Şubat 2022.

Broms, Bengt: "States", **International Law: Achievements and Prospects**, Ed. by Mohammed Bedjaoui, Paris, UNESCO, 1991, ss. 41-66.

Brunei Dışişleri Bakanlığı web sitesi: "The People's Republic of China", http://www.mfa.gov.bn/Pages/br_China.aspx Erişim Tarihi: 06.05.2022

Burles, Mark: **Chinese Policy toward Russia and the Central Asian Republics**, Washington, Rand Corporation, 1999.

Bush, Richard C.: "The Response of China's Neighbors to the U.S. 'Pivot' to Asia", 31 Ocak 2012, Brookings, http://www.brookings.edu/research/speeches/2012/01/31-us-pivot-bush# Erişim Tarihi: 21 Aralık 2022.

Bustonkala, Roman Kozhevnikov: "Tajik Land Deal Extends China's Reach in Central Asia", Reuters, 25 Mart 2011, https://www.reuters.com/article/us-tajikistan-china-land-idUSTRE72O1RP20110325 Erişim Tarihi: 12 Mart 2021.

Buszynski, Leszek: "ASEAN, the Declaration on Conduct, and the South China Sea", **Contemporary Southeast Asia**, Cilt: 25, Sayı: 3, 2003, ss. 343-362.

"ASEAN, the Declaration on Conduct, and the South China Sea", Contemporary Southeast Asia, Cilt: 25, Sayı: 3, 2003, ss. 343-362.

Callahan, William A.: "History, Identity, and Security: Producing and Consuming Nationalism in China", **Critical Asian Studies**, Cilt: 38, Sayı: 2, 2006, ss. 179-208.

Calvin, James Barnard: **The China-India Border War**, Virginia, Marine Corps Command and Staff College, 1984, s. 57-58.

Campbell, Colin D., Gordon C. Tullock: "Hyperinflation in China", **Journal of Political Economy**, Cilt: 62, Sayı: 3, 1954, ss. 236-245.

Cao, Yuanzheng, Yingyi Qian, Barry R. Weingast: "From Federalism, Chinese Style to Privatization, Chinese Style", **Economics of Transition**, Cilt: 7, Sayı: 1, 1999, ss. 103-131.

Cesar B. Alvarez, Martinez: "China-Kazakhstan Energy Relations Between 1997 and 2012", **Journal of International Affairs**, Cilt: 69, Sayı: 1, 2015, ss. 57-69.

Chan, Debby S. W.: "Business as Usual: Chinese Investments After the Myanmar Coup", 2 Eylül 2021, The Diplomat, https://thediplomat.com/2021/09/business-as-usual-chinese-investments-after-the-myanmar-coup/ Erişim Tarihi: 17 Kasım 2022

Chang, C. M.: "Mao's Stratagem of Land Reform", **Foreign Affairs**, Cilt: 29, Sayı: 4, 1951, ss. 550-563.

Chang, Felix K.: "No Sanctuary: China's New Territorial Dispute with Bhutan", https://www.fpri.org/article/2020/07/china-territorial-dispute-bhutan/ , 29 Temmuz 2020, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2022.

Chen, John-ren: "China's Way of Economic Transition", **Transition**

Studies Review, Cilt: 12, Sayı: 2, 2005, ss. 315-333.

Chen, Qimao: "New Approaches in China's Foreign Policy: The Post Cold War Era", **Asian Survey**, Cilt: 33, Sayı: 3, 1993, ss. 237-251.

Cherif, Reda, Fuad Hasanov: "The Leap of the Tiger: How Malaysia Can Escape the Middle-Income Trap", **IMF Working Report**, 2015, s. 1-26.

Chin, James: "The Malaysian Chinese dilemma: the Never Ending Policy (NEP)", **Chinese Southern Diaspora Studies 3**, 2009, ss. 167-182.

China Power Team: "How Much Trade Transits the South China Sea?", 2 Ağustos 2017, Güncelleme: 25 Ocak 2021, https://chinapower.csis.org/much-trade-transits-south-china-sea/ Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

China Radio International: "Dokuz Çizgili Hat: Çin'in Güney Çin Denizi Egemenliğinin Tarihi Kanıtı", 5 Temmuz 2016, http://turkish.cri.cn/741/2016/07/05/1s177121.htm Erişim Tarihi: 15 Mart 2022.

Chung, Chien Peng: "China and Institutionalization of the Shanghai Cooperation Organization", **Problems of Post-Communism**, Cilt: 53, Sayı: 5, 2006, ss. 3-14.

CIA Factbook: "Laos", https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/laos/#economy Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

https://www.cia.gov/the-world-factbook/maps/world-regional/ Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022.

CNPC web sitesi: "CNPC in Kazakhstan",

http://www.cnpc.com.cn/en/2020Kazakhstana/2020Kazakhstan.shtml Erişim Tarihi: 21 Ekim 2021.

Cohen, Ariel: "Kazakhstan: The Road to Independence, Energy Policy and the Birth of a Nation", Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2008, https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/2008_01_BOOK_Cohen_Kazakhstan-Independence.pdf Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2021.

Kazakhstan: Energy Cooperation with Russia: Oil, Gas and Beyond, London, GMB Publishing, 2006.

Cooley, Alexander: "Anti-Terror Highlight China's Push Into Central Asia", **Voa News**, https://www.voanews.com/a/anti-terror-drills-

higlight-china-push-into-central-asia/2432330.html Erişim Tarihi: 10 Aralık 2021.

Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia, Oxford, Oxford University Press, 2012.

Corfield, Justin: **The History of Vietnam**, Londra, Greenwood Publishing Group, 2008.

Cuenca, Oliver: "Malaysian Government Announces East Coast Rail Link Realignment", 14 Eylül 2020, https://www.railjournal.com/infrastructure/malaysian-government-announces-east-coast-rail-link-realignment/ Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

Çeçen, Anıl: **Türk Devletleri**, İstanbul, Fark Yayınları, 2006.

Çevikel, Şeyda: "Kırgızistan-Çin İlişkileri (1992-2018)", Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bişkek, 2019.

ÇHC Ankara Büyükelçiliği web sitesi: http://tr.china-embassy.org/tur/xwdt/t1074447.htm Erişim Tarihi: 21 Şubat 2022.

http://tr.china-embassy.org/tur/xwdt/t1074447.htm Erişim Tarihi: 12 Mart 2021

ÇHC Laos Büyükelçiliği web sitesi: https://www.mfa.gov.cn/ce/cela/eng/news/t1034300.htm Erişim Tarihi: 12 Nisan 2022.

Çin Dış İşleri Bakanlığı web sitesi: "Vice Foreign Minister Kong Xuanyou Visits Bhutan", 24 Temmuz 2018, https://www.mfa.gov.cn/ce/ceme//mon/wjbxw/t1580397.htm Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022.

https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/yzs_663350/gjlb_663354/2792_663578/#:~:text=In%202013%2C%20the%20comprehensive%20strategic,witnessed%20frequent%20high%2Dlevel%20exchanges. Erişim Tarihi: 15 Nisan 2022.

Çin Dışişleri Bakanlığı web sitesi: "China, Vietnam and Laos Sign the Treaty on Definition of the Tri-Junction Point of the National Boundaries", https://www.mfa.gov.cn/ce/celk/eng/zgxw/t276388.htm Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2022.

Çolakoğlu, Selçuk: "Çin-Sovyet İttifakı Döneminde (1950-1963) Orta Asya",

Bilig, Sayı: 8, 1999, ss. 13-25.

Damodaran, A. K.: "Diary of an Old China Hand", **Across the Himalayan Gap: An Indian Quest for Understanding China**, Ed. by Tan Chung, New Delhi, Gyan Publications, 1998, ss. 433-434.

Dasgupta, Saibal Anjana Pasricha: "Pakistan, Nepal, Myanmar Back Away From Chinese Projects", 4 Aralık 2017, **Voa News**, https://www.voanews.com/a/three-countries-withdraw-from-chinese-projects/4148094.html , Erişim Tarihi: 12.10.2022.

DB Subedi, Bikram Timilsina: "Border Disputes Between India and Nepal: Will India Act as a Responsible Rising Power?", Australian Outlook, Australian Institute of International Affairs, 21 Mayıs 2020 http://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/20832/?fbclid=IwAR2uROQEfjj2i9rcl6PaoBbVSlqNa-Q_jOsj-_yg8F31yeJK3Nl7J4rWbDA. Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2022.

Dean, Arthur H.: "The Geneva Conference on the Law of the Sea: What was Accomplished", **The American Journal of International Law**, Cilt: 52, Sayı: 4, 1958, ss. 607-628.

Dillion, Michael: **Contemporary China: An Introduction**, Routledge, New York, 2009.

Dixon, William, Bruce Moon: "Political Similarity and American Foreign Trade Patterns", **Political Search Quarterly**, Mart 1993, ss. 5-25.

DNA India: "Settling Border Issue is Critical for India-China Ties: NSA Ajit Doval", 22 Mayıs 2015, http://www.dnaindia.com/india/report-settling-border-issue-critical-for-india-china-ties-nsa-ajit-doval-2088338 Erişim tarihi: 29 Kasım 2021.

Dubey, Muchkund: **India's Foreign Policy: Coping with the Changing World**, New Delhi, Pearson, 2013.

Dünya Bankası web sitesi: "Vietnam Country Overview", https://www.worldbank.org/en/country/vietnam/overview Erişim Tarihi: 15 Nisan 2022.

"GDP (current US$)–Bhutan,"

https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2020&locations=BT&start=1980&view=chart Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.

"Kazakistan", https://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/overview#1 Erişim Tarihi: 13 Ocak 2021.

"Tacikistan" https://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/overview#1 Erişim Tarihi: 12 Aralık 2021

"Çin", https://www.worldbank.org/en/country/china/overview Erişim: 26 Mart 2021.

DW: "China Aims to up Nepal Partnership with Belt and Road Initiative", DW, 13 Ekim 2019, https://www.dw.com/en/china-aims-to-up-nepal-partnership-with-belt-and-road-initiative/a-50810381 Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022.

Dwyer, Arienne M.: "The Xinjiang Conflict: Uyghur Indentity, Language Policy, and Political Discourse", **East West Center Policy Studies**, No: 15, 2005, s. 4, https://www.eastwestcenter.org/system/tdf/private/PS015.pdf?file=1&type=node&id=32051 Erişim Tarihi: 12 Ocak 2021.

Dzamukashvili, Soso: "Future of China-Kyrgyzstan-Uzbekistan railway remains uncertain", 10 Ağustos 2021, https://emerging-europe.com/news/future-of-china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-remains-uncertain/ Erişim Tarihi: 13 Eylül 2021.

Euroasian Economic Comission (EEC) web sitesi: "Agreement signed on trade and economic cooperation between EAEU and PRC", 17 Mayıs 2018, http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/pages/17-05-2018-5.aspx Erişim Tarihi: 20 Haziran 2021.

"Kyrgyzstan acceded to the Eurasian Economic Union", 12 Ağustos 2015, http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/12-08-2015-1.aspx Erişim Tarihi: 20 Haziran 2021.

Eekelen, W. F. Van: "Simla Convention and the McMahon Line", **Journal of The Royal Central Asian Society**, Cilt: 54, Sayı: 2, 1967, ss. 179-184.

Ejaz, Khushboo, Fiza Jamil: "Belt and Road Initiative of China: Implications for South Asian States", **South Asian Studies**, Cilt: 36, Sayı: 2, 2021, ss. 351-366.

Ekrem, Nuraniye Hidayet: **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, Ankara, ASAM Yayınları, 2003.

Elleman, Bruce A.: **Modern Chinese Warfare 1795-1989**, Londra, Routledge, 2001.

Esherick, Joseph W., C. X. George Wei: **China: How the Emprie Fell**, New York, Routledge, 2014.

Estrada, Darlene V.: "The Belt and Road Initiative and Philippine Participation in the Maritime Silk Road", **CIRSS Commentaries**, Cilt: 9, Sayı: 7, 2017, ss. 1-2.

Fairbank, John King: **Çin'in Sömürgeleşmesi ve Amerika'nın Asya Politikası 1840-1950**, Çev. Ünsal Oksay, İstanbul, Doğan Yayınevi, 1969.

Felker, Greg: "The Political Economy of Southeast Asia's Techo-glocalism", **Cambridge Review of Interntional Affairs**, Cilt: 22, Sayı: 3, 2009, ss. 469-491.

Ferdinand, Peter: "Westward ho – the China Dream and 'one belt one road': Chinese Foreign Policy under Xi Jinping", **International Affairs**, Cilt: 92, Sayı: 4, 2016, ss. 941-957.

Fernando, Jonina O.: "China's Belt and Road Initiative in the Philippines", **Asia Pacific Bulletin**, Sayı: 542, 16 Aralık 2020, https://www.eastwestcenter.org/publications/china%E2%80%99s-belt-and-road-initiative-in-the-philippines Erişim Tarihi: 13 Ocak 2021.

Fisher, Lucy: "Taliban Declare China Their Closest Ally", The Telegraph, 2 Eylül 2021, https://www.telegraph.co.uk/politics/2021/09/02/taliban-calls-china-principal-partner-international-community/ Erişim Tarihi: 11 Aralık 2021.

Francisco, Rosemarie: "China Pulls Out 1 of 3 Ships, No End Yet to Sea Standoff", Reuters, 13 Nisan 2012, https://www.reuters.com/article/uk-philippines-china-idUKBRE83C0AM20120413 Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2022.

Fravel, M. Taylor: **Strong Borders Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes**, New Jersey, Princeton University Press, 2008.

Galtung, Johan: "Violance, Peace, and Peace Research", **Journal of Peace Research**, 1969, Cilt: 6, Sayı: 3, s. 167-191.

Garver, John W.: "The Sino-Soviet Territorial Dispute in the Pamir Mountains Region", **The China Quarterly**, Cilt: 85, 1981, ss. 107-118.

Gasiorowski, Mark J.: "Economic Interdependence and International Conflict: Some Cross-National Evidence", **International Studies Quarterly**, Cilt: 30, Sayı: 1, 1986, ss. 23-38.

Gasiorowski, Mark, Solomon W. Polachek: "Conflict and Interdependence: East-West Trade and Linkages in the Era of Detente", **The Journal of Conflict Resolution**, Cilt: 26, Sayı: 4, 1982, ss. 709-729.

George, Alexander L., Andrew Bennet: **Case Studies and Theory Development in the Social Sciences**, Cambridge, MIT Press, 2005.

Ghatate, N. M. "The Sino-Burmese Border Settlement", **India Quarterly**, Cilt: 24, Sayı: 1, 1968, ss. 17-49.

Ghiasy, Richard, Jiayi Zhou: **The Silk Road Economic Belt: Considering Security Implications and EU-China Cooperation Prospects**, SIPRI, Stokholm, 2017.

Ghoshal, Devjyot, Anand Katakam: "China Steps up Construction Along Disputed Bhutan Border, Satellite Images Show", 13 Ocak 2022, Reuters, https://www.reuters.com/world/china/china-steps-up-construction-along-disputed-bhutan-border-satellite-images-show-2022-01-12/ Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022.

Gilpin, Robert: **War and Change in World Politics**, New York, Cambridge University Press, 1981.

Giri, Anil: "Wang Visit: Nepal, China Siign Nine Agreements, None on BRI", 27 Mart 2022, https://kathmandupost.com/national/2022/03/27/wang-visit-nepal-china-sign-nine-agreements-none-on-bri Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022.

Glaser, Bonnie S.: "Trouble in the South China Sea", Foreign Policy, 17 Eylül 2012, https://foreignpolicy.com/2012/09/17/trouble-in-the-south-china-sea/ Erişim Tarihi: 21 Ocak 2022.

Gleason, Gregory: "Policy Dimensions of West Asian Borders After the Shanghai Accord", **Asian Perspective**, Cilt: 25, Sayı: 1, 2001, ss. 107-131.

Glick, Reuven, Alan M. Taylor: "Collateral Damage: Trade Disruption and the Economic Impact of War", **The Review of Economics and Statistics**, Cilt: 92, Sayı: 1, 2010, ss. 102-127.

Global Times: "Xi Jinping: China to further friendly relations with neighboring countries", https://www.globaltimes.cn/content/820409.shtml , Global Times, 26 Ekim 2013, Erişim Tarihi: 13 Ekim 2021.

Goldstein, Melvyn: **The Snow Lion and the Dragon: China, Tibet and the**

Dalai Lama, Berkeley, University of California Press, 1997.

Gørgens, Tue Xin Meng, Rhema Vaithianathan: "Stunting and Selection Effects of Famine: A Case Study of the Great Chinese Femine, **Journal of Development Economics**, 2012, ss. 99-111.

Govella, Kristi Vinod K. Aggarwal: "Introduction: The Fall of the Soviet Union and the Resurgence of Russia", Ed. by Kristi Govella, Vinod K. Aggarwal, **Responding to a Resurgent Russia: Russian Policy and Responses from the European Union and the United States**, New York, Springer-Verlag, 2012, ss. 1-14.

Gowa, Joanne, Edward D. Mansfield: "Power Politics and International Trade", **The American Political Science Review**, Cilt: 87, Sayı: 2, 1993, ss. 408-420.

Green, Stephen: "Reforming China's Economy", Ocak 2003, https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Asia/reformingchinaecon.pdf Erişim Tarihi: 12 Şubat 2022.

Greer, Tanner: "One Belt, One Road, One Big Mistake", **Foreign Policy**, 6 Aralık 2018, https://foreignpolicy.com/2018/12/06/bri-china-belt-road-initiative-blunder/ Erişim Tarihi: 13.03.2021

Gregory Gleason: "Policy Dimensions of West Asian Borders After the Shanghai Accord", **Asian Perspective**, Cilt: 25, Sayı: 1, 2001, ss. 107-131.

Grieco, Joseph M.: "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of Newest Liberal Institutionalism", **International Organizations**, Cilt: 42, Sayı: 3, ss. 485-507.

Guangcheng, Xing: "China's Foreign Policy Toward Kazakhstan", **Thinking Strategically: The Major Powers, Kazakhstan, and the Central Asian Nexus**, Ed. by Robert Regvold, Cambridge, The MIT Press, 2003, ss. 107-140.

Gungwu, Wang: **Renewal: The Chinese State and the New Global History**, Hong Kong, The Chinese University of Hong Kong Press, 2013.

Gül, Ayaz: "China's Premier Promises Deeper Ties with Pakistan", VOA News, 22 Mayıs 2013, https://www.voanews.com/a/chinas-premier-seeks-stronger-ties-with-pakistan/1665835.html Erişim Tarihi:

13 Nisan 2022.

Haider, İrfan: "Economic Corridor in Focus as Pakistan, China Sign 51 MoUs", 20 Nisan 2015, https://www.dawn.com/news/1177109 Erişim Tarihi: 13 Nisan 2022.

Harkov, Lahav: "Israel Normalizes Ties with Bhutan", The Jarusalem Post, 13 Aralık 2020, https://www.jpost.com/international/israel-normalizes-ties-with-bhutan-651904 Erişim Tarihi: 24.05.2022.

Harris, Richard: "China and the World", **International Affairs**, Cilt: 35, Sayı: 2, 1959, ss. 161-169.

Harris, Stuart: **Çin Dış Politikası**, Çev. Aslan Yavuz Şir, İstanbul, Matbuat Yayınları, 2015.

Hasgüler, Mehmet, Mehmet B. Uludağ: **Uluslararası Örgütler**, 5. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2012.

Hashimova, Umida: "The China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Transport Corridor Stretches Further Into China", The Diplomat, 22 Haziran 2020, https://thediplomat.com/2020/06/the-china-kyrgyzstan-uzbekistan-transport-corridor-stretches-further-into-china/ Erişim Tarihi: 20 Haziran 2021.

Hayton, Bill: **The South China Sea: The Struggle For Power in Asia**, New Haven, Yale University Press, 2014.

Herd, Graeme P.: "The 'Battle of Ideas, Concepts, and Geopolitical Projects' in Central Asia: Implications for Russo-Chinese Relations", **Shifting Priorities in Russia's Foreign and Security Policy,** Ed. by Roger Kanet and Rémi Piet, Surrey, Ashgate Publishing, 2014, ss. 183-204.

Hertel, T.: **Global Trade Analysis: Modeling and Applications**, Cambridge, Cambridge University Press., 1997.

Hiep, Le Hong: "The Belt and Road Initiative in Vietnam: Challenges and Prospects", **ISEAS Perspective**, Sayı: 18, 2018, ss. 1-7.

Higgins, Andrew: "In Philippines, Banana Growers Feel Effect of South China Sea Dispute", The Washington Post, 10 Haziran 2012, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/in-philippines-banana-growers-feel-effect-of-south-china-sea-dispute/2012/06/10/gJQA47WVTV_story.html Erişim Tarihi: 15 Mart 2022.

Hindistan Dışişleri "Agreement between the Government of the Republic of

Bakanlığı web sitesi: India and the Government of the People's Republic of China on the Political Paremeters and Guiding Principles fort he Settlement of the India-China Boundary Question", 11 Nisan 2005, https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/6534/Agreement+between+the+Government+of+the+Republic+of+India+and+the+Government+of+the+Peoples+Republic+of+China+on+the+Political+Parameters+and+Guiding+Principles+for+the+Settlement+of+the+IndiaChina+Boundary+Question Erişim Tarihi: 11 Şubat 2022.

Hindistan Dışişleri Bakanlığı web sitesi: "Agreement on Trade and Intercourse with Tibet Region", 29 Nisan 1954, https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/7807/Agreement+on+Trade+and+Intercourse+with+Tibet+Region Erişim Tarihi: 12 Nisan 2022.

Hirschman, Albert O.: **National Power and the Structure of the Foreign Trade**, Berkeley, University of California Press, 1980.

History and Public Policy Program Digital Archive Library of Congress: "Discussion between N.S. Khrushchev and Mao Zedong," 2 Ekim 1959, Washington, D.C. Çev. Vladislav M. Zubok, http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112088 Erişim Tarihi 17 Ağustos 2021.

Ho, Selina: "China's Transboundary River Policies towards Kazakhstan: Issue-Linkages and Incentives for Cooperation", **Water International**, Cilt: 42, Sayı: 2, 2017, ss. 142-62.

Hoa, Nguyen Thi Phuong, Pham Thao Nguyen, "The Reception and Implementation of the Belt and Road Initiative in Vietnam", **Strategic Analysis**, Cilt: 45, Sayı: 2, 2021, ss. 128-143.

Hook, Steven W., John Spanier: **Amerikan Dış Politikası**, Çev. Özge Zihnioğlu, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2016.

Huang, Ray: **Çin Tarihi: Bir Makro Tarih Yaklaşımı**, Çev. Attila Sönmez, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, 2007.

Hufbauer, Gary Clyde, Jeffrey J. Schott, Kimberly Ann Eliott, Barbara Oegg: **Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy**, 3. Basım, Washington, United Book Press, 2007.

Husain, Khurram: "CPEC Cost Build-up", 15 Aralık 2016, https://www.dawn.com/news/1302328 Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022.

Huth, Paul K., Todd **The Democratic Peace and Territorial Conflict in the Twentieth Century**, Cambridge, Cambridge University

L. Allee: Press, 2003.

Hyer, Eric: "The Sino-Russian Boundary Settlement", IBRU Boundary and Security Bulletin, 1996, https://www.chinaboundaries.com/wp-content/uploads/2018/07/The-Sino-Russian-Boundary-Settlement.pdf Erişim Tarihi: 30 Eylül 2021.

Ibrahim, Zuraidah, Bhavan Jaipragas: "Nothing to Fear from China, Says Malasia's Mahathir Mohamad, but Lopsided DealsMust End", 19 Haziran 2018, https://www.scmp.com/week-asia/geopolitics/article/2151451/nothing-fear-china-says-malaysias-mahathir-mohamad-lopsided Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

Ikenberry, G. John: "The Rise of China and the Future of the West: Can the Liberal System Survive?", **Foreign Affairs**, Cilt: 87, Sayı: 1.

"Between the Eagle and the Dragon: America, China, and Middle State Strategies in East Asia", **Political Science Quarterly**, Cilt: 131, Sayı: 1, 2016, ss. 9-43.

Ikenberry, Gilford John, Darren J. Lim: "China's Emerging Institutional Statecraft", Nisan 2017, Brookings Enstitüsü Raporu, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/04/chinas-emerging-institutional-statecraft.pdf Erişim Tarihi: 12 Ekim 2022.

Ingram, Edward: "Great Britain's Great Game: An Introduction", **The International History Review**, Sayı: 11, 1980, ss. 160-171.

Iwanek, Krzysztof: "In Trade, China Has a Sharp Edge Over India, and Sharp Things Can Be Weaponized", The Diplomat, 28 Mart 2022, https://thediplomat.com/2022/03/in-trade-china-has-a-sharp-edge-over-india-and-sharp-things-can-be-weaponized/ Erişim Tarihi: 16 Haziran 2022.

İnsel, Ahmet: "Rusya'dan Çin'e Bir Örgüt", **Radikal**, 12 Ağustos 2007, http://www.radikal.com.tr/radikal2/rusyadan-cine-bir-orgut-875267/ Erişim Tarihi: 21 Ekim 2021.

Jacques, Martin: **Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?**, Çev. Sami Oğuz, Ankara, Akılçelen Kitaplar, 2016.

Jaipragas, Bhavan: "Malaysia to Go Ahead with China-backed East Coast Rail Link", 12 Nisan 2019, https://www.scmp.com/week-asia/geopolitics/article/3005831/malaysia-decide-today-stalled-china-backed-east-coast-rail Erişim Tarihi: 21

Nisan 2022.

Jakhar, Pratik: "Whatever Happened to the South China Sea Ruling?", Lowy Institute, 12 Temmuz 2021, https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/whatever-happened-south-china-sea-ruling Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2022.

Jennings, Ralph: "5 Years After South China Sea Ruling, Rivals Quietly Accepting China's Refusal to Comply", https://www.voanews.com/a/east-asia-pacific_5-years-after-south-china-sea-ruling-rivals-quietly-accepting-chinas-refusal/6209008.html , 31 Temmuz 2021, Erişim Tarihi: 21 Mart 2022.

Jennings, Ralph: "Why Malaysia, Normally Calm, Is Upset with China Over a Maritime Dispute", VOA, 9 Haziran 2021, https://www.voanews.com/a/east-asia-pacific_voa-news-china_why-malaysia-normally-calm-upset-china-over-maritime-dispute/6206796.html Erişim Tarihi: 30 Mart 2022.

Jeon, Jihye: "The Strengths and Limitations of the Statistical Modeling of Complex Social Phenomenon: Focusing on SEM, Path Analysis, or Multiple Regression Models", **International Journal of Economics and Management Engineering**, Cilt: 9, Sayı: 5, 2015, ss. 1634-1642.

Jerndal, Randi, Jonathan Rigg: "From Buffer State to Crossroads State: Spaces of Human Activity and Integration in the Lao PDR", **Laos Culture and Society**, Ed. by Grant Evans, Chiang Mai, Silkworm Books, 1999, ss. 35-60.

Ji, Zhen-Gang: "The South China Sea Island China Gave Away: Bach Long Vi Island and Its Secret Transfer from China to Vietnam", The Diplomat, 14 Ağustos 2019 https://thediplomat.com/2019/08/the-south-china-sea-island-china-gave-away/ Erişim Tarihi: 14 Nisan 2022.

Jian, Chen: "The Tibetan Rebellion of 1959 and China's Changing Relations with India and the Soviet Union", **Journal of Cold War Studies**, Cilt: 8, Sayı: 3, 2006, ss. 54-101.

John-ren Chen: "China's Way of Economic Transition", **Transition Studies Review**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2005, s. 320.

Johnston, Bruce F., John W. Mellor: "The Role of Agriculture in Economic Development", **The American Economic Review**, Cilt: 51, Sayı: 4, 1961, ss. 566-593.

Joshi, Manoj:	"Doklam: To Start at the Very Beginning", Observer Research Foundation Özel Raporu, 9 Ağustos 2017, https://www.orfonline.org/research/doklam-start-very-beginning/ , Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.
Jowett, A. J.:	"China's Foodgrains: Production and Performance, 1949-1981", **Geojournal**, Cilt: 10, Sayı: 4, 1985, ss. 373-388.
Kadir, Rizal Abdul:	"Can teh Mahathir Doctrine Ensure that the South China Sea Does Not Become a Theatre of Conflict?", **The Journal of Defence and Security**, Cilt: 11, Sayı: 2, 2019, ss. 13-14.
Kagan, Robert:	"Avoiding War: Containment, Competition, and Cooperation in US-China Relations", Brookings Enstitüsü Röportajı, 2017, s. 17, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/11/fp_20171121_china_interview.pdf Erişim Tarihi: 14 Ekim 2022.
Kalha, Ranjit Singh:	**India-China Boundary Issues: Quest for Settlement**, New Delhi, Pentagon Press, 2014.
Kalinovsky, Artemy M.:	"Sino-Afghani Border Relations", **Beijing's Power and China's Borders Twenty Neighbors in Asia**, Ed. by Bruce A. Elleman, Stephen Kotkin, Clive Schofield, New York, M. E. Sharpe, 2013, ss. 13-22.
Kalyuzhnova, Yelean, Julian Lee:	"China and Kazakhstan's Oil and Gas Partnership at the Start of the Twenty-First Century", **Emerging Markets Finance and Trade**, Cilt: 50, Sayı: 5, 2014 ss. 206-221.
Karaca, Kutay:	**Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan, Çift Kutuba**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Baskı, 2004.
Karassayev, Ganiy M., Gizatulla H. Khalidullin, Bekmurat R. Naimanbayev, Talgatbek M. Aminov, Almas A. Arzikulov:	"History of Definition of the Independent Border of the Republic of Kazakhstan (1991-2005)", **Astra Salvensis**, No: 1/2021, ss. 573-585.
Karim, Mohd Aminul, Faria Islam:	"Bangladesh-China-India-Myanmar(BCIM) Economic Corridor Challenges and Prospects", **The Korean Journal of Defense Analysis**, Cilt: 30, Sayı: 2, 2018, ss. 283-302**.**
Karaca, R. Kutay:	"Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010)", Uluslararası İlişkiler, Cilt: 9, Sayı: 33, 2012, ss. 93-118.

Kasım, Mehmetali: "Bağımsızlıkları Sonrasında Çin ve Hindistan'ın İkili İlişkilerinin Gelişimi ve Avrasya Stratejileri", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 24, Sayı: 3, 2020, ss. 547-563.

Kataria, Jafar Riaz, Anum Naveed: "Pakistan-China Social and Economic Relations", **South Asian Studies**, Cilt: 29, Sayı: 2, 2014, ss. 395-410.

Kaufman, Alison Adcock: "The 'Century of Humiliation', Then and Now: Chinese Perception of the International Order", **Pacific Focus**, Cilt: 35, Sayı: 1, 2010, ss. 1-33.

Kembayev, Zhenis: "Development of China-Kazakhstan Cooperation", **Problems of Post-Communism**, Cilt: 67, Sayı: 3, 2020, s. 204-216.

Keohane, Robert O., Joseph Nye: **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, Boston: Little, Brown & Co., 1977.

"Power and Interdependence in the Information Age", **Foreign Affairs**, Cilt: 77, Sayı: 3, 1998, ss. 81-94.

Keyuan, Zou: "Maritime Boundary Delimitation in the Gulf of Tonkin", **Ocean Development & International Law**, Cilt: 30, Sayı: 3, 1999, ss. 235-254.

Keyvan, Özlem Zerrin: "Güney Çin Denizinde Tahkim: Çin-Filipinler Rekabeti", **ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2017, ss. 251-267.

Khalid, Khadijah Md: "Malaysian Foreign Policy Orientation and Relations in the Post-Mahathir Years", International Conference on Malaysia: Malaysia in Global Perspective, 27-28 Eylül 2009, Kahire Üniversitesi, Mısır, ss. 306-336.

Khan, Riaz Mohammad: "Pakistan-China Relations: An Overview", **Pakistan Horizon**, Cilt: 64, Sayı: 4, 2011, ss. 11-28.

Kırgız Cumhuriyeti Çin Büyükelçiliği web sitesi: https://mfa.gov.kg/en/dm/Embassy-of-the-Kyrgyz-Republic-in-the-Peoples-Republic-of-China/Menu---Foreign-/--uslugi/Legal-base/RC Erişim Tarihi: 19 Haziran 2021

Kim, Hyun-Soo: "The 1992 Chinese Territorial Sea Law in the Light of the UN Convention", The International Law Quarterly, Cilt: 43, Sayı: 4, 1994, ss. 894-904.

Kirshner, Jonathan: "Political Economy in Security Studies After the Cold War", **Review of International Political Economy**, Cilt: 5, Sayı: 1, 1998, ss. 64-91.

Kissenger, Henry: **Çin, Dünden Bugüne Yeni Çin**, 3. Baskı, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2020.

Kong, Tuan Yuen: "China's 21st Century Maritime Silk Road: Malaysian Perspectives", **China's One Belt One Road Initiative**, Ed. by T. W. Lim, H. Chan, K. Tseng, & W. X. Lim, Londra, Imperial College Press, 2016, ss. 289-306.

Kumar, Pranav: "Sino-Bhutanese Relations: Under the Shadow of India-Bhutan Friendship", **China Report**, Cilt: 46, Sayı:3, 2010, ss. 243-252.

Kurban, İklil: **Doğu Türkistan için Savaş**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Kuwait News Agency: "China, Malaysia agree joint action plan on strategic cooperation", 4 Haziran 2009 https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2004672&language=en Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

Lamb, Alastair: **Kashmir: A Disputed Legacy 1846-1990**, Hertingfordbury, Roxford Books, 1991.

Lanteigne, Marc: **China and International Institutions: Alternate Paths to Global Power**, New York, Routledge, 2005.

Laruelle, Marlené, Sébastien Peyrouse: "China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies", 2009, Singapur, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, https://silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/2009_BOOK_Laruelle-Peyrouse_China-Central-Asia.pdf Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2021.

Lawrence, Ithrana: "Brunei's Response to China's Belt and Road Initiative: Embracing Asymmetry, Enhancing Authority", **Asian Perspective**, Cilt: 45, Sayı: 2, 2021, ss. 397-420.

Lee, Pak K.: "China's Quest for Oil Security: Oil (Wars) in the Pipeline?", **The Pacific Review**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2005, ss. 265-301.

Lejour, Arjan: "China and the WTO: The Impact on China and World Economy", 2001, https://www.researchgate.net/publication/4812128, Erişim Tarihi: 13 Şubat 2022.

Lemahieu, Herve, Alyssa Leng: Lowy Institute Asia Power Index Key Findings 2021, https://power.lowyinstitute.org/downloads/lowy-institute-2021-asia-power-index-key-findings-report.pdf Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2022.

Leng, Alyssa, Roland Rajah: "Chart of the Week: Global Trade through a US-China Lens," 18 Aralık 2019, https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/chart-week-global-trade-through-us-china-lens, Erişim tarihi: 25 Haziran 2021.

Lew, Linda: "Why China is Funding a Base in Tajikistan", SCMP, 7 Kasım 2021, https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3155133/why-china-funding-base-tajikistan Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022.

Li, Mingjiang, Loh Ming Hui Dylan: "China's Fluid Assertiveness in the South China Sea Dispute", **Security and Conflict in East Asia**, Ed. by, Andrew T. H. Tan, Routledge, 2015.

Li, Xiaobing: **China at War: An Encyclopedia**, ABC-CLIO, California, 2012.

Liao, Janet Xuanli: "A Silk Road for Oil: Sino-Kazakh Energy Diplomacy", **Brown Journal of World Affairs**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2006, ss. 39-51.

Lim, Benito: "The Political Economy of Philippines-China Relations", PASCN Discussion Paper, Sayı: 99-16, 1999, ss. 1-26.

Lim, Guanie: "Resolving the Malacca Dilemma: Malaysia's Role in the Belt and Road Initiative", **Securing the Belt and Road Initiative**, Ed. by Alessandro Arduino, Xue Gong, Singapur, Palgrave, Macmillan, 2018, ss. 81-100.

Lin, Han, Meng Tao: "70 Years of Diplomacy: The Five Principles of Peaceful Co-Existence", 23 Eylül 2019, https://news.cgtn.com/news/2019-09-23/70-years-of-diplomacy-The-Five-Principles-of-Peaceful-Co-Existence-KdktDEM2Q0/index.html, Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022.

Lin, Justin Yifu, Fang Cai, Zhou Li: **The Chinese Miracle: Development Strategy and Economic Reform**, The Chinese University Press, 2003.

Lin, Justin Yifu: "China and the Global Economy", **China Economic Journal**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2011, ss. 213-228.

Liu, Woyu: **Mao's Agrarian Reforms: The Socialist Rural Transformation in an East China County, 1946-1965**, Yayınlanmamış doktora tezi.

Lockman, Shahriman: "The 21st Century Maritime Silk Road and China-Malaysia Relations", **ISIS Focus**, Mayıs 2015, ss. 1-5.

Lopez, Leslie: "Malaysia's East Coast Rail Line Touted as a Game Changer", Straits Times, 22 Aralık 2016,

http://www.straitstimes.com/asia/se-asia/malaysias-east-coast-rail-line-touted-as-a-game-changer Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

Lukin, Alexander: "Territorial Issues in Asia: Drivers, Instruments, Ways Forward", 2013, **Konrad-Adenauer-Stiftung Discussion Paper**, https://www.swp-berlin.org/publications/products/projekt_papiere/BCAS2013_Alexander_Lukin.pdf Berlin, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2021.

Luo, Changyuan, Shiyi Sun, Guanghua Wan: "The Impact of Political Relations on International Trade: China-Philippines Island Dispute as a Quasi-Natural Experiment", The World Economy, 2020, ss. 3422-3441.

Lüthi, Lorenz M.: "Sino-Soviet Relations during the Mao Years, 1949-1969", **China Learns From the Soviet Union 1949-present**, Ed. by Thomas P. Bernstein, Hua-Yu Li, Maryland, Lexington Books, 2010, ss. 27-60.

Ma, Bo: "An Analysis of the Strategic Synergy Between Brunei Darussalam's Wawasan Brunei 2035 and China's Belt and Road Initiative",**Southeast Asian Affairs**, Sayı: 1, 2017, ss. 62-73.

Mackinder, H. J.: "The Geographical Pivot of History", **The Geographical Journal**, Cilt: 23, Sayı: 4, 1904, ss. 421-437.

Mackinnon, Amy: "Central Asia Braces for Fallout of U.S. Pullout From Afghanistan", Foreign Policy, 16 Temmuz 2021, https://foreignpolicy.com/2021/07/16/central-asia-us-afghanistan-withdrawal-impact/ Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021.

Mackinnon, Amy: "Central Asia Braces for Fallout of U.S. Pullout From Afghanistan", 16 Temmuz 2021, https://foreignpolicy.com/2021/07/16/central-asia-us-afghanistan-withdrawal-impact/ Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021.

Malezya Dışişleri Bakanlığı web sitesi: "Overview of Malaysia-China Relations",

https://www.kln.gov.my/web/chn_beijing/history Erişim Tarihi: 19 Ocak 2021.

Malezya Yatırım ve Kalkınma Ajansı: "Malaysia-China Ties Remain Strong Amid Global Health Crisis", 17 Aralık 2021, https://www.mida.gov.my/mida-news/malaysia-china-ties-remain-strong-amid-global-health-crisis/#:~:text=China%20remains%20Malaysia's%20largest%20foreign,of%20a%20global%20health%20crisis.

Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

Malone, David M.: **Does The Elephant Dance? Contemporary Indian Foreign Policy**, New Delhi, Oxford University Press, 2011.

Mandel, Robert: "Roots of the Modern Interstate Border Dispute", **The Journal of Conflict Resolution**, Cilt: 24, Sayı: 3, 1980, ss. 427-454.

Marsden, Magnus: "China, Afghanistan, and the Belt and Road Initiative: Diplomacy and Reality", The Diplomat, 15 Eylül 2021, https://thediplomat.com/2021/09/china-afghanistan-and-the-belt-and-road-initiative-diplomacy-and-reality/ Erişim Tarihi: 11 Aralık 2021.

Martin, Philippe, Thierry Mayer, Mathias Thoenig: "Make Trade Not War", **The Review of Economic Studies**, Cilt: 75, Sayı: 3, 2008, ss. 865-900.

Mathou, Thierry: "Bhutan-China Relations: Towards a New Step in Himalayan Politics", **Bhutan Studies**, 2009, s. 388-411, https://www.bhutanstudies.org.bt/publicationFiles/ConferenceProceedings/SpiderAndPiglet/19-Spdr&Pglt.pdf Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2022.

Maxwell, Joseph A.: **Qualitative Research Design: An Interactive Approach**, 3. Baskı, Thousand Oaks, CA: Sage, 2012.

McDonald, Patrick J.: "Peace Through Trade or Free Trade?", **The Journal Of Conflict Resolution**, Cilt: 48, Sayı: 4, 2004, ss. 547-72.

McKibbin, Warwick J., KK Tang: "The Global Economic Impacts of Trade and Financial Reform in China", https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/40402/1/td98-3.pdf , 1998, **Brookings Discussion Papers in International Economics No. 137**, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.

McLaughlin, Timothy: "China Is the Myanmar Coup's 'Biggest Loser'", 22 Şubat 2021, https://www.theatlantic.com/international/archive/2021/02/what-myanmars-coup-means-china/618101/ Erişim Tarihi: 14 Mart 2022.

Mearsheimer, John J.: "The Rise of China Will Not Be Peaceful at All", 18 Kasım 2005, The Australian, https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/06/The-Australian-November-18-2005.pdf Erişim Tarihi: 12 Kasım 2022.

"Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", **International Security**, Cilt: 15, Sayı: 1, 1995, ss. 5-56.

Melet, Yasmin: "China's Political and Economic Relations with Kazakhstan and Kyrgyzstan", **Central Asian Survey**, Cilt: 17, Sayı:2, 1998, ss. 229-252.

Michael S. Gerson: "The Sino-Soviet Border Conflict: Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969, **CNA Raporu**, https://www.cna.org/cna_files/pdf/d0022974.a2.pdf, 2010. s. iii. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022.

Mill, John Stuart: **Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy**, 2. Baskı, Londra, Longmans, 1874.

Miller, Manjari Chatterjee: **Wronged by Empire: Post Imperial Ideology and Foreign Policy in India and China**, Stanford, Stanford University Press, 2013.

Millward, James A.: "What Xi Jinping Hasn't Learned From China's Emperors", 1 Ekim 2019, https://www.nytimes.com/2019/10/01/opinion/xi-jinping-china.html Erişim Tarihi: 21 Kasım 2021.

Morris, D.: Chinese Influence in Central Asia: On the Rise, 29 Temmuz 2016, https://www.foreignbrief.com/asia-pacific/china/china-russia-central-asia-great-game/ Erişim Tarihi:8 Ocak 2022.

Morrow, James D., Randolph M. Siverson, Teressa E. Tabares: "The Political Determinants of International Trade: The Major Powers: 1907-1990, **The American Political Science Review**, Cilt: 92, Sayı: 3, 1998, ss. 649-661.

Mukherjee, Kunal: "China–Tibet Relations from 1950 untill 2008: The Interaction Between Religion, Nationalism, and Reform", **Korean Journal of Defense Analysis**, Cilt: 22, Sayı: 4, 2010, ss. 467-483.

Mustaf, Sadaf, Ammad Zafar: "China Pakistan Economic Corridor: Importance and Challenges for Pakistan and China", **International Journal of Social Science and Economic Research**, Cilt: 2, Sayı: 11, 2017, s. 5059-5068.

National University of Singapure Centre for International Law: "Zone of Peace Freedom and Neutrality Declaration", 27 Kasım 1971, https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1971-Zone-of-Peace-Freedom-and-Neutrality-Declaration-1-1.pdf Erişim Tarihi: 29 Nisan 2022.

Navarro, Peter: "Mearsheimer on Strangling China & the Inevitability of War", 10 Mart 2017, Huffpost, https://www.huffpost.com/entry/mearsheimer-on-strangling_b_9417476 Erişim Tarihi: 12 Ekim 2022.

Nehru, Jawaharlal: **Selected Works of Jawaharlal Nehru; 1 December 1956-2 February 1957**, Yeni Delhi, Jawaharlal Nehru Memorial Fund, 2005.

Nepal ÇHC Büyükelçiliği web sitesi: "Bilateral Relations", Mayıs 2022, https://cn.nepalembassy.gov.np/bilateral-relations/ Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022.

Nepal Dış İşleri Bakanlığı web sitesi: "Nepal China Relations", Şubat 2019, https://mofa.gov.np/nepal-china-relations/ Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2022.

"Press Statement on news reports about Nepal-China Boundary", 25 Haziran 2020, https://mofa.gov.np/press-statement-on-news-reports-about-nepal-china-boundary/ Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022.

Nepal News Portal: "Bangladesh blacklists China Harbor Engineering Co. for bribery", 13 Ocak 2020, https://english.khabarhub.com/2020/13/68538/ Erişim Tarihi: 30 Eylül 2021.

Ngui, Yantoultra: "China elevates Malaysia ties, aims to triple trade by 2017", Reuters, 4 Ekim 2013, https://www.reuters.com/article/us-malaysia-china-idUSBRE99304020131004 Erişim Tarihi: 13 Kasım 2021.

Nield, Robert: **China's Foreign Places: The Foreign Presence in China in the Treaty Port Era, 1840-1943**, Hong Kong, Hong Kong University Press, 2015.

Nolan, Peter: **China at the Crossroads**, Cambridge, Polity Press, 2004.

Noorani, A.G.: **India-China Boundary Problem 1846-1947: History and Diplomacy**, Yeni Delhi, Oxford University Press, 2011.

Nye, Joseph S.: "Power and Interdependence with China", **The Washington Quarterly**, Cilt: 43, Sayı: 1, 2020, ss. 7-21.

Odgaard, Liselotte: "The South China Sea: ASEAN's Security Concerns about China", **Security Dialogue**, Cilt: 34, Sayı: 1, 2003, ss. 11-24.

Paddock, Richard C.: "Myanmar's Coup and Its Aftermath, Explained", 9 Aralık 2022, NY Times

https://www.nytimes.com/article/myanmar-news-protests-coup.html Erişim Tarihi: 13 Aralık 2022

Pakistan Planlama, Kalkınma ve Reform Bakanlığı Planlama Komisyonu: "Pakistan 2025: One Nation-One Vision", 2014, s. 59, https://www.pc.gov.pk/uploads/vision2025/Pakistan-Vision-2025.pdf Erişim Tarihi: 10 Mart 2022.

Pala, Christopher: "China Courts Kazakhstan as a Secure Supplier of Oil", NY Times, 16 Mart 2006 https://www.nytimes.com/2006/03/16/business/worldbusiness/china-courts-kazakhstan-as-a-secure-supplier-of-oil.html Erişim Tarihi: 14 Ekim 2021

Panda, Ankit: "Indian PM Signs Border Defense Agreement with China", 24 Ekim 2013, The Diplomat, https://thediplomat.com/2013/10/indian-pm-signs-border-defense-agreement-with-china/ Erişim Tarihi: 11 Şubat 2022

Panda, Jagannath P.: "India, the Blue Dot Network, and the 'Quad Plus' Calculus", **Journal of Indo-Pacific Affairs**, 2020, ss. 4-22.

"India, the Blue Dot Network, and the 'Quad Plus' Calculus", **Journal of Indo-Pacific Affairs**, 2020, ss. 4-22.

Pannier, Bruce: "Central Asian Land and China", Radio Free Europe Radio Liberty, 2 Mayıs 2016, https://www.rferl.org/a/central-asian-land-and-china/27711366.html Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2021.

"Prospects of Chinese Farmers Brings Controversy to Kazakh Soil", 17 Aralık 2009, https://www.rferl.org/a/Prospect_Of_Chinese_Farmers_Brings_Controversy_To_Kazakh_Soil/1906896.html Erişim Tarihi: 8 Kasım 2021

"Tajikistan Agrees To Allow Chinese Farmers To Till Land", RFE/RL, 27 Ocak 2011, https://www.rferl.org/a/tajikistan_china/2289623.html Erişim Tarihi: 20 Mart 2021

Pant, Harsh V., Premesha Saha: "Mapping the Belt and Road Initiative: Reach, Implications, Consequences", Observer Research Foundation, 2021, https://www.orfonline.org/research/mapping-the-belt-and-road-initiative/ Erişim Tarihi: 21 Şubat 2022.

Pant, Y. P.: "Nepal-China Trade Relations", The Economic Weekly, 14 Nisan 1962, https://www.epw.in/system/files/pdf/1962_14/15/nepalchina_trade_relations.pdf , Erişim Tarihi: 6 Mart 2022.

Parameswaran, Prashanth: "Malaysia's Approach to the South China Sea Dispute After teh Arbitral Tribunal's Ruling", **Contemporary Southeast Asia**, Cilt: 38, Sayı: 3, 2016, ss. 375-381.

Parameswaran, Prashanth: "US-Malaysia Military Ties in Focus with Defense Ministerial Meeting", 25 Eylül 2018, https://thediplomat.com/2018/09/us-malaysia-military-ties-in-focus-with-defense-ministerial-meeting/ Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022.

Pedrozo, Raul (Pete): "Preserving Navigational Rights and Freedoms: The Right to Conduct Military Activities in China's Exclusive Economic Zone", **Chinese Journal of International Law**, 2010, ss. 9-29.

Peimani, Hooman: **Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus**, Oxford, Greenwood Publishing Group, 2009.

Pekcan, Cemre: **Çin Dış Politikası ve ABD ile İlişkiler**, Bursa, Dora Yayınları, 2019.

Penjore, Dorji: "Security of Bhutan: Walking Between the Giants", **Bhutan Studies**, 2010 ss. 108-131, https://www.bhutanstudies.org.bt/publicationFiles/JBS/JBS_Vol10/v10-9.pdf Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2022

Perkins, Dwight Heald: "Reforming China's Economic System", **Journal of Economic Literature**, 1988, Cilt: 26, Sayı: 2, ss. 601-645.

Perlez, Jane: "Vietnam Law on Contested Islands Draws China's Ire", NY Times, 21 Haziran 2012, https://www.nytimes.com/2012/06/22/world/asia/china-criticizes-vietnam-in-dispute-over-islands.html Erişim Tarihi: 13 Nisan 2022.

Philip, Snehesh Alex: "Chinese Troops Challenge India at Multiple Locations in Eastern Ladakh, Standoff Continues", The Print, 24 Mayıs 2020, https://theprint.in/defence/chinese-troops-challenge-india-at-multiple-locations-in-eastern-ladakh-standoff-continues/428304/ Erişim Tarihi: 16 Haziran 2022

Phommouny, Phetsamone: "The Impact of China's Foreign Direct Investment on Economic Growth of Lao PDR", **North American Academic Research**, Cilt: 2, Sayı: 11, 2019, ss. 183-195.

Polachek, Solomon "Liberalism and Interdependence: Extending the Trade-

W., John Robst, Yuan-Ching Chang: Conflict Model", **Journal of Peace Research**, Cilt: 36, Sayı:4, 1999, ss. 405-422.

Polachek, Solomon William: "Conflict and Trade", **The Journal of Conflict Resolution**, Cilt: 24, Sayı: 1, 1980, ss. 55-88.

Poling, Gregory B.: "The South China Sea in Focus: Clarifying the Limits of Maritime Dispute", **CSIS Raporu**, 2013, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/130717_Poling_SouthChinaSea_Web.pdf Erişim Tarihi: 13 Mart 2022.

Pollins, Brian M.: "Conflict, Cooperation and Commerce: The Effect of International Political Interactions on Bilateral Trade Flows", **American Journal of Political Science**, Cilt: 33, Sayı: 3, 1989, ss. 737-761.

"Does Trade Still Follow the Flag", **The American Political Science Review**, Cilt: 83, Sayı: 2, 1989, ss. 465-480.

Poudel, Santosh Sharma: "Has China Encroached into Nepali Territory in Humla District?", The Diplomat, https://thediplomat.com/2021/09/has-china-encroached-into-nepali-territory-in-humla-district/ Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022.

Poudyal, Biranchi: "Economic Prospect of Belt and Road Initiatives in Nepal", **KMC Research Journal**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2019, ss. 35-44.

Powell, Anita: " 'Build Back Better World' to Launch 50 Projects, White House Says", 10 Kasım 2021, https://www.voanews.com/a/build-back-better-world-to-launch-50-projects-white-house-says/6307433.html Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2022

Pradhan, SD: "Assessing Chinese PM Li Keqiang's India visit", 27 Mayıs 2013, https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/ChanakyaCode/assessing-chinese-pm-li-keqiang-s-india-visit/?source=app&frmapp=yes Erişim Tarihi: 7 Şubat 2022

Pradt, Tilman: **The Prequel to China's New Silk Road: Preparing the Ground in Central Asia**, Singapur, Palgrave Macmillan, 2020.

Pron, Elzbeita Maria: "China's Energy Diplomacy via the Shangai Cooperation Organisation", **Energy Security and Sustainable Economic Growth in China,** Ed. by Shujie Yao, Maria

Jesus Herrerias Talamantes, Londra, Palgrave Macmillan, 2014, ss. 52-73.

Pu, Wei: "How The Eleven-Dash Line Became a Nine-Dash Line, And Other Stories", 16 Temmuz 2015, https://www.rfa.org/english/commentaries/line-07162015121333.html , Erişim Tarihi: 15 Nisan 2022.

Putra, Bama Andika: "Comprehending Brunei Darussalam's Vanishing Claims in the South China Sea: China's Exertion of Economic Power and the Influence of Elite Perception", **Cognet Social Sciences**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2021, ss. 1-13.

Putz, Catherine: "China's Security Infrastructure Continues to Grow in Tajikistan", 27 Ekim 2021, https://thediplomat.com/2021/10/chinas-security-infrastructure-continues-to-grow-in-tajikistan/ Erişim Tarihi: 13 Ocak 2022.

"Kyrgyz-Chinese Joint Venture Scrapped After Protests", The Diplomat, 20 Şubat 2020, https://thediplomat.com/2020/02/kyrgyz-chinese-joint-venture-scrapped-after-protests/ Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2021

Qian, Yingyi, Jinglian Wu: "China's Transition to a Market Economy: How Far Across the River?", **Stanford Center for International Development Working Paper No 69**, Ağustos 2000.

R. P. Anand: **Studies in International Law and History: An Asian Perspective**, Londra, Springer, 2013, s. 112.

Radio Free Europe Radio Liberty (RFE/RL): "Kyrgyz Report: August 26, 1999", 26 Ağustos 1999, https://www.rferl.org/a/1343641.html Erişim Tarihi: 14 Mart 2022.

"Hundreds Join Protests Against Chinese Investment In Kyrgyzstan", 17 Şubat 2020, https://www.rferl.org/a/30439686.html , Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2021.

Raghavan, Srinath: "Sino-Indian Boundary Dispute, 1948-60: A Reappraisal", **Economic and Political Weekly**, 9-15 Eylül 2006, Cilt: 41, Sayı: 36, ss. 3882-3892.

Rajput, Madhu: "Indo-Bhutan Relations: A Critical Ananlysis", **The Indian Journal of Political Science**, Cilt: 75, Sayı: 1, 2014, ss. 149-156.

Ramachandran, "China's Bhutan Gambit", The Diplomat, https://thediplomat.com/2020/07/chinas-bhutan-gambit/ ,

Sudha: 23 Temmuz 2020, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2022.

Rana, Waheeda: "Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Liberal Thoughts", **International Journal of Business and Social Science**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2015, ss. 290-297.

Ranjan, Amit: "India-China Boundary Disputes: An Overview", **Asian Affairs**, Cilt: 47, Sayı: 1, 2016, ss. 101-114.

Razak, Najib: "Malaysian Foreign Policy: Future Direction for 2009-2015 Konferansı Açılış Konuşması", 22 Haziran 2009, https://najibrazak.com/keynote-address-at-the-7th-heads-of-mission-conference-malaysian-foreign-policy-future-direction-for-2009-2015/ Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022.

Reeves, Jeffrey: **Chinese Foreign Relations with Weak States: Asymmetrical Economic Power and Insecurity**, New York, Routledge, 2016.

Reuters: "China and Laos Open $6 Billion High-Speed Rail Link", 3 Aralık 2021, https://www.reuters.com/markets/deals/china-laos-open-6-billion-high-speed-rail-link-2021-12-03/ Erişim Tarihi: 13 Nisan 2022.

"Russia Sends New Tanks to Base in Tajikistan, Practices Missile Defence", 6 Aralık 2021, https://www.reuters.com/world/russia-sends-new-tanks-base-tajikistan-practices-missile-defence-2021-12-06/ Erişim Tarihi: 21 Ocak 2022.

"Russia-led Bloc Concludes Drills Near Afghan Border to Boost Tajik Security", 24 Ekim 2021, https://www.reuters.com/world/asia-pacific/russia-led-bloc-concludes-drills-near-afghan-border-boost-tajik-security-2021-10-23/ Erişim Tarihi: 18 Ocak 2022.

"Kyrgyz police disperse anti-Chinese rally", 17 Ocak 2019, https://www.reuters.com/article/us-kyrgyzstan-protests-china-idUSKCN1PB1LJ , Erişim Tarihi: 19 Haziran 2021.

"Malaysia to Cancel $20 Billion China-backed Rail Project: Minister", 26 Ocak 2019, https://www.reuters.com/article/us-china-malaysia-idUSKCN1PK03P Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.

"Russia to Finance New Tajik-Afghan Border Outpost", 12 Ağustos 2021, https://www.reuters.com/world/asia-pacific/russia-finance-new-tajik-afghan-border-outpost-

report-2021-08-12/ Erişim Tarihi: 19 Ocak 2022.

Roberts, John Anthony George: **The Complete History of China**, Sutton, The History Press, 2003.

Rosecrance, R.: **The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World**, New York, BasicBooks, 1986.

Roux, Jean Paul: **Orta Asya: Tarih ve Uygarlık**, Çev: Lale Arslan, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı, 2006.

Roy, Anubhav: "The Limits of India's Urge to Boycott Chinese Brands", The Diplomat, 17 Haziran 2020, https://thediplomat.com/2020/06/the-limits-of-indias-urge-to-boycott-chinese-brands/ Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2022

Russia in Global Perspective: "The Treaty of Aigun", https://russiaglobal.omeka.fas.harvard.edu/items/show/23 Erişim Tarihi: 26 Ekim 2021

Bhattacharya, S. S.: "Tibet's Political Status with China", **Strategic Analysis**, Cilt: 6, Sayı: 12, 1983, s. 721. 721–725.

Sadovskaya, Yelena: "The Mythology of Chinese Migration Kazakhstan", **The Central Asia-Caucasus Analyst**, 7 Ocak 2015, https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/13112-the-mythology-of-chinese-migration-in-kazakhstan.html Erişim Tarihi: 22 Ekim 2021.

Salidjanova, Nargiza, Iacob Koch-Weser: "China's Economic Ties with ASEAN: A Country-by-Country Analysis", 17 Mart 2015, s. 12, https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/China%27s%20Economic%20Ties%20with%20ASEAN.pdf Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2022.

Salimov, Oleg: "China Expands Influence in Tajikistan", The Central Asia-Caucasus Analyst, 1 Ekim 2014, http://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/13061-china-expands-influence-in-tajikistan.html Erişim Tarihi: 21 Ekim 2021.

Sam van Schaik: **Tibet, A History**, New Haven, Yale University Press, s. 138-140, 2011.

Sander, Oral: **Siyasi Tarih 1918-1994**, 20. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2011.

Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e, 32. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2017.

Sarmiento, Prime, Wen Zongduo: "Five Principles Help Nation to Rise on the International Stage", 8 Ekim 2019, http://www.chinadaily.com.cn/global/2019-10/08/content_37514067.htm, Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022.

Scott, Brendan: "China to Build Tajik Police Base to Secure Afghan Border", 28 Ekim 2021, Bloomberg, https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-10-28/china-to-build-tajik-police-base-to-secure-porous-afghan-border Erişim Tarihi: 13 Ocak 2022.

Scott, Brinton: "Resolving the Question of Sovereignty Over the Spratly Islands", **Willamette Bulletin of International Law and Policy**, Cilt: 3, Sayı: 1, 1995, ss. 37-68.

Scott, David: "Sino-Indian Territorial Issues: The "Razor's Edge?", **The Rise of China: Implications for India**, Ed. by Harsh V. Pant, New Delhi, Cambridge University Press, 2012, s. 195-217.

Segal, Gerald: **Defending China**, New York, Oxford University Press, 1985.

Sen, Tansen: "Hindi Chini Shy Shy", Times of India, 22 Eylül 2014, https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/toi-editorials/25828 Erişim Tarihi: 20 Eylül 2021

Shah, Zahir: "China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) and Its Importance", **The Diplomatic Insight**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2016.

Shahbazov, Fuad: "China's Long March into Central Asia: How Beijing Expands Military Influence in Tajikistan", 21 Şubat 2017, http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13429-china%E2%80%99s- Erişim Tarihi: 13 Aralık 2021

Shailoobek kyzy, Aizat: "Is anti-Chinese sentiment in Kyrgyzstan strong enough to freeze a key Belt and Road Initiative project?", 5 Ağustos 2021, https://globalvoices.org/2021/08/05/is-anti-chinese-sentiment-in-kyrgyzstan-strong-enough-to-freeze-a-key-belt-and-road-initiative-project/ Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2021

Sheives, Kevin: "China Turns West: Beijing's Contemporary Strategy Towards Central Asia", **Pacific Affairs**, Cilt: 79, Sayı: 2, 2006, ss. 205-224.

Sheng, Andrew: **From Asian to Global Financial Crisis: An Asian Regulator's View of Unfettered Finance in the 1990s**

and 2000s, New York, Cambridge University Press, 2009.

Shenkar, Oded: **The Chinese Century: The Rising Chinese Economy and Its Impacts on the Global Economy, the Balance of Power and Your Job**, New Jersey, Pearson, 2005.

Sherpa, Sherpem: "Bhutan: Between Two Giants", **World Policy Journal**, 2013-2014 Kış, ss. 41-44.

Shira, Dezan: **China's Neighbors: Who Is Influencing China and Who China Is Influencing in the New Emerging Asia**, 3. Baskı, Londra, Springer, 2012.

Shirk, Susan: "One-Sided Rivalry: China's Perceptions and Policies toward India", **The India-China Relationship: What the United States Needs to Know**, Ed. by Francine R. Frankel, Harry Harding, New York, Columbia University Press, 2004, ss. 75-101.

Shlapentokh, Dmitri: "Russia, China, and the Far East: Old Geopolitics or a New Peaceful Cooperation?", **Communist and Post-Communist Studies**, Cilt: 28, Sayı: 3, 1997, ss. 307-318.

Sholk, Dena: "Kazakhstan's Land Reforms", **The Diplomat**, 15 Haziran 2016, https://thediplomat.com/2016/06/kazakhstans-land-reforms/ Erişim Tarihi: 30 Mart 2021.

Shrestha, Prithvi Man: "North Has Renewed Cross-Border Train Pledge, but Progress Slow on the Ground", The Kathmandu Post, 18 Aralık 2022, https://kathmandupost.com/national/2021/12/18/north-has-renewed-cross-border-train-pledge-but-progress-slow-on-the-ground Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022.

Sidhu, Waheguru Pal Singh, Jing-dong Yuan: "Resolving the Sino-Indian Border Dispute", **Asian Survey**, Cilt: 41, Sayı: 2, 2001, ss. 351–376.

Sims, Kearrin: "On China's Doorstep, Laos Plays a Careful Game of Balancing", The Diplomat, 7 Temmuz 2021, https://thediplomat.com/2021/07/on-chinas-doorstep-laos-plays-a-careful-game-of-balancing/ Erişim Tarihi: 12 Nisan 2022.

Singh, Priyanka: "India's Participation in CPEC: The Ifs and Buts", 17 Şubat 2017 https://idsa.in/system/files/issuebrief/ib_india-in-cpec_psingh_170217.pdf Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.

Smirnov, Sergey: "The Chinese Dragon is Thirsty for Oil and Gas", **Central Asia and the Caucasus**, Cilt: 6, Sayı: 30, 2004, ss. 67-76.

Smith, Paul J.: "Bhutan-China Border Disputes and Their Geopolitical Implications", **Beijing's Power and China's Borders: Twenty Neighbors in Asia**, Ed. by Bruce A. Elleman, Stephen Kotkin ve Clive H. Schofield, New York, M. E Sharpe, 2003, ss. 23-36.

Sodiqov, Alexander: "Tajikistan Cedes Disputed Land to China", **Eurasia Daily Monitor**, Cilt: 8, Sayı: 16, 2011, s. 1.

Song, Min: "A Dissonance in Mao's Revolution: Chinese Agricultural Imports from the United States, 1972–1978", **Diplomatic History**, Cilt: 38, Sayı: 2, 2014, ss. 409-430.

Srinivasan, T. N.: "Economic Reforms and Global Integration", **The India-China Relationship: What the United States Needs to Know**, Ed. by Francine R. Frankel, Harry Harding, New York, Columbia University Press, 2004.

Standish, Reid: "What Kazakhstan's Crisis Means For China", 9 Ocak 2022, https://www.rferl.org/a/kazakhstan-crisis-china-xi-toqaev/31646208.html, Erişim Tarihi: 16 Ocak 2022

Stegen, Karen Smith: "Understanding China's Global Energy Strategy", **International Journal of Emerging Markets**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2015, ss. 194-208.

Storey, Ian James: "Creeping Assertiveness: China, the Philippines and the South China Sea Dispute", Contemporary Southeast Asia, Cilt: 21, Sayı: 1, 1999, ss. 95-118.

Storey, Ian: "President Xi Jinping's Visit to Brunei Highlights Progress and Problems in Bilateral Relations", ISEAS Perspective, Cilt: 2018, Sayı: 83, 28 Aralık 2018, https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEAS_Perspective_2018_83@50.pdf Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2022.

"The South China Sea Dispute: How Geopolitics Impedes Dispute Resolution and Conflict Management", Global and Regional Powers in a Changing World FLACSO-ISA, Buenos Aires, 23-25 Temmuz 2014, http://web.isanet.org/Web/Conferences/FLACSO-ISA%20BuenosAires%202014/Archive/b1d7cb3a-0487-493a-92e5-4c85727ba1b9.pdf Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.

Southeast Asia and the Rise of China: The Search for Security, Londra, Routledge, 2011.

Sutter, Robert: "China's Recent Approach to Foreign Affairs – Is There a Durable Strategy?", **American Journal of Chinese**

Studies, Cilt: 16, Sayı: 1, 2009, s. 1-13.

Svetlana, Gelvig: "China-Kazakhstan Economic Cooperation and One Belt One Road Construction", **Science Review**, Cilt: 3, Sayı: 30, 2020, ss. 42-49.

Swaine, Michael D.: "America's Security Role in the South China Sea", 23 Temmuz 2015, Carnegie Endowment for International Peace, https://carnegieendowment.org/2015/07/23/america-s-security-role-in-south-china-sea-pub-60826 Erişim Tarihi: 2 Ekim 2022.

Syroezhkin, Konstantin: "China's Presence in Kazakhstan: Myths and Reality", **Central Asia and the Caucasus**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2011, ss. 101-114.

Syroezhkin, Konstantin: "China's Presence in Kazakhstan: Myths and Reality", **Cenral Asia and the Caucasus**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2011, s. 101-114.

Şen, Hüseyin: "İsyan mı Hakimiyet Mücadelesi mi? Cihangir Hoca'nın Siyasi Faaliyetleri", **Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2020, ss. 80-97.

Taffer, Andrew, Christopher Cairns: "China and Malaysia in the South China Sea: Probing the Limits of Malaysia's Tolerence", CNA, 22 Temmuz 2021, https://www.cna.org/news/InDepth/2021/07/china-and-malaysia-in-the-south-china-sea Erişim Tarihi: 30 Mart 2022.

Tai, Wan-Ping, Yang-Fu Huang: "Political and Economic Relationships Between China and the Philippines Under the OBOR Initiative", **The Chinese Economy**, Cilt: 51, Sayı: 4, 2018, ss. 356-369.

Taldybayeva, Dinara: "Prospects for China-Kyrgyzstan Economic Relations in the Framework of the Silk Road Economic Belt Project", Akhmet Yassawi University Eurasian Research Institute Haftalık E-Bülten, https://eurasian-research.org/wp-content/uploads/2020/06/Weekly-e-bulletin-28-06-2016-04-07-2016-No-74.pdf , Sayı: 74, 2016.

Talib, Naimah S.: "Brunei Darussalam: Royal Absolutism and the Modern State" **Kyoto Review of Southeast Asia**, Sayı: 13, 2013, ss. 1-8.

Teixeira, Victor Alexandre Gonçalves: "United States' Policy Strategy in South China Sea", **Scholar Journal of Applied Sciences and Research**, Cilt: 1, Sayı: 6, 2018, ss. 24-32.

Thayer, Carlyle A.: "Vietnam and Rising China: The Structural Dynamics of Mature Asymmetry", **Southeast Asian Affairs**, 2010, ss. 392-409.

The Economic Times: "PM Modi's China Visit: India-China Sign 24 Key Agreements, Including One on Railways", 15 Mayıs 2015, https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/pm-modis-china-visit-india-china-sign-24-key-agreements-including-one-on-railways/articleshow/47292546.cms Erişim Tarihi: 17 Mart 2022

The Economist: "Stalin's Harvest", 14 Haziran 2010, https://www.economist.com/asia/2010/06/14/stalins-harvest Erişim Tarihi: 14 Eylül 2021

"What is China's Belt and Road Initiative?", 15 Mayıs 2017, https://www.economist.com/the-economist-explains/2017/05/14/what-is-chinas-belt-and-road-initiative Erişim Tarihi: 12 Ocak 2022.

The European Bank for Reconstruction and Development web sitesi: "Belt and Road Initiative (BRI)", https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html , Erişim Tarihi: 21 Şubat 2022.

The Express Tribune: "China-Pakistan Economic Corridor 'unacceptable', Modi tells China", 1 Haziran 2015 https://tribune.com.pk/story/895611/china-pakistan-economic-corridor-unacceptable-modi-tells-china Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.

The Guardian: "Myanmar scales back Chinese-backed port project over debt fears", 2 Ağustos 2018, https://www.theguardian.com/world/2018/aug/02/myanmar-scales-back-chinese-backed-port-project-over-debt-fears Erişim Tarihi: 27 Eylül 2021.

The Star, "RMAF joins US Navy in bilateral exercise over South China Sea", 7 Nisan 2021 https://www.thestar.com.my/news/nation/2021/04/07/rmaf-joins-us-navy-in-bilateral-exercise-over-south-china-sea Erişim Tarihi: 30 Mart 2022.

The Wall Street Journal: "Manila Takes a Stand", 25 Ocak 2013, https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887323539804578261140985134254 Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2022.

The World Bank: "Kırgızistan", https://www.worldbank.org/en/country/kyrgyzrepublic/ove

rview#1 Erişim Tarihi: 20 Mart 2021.

Tian, Xie, Zharkynbayeva R. S.: "Evolution and Trade and Economic Policy Between the PRC and The Kyrgyz Republic: Based on Treaties Between Governments", 2020, https://bulletin-histsocpolit.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/447/431 , Erişim Tarihi: 19 Haziran 2021

Tian, Yew Lun: "China Willing to Work with U.S. on Build Back Better World Initiative", 28 Şubat 2022, https://www.reuters.com/world/china/china-willing-work-with-us-build-back-better-world-initiative-2022-02-28/ Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022

Tiezzi, Shannon: "Vietnam, China Clash Over Oil Rig in South China Sea", The Diplomat, 7 Mayıs 2014, https://thediplomat.com/2014/05/vietnam-china-clash-over-oil-rig-in-south-china-sea/ Erişim Tarihi: 13 Haziran 2022.

Times of India: "China Building High-security Compound at Gwadar to Establish Naval Base", 3 Haziran 2020, https://timesofindia.indiatimes.com/world/pakistan/china-building-high-security-compound-at-gwadar-to-establish-naval-base/articleshow/76175780.cms Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2022.

Tiwari, Chitra K.: "China-Nepal Border: Potential Hot Spot?", **Beijing's Power and China's Borders Twenty Neighbors in Asia**, Ed. by Bruce A. Elleman, Stephen Kotkin, Clive Schofield, New York, M. E. Sharpe, 2013, ss. 205-218.

Toai, Doan Ba, Xi Guan, Amogh Ghimire: "Situational Analysis of Vietnam for Belt and Road Initiative", **Advances in Economics, Business and Management Research**, Cilt: 67, 2018, ss. 176-181.

Tønnesson, Stein: "Why are the Disputes in the South China Sea So Intractable? A Historical Approach", **Asian Journal of Social Science**, Cilt: 30 Sayı: 3, 2002, ss. 570-601.

Tow, William T.: "The International Strategic System", **Chinese Foreign Policy: Theory and Practice**, Ed. by Thomas W. Robinson ve David Shambaugh, Oxford, Oxford University Press, 1998, ss. 115-157.

Townsend-Gault, Ian: "The China-Laos Boundary: Lan Xang Meets the Middle Kingdom", **Beijing's Power and China's Borders: Twenty Neighbors in Asia**, Ed. by Bruce A. Elleman, Stephen Kotkin ve Clive H. Schofield, New York, M. E Sharpe, 2003, ss. 143-154.

Tran, Bich T.: "Vietnam Continues Efforts to Reduce Trade Dependence on China", **ISEAS Perspective**, Cilt: 2021, Sayı: 114, 27 Ağustos 2021, ss. 1-9.

Truong, Tran, Le Thuy Trang: **Power, Law and Maritime Order in the South China Sea**, Londra, Lexington Books, 2015.

Tsui, Sit, Erebus Wong, Lau Kin Chi, Wen Tiejun: "One Belt, One Road: China's Strategy For a New Global Financial Order", **Monthly Review Foundation**, Cilt: 68, Sayı: 8, 2017, ss. 36-45.

Tsukamoto, Kazuto: "Malaysia's Mahathir Says China is No Threat", The Asahi Shimbun, 9 Kasım 2011, https://archive.md/20130903083217/http://ajw.asahi.com/article/asia/south_east_asia/AJ2011110916910#selection-345.0-345.43 Erişim Tarihi: 21 Aralık 2021.

Tursun, Nabijan: "1933 ve 1944 Yıllarında Kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyetleri Hakkındaki Kaynaklar ve Bu Kaynakların Değeri", **Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 16, 2020, ss. 233-257.

University of Southern California China Institute: "Treaty Of Tianjin (Tien-Tsin), 1858", https://china.usc.edu/treaty-tianjin-tien-tsin-1858 Erişim Tarihi: 21 Kasım 2021

U.S. Energy Information Administration web sitesi: "South China Sea", 7 Şubat 2013, https://www.eia.gov/international/content/analysis/regions_of_interest/South_China_Sea/south_china_sea.pdf Erişim Tarihi: 12 Mart 2022.

Vaghji, Syah: "What's Behind the China-Myanmar Economic Corridor 'Plus' Initiative?", 10 Ağustos 2022, The Diplomat, https://thediplomat.com/2022/08/whats-behind-the-china-myanmar-economic-corridor-plus-initiative/ Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022

Vasquez, John, Marie T. Henehan: "Territorial Disputes and the Probability of War, 1816-1992", **Journal of Peace Research**, Cilt: 28, Sayı: 2, 2001, s. 123-138.

Vinson, Mark: "Road Projects in Tajikistan Impact Its Strategic Geography", Eurasia Daily Monitor, Cilt: 9, 5 Kasım 2012, https://jamestown.org/program/road-projects-in-tajikistan-impact-its-strategic-geography/ Erişim Tarihi: 13 Eylül 2021.

VOA News: "Britain Cuts Business Links to Chinese Province Xinjiang", 12 Ocak 2021, https://www.voanews.com/a/europe_britain-cuts-business-

links-chinese-province-xinjiang/6200632.html Erişim Tarihi: 21 Ekim 2022.

Wai, Wong Chun Nelson Benjamin: "Johor Ruler Slams Dr M Over Chinese Investment Comments", The Star, 16 Ocak 2017, https://www.thestar.com.my/news/nation/2017/01/16/political-spin-angers-sultan-johor-ruler-slams-dr-m-over-chinese-investment-comments/ Erişim Tarihi: 18 Şubat 2022.

Waltz, Kenneth: **Theory of International Politics**, New York: Random House, 1979.

Wang Jiawei, Nyima Gyaincain: "The Historical Status of China's Tibet", **Journal of the Washington Institute of China Studies**, 2009, Cilt: 4, Sayı: 3, s. 21. 18-66

Wang, Shichen: "Xi Jinping's Centralisation of Chinese Foreign Policy Decision-Making Power", **East Asian Policy**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2017, ss. 34-42.

Wang, Yong: "Offensive for Defensive: The Belt and Road Initiative and China's New Grand Strategy", **The Pacific Review**, Cilt: 29, Sayı: 3, 2016, ss. 455-463.

Weatherley, Robert: **Politics in China Since 1949: Legitimizing Authoritarian Rule**, New York, Routledge, 2006.

Wei, Xu: "China and Brunei Get Down to Business", China Daily, 11 Aralık 2018, https://global.chinadaily.com.cn/a/201812/11/WS5c0f101aa310eff3032903b9_3.html Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2022.

Whittam, Daphne E.: "The Sino-Burmese Boundary Treaty", **Pacific Affairs**, Cilt: 34, Sayı: 2, 1961, ss. 174-183.

Wong, Chan-Yuan, Kee-Cheok Cheong: "Diffusion of Catching-up Industrialization Strategies: The Dynamics of East Asia's Policy Learning Process", **Comparative Asian Development**, Cilt: 13, Sayı: 3, 2014, ss. 369-404.

Wong, John, Chee Kong Wong: **China's New Oil Development Strategy Taking Shape**, Singapur, Singapur University Press, 1998.

Wright, Thomas: "Sifting Through Interdependence", **The Washington Quarterly**, Cilt: 36, Sayı: 4, 2013, ss. 7-23.

Wu, Hsiu-Ling, Chien-Hsun Chen: "The Prospects for Regional Economic Integration Between China and the Five Central Asian Countries", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 56, Sayı: 7, 2004, ss. 1059-80.

Xavier, Constantino: "Interpreting the India-Nepal Border Dispute", Brookings Institute, 11 Haziran 2020, https://www.brookings.edu/blog/up-front/2020/06/11/interpreting-the-india-nepal-border-dispute/ Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2022.

Xiao, Ren: "Traditional Chinese Theory and Practice of Foreign Relations: A Reassesment", **China and International Relations: The Chinese View and the Contribution of Wang Gungwu**, Ed. by Zheng Yongnian, Londra, Routledge, 2010, ss. 102-116.

Xiao, Yijia, Yanming Chen, Xiaoqiang Liu, Zhaojin Yan, Liang Cheng ve Manchun Li: "Oil Flow Analysis in the Maritime Silk Road Region Using AIS Data", **International Journal of Geo-Information**, Cilt: 9, Sayı: 265, 2020, ss. 1-15.

Xiaoyang, Cao: "The US Asia-Pacific Rebalance Strategy versus China's Belt and Road Initiative", **China's Belt and Road Initiatives and Its Neighboring Diplomacy**, Ed. by Jie Zhang, World Scientific Publishing, 2017.

Xinhua Silk Road Information Service: "CHEC to complete Brunei's Pulau Muara Besar Bridge by next April", 24 Ekim 2017, https://en.imsilkroad.com/p/66038.html Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2022.

Xinhua: "Brunei China tourism cooperation continues to strengthen despite COVID-19: minister", 28 Aralık 2021, https://english.news.cn/asiapacific/20211228/9dca003753d8419c8cf8f80832f0f73d/c.html Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2022.

Yang, Cuibai, Qianwen Zhang: **Legal Study on China's Sovereignty over the Nansha Islands**, Nanjing, Nanjing University Press, 2021.

Yang, Jianli: "Bhutan-China Border Negotiations in Context", The Diplomat, https://thediplomat.com/2021/11/bhutan-china-border-negotiations-in-context/, 18 Kasım 2021, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2022.

Yıldırım, Emre: "Tacikistan'da Çin Nüfuzu", 2 Ekim 2020, https://insamer.com/tr/tacikistanda-cin-nufuzu_3355.html Erişim Tarihi: 12 Aralık 2021

Yin, Yeo Bee: "Three Questionable Areas of East Coast Rail Line (ECRL), 2 Nisan 2017, https://www.yeobeeyin.com/2017/04/three-questionable-areas-of-east-coast.html Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022.

Ying, Huang, Luo Chuanyu, Huang Qin, Chen Caijiian, Liu Wen, Yuan Yue, Cheng Cheng: "China and Brunei Cooperation Report", **China-ASEAN Relations Cooperation and Development Cilt: 1**, Ed. by Jianren Lu, Zuojun Fan, World Scientific Publishing, Singapur, 2015, s. 195-212.

Yinhong, Shi: "China's Complicated Foreign Policy", 31 Mart 2015, https://ecfr.eu/article/commentary_chinas_complicated_foreign_policy311562/ Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022.

Yuan, Jing-dong: "Sino-Russian Confidence-Building Measures: A Preliminary Analysis", **Asian Perspective**, Cilt: 22, Sayı: 1, ss. 71-108.

Yuan, Jing-Dong: "China's Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO)", **Journal of Contemporary China**, Cilt: 19, Sayı: 67, 2010, ss. 855-869.

Zachman, Urs Matthias: **China and Japan in the Late Meiji Period: China Policy and the Japanese Discourse on National Identity 1852-1904**, New York, Routledge, 2009.

Zainuddin, Alifah: "What Happened To China's BRI Projects in Malaysia?", The Diplomat, 5 Ekim 2021, https://thediplomat.com/2021/10/what-happened-to-chinas-bri-projects-in-malaysia/ Erişim Tarihi: 12 Mart 2022.

Zhao, Hong: "China and India: Competing For Good Relations with Myanmar", **The Journal of East Asian Affairs**, Cilt: 22, Sayı: 1, Spring/Summer 2008, ss. 175-194.

Zhao, Huasheng: "China and Central Asia", **Central Asia: Views form Washington, Moscow, and Beijing**, Ed. by Eugene Rumer, Dmitri Trenin, Huasheng Zhao, New York, M. E. Sharpe, 2007, ss. 137-213.

Zhen, Liu: "China and Brunei to step up oil and gas development in disputed South China Sea", 19 Kasım 2018, https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/2173959/china-and-brunei-step-oil-and-gas-development-disputed-south Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2022.

Zhida, Jiang: "Brunei's Burden", **Beijing Review**, 18 Nisan 2013, http://www.bjreview.com/print/txt/2013-04/15/content_533383.htm Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2022.

Zhihao, Zhang: "US increases presence in S. China Sea", 29 Mart 2022, https://global.chinadaily.com.cn/a/202203/29/WS62423c0

8a310fd2b29e53c18.html Erişim Tarihi: 3 Ekim 2022.

Zhihua, Shen: "Sino-Soviet Relations and the Origins of the Korean War: Stalin's Strategic Goals in the Far East", **Journal of Cold War Studies**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2000, ss. 44-68.

Zhou, Weifeng, Mario Esteban: "Beyond Balancing: China's Approach Towards the Belt and Road Initiative", **Journal of Contemporary China**, Cilt: 27, Sayı: 112, 2018, ss. 487-501.

Ziskind, Jonathan: "International Law and Ancient Sources: Grotius and Selden", **The Review of Politics**, Cilt: 35, Sayı: 4, 1973, ss. 537-559.

Zoltan, Vörös, Pongkhao Somsack: "Laos and the Belt and Road Initiative: An InterconnectorHelping the Chinese Needs?", **Foreign Policy Review**, 2020, ss. 24-38.

Zou, Longcan, Jim Huangnan Shen, Jun Zhang, Chien-Chiang Lee: "What is the rationale behind China's infrastructure investment under the Belt and Road Initiative",**Journal of Economic Surveys**, Sayı: 36, 2022, ss. 605–633.

Zweig, David: "A New 'Trading State' Meets the Developing World", **Center on China's Transnational Relations Working Paper**, 2009.

ÖZGEÇMİŞ

Aslı Topsoy, 2011 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) İktisat Bölümünden lisans derecesini almıştır. Yüksek lisansını Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde "Ekonomik Güç-Dış Politika İlişkisi: Güney Kore Örneği" başlıklı tez ile tamamlamıştır. Halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanlarını uluslararası politik ekonomi, ekonomik kalkınma-dış politika ilişkisi, devletler arası ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır.